758237

φιλοδ 44

JOAN. BAPT. HORVATH,
PRESBYTERI ARCHI-DIOCESIS STRIGONIENSIS, NUNC IN REGIA SCIENTIARUM UNIVERSITATE BUDENSI THEORIÆ PHYSICÆ SUBLIMIORIS, PHYSICÆ ITEM EXPERIMENTALIS, ET MECHANICÆ PROFESSORIS PUBLICI ORDINARII.

INSTITUTIONES LOGICÆ, ET METAPHYSICÆ.

IN USUM
AUDITORUM PHILOSOPHIÆ
CONSCRIPTÆ.

EDITIO QUINTA
AB AUCTORE RECOGNITA
ET
AUCTA.



AUGUSTÆ VINDELICORUM,
SUMPTIBUS MATTHÆI RIEGER p. m. FILIORUM.

MDCCLXXXI.

NÉPKÖNYVTÁRI KÖZPONTTÓL
NEM ADHATÓ EL!

EGYETEMI KÖNYVTÁR
BUDAPEST

PRÆFATIO.

Dum novam rursus editionem conspicis Philosophiæ hujus, absque dubio miraberis, Lector Benevole, conatus hosce nostros, quibus opus istud Philosophicum novis denuo typis divulgare cogitamus, ea potissimum ætate, quæ alias singulis propemodum annis sat locupletem librorum his de rebus recenter editorum suppellectilem orbi litterario venalem exponit. Complures equidem politiori hoc ævo Cursus Philosophicos in publicum prodire, non possumus non ultro fateri: attamen nec illud

nobis a quopiam sanæ mentis negari posse existimamus, tot inter diversa Auctorum diversorum opera unum altero aut dono claritatis nobilius aut prærogativa utilitatis præstantius reperiri.

Hæc cum ita sint, multum forsitan dixisse videbimur, si præsentes has Institutiones Philosophicas plurimis aliis, quæ hactenus ex variis typographorum officinis noviter emerserunt, palmam præripere contendamus; at neutiquam nos nimium dixisse, certo certius fateberis, si, quem contueris librum, attento, ut par est, lumine percurreris, & pacata seu præjudiciis libera mente singulas, quas discutit, materias ad trutinam sani judicii revocaveris: neque enim aliam a te harum institutionum censuram exspectare possumus quam illam, cui easdem subjecerunt ii ipsi quorum hoc in negotio consiliis usi sumus Viri Clarissimi, atque in disciplinis Philosophicis longe versatissimi, qui opus istud o singularem plane claritatem, opportuna

ſtili elegantiam, methodique præſtantiam, *ſummopere commendarunt.*

Limatiſſimo huic tantorum Virorum judicio facile ſubſcribes: ſingularem *enim* claritatem *tibi manifeſtabit, & rationum, quas Cl. Auctor affert, facilis perſpicuitas, & exemplorum, quæ fere ubique adducit, obvia cuivis non adeo hebetis ingenii notitia*; oportunam ſtili elegantiam *oſtendet cum vocum a puriori latinitate alienarum, quæ ab aliis frequentiſſime uſurpantur, uſus parciſſimus, tum vocabulorum a diverſo idiomate mutuatorum accurata expoſitio:* methodi *denique* præſtantiam *ſpirant ſingula quarumvis diſſertationum capita, utpote quæ in ſcientiis Philoſophicis pro majori Tyronum utilitate aliam Methodum nec exigere nec admittere poſſent.*

Deſine itaque mirari, Lector Benevole, quod ſextam & emendatam Tyrnavienſem Editionem infra modicum adeo temporis intervallum quinta jam excipiat Anguſtana;

Urget enim eam & ſpecialis Philoſophiæ hujus præſtantia, & exemplarium jam certatim undique diſtractorum inopia, quæ in dies augeri videtur ex eo, quod hic ipſe Cl. Auctor in pluribus jam, iisque celeberrimis ſcientiarum Emporiis publice prælegatur: obſequere proin Virorum in arte peritiſſimorum conſiliis, & fruere noſtris hisce ad bonum publicum unice deſtinatis conatibus, ac confide tuto, fore, ut facili labore cumulatiſſimam ſtudii Philoſophici eruditionem ex hoc opere tibi compares, quam in aliis forte operibus aut fruſtra inquireres, aut nonniſi inſomnibus curis obtineres. Vale.



CONSPECTUS MATERIARUM LOGICÆ.

BREVIS INTRODUCTIO IN PHILOSOPHIAM.

PAG.

§. I. *De Notione, & Partibus Philosophiæ.* 1
§. II. *De variis Philosophorum sectis.* 4
PROLEGOMENA LOGICÆ. 5

DISSERTATIO PRIMA. DE SIMPLICI RERUM PERCEPTIONE.

CAPUT PRIMUM.

De Natura & Objectis Idearum.

§. I. *Quid simplex rei Perceptio sit? quid Notio, seu Idea.* 7
§. II. *De objectis idearum in genere, eorumque notis.* 9
§. III. *De variis objectorum generibus.* 10

CAPUT SECUNDUM.

De Diversis Notionum generibus.

§. I. *Quotuplex sit notio ratione suæ originis?* 13
§. II. *Quænam sunt classes Idearum formaliter, seu quoad modum repræsentationis inter se differentium?* 14

PAG.

§. III. *Quænam sint classes idearum, quoad objectum repræsentatum differentium?* 16

CAPUT TERTIUM.

De Idearum Signis, sive Vocabulis.

§. I. *Quid signum in genere? quid item terminus vocalis, & quotuplex?* 18

§. II. *De recto vocabulorum usu.* 20

CAPUT QUARTUM.

De Definitione, & Divisione.

§. I. *De Definitione.* 23

§. II. *De iis, quæ ad Divisionem pertinent.* 25

DISSERTATIO ALTERA.

DE JUDICIO.

CAPUT PRIMUM.

De Natura, Divisioneque Judicii.

§. I. *Quid Judicium sit, & quæ ad ferendum illud necessaria?* 27

§. II. *Quid judicium verum, & falsum? certum, & incertum? evidens, & obscurum?* 28

§. III. *Quid scientia, opinio, fides, dubium, suspicio? & quæ horum divisiones?* 30

CAPUT SECUNDUM.

De Natura Propositionis.

§. I. *Quid Propositio, & quæ ejus partes?* 32

§. II. *De diversa terminorum in propositionibus Suppositione.* 33

CAPUT TERTIUM.

De Divisionibus Propositionum.

§. I. *Quæ diversitas propositionum ratione qualitatis?* 36

§. II.

PAG.

§. II. *Quæ diverſitas propoſitionum ratione quantitatis? quæ item ratione oppoſitionis?* 40
§. III. *De claſſibus Propoſitionum in methodo ſcientifica uſitatarum.* 42

CAPUT QUARTUM.

De Veritate, & Falſitate Propoſitionum.

§. I. *Quid requiratur ad veritatem propoſitionum?* 43
§. II. *Leges propoſitionum oppoſitarum.* 46

DISSERTATIO TERTIA.
DE RATIOCINATIONE.

CAPUT PRIMUM.

De Ratiocinatione, & Argumentatione in genere.

§. I. *Quid ſit Ratiocinatio? quid Argumentatio? & quæ utriusque partes?* 48
§. II. *De generalibus principiis, ac legibus argumentationum.* 50

CAPUT SECUNDUM.

De variis argumentandi generibus.

§. I. *De Syllogiſmo in genere.* 51
§. II. *De Regulis Syllogiſmorum ſimplicium.* 53
§. III. *De Syllogiſmo compoſito.* 56
§. IV. *De Enthymemate, Epicheremate, Dilemmate, Sorite, & Inductione.* 59

CAPUT TERTIUM

De argumentatione Demonſtrativa, Probabili, & Sophiſtica.

§. I. *De argumentatione Demonſtrativa, & Probabili.* 62
§. II. *De Fallaciis argumentationum, ſive Sophiſmatis.* 64

DISSERTATIO QUARTA.
DE METHODO SCIENTIARUM.

CAPUT PRIMUM.

PAG.

De Methodo Analytica, & Synthetica. 67

CAPUT SECUNDUM.

De methodo Studendi, & Diſputandi.

§. I. *Quæ methodus in Studendo ſervanda?* 69
§. II. *De methodo diſputandi.* 71

CAPUT TERTIUM.

De Criteriis veritatis.

§. I. *De Perſpicuitate.* 73
§. II. *De Communi Naturæ Senſu.* 78
§. III. *De Teſtimonio Senſuum externorum i ubi etiam de Phænomeno, Obſervatione, Experimento, & Experientia.* 84
§. IV. *An etiam auctoritas pro criterio veri haberi poſſit.* 90

CAPUT QUARTUM.

De Errore, Præjudicio, aliisque Scientiarum impedimentis. 99

CON-

CONSPECTUS MATERIARUM METAPHYSICÆ.

PAG.
PROLEGOMENA METAPHYSICÆ. 105

DISSERTATIO PRIMA. COMPLECTENS ONTOLOGIAM.

CAPUT PRIMUM.

De Primis demonstrationum Principiis.

§. I. *De primo humanæ cognitionis principio.* 106
§. II. *De Principio Rationis sufficientis.* 113

CAPUT SECUNDUM.

De possibili, & Impossibili.

§I. *Quid sit possibile, quid impossibile? & quæ utriusque divisiones?* 117
§. II. *An præter externam rerum possibilitatem interna etiam admittenda sit?* 119

CAPUT TERTIUM.

De entis Essentia, Existentia, Attributis, & Modis. 125

CA-

CAPUT QUARTUM.

PAG.

De entis Unitate, Identitate, & Diſtinctione. 130

CAPUT QUINTUM.

De entis Veritate, Ordine, & Perfectione. 133

CAPUT SEXTUM.

De ente Compoſito, & Simplici; item de Abſoluto, & Relativo.

§. I. *De ente Compoſito, & Simplici.* 137
§. II. *De ente Abſoluto, & Relativo; ubi etiam de quibusdam entium relationibus ſpeciatim.* 140

CAPUT SEPTIMUM.

De Subſtantia, & Accidente: item de Subſiſtentia, Suppoſito, & Perſona. 144

CAPUT OCTAVUM.

De ente Finito, & Infinito; Mutabili, & Immutabili; Neceſſario, & Contingente.

§. I. *De notione Finiti, & Infiniti; item Mutabilis, & Immutabilis.* 147
§. II. *De ente Neceſſario, & Contingente.* 149

CAPUT NONUM.

De Principio, & Cauſſa.

§. I. *De Principio, & Cauſſa in genere.* 161
§. II. *De Cauſſa Efficiente, Finali, Materiali, & Formali.* 162

DIS-

DISSERTATIO ALTERA.

COMPLECTENS COSMOLOGIAM.

CAPUT PRIMUM.

De Natura, & Origine Mundi.

PAG.

§. I. *De Mundi notione, partiumque nexu.* 170
§ II. *De Origine Mundi.* 173

CAPUT SECUNDUM.

De Corporis Notione, & Elementis 180

CAPUT TERTIUM.

De Continuo, & Contiguo. 186

CAPUT QUARTUM.

De Loco, Spatio, & Tempore; ubi etiam de Replicatione, & Compenetratione. 196

CAPUT QUINTUM.

De Motu.

§. I. *De Motu in genere, ejusque Legibus generalibus.* 205
§. II. *An mutatio celeritatis debeat fieri secundum leges continuitatis?* 210

CAPUT SEXTUM.

De viribus corporum Repulsivis, & Attractivis; item de vi Inertiæ. 214

CA-

CAPUT SEPTIMUM.

De Fato multiplici ; item de Naturali, & Supernaturali.

PAG.

§. I. *Quid ſit Fatum ? quid Fortuna ? Caſus ? quid denique Naturale ? Supernaturale ?* 221
§. II. *De Miraculis.* 224

CAPUT OCTAVUM.

De Perfectione Mundi ; ubi etiam de ejusdem Extenſione, & Unitate. 232

DISSERTATIO TERTIA.
COMPLECTENS PSYCHOLOGIAM.

CAPUT PRIMUM.

De Inferiore cognoſcendi Facultate Humanæ Mentis.

§. I. *De Mentis humanæ Cognoſcendi facultate generatim ; tum ſpeciatim de facultate ſentiendi.* 241
§. II. *De Facultate Imaginandi ; ubi etiam de Somniis.* 248

CAPUT SECUNDUM.

De Superiore Humanæ Mentis cognoſcendi Facultate.

§. I. *De Intellectu, Ingenio, Judicio, & Ratione.* 257
§. II. *De Memoria.* 262

CAPUT TERTIUM.

De Appetitu, & Voluntate.

PAG.

§. I. *De Appetitu; ubi etiam de Affectibus.* 266
§. II. *De Voluntate, Libertateque Humanæ Mentis.* 269
§. III. *Solvuntur Objectiones, quibus humanæ Mentis libertas indifferentiæ impugnari ſolet.* 280

CAPUT QUARTUM.

De Natura, & Origine humanæ Mentis.

§. I. *An anima humana ſit ſubſtantia ſpiritualis, & individua?* 295
§. II. *De Immortalitate humanæ mentis.* 306
§. III. *Solvuntur Objectiones.* 316
§. IV. *Quæſita quædam ad naturam, & originem humanæ mentis pertinentia.* 327

CAPUT QUINTUM.

De Commercio Animæ cum Corpore.

§. I. *Quid de commercio Animæ cum corpore ſit ſentiendum?* 330
§. II. *Reſpondetur ad objectiones, contra ſyſtema influxus phyſici poni ſolitas.* 335

CAPUT SEXTUM.

De Idearum Origine, ac Natura. 342

CAPUT SEPTIMUM.

De Animabus Beſtiarum.

§. I. *An, & qualis anima inſit in beſtiis?* 348
§. II. *Solvuntur Objectiones.* 356

DIS-

DISSERTATIO QUARTA.
COMPLECTENS THEOLOGIAM NATURALEM.

CAPUT PRIMUM.
De Dei Existentia, & quibusdam attributis.

PAG.

§. I. *Demonstratur existentia Dei.* 367
§. II. *De quibusdam Dei attributis.* 374

CAPUT SECUNDUM.
De Intellectu, Voluntate, & Omnipotentia Dei. 380

CAPUT TERTIUM.
De Operationibus Dei.

§. I. *An Deus mundum assidue conservet, concurratque ad singulas causarum creatarum actiones?* 384
§. II. *De Providentia Dei.* 390

CAPUT QUARTUM.
De Religione erga Deum.

§. I. *An exstet Religio naturalis, & quibus partibus constet?* 399
§. II. *De Religione Revelata generatim.* 406
§. III. *De Religione Christiana.* 414

PRO-

BREVIS INTRODUCTIO IN PHILOSOPHIAM.

§. I.

De Notione, & Partibus Philosophiæ.

1. *Philosophia*, si nomen ipsum, ex græcis vocabulis φίλως, & σοφία compositum, velimus interpretari, non aliud est, quam *studium, & amor sapientiæ*: re autem ipsa eam significat scientiam, quam Veteres *Sophiam*, seu *Sapientiam* appellaverunt. Occasionem commutati nominis refert Tullius *L. 5. Tusc. Quæst. C. 3.* „ Omnes, „ inquit, qui in rerum contemplatione studia ponebant, sapientes (σόφοι) & habebantur, & nominabantur, idque eorum nomen usque ad Pythagoræ „ manavit ætatem; quem, ut scribit auditor Platonis „ Ponticus Heraclitus, vir doctus imprimis, Phliuntem ferunt venisse, eumque cum Leonte Principe „ Phliasiorum docte, & copiose disseruisse quædam: „ cujus ingenium, & eloquentiam cum admiratus esset Leon, quæsivisse ex eo, qua maxime arte confideret; at illum, artem quidem se scire nullam,

„ ſed eſſe Philoſophum. „ Tanti nempe modeſtum hoc ejus reſponſum fuit; ut ceteri quoque cultores ſapientiæ ſe non jam *Sophos*, verum *Philoſophos* nominarent. Quapropter etiam ipſorum diſciplina exinde *Philoſophia* fuit nuncupata.

2. Tullius *loc. cit. L.* 4. Philoſophiam definit eſſe *rerum Divinarum, & humanarum ſcientiam, cognitionemque, quæ cujusque rei cauſa ſit.* Nec immerito: nam ea ipſa diſciplina compellata eſt poſterius *Philoſophia*, quæ prius *Sapientia* nominabatur (*præc.*): „ Sapientia autem eſt, inquit idem *L.* 2. *de off. C.* „ 2. ut a veteribus Philoſphis definitum eſt, rerum „ divinarum, & humanarum, cauſſarumque, quibus „ hæ res continentur, ſcientia. " Qua quidem definitione ſpectata viderentur ad Philoſophiam referenda eſſe ea omnia, quæ de rebus, ſive corporeis, ſive materiæ expertibus experientia, aut ratiocinando cognoſci poſſunt; noſtro tamen hoc tempore naturales ſcientias ob ampliſſima, quibus jam auctæ ſunt, incrementa ita partimur, ut ſub ambitu Philoſophiæ fere duntaxat Logica, Metaphyſica, Phyſica, & Ethica contineantur, reliquis in alias claſſes diſtributis. *Logica* recte cogitandi, ac differendi præcepta ſuppeditat: quæ idcirco rectius inſtrumentum, quam Pars Philoſophiæ dicenda eſſet. *Metaphyſica* eſt ſcientia entis, & mundi generatim, tum ſpeciatim ſubſtantiarum incorporearum. *Phyſica* rerum corporearum hanc ſenſibilem mundi machinam componentium naturam, ac vires rimatur, effectuum ſenſibilium cauſſas, harumque agendi rationes determinat. *Ethica* denique, ſeu *Philoſophia moralis* actiones humanas ad recti, honeſtique regulam naturalem humanæ felicitatis gratia dirigit.

Schol. Quod ad *Matheſim* attinet: Hoc quidem nomine peculiaris claſſis naturalium ſcientiarum, quarum objectum eſt *quantitas*, ſeu *magnitudo*, deſignari ſolet; nihilominus in Phyſica, ut rerum naturalium cauſſæ inveſtigari queant, de pluribus Matheſeos capitibus ſummatim agendum eſt; e. g. de Mechanica, Hydroſtatica, Optica, Catoptrica &c. Prima autem Matheſeos elementa jam primo ſtadii Philoſophi-

ci

ci anno philosophiæ Tironibus explanantur; tum ut sensim aptentur illi ad rerum naturalium causas in Physica facilius pervidendas, cum etiam ob alias eorundem elementorum egregias in omni vita utilitates. „ Mathematicæ usus est (inquit Cl. Anton. Genuen- „ sis *Artis Logico-Criticæ* L. 2. C. 6.) 1) ut men- „ tem ad recte ratiocinandum *capaciorem*, & *aptio-* „ *rem* efficiat; 2) ut demonstrandis theorematis phy- „ sicis inserviat; 3) ut artes mechanicas perficiat. „

Coroll. Ex his intelligere licet, non quamlibet cognitionem dicendam esse Philosophicam. Certe si quis ea, quæ sunt, aut facta sunt, percensere tantum possit, nonnisi *Historica* eorum cognitione pollet: ut *Philosophicam* obtineat, causas ipsas rerum, atque rationes perspectas habeat, est necesse. Quod si autem quispiam præterea causarum, effectuum, aut rerum quarumvis magnitudines ad calculum vocare, definireque noverit, is *Mathematica* quoque rerum cognitione imbutus dicitur. e. g. Si eclipsim Lunæ observes; historicam ejus cognitionem obtines, tibi cum rudissimo quovis communem: si deinde causas ipsas eclipseos percensere possis; jam cognitione gaudes philosophica: si denique etiam definire valeas, quanta hoc tempore debeat esse Lunæ obscuratio, quo minuto sumere initium, quo desinere &c. præterea mathematicam tibi comparasti eclipseos lunaris cognitionem.

3. Si Philosophiam *objective*, ut ajunt, sumas, id est, pro ipsarum veritatum, quarum cognitio Philosopho propria est, collectione; sunt in ea veritates, in quarum contemplatione sistimus; sunt, quæ ad praxim referuntur. Ea Philosophiæ pars, quæ primæ classis veritates complectitur, *Theoretica*; ea vero, ad quam alterius classis veritates pertinent, *Practica* solet nuncupari. Pro theoretica habentur: Metaphysica, & Physica; pro practica vero: Logica, & Ethica.

§. II.

De variis Philosophorum sectis.

4. *Secta* est aliqua hominum collectio, quæ ab aliis divisa, & quodammodo *secta* certam quandam disciplinæ formulam sub uno duce sectatur. Themistius in Aristot. diversas Philosophorum sectas recenset omnino trecentas: at quia Philosophiæ historiam fuse persequi non sustinent præfixi operi meo limites; eas duntaxat, sumpto a Peripateticis initio, paucis attingam, quas prorsus ignorare Philosopho nefas esset.

5. Secta *Peripatetica*, id est, *ambulans*, sic dicta propterea, quod ejus alumni in Lyceo, loco in suburbio Athenarum amœnissimo, ambulando consuevissent disputare, erecta est ab Aristotele; qui Stagyræ in Macedonia anno ante Christi nativitatem 382 ortus, postquam Platonem 20 annis audivisset, Alexandrum M. Philosophiæ placitis imbuit. Secta hæc post obitum sui Conditoris sensim collapsa, sub finem octavi sæculi rursum erecta est per Arabes; qui subacta armis magna Africæ, Hispaniæque parte, complura gymnasia aperuerunt, in quibus Aristotelis Philosophia arabice reddita prælegeretur.

6. Progressu temporis Peripatetici in Academia Parisiensi in tres veluti ramos divisi sunt, Thomistas videlicet, Scotistas, & Nominales; quos omnes communi vocabulo *Scholasticos* nuncupamus propterea, quod eorum Philosophia in omnibus scholis ad paucos retro annos dominaretur. *Thomistarum* Dux est *Angelicus Doctor* D. Thomas Aquinas, e familia S. Dominici: *Scotistarum* vero Joannes Duns, natione Scotus, professione Minorita, *Doctor subtilis* cognominatus. *Nominales* ita dicti, quod pro objecto Logicæ nomina, & voces statuerent, authorem habuere Guilielmum Ochamum, natione Anglum, institutoque pariter Minoritam.

7. Galilæus Magni Ducis Hetruriæ Mathematicus *Scholasticorum*, qui toti in subtiliori ratiocinio defixi, partes omnes Philosophiæ spinis metaphysicis re-

ple-

pleverant, non sat utiles tricas dedignatus, seculo præcedente de nova, & amœniori philosophandi methodo cogitare cœpit; quem secuti alii novarum sectarum authores sunt effecti; utpote *Gassendisticæ*, *Cartesianæ*, *Newtonianæ*, *& Eclecticæ*. Hi omnes communiter *Neotericorum*, seu *Recentiorum* nomine veniunt, in eoque potissimum elaborant, ut eliminatis ex Philosophia iis quæstionibus, quæ nonnisi torquendis ingeniis deserviunt, alias substituerent utiliores, & Physicam, quæ apud Scholasticos neglecta omnino jacuit, excolerent.

8. *Gassendistæ* duce gloriantur Petro Gassendo, Ecclesiæ Dinienſis in Gallo-Provincia Præposito, Regioque in Academia Parisiensi Matheseos Professore. Obiit an. 1655. *Cartesiani* sectantur Renatum Cartesium, Dominum de Perron; qui Hagæ Turonum in Gallia natus an. 1569. vivere desiit anno 1650. *Newtonianorum* Princeps est Isaacus Newtonus Anglus, Eques auratus: cui, ob eximia in rem literariam merita, adhuc viventi honorifica statua publice posita est. Obiit anno 1727. Pars Newtonianorum adhæret Cl. Rogerio Josepho Boscovich, qui egregiis suis inventis systema Newtoni non parum auxit, temperavitque. *Eclectici* demum Philosophi dicuntur illi, qui nullius auctoritati mancipati, singularum sectarum doctrinam expendunt, & ex omnibus ea seligunt duntaxat, quæ solidioribus inniti fundamentis arbitrantur.

PROLEGOMENA
LOGICÆ.

9. *Logicam* esse eam disciplinam, quæ recte cogitandi, ac differendi præcepta suppeditat, innuimus n. 2. Nominis origo est a Græco λόγος, quod *sermonem* significat. Solet etiam nuncupari græco rursus vocabulo *Dialectica*; quæ juxta S. August. L. 1. contra Crescon. c. 14. „ si usus admitteret, fortasse latine *Disputatoria* vocaretur. „

10. Hæc certis legibus ac præceptis definita Logica, quam aggredimur, *artificiosa* nuncupari potest; ut discernatur ab illa, quæ nomine *Logicæ naturalis* venire solet. Sunt etenim, qui sola natura duce, accedente longiori exercitatione eo eluctentur, ut cogitationes suas, saltem ut plurimum, recte instituere, ordineque suo edicere noverint; tametsi normam illam, ad quam eas exigant, diserte nequeant explicare. Hinc, si quempiam eorum sophismate circumvenire tentes; non efficies unquam, ut argumentandi rationem legitimam esse fateatur: si tamen ex eo percuncteris, in quonam fallacia sita sit, haud inveniet, quod reponat. Hi *naturali Logica* pollent: qui *artificiosa* excultus est, in promptu habet leges, quæ tum in ratiocinando, tum in aliis cogitationum generibus observandæ sint; & in quam earum peccetur ab imperitis, dilucide enucleat. Unde hanc illi longe antecellere in comperto est.

11. Logicæ utilitatem esse longe maximam, dubitare prorsus non possumus. Nam absque ea non tantum non potest profunda, solidaque scientiarum, præsertim difficiliorum, methodoque minus accurata pertractatarum cognitio obtineri; sed neque in difficilioribus communis vitæ actionibus sat providus quis, cautusque esse potest. Aristoteles Logicam vocat *organum*, seu *instrumentum scientiarum*: Tullius *artem omnium maximam*; nempe „ sine qua, ut ait *Lib.* 5. „ *Tusc. Quæst. Cap.* 25. omnino sapientia esse non „ potest perfecta. „ S. Augustinus *disciplinam disciplinarum, scientiarum judicem, atque formatricem.*

12. Cogitationes humanæ, quæ directioni Logicæ subsunt, in tres classes distribuuntur; simplicem nempe rei perceptionem, judicium, & ratiocinationem: quas nos tribus prioribus dissertationibus complectemur, quarta de methodo comparandi, tradendique scientias acturi.

IN-

INSTITUTIONUM LOGICÆ DISSERTATIO PRIMA.

DE SIMPLICI RERUM PERCEPTIONE.

CAPUT PRIMUM.

De Natura, & Objectis Idearum.

§. I.

Quid simplex rei Perceptio sit? quid Notio, seu Idea?

13. *Simplex rei pereeptio* est ea mentis nostræ affectio, qua rem ita attingimus, ut de ea nec affirmemus quidquam, nec negemus. Sic, qui obvium sibi hominem conspicit, quin de eo quidpiam affirmet, aut neget, simplicem habet illius perceptionem.

14. Quoties rem quampiam percipimus, toties quandam veluti formam ejus, ac imaginem menti nostræ inesse, dubitari non potest. Imago hæc Latinis *Notio*, Græcis ἰδέα dicitur. Sunt, qui notiones rerum ab ipsis earundem perceptionibus reapse distinctas esse velint: at nos in Metaphysica oppositum amplectemur, & dicemus, unam eandemque individuam repræsentationem, quatenus mens ejus ope quid cognoscit, *perceptionem;* quatenus in ea res objecta relucet, *notionem*, seu *ideam* esse nuncupandam.

Coroll. 1. Notio & seipsam, & objectum quodpiam exhibet menti cognoscendum. Quotiescunque enim rei cujuspiam notio in mente adest; tam objecti ea notione repræsentati, quam etiam notionis ipsius conscii reddimur.

Schol. Ut ea, quæ huc pertinent, uberius intelligantur, ad hæc animum advertisse juvabit: 1*mo.* Vis illa mentis, qua motus in corpore nostro excitatos, & occasione horum res extra nos positas, ac nobis præsentes percipimus, *facultas sentiendi;* actio vero facultatis hujus *sensio*, aut *sensatio* dicitur. Nimirum actio illa, qua mens occasione commotionis in membro aliquo corporis excitatæ dolorem, vel voluptatem, ac etiam illam ipsam commotionem percipit, *sensio*, vel *sensus*; qua vero percipit res extra nos positas, earumque qualitates, *sensatio* nominari solet.

2*do.* Ex ea cerebri parte, in qua mentem residere dicemus, nervi quidam tenuissimi per totum corpus protenduntur, terminanturque in extimis ejus partibus; quæ partes *externa sensuum organa* nuncupantur propterea, quod sensiones, & sensationes ab illis ortum trahant. Quinque diversa hujusmodi organa, sive, ut etiam nominari solent, *sensus externos* deprehendimus in corpore nostro: oculos videlicet, aures, linguam cum papillis suis, nares, & fibrillas nerveas per totum corpus æquabiliter sparsas. Unde totidem sunt genera actionum a facultate sentiendi profectarum: nempe visio, auditio, gustus, odoratus, & tactio.

3*tio.* Si res externæ dicta sensuum organa commoveant; illico motiones illæ per nervos in organis illis terminatos deferuntur ad cerebrum, & anima tam ad sensiones, quam etiam sensationes determinatur. Motio ejusmodi, quatenus cerebrum ipsum afficit, objectique materialem quandam imaginem in cerebro constituit, *idea materialis* nuncupatur.

Coroll. 2. Sensiones, & sensationes in numerum notionum referendæ sunt; cum sint rerum perceptiones, & imagines in mente nostra efformatæ.

Coroll. 3. Ideæ materiales in motionibus corporeis sitæ sunt (*Schol.*): quare cum notionibus, quas *spirituales* esse constat, confundi non debent.

§. II.

§. II.

De objectis idearum in genere, eorumque notis.

15. *Objectum* ideæ dicitur id, quod per eam repræsentatur. Sic ideæ, quæ mihi Lunam repræsentat; *objectum* est *Luna*.

Coroll. 1. Non tantum res, quæ sunt, sed etiam quæ esse possunt, animo repræsentamus: quare notionis objectum aliud est *existens*, aliud *possibile*.

Coroll. 2. Si notio aliqua nihil repræsentet eorum, quæ certo cuidam objecto propria sunt; non erit imago, ac repræsentatio illius objecti, ut clarum est: quare nec poterit ejusdem idea, ac notio nuncupari.

16. In objecto quolibet adesse debent *notæ* quædam, seu *characteres*, per quos illud ab aliis discerni possit. Sic oleum ab aqua colore, sapore, viscositate &c. secernimus: hæc proinde notæ illius sunt. *Notæ* jam dicuntur *perfectiones rei*, quod rem quodammodo perficere, & meliorem reddere videantur: jam *qualitates*, quod ex iis cognoscatur, *qualis* sit res: jam *determinationes rei*, quod efficiant, ut res sit hæc determinata, & non alia.

17. Notæ dividuntur in constantes, & mutabiles. *Constantes* sunt, quæ rei semper, & necessario conveniunt. *Mutabiles* seu *accidentia*, quæ adesse rei, vel abesse sine corruptione essentiæ possunt. e. g. *Calor* est nota constans in igne: *albedo* vero mutabilis in pariete.

18. Notæ constantes rursus tribuuntur in essentiales, & attributa. *Essentiales*, quæ etiam *characteristicæ* nuncupantur, illæ sunt, quæ primæ occurrunt in objecto, suntque veluti fontes ceterarum. Unde collectim sumptæ rei essentiam absolvunt. *Attributa* sunt, quæ ex essentialibus emanant, ac deducuntur. e. g. Vis sentiendi, & ratiocinandi sunt essentiales notæ hominis; vis vero ridendi, quæ ex his profluit, attributum.

19. Notæ mutabiles partim modi, partim relationes dicuntur. *Modi* sunt omnes illæ mutabiles notæ, quæ rebus internæ sunt, ut e. g. albedo in pariete. *Relationes* vero sunt, quæ, ut intelligantur, plurium rerum notionem postulant. Sic similitudo, quam habet paries A cum B, relatio est: ad eam enim intelligendam utriusque parietis notione opus est.

Schol. Id, quod in ente diversorum modorum capax est, *substantia* solet nuncupari.

§. III.

De variis objectorum generibus.

20. Duplex mentis nostræ actio hoc loco notanda est: compositio videlicet, & abstractio. *Compositione* ita versatur mens circa objectum, ut primum notam quampiam pluribus objectis communem sibi sistat; tum addat aliam, qua notio ad pauciora objecta restringatur, & sic porro; usque dum per omnes notas progrediendo perveniat demum ad objectum omnimodis determinatum, quod *singulare*, seu *individuum* nuncupatur. Ut si primum hominem quendam indeterminate animo sistas, eum concipias Stagyra, Macedoniæ oppido oriundum, addas fuisse Platonis discipulum, ac demum Alexandri M. Præceptorem in Philosophia extitisse &c. per notas has magis semper, ac magis determinabitur objectum cognitionis tuæ, quoad demum ad individuum delabaris, videlicet Aristotelem.

21. *Abstractio* contra est, qua ex objecto singulari formatur minus determinatum, quarundam notarum determinantium separatione. Sic abstractionem exercet mens, si primum objecta singularia e. g. homines contempletur, tum sepositis notis unicuique propriis eas duntaxat retineat, quæ singulis communes sunt, e. g. *animal rationale.*

Coroll. 1. Patet igitur objectum notionis, vel esse individuum, seu singulare, vel esse minus determinatum.

Coroll.

Coroll. 2. Quidquid extra nostram cogitationem existit, omnimodis determinatum, ac individuum esse clarum est; quare objectum minus determinatum, quatenus tale est, nonnisi in cogitatione nostra potest reperiri.

22. Si objectum non omnimodis determinatum tot notas essentiales complectatur, quot absolvunt essentiam pluribus individuis communem, *species*; si autem nonnisi notam quampiam essentialem pluribus speciebus communem offerat, *genus* appellatur. Sic Homo, Leo, Aquila &c. *species* sunt: nam e. g. *Homo* exprimit completam plurium individuorum essentiam, ut Petri, Pauli &c. At e. g. Animal *genus* est; nec enim offert aliud, quam notam essentialem, nempe vim sentiendi, in qua plures species, ut homo, leo &c. conveniunt.

Coroll. 1. Nec species, nec genus modo descriptum extra mentem nostram existere potest (*præc. Cor.* 2.) Quare species, si consideretur secundum id, quod datur in rebus, est ipsa multitudo singularium, quorum essentia est similis. Pariter genus secundum id, quod reapse datur, consideratum, est ipsa collectio omnium specierum, notam aliquam essentialem communem habentium.

Coroll. 2. Genera ipsa possunt aliquam inter se similitudinem habere, convenireque in nota quapiam essentiali: diversæ igitur possunt statui generum classes. Genus illud, quo superius nullum est, *supremum*; quo nullum inferius, *infimum*, seu *proximum* dicitur: reliqua his interjecta *subalterna* nominamus. Sic genus supremum hominis est *ens*; proximum *animal*; subalterna sunt *substantia*, *vivens* &c.

23. Nota illa, qua una res ab altera differt, solet *differentia* nuncupari; estque triplex, nempe individuorum, specierum, & generum. Differentia *individuorum*, quæ etiam *numerica* dicitur, est, quæ unum individuum ab altero ejusdem speciei secernit, e. g. Petrum a Paulo. *Specierum* est, qua species a specie differt, ut homo a leone. *Generum* denique, qua discriminantur ea, quæ in genere proximo non conveniunt, ut homo, & arbor. Hinc homo ab homi-

mine *numero*, a leone *specie*, ab arbore denique ipso *genere* differre dicitur.

Schol. Quidquid alteri ratione quadam junctum, illi quandam denominationem tribuit, *forma*; id vero, cui denominatio tribuitur, *subjectum denominationis* solet a Philosophis nuncupari. e. g. In pariete albo id, quod album dicitur, *subjectum* est; albedo vero *forma*.

24. Si objectum cum sua nota quapiam conjunctim sumatur, *concretum* vocatur. Porro triplex esse potest concretum: videlicet Metaphysicum, Physicum, & Logicum. *Metaphysicum* est, si nota illa ab eo cujus nota est, reapse non distinguatur: *Physicum*, si distinguatur quidem, sed tamen illi inhæreat: *Logicum* denique, si nota ne inhæreat quidem rei illi, cujus nota dicitur. Sic animal (quod idem significat: ac substantia vi sentiendi prædita) concretum Metaphysicum est; paries albus Physicum; turris denique visa Logicum. Vis enim sentiendi cum animalis substantia reapse eadem est: albedo, tametsi distinguatur a pariete, illi tamen inhæret: visio autem turri ne inhæret quidem.

Coroll. Quælibet hujusmodi nota aliquam denominationem tribuit illi, cujus nota est: quare in omni concreto duo ab invicem secernenda sunt; subjectum nempe, & forma. *Subjectum* est id, cui denominatio tribuitur; *forma* autem est nota illa, a qua subjectum denominationem nanciscitur (*Schol. præc.*)

Schol. Notari hic potest varia concretorum in Scholis acceptio. *Denominative*, seu *specificative* sumitur concretum tunc, dum id, quod de eo enunciatur, ipsi convenit præcipue propter subjectum suum: *reduplicative* vero, seu *formaliter* tunc, dum ei prædicatum quodpiam propter suam potissimum formam tribuitur. e. g. Concreti *Philosophus* subjectum est *homo*, forma vero *Philosophia*. Hinc si dicas: *Philosophus dormit*, concretum illud sumis *denominative*, tuaque propositio in hanc commutari potest: *Homo, qui Philosophiæ subjectum est, dormit.* Etenim *dormire* Philosopho non ideo convenit, quia est excultus Philosophia, sed quia homo est. At si dicas: *Phi-*

lo-

losophus arcana naturæ pervidet, idem concretum *formaliter*, seu *reduplicative* accipis. Namque arcana naturæ non tam ideo pervidet, quod homo sit, quam quod Philosophica disciplina excultum habeat intellectum. Unde altera hæc propositio sic resolvenda est: *Philosophus, ut Philosophus, seu ob Philosophiam, qua imbutus est, arcana naturæ pervidet.*

CAPUT SECUNDUM.

De diversis Notionum generibus.

§. I.

Quotuplex sit notio ratione suæ originis?

25. Ideæ ratione suæ originis dividi solent in adventitias, factitias, & innatas. *Adventitiæ* sunt, quas ope sensuum acquirimus, ut idea colorum, & coloratorum, soni, saporis, odoris, caloris, frigoris, duritiei &c. *Factitiæ* ideæ illæ dicuntur, quas sibi mens dependenter ab ideis adventitiis compositione, abstractione, ratiocinatione, vel quovis demum modo efformat; talis est e. g. idea montis aurei. Istud tamen non eo sensu accipiendum est, quasi vel plures ideas adventitias in unam compingeremus, vel unam in partes plures divideremus: idea quippe, seu notio, est quidam indivisibilis modus mentis nostræ, ut in Metaphysica docetur. Hinc allatæ definitionis sensus iste est, quod illa, quæ diversis successive ideis nobis innotuerunt, conjunctim deinde una simplici idea nobis repræsentamus; vel diversis ideis, & divisim illa, quæ ope sensuum conjunctim percepimus. e. g. Ope sensuum percipimus jam montem, jam aurum: tum subinde in meditatione positi hæc duo conjungimus, aureumque montem animo fistimus.

Schol. Dubitari nequit, ob assiduum rerum corporearum usum sæpe id nobis evenire, ut dum earum rerum, quæ in sensus incurrere nequeunt, notionem

est

efformare voluimus, quasdam corporeas effigies accersamus in subsidium. Sic Deum, Angelos forma quadam humana concipimus. Id tamen quod aliqui volunt, nempe mentem in consortio corporis nihil posse cognoscere absque hujusmodi phantasmatis, nimium est. Quis enim neget *tempus*, *virtutes*, aliaque id genus plurima a nobis cognosci, quin ulla ejusmodi corporea effigies menti exhibeatur?

Ideæ *innatæ* forent, si quas Deus menti in ipsa ejus creatione imprimeret, ac veluti insculperet. Tales inesse nobis negabimus contra Cartesianos in Metaphysica.

Schol. Ideæ inter se comparatæ vel quoad modum repræsentationis, vel quoad objectum repræsentatum differunt. Prior differentia *formalis*; posterior *materialis* nuncupatur. Utraque plures idearum classes suppeditat, quas sequ. §§. 2. & 3. prosequemur.

§. II.

Quænam sint classes Idearum, formaliter, seu quoad modum repræsentationis inter se differentium?

27. Ideæ, quas inter *formalis* differentia intercedit, dividuntur 1mo in claras, & obscuras. Idea *clara* est, quæ notas exhibet ad objectum, quoties istud deinceps recurrerit, agnoscendum, & ab aliis discernendum sufficientes. *Obscura* contra est, si notæ, quas offert, objecto ab omnibus aliis discernendo non sufficiant. e. g. *Urticæ* claram notionem habes, cum istud herbæ genus oculis objectum nunquam non dignoscas, at *betonicæ* notio iis obscura est, quibus aliqua quidem ejus imago relucet, non tamen tot notis constans, ut herbam illam ab omnibus aliis probe discernere possint.

Coroll. Tam claritas, quam obscuritas suos habet gradus. Claritas eo major est, quo plures repræsentantur notæ, objecto propriæ, & ad dignoscendum aptiores. Contra, quo pauciores notas, & ob-

jecto

fecto minus proprias exhibet notio, eo est obscurior.

28. Idea, seu notio clara tribuitur in distinctam, & confusam. Tunc notio clara est simul etiam *distincta*, si ea claritate repræsentet objectum, ut ipsas objecti notas ab se invicem discernere, ac percensere possis. e. g. Distinctam es *Betonicæ* notionem adeptus, si notas singillatim enumerare valeas, per quas illa ab omni alterius generis herba dignosci possit. Notio clara manet *confusa*, si vi ejus objectum ab aliis discernas quidem, notas tamen ab se invicem nequeas distinguere, minutatimque recensere. Hujusmodi sunt in nobis ideæ colorum: tametsi enim vel rudissimus quisque claram habeat notionem coloris e. g. rubri; notas tamen illas, per quas color hic ab aliis differt, diserte enucleare ne Philosophus quidem novit.

Coroll. 1. Omnis ergo distincta notio est clara: at non viciſſim, cum detur notio clara, quæ simul sit confusa.

Coroll. 2. Distincta objecti notio tunc obtinetur, quum ipsarum objecti notarum claræ notiones acquiruntur. Tum enim obtines distinctam objecti notionem, quum ipsas ejus notas ab se invicem discernere, percensereque potes: atqui nonnisi tunc potes objecti notas ab se invicem discernere, percensereque, quum earum claras notiones habes, ut patet ex definitione *claræ* notionis; ergo.

29. Idea distincta subdividitur 1) in completam & incompletam. *Completa* est, si omnes objecti notas ab se invicem discernere, percensereque valeas, ac proinde si omnium objecti notarum adsit notio clara: sin aliquarum tantum; notio distincta est *incompleta*. Subdividitur 2) notio distincta in adæquatam, & inadæquatam. Ad hoc, ut distincta objecti notio sit *adæquata*, requiritur, ut singularum objecti notarum habeatur notio non clara tantummodo, sed etiam distincta; hoc est, requiritur, ut non tantum singulas objecti notas ab se invicem discernere, percensereque valeas, sed etiam ipsas singularum notarum notas. e. g. Ut distinctam, eamque adæquatam

trian-

trianguli æquilateri notionem obtineas, non sufficit posse te percensere omnes ejus notas, nimirum, quod sit figura tribus lateribus, iisque æqualibus, ad angulos junctis &c. terminata; sed præterea necesse est, ut notarum: *figura*, *latus*, *angulus* &c. non modo claram, verum etiam distinctam ideam habeas, ac proinde ut in singulis notas ab se invicem discernas. Sin autem quarundam objecti notarum ideæ fuerint confusæ: distincta ejusdem objecti notio dicetur *inadæquata*.

30. Ideæ, quas inter *formalis* differentia intercedit, dividuntur 2*do*. in vividas, & debiles. *Vividæ* mentem vehementius afficiunt ob peculiares quaspiam notarum qualitates e. g. raritatem, claritatem &c. Unde hujusmodi ideæ diutius etiam in nobis perdurant. *Debiles* ex adverso mentem parum afficiunt, facileque dilabuntur. Sic idea rari cujusdam animalis, aut spectaculi magnifici *vivida* esse solet in nobis; contra hominis nunquam antea visi, obiterque aspecti *debilis*.

§. III.

Quænam sint classes Idearum, quoad objectum repræsentatum differentium?

31. Ratione objecti repræsentati dividitur idea I. in directam, & reflexam. *Directa* est, qua mens objectum aliquod a præsente sua idea, ceterisqun affectionibus suis distinctum repræsentat. *Reflexa* est, qua mens præsentem suam cogitationem repræsentat, seque cogitare advertit.

32. II. In absolutam, & relativam. *Absoluta* notio rem significat quasi solam sine alia: *relativa* vero repræsentando objectum unum simul alterius memoriam suggerit, ac proinde connexionem unius cum alio significat. e. g. Notio *hominis* absoluta est; repræsentat enim mihi animal rationale sine relatione ad rem aliam: at notio *jervi* relativa est; excitat enim simul ideam *Domini*; cum non possit intelligi, quid servus sit, nisi simul aliqua Domini notio habeatur.

Schol.

Schol. Idea *relativa* non est confundenda cum idea *relationis.* Hæc enim exprimit rationem ipsam ob quam una idea relativa refertur ad alteram. e. g. Idea dominatus est idea relationis, seu rationis, ob quam Dominus refertur ad servum.

33. III. In singularem, particularem, communem, & universalem. *Singularis* rem individuam, ac omnimodis determinatam habet pro objecto, ut idea Aristotelis. *Particularis* rem individuam quidem, sed tamen modo quodam indeterminato repræsentat, ut idea his verbis subjecta: *aliquis homo, aliquod Animal. Communis* notio repræsentat id, quod pluribus commune est, ut e. g. notio animalis. *Universalis* denique id, quod pluribus commune est, ita repræsentat, ut simul omnia etiam objecta, quibus commune est, saltem confuse attingat. Tales ideæ sunt his verbis subjectæ: *Omnis homo, nullum animal &c.*

Schol. In ideis communibus notanda est earum comprehensio, & extensio. *Comprehensio* est ipsa notarum collectio, quas idea communis complectitur: *extensio* vero est multitudo subjectorum, quibus ea congruit. e. g. Notionis hujus: *animal rationale* comprehensio definitur notis duabus, nempe vi sentiendi, & vi ratiocinandi: ad extensionem vero ejus pertinent omnia individua humana. Crescente comprehensione minui extensionem, decrescente autem augeri, expendenti facile patet.

34. IV. Ratione objecti repræsentati dividitur idea etiam in abstractam, & concretam. *Abstracta* id, quod alteri reapse conjunctum est, absque eo repræsentat, cui est conjunctum, ut notio albedinis. *Concreta* vero illa, quæ conjuncta sunt, conjunctim exhibet, ut idea parietis albi.

Coroll. Eadem notio diverse considerata jam concreta, jam abstracta esse potest. Sic notio animalis rationalis concreta est, quatenus vim sentiendi cum vi ratiocinandi conjungit: at simul abstracta dicenda est, quatenus solam essentiam humanam ab individuis abstractam animo sistit.

Schol. Solet idea ratione objecti repræsentati dividi etiam in simplicem, & compositam: at in definiendo

enda utraque multum discrepant Philosophi; ut adeo diversi prorsus diversam subjiciant eidem *simplicis* ideæ vocabulo notionem. Quod si divisio hæc pertractanda est, mihi idea *simplex* est, quæ unicam duntaxat notam involvit, qua ejus objectum a ceteris entibus discernimus: *compositam* vero, seu *complexam* nomino illam, quæ plures id genus notas complectitur, per quas ipsas objectum discernimus ab entibus aliis. e. g. Idea *soni generatim accepti* simplex est; quia unam duntaxat notam nobis repræsentat, per quam sonum generatim acceptum ab omni alio ente discernere solemus: neque enim repræsentat ea idea plures notas nobis, per quarum unam ab hoc, per aliam ab alio ente sonum distingueremus. Eodem modo loquendum est de idea coloris in genere, unitatis, existentiæ &c. At e. g. idea *animalis rationalis*, seu *hominis* complexa est: plures enim notas repræsentat, animali rationali a ceteris entibus discernendo servientes, Nimirum repræsentat imprimis notam *animalis*, qua homo differt a spiritu puro; deinde notam *rationalis*, qua differt a bruto &c.

CAPUT TERTIUM.

De Idearum signis, sive Vocabulis.

§. I.

Quid signum in genere? quid item terminus vocalis, & quotuplex?

35. *Signum* in genere est. quod ope sensuum perceptum alterius rei a se distinctæ ideam in mente excitat. e. g. Fumus conspectus & sui, & ignis, cujus signum est, ideam excitat in nobis.

Coroll. Quædam signa natura sua connexa sunt cum re significata, ut fumus cum igne; quædam vero arbitrio hominum sunt assumta pro rebus quibusdam designandis, ut hedera pro vino venali. Quare alia sunt signa *naturalia*; *arbitraria* alia.

36.

36. *Terminus vocalis* est vocabulum certæ cuidam mentis notioni constanter significandæ constitutum. e. g. Homo, Luna.

Coroll. Quoniam terminus vocalis est signum ideæ, idea autem rem ipsam, quam pro objecto habet, exprimit; sequitur per terminos vocales tam res ipsas, quam etiam harum notiones designari. Unde etiam jure quodam exigimus ab eo, qui nobiscum sermocinatur, ut is & rebus ipsis, & menti suæ congruenter loquatur.

Schol. Terminos vocales inter arbitraria signa referendos esse, nemo non videt.

37. Quod ad divisionem terminorum vocalium attinet: tot genera eorum statuenda sunt, quot idearum. Nimirum alii sunt termini *singulares*, seu ideam singularem exprimentes; alii *particulares*, *abstracti*, *concreti* &c. Præterea notanda cumprimis est divisio termini in univocum, & æquivocum.

38. Terminus *univocus* est, qui rebus pluribus in eadem significatione attribuitur, ut e. g. *Homo* eodem sensu servato prædicatur de Petro, Paulo &c. *Aequivocus* contra est, qui pluribus quidem rebus attribui solet, sed in diverso sensu e. g. *Leo* convenit quidem & animali certo, & etiam certæ constellationi; ita tamen, ut alia ei notio respondeat, dum de animali, alia, dum de constellatione prædicatur. Quodsi diversa hæc ejusdem termini usurpatio fiat casu, terminus dicitur *casu æquivocus*; si autem fiat *consilio*, nempe ob similitudinem quandam earum rerum, quibus terminus ille attribuitur, *consilio æquivocus* nuncupari solet.

Schol. Præter terminos vocales sunt alia quoque vocabula ad aliquid significandum instituta. Nempe *verba* primario judiciis; *præpositiones* vero, *interjectiones*, & *conjunctiones* cogitationum nostrarum modis, & affectionibus manifestandis deserviunt. Dico verba *primario* judiciis manifestandis deservire: tametsi enim potior verborum finis sit, expressio nostrorum judiciorum, id tamen illa proprie non nisi in modo indicativo præstant; in aliis vero modis varias men-

tis nostræ affectiones indicant, ut in imperativo *imperium*, in optativo *desiderium* &c.

§. II.

De recto vocabulorum usu.

39. Duo sunt considerandi usus vocabulorum: ea enim vel nobis tantum, vel etiam aliis inserviunt. Vocabula, quatenus, nobis tantum inserviunt, memoriæ subsidio sunt. Cum enim a teneris annis assueverimus cuilibet vocabulo ideam affigere; nexus hic ideam inter ac vocabulum, ut ut arbitrarius sit, ita invalescit successu temporis, ut in naturalem prope abeat. Hinc fit, ut nunquam fere vel taciti cogitemus sine vocabulorum usu, ac non raro prius vocabula ipsa menti occurant, quam vocabulorum notiones. Huic usui omnia sine discrimine vocabula inservire possunt, modo eidem vocabulo constanter eandem subjiciamus notionem; ut nimirum recurrentibus vocabulis notionum iis affixarum recordemur.

40. Alter vocabulorum usus est, ut etiam aliis inserviant; quum nempe animi nostri sensa aliis communicare volumus. Atque hic usus dividi solet in civilem, & philosophicum. *Civilis* in eo situs est, ut in familiaribus colloquiis, & quotidiano cum hominibus commercio ea usurpemus vocabula, quæ sufficiant ad animi nostri sensa, quantum usus quotidianus poscit, aliis manifestanda. *Philosophicus* in scientiis locum habet, dum vel veritatem ipsi investigamus, vel inventam jam aliis tradere, communicareque volumus. Atque hoc in usu studiose curandum est, ut notiones nostras distincte ac præcise explicemus, vitatis, quantum fieri potest, iis vocabulorum abusibus, qui in rebus difficilioribus obscuritatem augere, & quo minus aliis distinctas rerum ideas ingeneremus, impedire solent. Quapropter ea, quæ sequuntur, præ oculis habenda sunt.

41. I. Tametsi tropicæ locutionis usus Oratoribus familiaris sit; in philosophando tamen opera danda est, ut voces sensu proprio usurpentur. Translata enim delectant magis, quam docent; & quo magis delectant, eo minus docent, cum animum ab attentione veritatis eo vehementius retrahant. Unde qui perversa quæpiam dogmata hominum animis instillare cupiunt, orationem tropis, & figuris exornare studeant; ut nimirum suavitate verborum abreptus lector ad latentes errores animum minus advertat, atque ita, quod concinne propositum legit, facilius amplectatur.

42. II. Multa vocabula sunt, quorum ambigua est significatio. Nempe quoniam vocabulorum numerus relate ad ideas, quas mens humana habere solet, admodum exiguus est, necessitate quadam compellimur, ut sæpe diversas, multumque discrepantes ideas eadem voce exprimamus. e. g. Vocabulo *caloris* jam sensationem illam, quam admotus corpori nostro ignis in anima nostra excitat, jam eam in igne vim, qua sensatio illa in nobis excitatur, designamus. Deinde non raro evenit, ut in scientiis occurant vocabula, quibus respondentes ideæ sint admodum obscuræ, neque iisdem, aut totidem notis constent in unius mente, quibus, aut quot in mente alterius. Hinc fit, ut quum id genus vocabula proferuntur, unus aliud, aliud alter per idem vocabulum intelligat, atque ita inanibus altercationibus occasio præbeatur.

Quod si ergo ambiguæ voces usurpandæ sint; earum sensus dilucide explicandus est, distincte proponendæ notæ, determinandæque, quibus constare volumus notionem, ejusmodi vocabulo alligatam. Duo autem cumprimis hoc loco notanda sunt. 1) Postquam distincte quis exposuit notionem, quam certo vocabulo affigit, caveat, ne deinde idem vocabulum alio sensu usurpet. Vitio sane verti nonnullis Scriptoribus potest, quod eodem vocabulo non semper idem adæquate intelligant, quin Lectores hac ipsa de re admoneant. Hac enim re fit, ut in Scientiis

solius scribentis vitio novæ difficultates enascantur. 2) Significata vocabulorum, quibus loquens, aut scribens utitur, ex ejusdem sensu, non ex nostro, sunt desumenda. Secus de ejus sensibus rectum judicium non feremus. e. g. Si quispiam asserat calorem non in igne, sed in nobis residere, postquam declaravit, se vocabulo *caloris* non aliud intelligere, quam sensationem illam, quæ admoto membris nostris calido corpore enasci in nobis solet; perperam contradicet ei alter ex eo capite, quod ipse vocabulo illo ipsam calidi corporis vim, qua sensatio illa in nobis efficitur, designare soleat.

43. III. Sunt vocabula quædam, quibus nullum prorsus reale significatum respondet. Sic famosi illi apud Peripateticos termini: *accidens absolutum*, *horror vacui*, *antiperistasis* &c. omni reali significatione destituti erant. Id enim, quod aliquo horum terminorum volebant designari, nonnisi comminiscentis ingenii partus erat. Cavendum igitur, ne aut ipsi utamur *inanibus* hujusmodi terminis, aut iis auditis in errorem inducamur.

44. IV. Quidam, dum de rebus ad scientias pertinentibus differunt, aut peregrinis utuntur vocabulis, quorum significatio passim ignota sit, aut terminos receptos in significatione nova, ac inusitata usurpant, nulla præmissa declaratione, aut denique usitatos etiam terminos præposterе conjungunt, atque ita eam sermonis obscuritatem sectantur, ut Oedipo interprete egeant. Istud etsi plerumque defectu idearum distinctarum, & methodi sua sensa rite depromendi eveniat; sæpe tamen sit animo reconditæ cujuspiam scientiæ opinionem aucupandi apud imperitos, qui obscuras ejusmodi sermocinationes, dum non intelligunt, pro insigni doctrina, mentisque penetrantis indicio adorare solent. Qui vitio hoc laborant, humano sermoni præfixum finem, qui est animi sui sensa enucleate depromere, non assequuntur; dumque ab imperitis magni fiunt, ab iis, qui doctrinæ soliditatem discernere norunt, vituperantur.

45. V. Barbaries quidem vocum in philosophando, quoad fieri potest, vitanda est, neque tamen propte-

propterea prohibendi sumus eorum vocabulorum usu, quæ a Philosophis communiter recepta sunt, si notionibus nostris breviter, & dilucide explicandis deserviant. In omni certe scientia constanter usurpantur termini, quos *technicos* nuncupant, etsi a nitida, & prorsus exquisita latinitate sint alieni. Nec immerito; cum complures notiones enucleandæ veniant in scientiis, quibus rite explicandis apta vocabula in latinitate nitida frustra quæsiveris. Sed neque illico vox aliqua pro non latina habenda est, quod a Tullio passim non adhibeatur; nisi linguam latinam ingenti nostro incommodo nos ipsi arctissimis limitibus constringere velimus. „ Dura quædam ad„ modum videntur, ut *ens*, & *essentia* (inquit Quin„ tilianus L. 8. C. 3.) quæ cur tantopere asperne„ mur, non video; nisi quod iniqui judices adver„ sus nos sumus, ideoque paupertate sermonis labo„ ramus."

CAPUT QUARTUM.

De Definitione, & Divisione.

§. I.

De Definitione.

46. *Definitio* est oratio rei naturam, vel nominis vim explicans. Hinc definitio est duplex; nimirum *nominis*, & *rei*. Prior explicat, quid per nomen, seu vocabulum aliquod intelligatur; ut si dicas: *nomine iridis venit coloratus ille in cælo arcus, qui non raro post pluviam splendente a tergo Sole conspicitur.* Posterior ipsam rei naturam, ac constitutionem enucleat; ut dum ajo: *Homo est animal rationale.* Id quod definitur, *definitum* vocari solet.

Coroll. Cum definitio nominis nonnisi sensum, quo vocabulum sumatur, exprimat, sæpeque pro arbitrio possit unus unam, alter alteram significationem eidem vocabulo attribuere; allatam ab aliquo nomi-

nis, quo utitur, definitionem in controversiam vocare, cumprimis vero prolixe altercando exagitare, prorsus otiosum est. Qui id attentant, inanes de nomine lites serere dicuntur.

47. Definitio rei alia dicitur essentialis, descriptiva alia. *Essentialis* non nisi notas rei essentiales complectitur: *descriptiva* vero omnis generis notas, e quibus res cognosci possit, promiscue adfert. e. g. Hominis definitio essentialis est hæc: *animal rationale*; descriptiva vero hæc, a Tullio *Lib.* 1. *de Leg. C.* 7. allata: *animal providum, sagax, multiplex, acutum, memor, plenum rationis, & consilii.*

Leges Definitionis.

48. *1ma.* Definitio clarior sit suo definito. Secus enim non erit oratio rei naturam, vel nominis vim explicans.

Coroll. 1. Definitio igitur constare debet terminis claris, usitatis, propriis; non vero obscuris, metaphoricis, synonimis, identicis. Sic e. g. non bene definires simoniam esse *vitium simoniacis proprium.*

Coroll. 2. Mala est definitio, cujus terminus aliquis per ipsum definitum definitur. Nam terminus ille æque obscurus est, ac ipsum definitum. Sic male quis definiret gradum in circulo esse arcum 60 minutis constantem, si nequiret aliam minuti definitionem adferre, quam quod sit 60*ma* pars gradus.

2da. Conveniat omni & soli definito: id est, omnibus, & solis rebus, quæ ad ejus extensionem pertinent. Vide N. 33. Schol. Nam imprimis si non convenit omnibus rebus, quæ ad definiti extensionem pertinent, non explicat naturam definiti. Hinc vitiosa est hæc e. g. definitio: *homo est animal loquax*, cum non competat omni homini, nempe muto. Deinde, si definitio non conveniat solis iis rebus, quæ ad definiti extensionem pertinent; ope definitionis non satis discernitur definitum ab aliis entibus, proinde natura ejus dilucide non explicatur: ut

si

si dicas: *homo est animal mortale*, definitio hæc non continebit eas notas, quibus homo a bellua discernatur.

3*tia*. Definitio essentialis fieri debet per genus proximum, & ultimam differentiam, seu talem, per quam definitum differat ab aliis entibus, quibuscum in genere proximo convenit. Si enim sumatur aut genus non proximum, aut differentia non ultima, definitio nequaquam convèniet omni & soli definito; ut patet in vitiosis hisce definitionibus: *homo est vivens rationale*, &: *homo est animal bipes*; quarum prior confundit hominem cum Angelis defectu generis proximi, altera vero cum avibus defectu ultimæ differentiæ.

4*ta*. Definitio non sit negativa. Definitio enim explicat naturamrei, vel vim nominis: negativi autem termini indicant duntaxat, quid res non sit. Quodsi tamen positiva rei attributa fuerint incognita, quandoque negativæ etiam definitioni locus esse potest. Cumprimis vero vitio caret negativa definitio tunc, dum duo termini ita oppositi, ut medium nullum admittant, sunt definiendi. Tunc enim, si alter eorum positiva definitione explicetur, hujus notæ characteristicæ possunt ingredi negativam alterius definitionem. e. g. Si definivisti *verum* esse id, quod objecto suo conforme est, tuto definis *falsum* esse id, quod non est objecto suo conforme.

5*ta*. Nihil in definitione redundet, seu non complectatur plures notas, quam quæ sufficiant ad definitum a rebus aliis discernendum. Cum enim definitio sit oratio explicans naturam rei, vel vim nominis; quidquid in ea reperitur, quod ad naturam rei, vel vim nominis explicandam non pertinet, superfluum utique, ac proinde resecandum est.

§. II.

De iis, quæ ad Divisionem pertinent.

49. *Divisio* est oratio, qua *totum* aliquod suas in partes distribuitur. Totum, quod distribui-

tur, *divisum*; partes, in quas distribuitur, *membra dividentia* appellantur.

50. Divisionum tot possunt constitui genera, quot totorum. Porro totum, quatenus hoc loco considerari solet, triplex est: nempe Metaphysium, Physicum, & Logicum. *Metaphysicum* constat partibus nostra duntaxat cogitatione distinctis; cujusmodi sunt omnipotentia, misericordia, justitia &c. in Deo. *Physicum* contra partes habet reapse distinctas, e. g. hic liber. Totum denique *Logicum* est omne id, quod de pluribus prædicari potest, ut e. g. genus de speciebus, species de individuis. Illa, de quibus prædicari potest totum Logicum, ejus *inferiora* solent nominari. Sic *animalis* inferiora sunt: Homo, bellua.

Coroll. Partes illæ, in quas totius alicujus distributio facta est, sæpe suis adhuc constant partibus: potest igitur earum in has partitio institui, quæ *subdivisio* nuncupatur.

Leges Divisionis.

51. *1ma.* Membra dividentia tot esse debent, ut omnia collectim sumpta adæquent totum. Unde male divideres globum terraqueum in Europam, Asiam, Africam, neglecta America.

2da. Divisio primum fiat in membra magis generalia; tum, si necesse fuerit, horum subdivisio instituatur. Quare rursus vitiosa esset divisio globi terraquei in Germaniam, Italiam, Galliam &c, sed primum enumerandæ sunt primariæ partes illius, Europa nimirum, Asia, Africa, & America; ac tum primum, si videbitur, Europa in Italiam, Germaniam &c. subdividatur.

3tia. Nullum Divisionis membrum contineatur in membro altero: secus enim idem membrum bis sumetur. e. g. Non rite divideretur globus terraqueus in Asiam, Africam, Europam, Americam, & Germaniam; quia Germania in Europa jam continetur.

4ta. Divisio nimium anxia, & minuta non sit. Nam ut Seneca ait „ idem vitii habet nimia, quod „ nul-

„ nulla divisio. Simile confuso est, quidquid usque „ in pulverem sectum est. „

DISSERATIO ALTERA.

DE JUDICIO.

CAPUT PRIMUM.

De Natura, Divisioneque Judicii.

§. I.

Quid Judicium sit, & quæ ad ferendum illud necessaria?

52. *Judicium* est ille actus mentis, quo hæc ex objectis perceptis alterum alteri convenire intra se affirmat, aut negat. Id, de quo quidpiam affirmatur, aut negatur, *subjectum*; quod vero de subjecto affirmatur, vel negatur, *prædicatum* vocari solet. e. g. Si feram hoc judicium: *fides est fundamentum justitiæ*, subjectum est *fides*, prædicatum vero *fundamentum justitiæ*.

Coroll. 1. Aliud igitur est judicium affirmativum, aliud negativum. Illud *annutus*; istud vero *abnutus* mentis dicitur. *Mens* enim affirmando *annuit*; negando autem *abnuit*, prædicatum subjecto convenire.

Schol. Priusquam feratur judicium, menti præsto esse debet imprimis notio subjecti, & prædicati. Impossibile enim est, quidpiam affirmare, vel negare, nisi prius aliquomodo cognoscat mens tam id, de quo affirmat, vel negat, quam id, quod affirmat, vel negat. Deinde necessarium est, ut eidem reluceat aliquatenus concordia, aut discordia prædicati, & subjecti. Mens enim nostra eo fere modo se habet ad concordiam vel discordiam prædicati cum subjecto, dum annuit, vel abnuit, quo se habet ad objecti boni-

nitatem, vel malitiam, dum illud eligit, aut rejicit: quemadmodum igitur non potest objectum quodpiam eligere, aut rejicere, nisi in eo quandam speciem boni, aut mali percipiat; ita etiam non potest prædicatum de subjecto affirmare, vel negare, nisi concordia, aut discordia prædicati cum subjecto eidem aliquatenus reluceat.

Dico: *nisi aliquatenus reluceat.* Neque enim ad judicium ferendum prorsus necessarium est, ut concordia illa, vel discordia clare ac distincte cognoscatur: sæpe illa judicanti obscure duntaxat proponitur; sæpe *apparens* pro *vera* obtruditur. Unde fit, ut incauti in falsa judicia non raro prolabantur. Sic etiam *apparens* bonum, vel malum sæpe pro *vero* amplectimur, aut refugimus.

Coroll. 2. Non igitur temere præcipitandum est judicium, priusquam concordia, vel discordia prædicati cum subjecto rite discutiatur. Secus enim frequenter eveniet, ut audientibus ludibrio simus. Alte menti infixum hæreat illud Ciceronis: „ quoties aliquid aut dicimus, aut loquimur, toties de nobis judicatur. „

§. II.

Quid Judicium verum, & falsum? certum, & incertum? evidens, & obscurum?

53. *Veritas*, quatenus ad Logicam pertinet, est convenientia, *falsitas* autem disconvenientia cogitationis cum objecto suo. Itaque judicium *verum* est, quod cum objecto suo congruit, *falsum* vero, quod ab eodem discrepat.

54. Veritas cogitationum nostrarum se se manifestare solet per quædam *indicia*, seu *criteria*, quæ rationem in se continent, cur veritas illa adesse intelligatur. Indicia hæc *sufficientia* sunt tunc, quum veritatem menti ita proponunt, ut de illa dubitare nequeas; *insufficientia* autem, si omnem de oppositio formidinem non excludant. Jam qui sufficientia veritatis

tis indicia habet, is de veritate *certus* est, *incertus* autem, si sufficientia veritatis indicia ipsi non suppetant. Quod si ergo denominatio *certi*, aut *incerti* judicio convenit (nam potius mens dicenda est certa, vel incerta de veritate sui judicii) judicium *certum* dicendum est, cujus veritati mens ob sufficientia veritatis indicia firmissime adhæret absque ulla de oppositio formidine; *incertum* autem, cujus veritati ob defectum sufficientium indiciorum mens cum quadam de oppositio formidine, ac solicitudine assentitur.

55. Certitudo tribui solet in Metaphysicam, Physicam, & Moralem. *Metaphysica* est, si sufficientia veritatis indicia ejusmodi sint, ut fallere nullo modo possint. Talis in nobis est certitudo hujus e. g. judicii: *Idem non potest simul esse, & non esse.* Si sufficientia indicia non plus evincant, quam *servatis naturæ legibus* rem non posse aliter esse, ac mens judicet; certitudo dicitur *Physica.* Hoc modo certi sumus effluxuram aquam, si in cribrum infundatur. Denique sufficientia veritatis indicia, quæ secundum leges duntaxat humanæ prudentiæ fallere nequeunt, *moralem* dicuntur parere certitudinem. Sic ob unanime Scriptorum testimonium moraliter certus sum, Gallos a Cæsare devictos olim fuisse.

Coroll. Fieri potest, ut indiciis, seu motivis reapse falsis ita abripiantur incauti, ut errori cuipiam firmissime omnino adhæreant, simulque existiment, se falli nequaquam posse. Certitudo igitur *vera* ab *apparente* discernenda est. Sic Heterodoxorum certitudo, qui falsis dogmatibus tanquam veris firmiter adhærent, *apparens* duntaxat est. Quod quidem non eo sensu accipi debet, quasi illi apparenter duntaxat adhærerent suis dogmatibus; sed quod eorum certitudo motivis solum *apparenter* firmis innitatur.

56. *Evidens* judicium est, cujus certitudo conjunctam habet peculiarem quandam claritatem, vi cujus veritas tam aperte, distincte, ac perspicue cognoscitur, quemadmodum percipit oculus lucem. Claritas hæc dependet tum ab objecti notis menti propositis, tum a perspicacia mentis, lumine naturæ &c. Si claritas dicta deficiat, judicium *obscurum* dici solet.

Co-

Coroll. Omne evidens judicium simul etiam certum est; at non viciſſim. Nam e. g. dum tres in Deo Personas agnoscimus, judicium nostrum *certum* est, ob infallibilem ipsius Dei revelantis authoritatem: at simul tamen *obscurum* manet; cum ejus veritatem claro, ac perspicuo mentis obtutu non assequamur.

57. Evidentia non secus ac certitudo, in Metaphysicam, Physicam, & Moralem dividi solet. Harum definitiones ex num. 55. facile erui possunt.

§. III.

Quid scientia, opinio, fides, dubium, suspicio? & quæ horum divisiones?

(58.) *Scientiæ* vocabulo non una subest notio. Imprimis significat habitum asserta demonstrandi. Deinde sumitur pro integra quadam veritatum demonstratarum collectione: quo sensu Geometria, Astronomia &c. *scientiæ* dicuntur. Denique hoc nomine venire solet etiam judicium quodlibet certum, & evidens. Atque de scientia hoc postremo sensu accepta hic nobis sermo est.

Coroll. Quemadmodum triplex est evidentia judicii, ita etiam triplex scientia statui potest: Metaphysica nempe, Physica, & Moralis. *Metaphysica* omne simpliciter dubium excludit de opposito: *Physica* illud tollit sub hac solum hypothesi: si serventur naturæ leges. *Moralis* præstat, ut prudens dubium de opposito haberi nequeat.

Schol. Quidam veterum Philosophorum negabant ullam posse homines consequi scientiam. Hinc se de rebus omnibus dubitare professi sunt; & interrogati, an non saltem *scirent* se dubitare, reposuerunt, sibi id quoque dubium esse, an dubitent. Hos inter præcipuus Pyrrho Eleus eo dementiæ dicitur pervenisse; ut nulli belluæ occurrenti cederet e via, propterea, quod dubitaret, an non a sensibus belluam mentientibus sibi illuderetur. At ridiculum eorum dubium vel intimus sensus noster refutat: deinde multi-

tiplicem posse nos adispici scientiam, ex iis etiam liquido patebit, quæ Dissert. 4*ta* de criteriis veritatis speciatim dicturi sumus.

59. *Opinio* est assensus incertus, qui nititur motivo verosimili quidem, sed tamen fallibili, ac proinde incerto; hoc est, qui habet quidem aliqua veritatis indicia, sed non sufficientia (54).

60. *Fides* est judicium, quo propter alicujus authoritatem annuimus, aut abnuimus. Qui hoc modo annuit, vel abnuit, *credere* dicitur. Porro authoritas, ejusque persuadendi vis sita est in *scientia*, & *veracitate* authoris, cui credimus. Nec enim solemus habere fidem, nisi ei, quem & scire id, quod testatur, & verum velle dicere arbitramur.

61. Fides aut *Divina* est, aut *humana*: prout nempe Divinæ, vel humanæ authoritati innititur. Divina undequaque certissima est; cum Deus neque ignorare quidpiam, neque etiam aliter, ac cognoscat, testari possit. Quid de humana sentiendum sit, ex Dissert. 4*ta* patebit.

62. *Dubium* est is status mentis, quo hæc neutri parti contradictionis assentitur, sed suspensum tenet judicium, vel ob defectum indiciorum veritatis, vel ob æqualitatem eorundem in utramque partem. Hinc aliud est dubium negativum, aliud positivum. *Negativum* est, si mens idcirco anceps hæreat, quod nec pro assensu, nec pro dissensu prudente habeat rationes sufficientes. *Positivum* vero est, dum ideo suspenditur judicium, quia pro utraque parte ejusdem roboris momenta pugnare videntur.

63. *Suspicio* est ille status mentis, quo hæc propendet quidem ad judicium ferendum; neque tamen fert illud propterea, quod rationes, quibus ad id incitatur, non videantur ad ferendum prudenter judicium sufficere.

Schol. Ne diversa termini *sufficiens* in præcedentibus usurpatio aliquam hoc loco obscuritatem adferat, nota: aliud est, *adesse sufficientia ad hoc indicia, seu momenta, ut sine ulla solicitudine, formidineque adhæreas cujusqiam judicii veritati*; aliud, *adesse sufficientia momenta ad hoc, ut judicium quodpiam prudenter fer-*

ferre possis. Priore sensu accepta *sufficientia* indicia, seu momenta scientiam pariunt: altero autem sensu accepta etiam in quavis prudente opinione locum habent.

CAPUT SECUNDUM.

De Natura Propositionis.

§. I.

Quid Propositio, & quæ ejus partes?

64. *Propositio*, seu *enunciatio* est interni judicii externa manifestatio, facta verbis scriptis, vel ore prolatis. e. g. *Deus est justus.*

Tres partes complectitur omnis Propositio: subjectum videlicet, prædicatum, & copulam. *Subjectum* est id, aut potius ejus signum, de quo quidpiam affirmatur, vel negatur, *Prædicatum* est signum ejus, quod affirmatur, vel negatur. *Copulæ* nomine venit verbum illud, quod prædicati cum subjecto concordiam, vel discordiam exprimit. Sic in allata paulo ante propositione subjectum est *Deus*; prædicatum *justus*; copula verbum *est*.

Coroll. 1. Si quid igitur præter hæc reperiatur in propositione, id pro affectione termini alterutrius habendum est. e. g. In hac propositione: *ventus est fluxus aeris*, vox *aeris* est affectio prædicati *fluxus*.

Coroll. 2. Sæpe paucioribus vocabulis absolvitur propositio, quam ut tres ejus partes distincte possint assignari. Plures igitur ejus partes unico vocabulo contineri possunt. e. g. Si dicas: *vivit Dominus*, prædicatum & copulam simul verbo *vivit* exprimis: si autem dicas *vivo*, omnes tres partes Propositionis unico verbo implicas. Nonnunquam copula prorsus negligitur: e. g. *Initium sapientiæ timor Domini.*

Coroll. 3. Modo memoratas propositiones facile explicabis, si verbo sufficias participium, & verbum auxiliare *est* adjungas. Sic prima in hanc commutari po-

potest: *Dominus est vivens*; altera in hanc: *ego sum vivens.*

Schol. Subjectum, & prædicatum *extrema* vel *termini* propositionis nominari solent, propterea, quod communiter ita locentur in propositione, ut ejus extrema occupent. Quæ causa est, quod vocabula, quæ ideas nostras exprimunt, etiam extra propositionem *termini vocales* nuncupentur.

§. II.

De diversa terminorum in propositionibus Suppositione.

65. *Suppositio* termini est ejusdem actualis significatio, & usurpatio in propositione; ita ut pro illo objecto dicatur *supponere* terminus in propositione, pro quo hic, & nunc usurpatur. E. g. Dum tempore lunaris eclipseos ais: *hic planeta eclipsim patitur*, terminus *planeta* dicitur *supponere* pro determinato cælesti corpore, quod eo termino hic, & nunc designas, quodque Lunam nominare solemus. Unde cavendum est, ne suppositio termini confundatur cum ejusdem significatione generatim accepta. *Significatio* termini in lexicis quæri debet, estque ipsa determinatio termini ad rem quampiam designandam juxta arbitrariam inventorum linguæ institutionem: suppositio autem est ipsa actualis usurpatio termini in propositione pro quopiam objecto, de quo hic, & nunc cogito; quæ usurpatio potest sane esse varia, tametsi significatio termini a linguæ repertoribus statuta prorsus non varietur. E. g. Terminus *homo* non aliud significat, quam animal rationale: in hac tamen propositione: *Petrus est homo*, usurpatur, seu *supponit* pro determinato animali rationali, cui nomen *Petrus*: item in hac: *homo est dissyllabum*, usurpatur, seu *supponit* solum pro nuda voce, & nullatenus pro significato suo.

66. In varias classes tribuitur suppositio. *Materialis* est termini pro se ipso usurpatio, E. g. *Homo*

est vox. *Formalis* est ejusdem usurpatio pro ipsa re significata. E. g. *Homo ad cœlestia, non ad caduca natus est.*

67. Suppositio formalis alia est simplex, personalis alia. *Simplex* est usus termini pro significato suo secundum eam duntaxat rationem accepto, quæ illi juxta nostram considerationem convenit. Sic dum ajo: *animal est genus*, animal non sumo ita, prout reapse existit, sed eas duntaxat intelligo notas, quæ singulis animalium speciebus communes sunt. *Personalis* est usus termini pro significato suo, ut istud in se est, accepto. e. g. *animal est vivens.* Etenim quod animal vivat, prorsus non dependet a nostro cogitandi modo.

68. Suppositio *personalis* subdividitur in singularem, distributivam, collectivam, disjunctivam, & disjunctam. *Singularis* est usus termini vel singularis, vel singulari æquivalentis. E. g. *Judas*, vel *hic Apostolus prodidit Christum.* Terminorum *Judas, hic Apostolus* suppositio est singularis.

69. *Distributiva* est usus termini universalis, vel communis (37) pro suis inferioribus omnibus, in propositione affirmativa per particulam &, in negativa vero per particulam *nec* seorsim enumerandis. e. g. In affirmativa hac propositione: *omnis homo est animal*, *omnis homo* supponit distributive, hicque propositionis est sensus: *& Petrus, & Paulus, & Jacobus &c. est animal.* Pariter in negativa hac: *Lapis non est animal*, *animal* supponit distributive; sic enim dicta propositio resolvi debet: *Lapis nec est homo, nec Leo, &c.*

70. Distributiva suppositio vel est completa, vel incompleta. *Completa* est, si terminus universalis, vel communis supponat pro singulis individuis, seu, ut ajunt, *pro singulis generum.* Si vero supponat pro speciebus duntaxat, vel generibus sub se contentis, seu *pro singulorum generibus;* suppositio distributiva erit *incompleta.* Completæ exemplum habes in allatis paullo ante propositionibus: *Omnis homo est animal. Lapis non est animal. Incompleta* est in hac. e. g. *Omne animal fuit in Arca Noe.* Hujus enim iste

dun-

duntaxat est sensus: *& ex hac animalium specie, & ex illa &c. fuit in arca Noe.* Quandoque termini suppositio distributiva dicitur *accommoda*; si nimirum ille accipiatur pro singulis suis inferioribus cum exceptione: *omnis homo peccavit in Adam, omnis homo* supponit *accommode*, excepta nimirum immaculate concepta V. MARIA. Unde ejusmodi propositio dicitur *in sensu accommodo* vera.

71. Suppositio *collectiva* est usus termini communis vel universalis pro suis omnibus inferioribus collective sumptis; ut si dicas: *Omnes Apostoli erant duodecim.* Sensus est, omnes collective sumptos fuisse numero duodecim.

72. *Disjunctiva*, seu *determinata* est usurpatio termini particularis pro certo, ac determinato significato. e. g. *Aliquis Apostolus prodidit Christum. Aliquis Apostolus* supponit *determinate:* si enim omnes Apostoli per particulam disjunctivam *vel* enumerentur dicendo: *vel Petrus, vel Jacobus &c. prodidit Christum*; devenietur tandem ad unum, nempe Judam Iscariotem, de quo determinate verum sit dicere, quod prodiderit Christum.

73. *disjuncta* denique, quæ etiam *indeterminata, vaga*, dicitur, est usurpatio termini particularis pro aliquo significato indeterminate, & vage ita, ut tametsi omnia singularia per particulam *vel* enumerentur, nullum tamen eorum determinate per terminum illum particularem designetur. e. g. *Aliquis calamus est necessarius ad scribendum. Aliquis calamus* supponit vage, & indeterminate; tametsi enim propositio illa hunc sensum habeat: *vel calamus A, vel B &c. est necessarius ad scribendum*; de nullo tamen calamo verum est dicere, quod ille determinate sit necessarius ad scribendum, dum alii adsunt æque apti.

Regulæ discernendi suppositionem subjecti in propositione.

74. 1ma. Quando subjectum propositionis est terminus universalis, ejus suppositio erit

distributiva, si prædicatum singulis illius inferioribus seorsim conveniat; *collectiva* autem, si prædicatum non nisi de tota inferiorum collectione possit enunciari. Exempla paullo superius allata sunt num. 69. & 71.

2*da*. Si subjectum sit terminus particularis, prædicatum vero exprimat aliquam necessitatem, vel cupiditatem; suppositio subjecti est *vaga*, seu *indeterminata*. e. g. *Aliquis calamus est ad scribendum necessarius*. Nullus quippe calamus assignari potest, per quem determinate huic necessitati satisfieri debeat. At, si prædicatum actionem aliquam, vel passionem designet, subjectum supponet *disjunctive*, seu *determinate*. Actio enim, vel passio subjecto indeterminato convenire nequit. Hoc modo supponit subjectum propositionis num. 72. allatæ.

Regulæ suppositionum pro prædicato.

75. Reg. 1*ma*. In propositione affirmativa prædicatum supponit *disjunctive* e. g. *Petrus est homo*, sensus est: *Petrus est vel homo A, vel homo B* &c.

Reg. 2*da*. In negativa prædicati suppositio est distributiva. e. g. *Lapis non est animal* idem significat, ac: *Lapis nec est Homo, nec Leo* &c.

CAPUT TERTIUM.

De Divisionibus Propositionum.

§. I.

Quæ diversitas propositionum ratione qualitatis?

Qualitatis nomine intelligo eas in propositione proprietates, per quas respondetur ad interrogationem: *qualis est propositio?* Hinc

76. Ratione *qualitatis* dividitur propositio I. in *affirmativam*, & *negativam*. Illa judicium affirmativum; hæc negativum enunciat.

Schol. Si particula negans non afficiat copulam, sed vel subjectum, vel prædicatum duntaxat; propo-

sitio

fio reapse affirmativa erit, diceturque *infinita*, vel, ut alii loquuntur, *infinitans*. e. g. *Non ulciſci, cum poſſis, injurias pulchra virtus eſt.*

77. II. In veram, & falſam. *Vera* eſt, ſi ejus objectum ita ſe reapſe habeat, ut enunciatur: ſin minus; propoſitio pro *falſa* habenda eſt.

Schol. Ad propoſitionem falſam illa quoque referenda eſt, quam *de ſubjecto non ſupponente*, vel etiam *falſæ ſuppoſitionis* nominamus. In hujusmodi propoſitionibus aſſumitur quidpiam, & vel aperte, vel implicite *ſupponitur* eſſe verum, quod reapſe falſum eſt. e. g. Hæc propoſitio: *Judas, innocentiſſimus Chriſti Apoſtolus, laqueo vitam finivit*, aperte, *ſupponit*. innocentem fuiſſe Judam. Hæc vero: *Antichriſtus in foro ambulat*, *implicite* ait exiſtere Antichriſtum; cum impoſſibile ſit eum non exiſtere, ſi in foro ambulet. Utraque igitur eſt *de ſubjecto non ſupponente*, ſeu *falſæ ſuppoſitionis*.

In hujusmodi propoſitionibus ſolet negari *ſuppoſitum*: quod tamen faciendum non eſt, niſi tunc, dum omnino diſſimulari non poteſt. e. g. Prior allatarum nequit negari tota, cum reapſe verum ſit, Judam laqueo vitam finiviſſe: at neque concedi poteſt, quin ſimul quidpiam falſi concedatur, ſcilicet eum fuiſſe innocentem: in hac igitur negatio ſuppoſiti legitima eſt. At altera ſimpliciter negari & poteſt, & debet, quin ulla ſuppoſiti falſi mentio fiat.

78. III. In certam, probabilem, improbabilem, & dubiam. *Certa* eſt, cujus veritati ſic adhæret intellectus, ut de ea, ſaltem prudenter dubitare nequeat. Triplicem eſſe propoſitionis certitudinem; Metaphyſicam, Phyſicam, & Moralem, e num. 55. facile deduci poteſt.

Schol. Si proprie loqui velimus, non propoſitio *certa*, ſed mens potius de veritate propoſitionis *certa* dicenda eſt. Quoties enim fit, ut eadem propoſitio uni certa ſit, non item alteri, prout nempe ejus veritas uni clarius, quam alteri proponitur? Uſus tamen jam obtinuit, ut paullo ante definita propoſitio *certa* vocetur.

79. Propositio certa, cujus veritatem mens ipsa perspicue assequitur, & quodammodo videt, ac intuetur, *evidens* dici solet; non secus, ac de judicio locuti sumus num. 56. Cujus loci corollarium huc quoque quadrat; uti & triplex evidentiæ classis, mox sequente numero indicata. Quod si evidentia Metaphysica oriatur ex sola terminorum recta perceptione, propositio evidens dicitur *per se nota*. Hujusmodi sunt omnia principia lumine naturæ nota. e. g. *Idem non potest simul esse & non esse*; *totum est majus sua parte*.

Coroll. 1. Tametsi omnis propositio *per se nota* sit evidens, non tamen viciſſim; cum multarum veritas non sola terminorum recta apprehensione, sed ratiocinando detegatur.

Coroll 2. Eadem propositio potest uni esse evidens, non item alteri; si nempe unus perspicue videat ejus veritatem, non item alter.

80. *Probabilis* propositio illa dicitur, quæ ob unam, vel plures graviores rationes *videtur vera*, non tamen omni erroris periculo, ac metu libera. Porro illæ rationes censentur esse *graves*, quæ virum sapientem, ac prudentem ad assentiendum movere, & inducere possunt.

Coroll. 1. Igitur propositio probabilis non nisi opinionis enunciatio est (59).

Coroll. Sæpe fit, ut pro una duarum propositionum oppositarum, quæ in se falsa est, graviores rationes pugnare videantur, quam pro altera, quæ reapse vera est. Non igitur universe concludendum est, eam ex duabus oppositis propositionibus esse *veram*, quæ probabilior apparet, sed esse duntaxat *verosimiliorem*.

Coroll. 3. Tametsi propositio quæpiam prius probabilis fuerit; si tamen ejus falsitas sensim manifesta fiat, probabilis esse desinit. Quippe rationes, quibus innititur, virum sapientem ad assensum movere non amplius poterunt.

Coroll. 4. Discrimen faciendum est inter propositionem *probabiliter veram*, & *possibiliter veram*. Nam ad hanc sufficit, si in eo, quod enunciat, verificando

do nulla possit ostendi impossibilitas: ut vero aliqua propositio dicatur probabiliter vera; adesse præterea debent rationes graves, quæ suadeant, sic rem se habere, ut illa enunciat. Sic *possibilis* est futura inveterati peccatoris pœnitentia in agone, sed non est *probabilis.*

81. *Improbabilis* propositio est, quæ nullo motivo gravi, & ad prudentem assensum sufficiente nititur. Quod si quis absque hujusmodi gravi motivo contra communem meliorum sensum quidpiam affirmet, vel neget; ejus propositio non improbabilis modo, verum *temeraria* etiam dici solet.

82. Propositio *dubia* est, cui mens nec assentiri, nec dissentire audet, propterea, quod utrinque vel paria, vel nulla adsint motiva, seu veritatis indicia. Ac primo quidem casu *positive dubia*, altero autem *negative dubia* solet nuncupari. Vide num. 62.

83. IV. Alia est propositio simplex, alia complexa, seu composita. *Simplex* tam subjectum, quam prædicatum unicum duntaxat habet. e. g. *Veritas odium parit.* In *complexa* plura adsunt vel subjecta, vel prædicata, vel utraque. e. g. *Obsequium amicos, veritas odium parit.*

84. Ex propositionibus complexis cumprimis notandæ sunt: hypothetica, copulativa, & disjunctiva. *Hypothetica*, seu *conditionalis* prædicatum de subjecto sub hypothesi quadam, seu conditione enunciat. e. g. *Si peccator non egerit pœnitentiam, peribit.* Duæ partes in ea discernendæ sunt: *conditio*, & *conditionatum.* In allata propositione conditio est: *si peccator non egerit pœnitentiam*; conditionatum: *peribit.*

Copulativæ propositionis membra particulis *&*, *atque*, *nec* &c. *disjunctivæ* vero particulis *vel*, *aut* &c. junguntur. Copulativa est e. g. *Qui aliis præest, & amari, & timeri debet.* Disjunctiva: *Peccatori aut pœnitendum, aut ardendum.*

85. V. His adjicii potest ea divisio propositionum, quam hæ a diversis illis modis, quibus prædicatum subjecto convenire, aut non convenire potest, nanciscuntur. Nempe si prædicatum necessario insit subjecto, propositio dicitur esse *in materia necessaria.* e.

g. *Homo est animal. Homo non est animal.* Si autem prædicatum a subjecto necessario excludatur, seu affirmans. seu negans sit propositio, est *in materia impossibili.* e. g. *Homo est Leo. Homo non est Leo.* Si denique prædicatum ejusmodi sit, ut tam convenire, quam etiam non convenire subjecto possit, propositionem aimus esse in materia contingente. e. g. *Cajus est miles. Cajus non est miles.* Ex his patet, in definienda propositionis materia neque veritatem ejus, aut falsitatem, neque affirmationem, aut negationem attendi, sed modum illum, quo prædicatum subjecto convenit, aut non convenit.

§. II.

Quæ diversitas propositionum ratione quantitatis? quæ item ratione oppositionis?

36. *Quantitas* propositionis est ejus in plura, vel pauciora subjecta extensio. Hinc ratione quantitatis est quadruplex: videlicet universalis, particularis, singularis, & indefinita. *Universalis* est, cujus subjectum est terminus universalis; ut: *Omnis peccans errat. Particularis*, cujus subjectum est terminus particularis, ut: *Aliquis Apostolus Christum prodidit. Singularis*, cujus subjectum est terminus singularis, ut *Judas Christum prodidit. Hic homo sancte vivit.* &c.

Coroll. Pro singulari habenda est propositio, cujus subjectum collectionem plurium per modum unius significat, tametsi universalis termini signum habeat præfixum. e. g. *Omnes Apostoli erant numero duodecim.* Tota enim ejusmodi collectio instar unius individui sumitur.

87. *Indefinita* propositio dicitur, cujus subjectum est terminus communis (37). e. g. *Calamitosus est misericordia, quam contumelia dignior.* Nuncupatur *indefinita*, quod diserte non exprimatur, an prædicatum ad omnia inferiora subjecti, an vero ad aliqua solum pertineat.

Coroll. Indefinita propositio pro universali habenda est, si prædicatum subjecto necessarium sit: secus vero censenda est particularis. Ita hæc: *virtuti suæ ineſt pulchritudo*, universali æquivalet; at ista: *Borussi Pragam oppugnarunt*, particulari.

88. Propositiones idem subjectum, & prædicatum habentes dicuntur *oppositæ*, si earum altera prædicatum subjecto attribuat, altera ab eodem removeat. Sunt autem potissimum contradictoriæ, vel contrariæ. *Contradictoriæ* dicuntur, quarum una id ipsum negat, quod affirmat altera, ita ut negativa nec plus nec minus neget, quam ad falsitatem affirmativæ requiratur. e. g. Contradictoriæ sunt duæ hæ propositiones: *Cajus est pius*, *Cajus non est pius*. *Contrariæ* propositiones sunt duæ propositiones universales, quarum una id universe affirmat, quod altera universe negat. e. g. *Omnis Logicus disputat*; *nullus Logicus disputat*.

Coroll. Igitur 1) propositionis universalis affirmativæ contradictoria est negativa particularis. e. g. Hujus: *Omnis Logicus disputat*, contradictoria est: *Aliquis Logicus non disputat*. Nam ad hoc, ut falsum sit, omnem Logicum disputare, profecto nec plus, nec minus requiritur, quam ut aliquis Logicus non disputet. 2) Similiter patet, negative universalis contradictoriam esse affirmativam particularem. e. g. Huic: *Nullus Logicus disputat*, contradicit hæc: *Aliquis Logicus disputat*. 3) Copulativæ contradicit disjunctiva; disiunctivæ copulativa. e. g. Contradictoriæ sunt: *Cajus est pius*, *& studiorum amans*; *Cajus vel non est pius*, *vel non est studiorum amans*.

Schol. Oppositionis contradictoriæ magnus est usus, cumprimis in legibus, sententiis &c. dilucidandis, & interpretandis. Cum enim duæ propositiones contradictoriæ neque simul veræ, neque simul falsæ esse possint, ut inferius dicemus; si aliqua sententia quidpiam e. g. affirmet, legitime concludet Adversarius, in eadem implicite negari id, quod affirmatæ veritati contradictorium est. Hinc si non perspicias, quænam debeat affirmatæ illi veritati contradictoria

statui; idem Adversarius sæpe falsas adversum te, quas tamen negare non audeas, conclusiones formabit. Neque tamen propterea quæ nescio leges huc accumulandæ sunt, modo hoc unum semper præ oculis sit: in contradictoriis negativam nec plus, nec minus debere negare, quam ad falsitatem affirmativæ requiratur.

89. Solent præterea duæ adhuc oppositiones statui, nempe subcontraria, & subalterna. *Subcontraria* est, quæ inter duas propositiones particulares ejusdem subjecti, & prædicati, quarum altera sit affirmans, altera negans, intercedit. e. g. *Aliquis Logicus disputat, Aliquis Logicus non disputat.*

90. *Subalterna* est discordia duarum propositionum secundum solam quantitatem; si nempe una sit universalis, particularis altera, sed tamen utraque vel affirmans, vel negans. e. g. *Omnis Logicus disputat, aliquis Logicus disputat.* Illa, quæ universalis est, *subalternans*; quæ vero particularis, *subalternata* dici solet.

Schol. Re perpensa facile patet, subalternas propositiones reapse non esse oppositas. Subcontrariæ quum utriusque subjectum pro uno eodemque individuo supponit, contradictoriæ sunt; secus vero neque hæ sibi invicem opponuntur.

§. III.

De classibus Propositionum in methodo scientifica usitatarum.

91. In methodo scientifica aliæ propositiones dicuntur indemonstrabiles; demonstrabiles aliæ. Propositio *indemonstrabilis* ea dicitur, quam n. 79. *per se notam* nuncupavimus, seu in qua nexus prædicati cum subjecto solis terminis rite apprehensis elucescit: *demonstrabilis* vero est, cujus veritas ex aliis propositionibus notis evidenter deducitur. Solent deinde propositiones dividi in theoreticas, & practicas. *Theoretica* est, in qua nonnisi concordia, vel discordia prædicati cum subjecto enunciatur; *Totum est majus*

majus sua parte. *Practica* vero propositio dicitur, in qua fieri quidpiam, aut fieri debere asseritur, vel postulatur; ut si dicas: *Scientia Matheseos Philosopho diligenter comparanda est;* vel: *concipiatur ab hoc puncto ab alterum duci linea recta.*

92. His intellectis facilis est definitio axiomatis, postulati, theorematis, & problematis. Nimirum *Axioma* est propositio theoretica indemonstrabilis; e. g. *Totum est majus sua parte.* *Postulatum* est propositio practica indemonstrabilis. e. g. *A quovis puncto ad aliud linea recta duci potest.* *Theorema* est propositio theoretica demonstrabilis. e. g. *Anguli ad verticem oppositi sunt æquales.* Denique *Problema* est propositio practica demonstrabilis. e. g. *Datæ rectæ parallelam ducere.*

93. *Porisma* est demonstratio prævia, quæ ad illustre quoddam theorema, vel problema facilius demonstrandum nonnunquam præmittitur. Si hujusmodi prævia demonstratio ex aliena disciplina vocetur in subsidium, *lemmatis* nomen obtinet.

94. *Corollaria* seu *consectaria* sunt propositiones, quæ ex præcedentibus facile deduci possunt. Majoris tamen claritatis gratia, brevis, & plana demonstratio corollario etiam frequenter adjicitur. *Scholia* demum, quæ fere corollariis subiungi solent, ea sunt, in quibus aut declarantur obscura, aut Lector utiliter admonetur de quibusdam, quæ præcedenti seriei commode inseri non potuerunt.

CAPUT QUARTUM.

De Veritate, & Falsitate Propositionum.

§. I.

Quid requiratur ad veritatem propositionum?

95. Si terminus concretus pluribus vocabulis exprimatur, ut tam subjectum ejus, quam etiam forma lateat (24. *Cor.*); oratio illum explicans præter

ter rectum plerumque obliquo etiam casu constabit. Nempe, ut præstantium Dialecticorum sensus est, in creatis quidquid de Divinis sentiant Theologi) concreti subjectum *recto*, seu nominativo, forma vero plerumque *obliquo* casu est explicanda. Hinc juxta eos e. g. animal sic explicatur: *substantia vi sentiendi prædita*; album: *ens habens albedinem.*

Coroll. 1. Tam subjectum, quam etiam prædicatum propositionis potest esse terminus concretus; si igitur istud eveniat, in utroque rectus ab obliquo discernendus erit.

Coroll. 2. Cum terminus abstractus exprimat notionem abstractam (34), facile patet, subjectum propositionis, vel prædicatum, si terminus abstractus sit, recto duntaxat constare, non item obliquo.

Schol. His notatis regulæ quæpiam pro discernenda propositionum veritate sunt adferendæ, sed eæ tantummodo, quæ cumprimis scitu dignæ sunt; ne regularum copia majus negotium faceſſat Tironibus, quam res ipsæ, quarum gratia factæ sunt.

96. *Reg.* 1*ma.* Ut vera sit propositio affirmativa *in materia contingente* (85), requiritur 1) existentia tam prædicati, quam subjecti pro tempore per copulam indicato, & quidem cum iisdem obliquis, & modis, quos exprimit propositio. 2) Requiritur, ut idem si rectus & prædicati, & subjecti. Dico *rectus:* cum enim obliqui de se mutuo non affirmentur; eorum distinctio non officit veritati. e. g. Vera est hæc propositio de lacte: *hoc album est dulce*, seu *hoc subjectum habens albedinem est subjectum habens dulcedinem*. tametsi obliqui, nimirum albedo, & dulcedo inter se distinguantur.

Schol. Dictum est in regula: requiri existentiam, tam prædicati, quam subjecti *pro tempore per copulam indicato.* At istud de iis solum enunciationibus est intelligendum, quarum prædicatum nequit convenire subjecto, nisi reapse existenti. Hinc vera est hæc: *Antichristus est cognitus*, tametsi Antichristus necdum existat; cum prædicatum *cognitus* ei etiam non existenti convenire possit.

97.

97. *Reg. 2da.* Ut Propositio affirmativa *in materia necessaria* vera censeatur, absoluta subjecti existentia non est necessaria. e. g. *Leo est animal* vera esset, tametsi nullus leo existeret. Ejusmodi enim propositionibus non plus exprimitur, quam prædicatum in subjecto necessario contineri, ita ut repugnet dari hoc subjectum, quin simul in eo contineatur hoc prædicatum; e. g. ut repugnet dari leonem, quin ille sit animal: istud autem verum sane esset, tametsi nullus leo existeret. Unde patet, necessariis id genus propositionibus, quod ad existentiam subjecti, & prædicati attinet, reapse conditionatum subesse sensum. e. g. *Leo est animal* hunc sensum habet: *si existit leo, existit animal, idque idem cum leone.*

Schol. Regula hæc in divinis non æque habet locum, ac in creatis. Nam e. g. *Deus est vera hominis felicitas*, si rite explicetur, non conditionatum, sed absolutum hunc sensum continet: *& existit Deus, & existit vera hominis felicitas, & Deus est vera illa felicitas hominis.*

98. *Reg. 3tia.* Ut enunciatio hypothetica vera sit, necesse non est, ut conditio absolute ponatur: necessarius tamen est is nexus conditionem inter & conditionatum, ut posita illa istud quoque poni necesse sit. e. g. Hæc: *si justus in finem perseveraverit, salvus erit*, vera est, tametsi multi ex justis sint, qui in finem non perseverent, ac proinde nec salvi fiant: dicta enim connexio conditionem inter & conditionatum hoc non obstante intercedit.

99. *Reg. 4ta.* Propositio copulativa vera dici nequit, nisi omnes ejus enunciationes, seu, ut vocant, membra vera sint. Contra ad veritatem disjunctivæ satis est, si vel unicum ejus membrum sit verum. e. g. Tametsi sedeat Petrus, si tamen non studeat simul, falsa est hæc copulativa: *Petrus & sedet, & studet*; attamen vera hæc disjunctiva: *Petrus vel sedet, vel studet.* Ratio regulæ ab ipsa copulativarum, & disjunctivarum particularum natura pendet.

Schol.

Schol. His adjiciendæ sunt leges de veritate, & falsitate propositionum oppositarum.

§. II.

Leges propositionum oppositarum.

100. *Lex 1ma.* Propositiones contradictoriæ neque simul veræ, neque simul falsæ esse possunt. Sint enim imprimis, si fieri potest, hæ duæ contradictoriæ, *Omnis Logicus disputat*, *Aliquis Logicus non disputat*, simul veræ. Idem ille Logicus, qui non disputando verificat hanc propositionem, *Aliquis Logicus non disputat*, simul disputare debet; secus enim non esset vera propositio altera; *Omnis Logicus disputat.* Idem ergo Logicus simul disputat, & non disputat, quod rectæ rationi repugnat juxta notissimum axioma: *idem non potest simul esse, & non esse.* Sint deinde, si fieri potest, eædem contradictoriæ simul falsæ. Idem Logicus, qui non disputando falsam reddit hanc propositionem, *Omnis Logicus disputat*, simul non potest non disputare; si enim non disputaret, non esset falsa propositio altera, *Aliquis Logicus non disputat.* Idem ergo Logicus nec disputat, nec non disputat; quod pariter rectæ rationi contrarium est.

Coroll. Igitur posita veritate contradictoriæ unius legitime infertur falsitas alterius, & vicissim.

101. *Lex 2da.* Enunciationes contrariæ veræ simul esse non possunt: possunt tamen simul esse falsæ in materia contingente. Ratio 1*mi* est. Sit enim, si fieri potest, vera utraque harum e. g. *Omnis Logicus disputat*, *Nullus Logicus disputat* Vi primæ disputat e. g. Petrus Logicus, & vi alterius non disputat: idem ergo Logicus disputat, & simul non disputat, quod absurdum est.

Ratio 2*di* est: quia in dicta materia potest evenire, ut uni ex inferioribus subjecti universalis conveniat prædicatum, non item alteri: istud autem si eveniat, enunciationes contrariæ simul sunt falsæ. Sic

Sic ut utraque paullo ante allatarum falsa sit, sufficit, si Petrus Logicus disputet, Paulus Logicus non disputet.

102. *Lex 3tia.* In enunciationibus subalternis: 1) Si *subalternans* est vera, etiam *subalternata* vera sit, oportet. Nam subalternata continetur in subalternante. Sic si e. g. omnis Logicus disputat, profecto disputat etiam aliquis logicus. 2) Si *subalternata* est falsa, etiam *subalternans* falsa sit, oportet. e. g. Si falsa est hæc subalternata: *aliquis Logicus disputat*; potiori jure falsa erit hæc subalternans: *Omnis Logicus disputat.* 3) In materia contingente potest falsa esse *subalternans*, quin simul falsa sit *subalternata*. Nam in Materia contingente evenire potest, ut prædicatum conveniat uni ex inferioribus subjecti universalis, non item alteri: quod si eveniat; falsam esse subalternantem, subalternatam autem veram, perspicuum est. e. g. Si pauci vel unus duntaxat Logicorum disputet, falsa est hæc subalternans: *Omnis Logicus disputat*: vera ejus subalternata: *Aliquis Logicus disputat.*

DIS-

DISSERTATIO TERTIA.

DE

RATIOCINATIONE.

CAPUT PRIMUM.

De Ratiocinatione, & Argumentatione in genere.

§. I.

Quid sit Ratiocinatio? quid Argumentatio? & quæ utriusque partes.

103. *Ratiocinatio* est ea mentis nostræ actio, qua ignotum ex magis notis colligitur. e. g. *Ratiocinatur* mens, dum ex his: *omne, quod tactum afficit, est corpus*, &: *lumen tactum afficit*, infert: *ergo lumen est corpus.*

Coroll. Ignotum illud Judicium, quod ex magis notis ratiocinando inferimus, vel affirmativum, vel negativum est: quare etiam ratiocinatio quælibet vel est affirmativa, vel negativa.

104. In quavis ratiocinatione tria judicia adesse debent. Omnis quippe necessitas ratiocinandi ex eo profluit, quod sæpe duarum idearum inter se concordiam, aut discordiam intuitu simplici nequeamus assequi: quare tertiam quandam ideam cogimur vocare in subsidium, cumque ista duas illas comparare, ut earum concordia, aut discordia comparatione hac detegatur. Istud autem tribus minimum judiciis debere confici, in aperto est.

E. g. Habes notionem & corporis, & luminis, nec perspicis tamen, an lumen corpus sit. Igitur e contemplatione corporis eruis tertiam quandam ideam

am, scilicet rei, quæ tactum afficit. Cum hac si duas illas conferas, vides imprimis notionem corporis ita congruere cum ipsa, ut judicium isthoc ferre liceat: *omne quod tactum afficit, est corpus*; deinde vides etiam notionem luminis cum eadem tertia concordare, ut verum sit: *lumen tactum afficit*; vitris enim collectum vehementer urit, corpora discerpit &c. Porro habitis binis hisce judiciis, propter manifestam connexionem concludis: *ergo lumen est corpus.* En tria mentis ratiocinantis judicia!

105. Priora judicia, quæ duarum idearum cum assumpta tertia comparationem continent, simul sumpta dicuntur ratiocinationis *antecedens*; illud vero, quod ex illis eruitur, *consequens. Consequentiæ*, seu *illationis* nomine venit ipsa consequentis ex antecedente consecutio.

Coroll. 1. Si igitur consequens ex antecedente nullatenus profluat, nulla adest consequentia.

Coroll. 2. Vis omnis ratiocinationis in eo sita est, ut ex notis ignotum eruatur, videlicet propter connexionem. Igitur tametsi verum sit & antecedens, & consequens; si tamen dicta connexio, seu *consequentia* absit, ratiocinatio vitiosa est. Contra legitima est, non obstante antecedentis, & consequentis falsitate, modo ea inter illa connexio intercedat, vi cujus consequens pro vero haberi debeat ex hypothesi, quod adæquate verum sit antecedens.

106. *Argumentatio* est oratio ad exprimendam ratiocinationem instituta; seu est ipsa ratiocinatio verbis explicata.

Coroll. 1. Quemadmodum ergo in ratiocinatione, ita in argumentatione etiam tria hæc deprehenduntur: antecedens, consequens, & consequentia. Scilicet propositiones, quibus antecedens ratiocinationis exprimitur, vocantur argumentationis *antecedens*: illa vero, quæ ex his infertur, *consequens. Consequentia*, perinde ac in ratiocinatione, est ipsa consequentis cum antecedente connexio, vi cujus posito hoc illud quoque poni sit necesse.

Coroll. 2. Quemadmodum de ratiocinatione dictum est num. præc. cor. 2, ita etiam argumenta-

tionis vis omnis sita est in ipsa consequentis cum antecedente connexione.

Schol. Cum consequentia non sit propositio aliqua, cui varii sensus subesse possint, sed sit ipsa consequentis cum antecedente connexio; illa in concertationibus litterariis distinguenda non est, sed vel concedenda simpliciter, vel neganda. At *consequens* ob rationem contrariam frequenter distinguitur.

§. II.

De generalibus principiis, ac legibus argumentationum.

107. Pro argumentatione affirmativa hæc duo principia serviunt. 1*mum*: Quidquid affirmatur *de omni*, seu de subjecto, quod universali termino suppositionem *complete* distributivam (70) habente exprimitur, id potest etiam de singulis ejus inferioribus prædicari. e. g. Cum omnis homo sit animal, de Petro quoque affirmandum est, quod sit animal. *Alterum*: Quæ sunt eadem uni tertio, sunt eadem inter se. Hoc est: si e. g. tam A, quam B sit adæquate idem cum eodem tertio C; erit etiam A idem cum B.

108. Pro negativa argumentatione 1*mum* principium esto: Quidquid negatur de subjecto, quod universali termino suppositionem complete distributivam habente exprimitur, id de singulis quoque inferioribus ejus negandum est. e. g. Cum nullus homo sit Leo, nec Petrus est Leo. *Alterum*: Quandocunque duo, A & B, ita se habent, ut unum eorum idem sit cum tertio C, non item alterum; duo illa, A & B, inter se distinguuntur. e. g. Cum aurum sit metallum, & marmor non sit metallum, bene infero, aurum distingui a marmore.

109. Quodsi nec A, nec B sit idem cum eodem tertio C; neque mutuam eorundem A & B identitatem, neque distinctionem licet inferre. Nam potest fieri hoc casu tam id, ut A & B inter se sint eadem quam

quam etiam, ut inter se distinguantur. e. g. *Hic homo*, & *Petrus* sunt eadem inter se, tametsi neutrum eorum sit idem cum aliquo tertio, e. g. cum leone. Item: Homo, & Leo distinguuntur inter se, non obstante, quod uterque eorum distinguatur ab eodem lapide.

Atque his principiis tanquam fundamentis innititur argumentationum veritas, & conclusionum certitudo.

CAPUT SECUNDUM.

De variis argumentandi Generibus.

§. I.

De Syllogismo in genere.

110. Argumentandi genera, de quibus singillatim jam nunc agendum nobis est, sunt: Syllogismus, Enthymema, Epicherema, Dilemma, Sorites, & inductio. *Syllogismus* est illud argumentandi genus, quod tria ratiocinationis judicia totidem propositionibus expressa continet. e. g. *Omnis virtus est laudanda, sed temperantia est virtus, ergo temperantia est laudanda.* 1ma propositio *Major*, altera *Minor*, 3tia *Conclusio* nominatur. Duæ priores etiam *præmissarum* nomine veniunt.

Coroll. 1. Quilibet Syllogismus tres in se terminos complecti debet. Sicut enim ratiocinatio duas notiones cum tertia comparat, ita syllogismus duos terminos, tanquam notionum illarum signa, cum tertio confert, eorundemque concordiam, vel discordiam in conclusione manifestat. Termini, qui notiones duas cum tertia comparatas exprimunt, *extremi*; tertius vero *medius terminus* appellatur propterea, quod eo quasi intermedio extremi inter se copulentur.

Coroll. 2. Materia, *ex qua* Syllogismus componitur, sunt ipsi termini, & propositiones. Nempe ex

propositionibus *immediate* ; ex terminis vero , utpote propositionum partibus , *remote* constit omnis Syllogismus.

Coroll. 3. Forma Syllogismi in apta terminorum , ac propositionum dispositione sita est. Hæc enim si desit, quemadmodum ratiocinationem non exprimit sermo noster , ita nec *Syllogismus* nominari potest. Unde etiam syllogismus in quo adest apta terminorum, ac propositionum dispositio , ita ut in nullam legum inferius pertractandarum peccet, dicitur *vi formæ* rite concludere , ita nimirum , ut concessis præmissis consequentia negari nequeat; tametsi alterutra, vel etiam utraque ejus præmissa sit reapse falsa.

Schol. Medium terminum in Syllogismo facile deprehendes , si dispexeris, quisnam terminorum in utraque præmissa contineatur. Cum enim uterque extremus cum medio conferendus sit , unus in majore, in minore alter ; patet nullum terminum posse bis poni in præmissis præter medium. Sic in allato superius syllogismo medius terminus est *virtus* : etenim tam majorem , quam etiam minorem syllogismi ingreditur.

111. Syllogismus dividitur 1*mo*. in simplicem, & compositum. *Simplex* est , cujus propositiones omnes simplices sunt (83). *Compositus* est , cujus vel una propositio composita est. Syllogismus num. 100 simplex est : compositi exempla suo loco dabimus.

112. Syllogismus simplex alius dicitur de termino communi , alius expositorius. *De termino communi* ille est, cujus saltem una præmissa est propositio universalis , aut huic æquivalens. Talis est syllogismus n. 110 allatus. *Expositorius* vero , qui medium terminum habet singularem. e. g. *Cicero est princeps Oratorum , sed Cicero est Romanus ; ergo aliquis Romanus est princeps Oratorum. Cicero* est medius terminus (110. *Schol.*)

113. Dividitur 2*do*. syllogismus in demonstrativum , probabilem , & sophisticum. *Demonstrativi* præmissa utraque est certa , & evidens : *probabilis* saltem unam præmissarum nonnisi probabilem habet. *Sophisticus*, seu *deceptorius* peccat in veritatem , vel ob

ob materiam suam, vel ob formam. Quodsi demonstrationem mentiatur, *paralogismus* nuncupatur.

§. II.

De Regulis Syllogismorum simplicium.

114. Regula generalis Syllogismorum simplicium est hæc: una præmissarum contineat conclusionem; altera palam faciat, in præmissa illa conclusionem contineri. Nempe imprimis conclusio diserte exprimit concordiam illam, vel discordiam duorum extremorum, quæ in præmissis implicite enunciatur, ac proinde id ipsum affirmat, vel negat explicite, quod in alterutra præmissarum implicite affirmatum, vel negatum fuit; ergo una præmissarum continere debet conclusionem: quæ propterea *continens* audit. Deinde continens diserte non exprimit conclusionem; secus enim hæc distinctam ab illa enunciationem non constitueret: igitur altera præmissa, quæ *applicans* dicitur, indicare debet, conclusionem in continente includi. E. g. Sit probanda hæc propositio: *Temperantia est laude digna.* Fiat hic Syllogismus: *Omnis virtus est laude digna, sed temperantia est virtus, ergo temperantia est laude digna. Major* est *continens:* qui enim ait, omnem virtutem esse laude dignam, implicite affirmat, etiam temperantiam esse laude dignam. *Minor* manifestat conclusionem in continente includi, seu est *applicans.*

Coroll. Generalis hæc regula negativis etiam syllogismis æque applicari potest. e. g. In hoc syllogismo: *Nullus homo est arbor. Sed Petrus est homo, ergo Petrus non est arbor, Major* complectitur conclusionem, seu est *continens*; qui enim ait nullum hominem esse arborem, implicite ait, neque Petrum esse arborem. Quod *minor* sit *applicans* manifestum est.

Schol. Sola hæc regula rite penetrata sufficeret, ut illegitimi syllogismi a legitimis discerni possint: quia tamen ad unam hanc syllogismos omnes exige-

re, Tironibus per quam arduum est; quinque alias syllogismorum simplicium regulas adnectemus.

Regulæ Syllogismorum simplicium.

115. *Reg.* 1*ma.* Syllogismus legitimus nonnisi tres diversos terminos potest continere, nempe duos extremos, & medium. Nam imprimis in præmissis nihil aliud fit, quam quod jam unus, jam alter extremus cum medio termino comparetur; ergo in iis præter extremos, & medium alter terminus non habet locum. Deinde in conclusione eorundem extremorum affirmatur, vel negatur unus de altero, qui in præmissis cum medio sunt collati: ergo neque in conclusionem potest irrepere novus aliquis quartus terminus. e. g. In syllogismo num. 110, subjectum majoris *omnis virtus* est primus terminus; prædicatum *laudanda* est terminus alter: minoris subjectum *temperantia* est tertius. Prædicatum minoris *virtus* continetur in primo termino *omnis virtus*, ac proinde 4tum terminum non constituit: subjectum conclusionis est idem cum tertio, prædicatum vero ejusdem cum 2do termino.

Schol. Tametsi spectatis vocibus tres solum appareant adesse termini; si tamen eorum quispiam bis in eodem syllogismo diverso sensu usurpetur, ille reapse duos efficiet: ac proinde quatuor aderunt termini, syllogismusque labefactabitur. e. g. *Omnis leo est rugiens. Sed hæc constellatio est leo: ergo hæc constellatio est rugiens*: in majori *leo* significat certum animal, in minori certam siderum collectionem; quare duobus diversis terminis æquivalet.

Coroll. 1. Igitur erronei sunt syllogismi, qui aliquam *æquivocationem* complectuntur, ejusmodi est syllogismus nunc allatus. Item: si oratio, termini vices agens, repetita diversos sensus habeat, e. g. alterum proprium, metaphoricum alterum; quod *amphibolia* dicitur. Sic si dicas: *qui ebrietati assuetum ad temperantiam adhortatur, æthiopem lavat, sed, qui æthiopem lavat, indiget smigmate, ergo qui ebrietati assuetum ad temperantiam adhortatur, indiget*

get *ſmigmate*, oratio *æthiopem lavat* primum in metaphorico, dein vero in proprio ſenſu ſumitur: quare duos diverſos terminos conſtituit.

Coroll. 2. Huc pertinet etiam mutatio ſuppoſitionis. Ut ſi dicas: *Homo eſt ſpecies, ſed Petrus eſt homo, ergo Petrus eſt ſpecies;* in majori *homo* ſupponit *ſimpliciter*, in minori vero *perſonaliter*, atque adeo duos diverſos terminos efficit. Notandum tamen eſt, poſſe in ſyllogiſmo terminum quempiam ſupponere jam diſtributive, jam disjunctive, quin propterea quartum inducat terminum, vimque ſyllogiſmi labefactet. e. g. Legitimus eſt iſte ſyllogiſmus: *Omnis virtus eſt laudanda, ſed temperantia eſt virtus, ergo temperantia eſt laudanda*, tametſi terminus *virtus* in majori diſtributivam, in minori disjunctivam habeat ſuppoſitionem. Cum enim terminus particularis in univerſali contineatur, in majori prædicatum *laudanda* etiam ei ipſi virtuti attribuitur, quæ virtus in minori affirmatur eadem eſſe cum temperantia.

116. *Reg.* 2*da*. Medius terminus concluſionem ne ingrediatur. Concluſio enim id debet exprimere, quod ex præmiſſis infertur, id eſt: affirmationem vel negationem unius extremi de altero: ergo extremorum unus debet agere ſubjectum concluſionis, alter prædicatum. Eo ipſo autem in legitimo ſyllogiſmo medius terminus nequit ingredi concluſionem. Quare male ſic argumentareris: *Omnis homo eſt mortalis, ſed omne mortale eſt animal, ergo omne mortale eſt homo.* Nam medius terminus *mortale* irrepſit in concluſionem.

117. *Regula* 3*tia*. Medius terminus ſaltem in una præmiſſarum habeat ſuppoſitionem complete diſtributivam (70). Secus enim *continens* non aderit in ſyllogiſmo, ut periclitanti patebit, ac proinde is recte non concludet (114). Sic: *Omnes Apoſtoli erant numero duodecim, ſed Petrus erat Apoſtolus, ergo Petrus erat numero duodecim*, continente caret; cum enim medius terminus in majori ſupponat *collective*, in minori *disjunctive*; ex neutrius præmiſſæ affirmatione ſequitur, implicite affirmari, quod Petrus ſuerit numero duodecim. Item in hoc: *Omnis homo*

est animal, sed aliquod animal est leo, ergo aliquis homo est leo, quoniam medius terminus in utraque præmissa supponit disjunctive (75 *Reg.* 1. & 74. *Reg.* 2., hic reapse sensus subest: omnis homo est aliquod animal, nempe *rationale*, sed aliquod animal, nempe *irrationale* est leo, ergo aliquis homo est leo. Abest ergo continens, ac propterea etiam consequentia.

Schol. In legem hanc non peccat syllogismus expositorius (112): singularis enim propositio vim habet universalis, cum in utraque subjectum secundum totam suam comprehensionem sumatur. Sic *major* syllogismi expositorii num. cit. relati æquivalet huic: *Quidquid est Cicero, est Princeps Oratorum.*

118. *Reg* 4*ta*. Neuter terminorum extremorum explicet se se latius in conclusione, quam in præmissis. Secus enim in conclusione novam ideam exhibebit, quæ in præmissis non fuit, ac proinde terminum quartum constituet contra Reg. 1mam. Hinc mala est hæc e. g. argumentatio: *Omnis homo est animal, sed omnis homo est rationalis, ergo omne animal est rationale.* Cum enim majoris sensus sit iste: *Omnis homo est aliquod animal*; extremus terminus *animal* in conclusione latius porrigitur, quam in præmissis. Sic igitur inferendum: *ergo aliquod animal est rationale.*

119. *Reg.* 5*ta*. Si utraque præmissa affirmativa fuerit, conclusio quoque affirmativa erit: si autem alterutra præmissa fuerit negativa, conclusio quoque negativa sit, oportet: denique si utraque præmissa negativa fuerit, ex iis nulla sequitur conclusio legitima. Ratio 1*mi* e n. 107, 2*di* e n. 108. 3*tii* denique e n. 109 patet.

§. III.

De Syllogismo composito.

120. Syllogismus *compositus* est, cujus vel utraque, vel alterutra præmissa est propositio compo-

ſita (83). Dividitur in hypotheticum, copulativum, & disjunctivum.

121. Syllogiſmus *hypotheticus*, ſeu conditionalis eſt, cujus alterutra, vel utraque præmiſſa eſt hypothetica, ſeu conſtans conditione, & conditionato (84): *copulativus* pro una præmiſſa habet enunciationem copulativam; *disjunctivus* autem disjunctivam.

Regulæ Syllogiſmi hypothetici.

122. *Reg. 1ma.* Si præmiſſa una ſit hypothetica, & in altera pro vera ſumatur conditio; in concluſione conditionatum eſt affirmandum. Ratio enim conditionati continetur in conditione, quemadmodum præmiſſa hypothetica clare enunciat: ergo poſita conditione conditionatum quoque poni neceſſe eſt. e. g. *Si avarus multa cupit, multorum eget, ſed multa cupit, ergo multorum eget.*

123. At negata *in minori* conditione non ſemper poteſt conditionatum quoque negari *in concluſione*. Fieri enim poteſt, ut prædicatum conditionati non ſub unica duntaxat illa conditione conveniat ſubjecto, quam exprimit præmiſſa hypothetica, quæve negango tollitur in minore; adeoque fieri poteſt, ut conditionatum etiam ſublata hac conditione adhuc ſubſiſtat. Sic mala eſt hæc argumentatio: *Si ningeret, aer eſſet frigidus, ſed non ningit, ergo aer non eſt frigidus.* Quia aeri non ſub unica duntaxat conditione: *ſi ningat*, poteſt convenire prædicatum *frigus.*

124. *Regula 2da.* Si in una præmiſſarum tollatur conditionatum, tolletur in concluſione conditio. Stante enim conditione, conditionatum quoque ſtare neceſſe eſt *præc.*: ergo ſi ponamus non ſtare conditionatum, neque conditio ſtare poteſt. e. g. *Si ningeret, aer eſſet frigidus, ſed aer non eſt frigidus, ergo non ningit.*

125. At affirmato in una præmiſſarum conditionato, non ſemper poteſt in concluſione pro vera ſtatui conditio. Fieri enim poteſt, ut ſtet conditionatum, tametſi non ſtet ea determinata conditio, quam exprimit

mit præmissa hypothetica ; uti jam num. 123. dictum est. Sic errares hoc modo argumentando : *Si ningeret, aer esset frigidus, sed aer est frigidus, ergo ningit.*

126. *Regula 3tia.* Si conditionatum præmissæ majoris hypotheticæ in minori pariter hypothetica sumatur pro conditione ; licebit in conclusione ponere conditionatum minoris sub conditione majoris. e. g. *Si quis multa cupit, multorum eget ; sed si multorum eget, miser est ; ergo si quis multa cupit, miser est.* Ratio regulæ hujus est : nam posita conditione majoris ponitur ejusdem conditionatum ; sed posito conditionato majoris ponitur etiam minoris conditionatum ; ergo posita conditione majoris ponitur conditionatum minoris. *Min.* patet ; nam conditionatum majoris est ipsissima conditio minoris, ut regula ponit.

127. In hujusmodi syllogismis cavendum est, ne in una præmissa pro conditione assumatur oppositum alterius præmissæ conditionato. Hinc sophismate uteretur, qui sic e. g. vellet jocari. *Si Antichristus sancte vixerit, existet ;* nemo negare potest. *Sed si existet, scelerate vivet ;* constat ex revelatione Divina. *Ergo si Anthichristus sancte vixerit, scelerate vivet.* Illatio etiam videtur legitima ; nam conditionatum majoris est conditio in minori, & in conclusione affirmatur conditionatum minoris sub conditione majoris. At fallacia in eo sita est, quod majoris conditio sit opposita conditionato minoris. Nempe robur omne hujusmodi syllogismorum in hoc consistit, quod posita majoris conditione ponatur ejusdem conditionatum, istud trahat post se conditionatum minoris, ac tum demum fiat illatio : ergo tunc solum illatio vera est, si verum sit, posita conditione majoris, ponendum esse conditionatum tam majoris, quam etiam minoris quod utrumque simul fieri prorsus non potest tunc, dum conditio præmissæ unius opponitur alterius conditionato ; igitur neque illatio erit legitima.

Re-

Regulæ Syllogismi copulativi.

128. *Reg.* 1*ma*. Si membra copulata simul vera esse non possint; una præmissarum ea complectatur, altera unum eorundem affirmet, reliqua in conclusione negentur. e. g. *Nemo potest & stare & sedere; sed Petrus stat, ergo non sedet.*

2*da*. Si membra copulata non possunt simul esse falsa; negato uno in minore, affirmetur alterum in conclusione. e. g. *Non potest fieri, ut hæc propositio*: Logicus disputat, *nec sit vera, nec falsa; sed falsa non est, ergo est vera.*

Regula Syllogismi disjunctivi.

129. Membra disjuncta sic completa sint, ut simul consistere, aut simul falsa esse non possint. Id si fiat; posito uno membro in minori, tollitur alterum in consequenti; & sublato uno, ponitur alterum. e. g. *Quilibet vel solum Deo, vel solum Mammonæ servit; sed Cajus servit Deo; ergo non servit Mammonæ*, vel: *sed Cajus non servit Mammonæ, ergo Deo servit.*

§. IV.

De Enthymemate, Epicheremate, Dilemmate, Sorite, & Inductione.

130. *Enthymema* est syllogismus truncatus, cujus videlicet præmissa alterutra reticetur. e. g. *Petrus est homo, ergo est animal.* Reticetur hæc præmissa: *omnis homo est animal.*

131. *Epicherema* est syllogismus, cujus uni, aut utrique præmissæ sua ratio subjungitur.

132. *Dilemma* est ea species argumentandi, cujus antecedens duo membra disjuncta ita continet, ut e singulis aliquid contra Adversarium concludatur. Solet etiam *cornutus syllogismus* appellari. Elegans est illud S. Augustini: *Vel fides catholica est propagata cum*

cum miraculis . vel sine miraculis : si primum ? ergo vera est fides catholica , utpote miraculis confirmata : si secundum ? ergo hoc ipsum fuit maximum miraculum.

Coroll. Infirmum est dilemma *1mo.* Si membra disjuncta simul falsa esse possint : tunc enim elidetur negando antecedens. *2do.* Si e membro aliquo id concludatur , quod inde necessario non fluit. *3tio.* Si facile in arguentem ipsum retroqueri possit.

133. *Sorites* est illa argumentatio , in qua plures propositiones conglobantur ea lege , ut prædicatum proxime præcedentis fiat continuo subjectum subsequentis ; dum denique subjectum primæ conjungatur in conclusione cum prædicato ultimæ. e. g.

Qui avarus est , multa cupit :
Qui multa cupit , inquietus est :
Qui inquietus est , miser est :
Ergo qui avarus est , miser est.

Coroll. Si ergo in soriten vel ambigua , vel falsa propositio irrepat , ea exigui , aut nullius roboris est.

134. *Inductio* est argumentatio , qua probatur aliquid convenire *toti logico*, quia convenit ejusdem *inferioribus* (50). e. g. *Aurum , argentum , æs , ferrum &c. igne liquescit ; igitur omne metallum igne liquescit.* Si in antecedente omnia inferiora enumerentur , inductio *perfecta* est ; secus vero manet *imperfecta.*

Schol. Usus inductionis apud Physicos in detegendis generalibus naturæ legibus , proprietatibusque corporum magnus omnino est. Ejus ope extensionem , mobilitatem , inpenetrabilitatem &c. pro generalibus corporum proprietatibus statuerunt etiam Veteres , hoc e. g. modo ratiocinando : *& corpus A , & B , & C &c. deprehenditur esse impenetrabile , ergo omnia corpora sunt impenetrabilia.* Ac inductio quidem *perfecta* vim demonstrationis habet : at ea in naturæ legibus stabiliendis locum habere nequit ; quis enim omnes in natura casus singulares enumerabit in *antecedente* inductionis illius , qua proprietas aliqua pro

pro communi corporum omnium proprietate ſtatuenda eſſet? Habet tamen locum laxior quædam inductio, quæ, tametſi abſolutæ demonſtrationis vim non obtineat, ſi tamen ad Leges mox adferendas exacta ſit, maximi omnino roboris eſt.

Leges Inductionis.

135. *Lex 1ma.* Si exiſtentia generalis cujusdam in natura legis, ope inductionis laxioris ſtabilienda ſit; neceſſe eſt 1) ut ea lex obtinere omnino deprehendatur in omnibus iis caſibus, qui ita ad trutinam revocari poſſunt, ut deprehendi debeat, utrum illa in iis obſervetur, an non. 2) Neceſſe eſt, ut ejusmodi caſus non exiguo numero ſint. 3) Tametſi lex illa quibusdam in caſibus obtutu primo infringi videatur, non oberit, modo re accuratius perſpecta iidem caſus cum dicta lege conciliari poſſint. „Sic „quia videmus corpora tam multa, quæ habemus „præ manibus, aliis corporibus reſiſtere, ne in eo„rum locum adveniant, & loco cedere, ſi reſiſten„do ſint imparia, potius quam eodem perſtare ſi„mul; impenetrabilitatem corporum admittimus: „nec obeſt, quod quædam corpora videamus intra „alia licet duriſſima inſinuari, ut oleum in marmora, „lumen in cryſtalla, & gemmas. Videmus enim hoc „phænomenum facile conciliari cum ipſa impenetra„bilitate, dicendo per vacuos corporum poros ea „corpora permeare." *Boſcov. Diſſert. de Lege continuit. n.* 134.

136. *Lex 2da.* Si quæpiam proprietas, quæ vi inductionis, ad præcedentem legem exactæ, pro communi omnium corporum ſenſu perceptibilium proprietate ſtabilita jam eſt, deprehendatur eſſe proprietas *abſoluta*, ſeu talis, quæ neque a certa corporum cum ſenſibus noſtris proportione, neque a multitudine partium corpora conſtituentium pendeat; eadem etiam ad minimas quasque particulas inſenſibiles, ad ipſa adeo corporum elementa ope ejusdem inductionis extendenda eſt, niſi ratio *poſitiva* obſtet. Quod enim corpus unum ſenſus noſtros effugiat, non item alterum,

terum, id non *diversæ* eorundem *naturæ*, sed hebetibus sensibus nostris adscribi debet. Addendum tamen est: *nisi ratio positiva obstet.* Cum enim in ejusmodi inductione complura singularia in trutinam nec revocentur, nec revocari possint; „ fieri potest, inquit idem Boscovichius *loc. cit.* ut committatur error. Sed contra ipsum errorem habebitur præsumptio, ut etiam in jure appellant, donec *positiva* ratione evincatur oppositum.“

137. *Lex 3tia.* Proprietates *relativæ*, seu quæ vel a proportione cum nostris sensibus, vel a partium corpus constituentium multitudine pendent, a massis sensibilibus ad insensibiles non semper extendi possunt. Nimirum tunc non, quum ratio illa, ob quam eæ sensibilibus massis conveniunt, in insensibilibus locum non habet. e. g. Corpora ex partibus conflata *extensa* sunt, at non ipsa etiam eorundem elementa prima, quæ partibus carent.

CAPUT TERTIUM.

De Argumentatione Demonstrativa, Probabili, & Sophistica.

§. I.

De Argumentatione Demonstrativa & Probabili.

138. *Demonstratio* est evidens deductio propositionis ex aliis evidenter notis; quæ idcirco *demonstrationis principia* nuncupantur. Alia est simplex, alia composita. *Simplex* constat unico ratiocinio; *composita* pluribus inter se connexis. Utraque veritatem menti quasi intuendam sistit, *demonstratque*; id est, quasi digito *monstrat.*

139. Qui propositionem aliquam ex stabili sensuum experientia legitime deducit, eam demonstrat *a posteriori*: qui vero ex aliis jam notis principiis eandem eruit, *a priori* demonstrare dicitur. e. g. De-

Deum exiſtere, demonſtramus e rerum aſpectabilium exiſtentia, ac proinde *a poſteriori:* at demonſtrationes theorematum mathematicorum ducuntur *a priori*, cum innitantur definitionibus, axiomatis &c.

140. Dividitur præterea demonſtratio in directam, & indirectam. *Directa* eſt, ſi e notione ſubjecti, aut propoſitionibus jam notis inferatur ſubjectum prædicato convenire, vel non convenire. *Indirecta*, ſeu *apogogica*, vel *deductio ad abſurdum* eſt, ſi propoſitio demonſtrandæ propoſitioni contradictoria pro vera ſumatur, & inde abſurda quædam concluſio eruatur. Cum enim contradictoriæ propoſitiones neque ſimul veræ, neque ſimul falſæ eſſe poſſint (100), ea propoſitio vera ſit, oportet, cujus contradictoria abſque abſurdo pro vera ſumi non poteſt.

Schol. Tametſi demonſtratio varias admittat argumentationum ſpecies; cumprimis tamen ſyllogiſmos habet familiares.

Leges Demonſtrationis.

141. *Lex 1ma.* Demonſtratio non eſt legitima, niſi non tantum vitio *formæ*, ſed etiam vitio *materiæ* careat. Porro vitio *formæ* tunc laborat argumentatio, quum peccat in aliquam e legibus argumentationum, potiſſimum ſyllogiſmorum, ac proinde quum caret *conſequentia*, ſeu connexione conſequentis cum antecedente (110. *cor.* 3.) Vitium autem *materiæ* adeſt, ſi principia demonſtrationis non ſint extra omnem controverſiam poſita: quod evenit, ſi propoſitioni dubiæ, æque obſcuræ, ac ipſa concluſio ſit, vel precariæ, aut plane falſæ locus inter principia detur.

Schol. Quodſi tamen adverſarius convincendus ſit; poterunt aſſumi etiam principia falſa quæ tamen ille pro veris habet: modo cauſſa ex parte noſtra vera ſit, ac juſta. Quæ argumentandi ratio vocatur argumentatio *ad hominem.* e. g. Licet Mahometanum de veritate religionis Chriſtianæ ex Alcorano convincere. Dixi: *modo cauſſa ex parte noſtra vera ſit, ac juſta.* Secus enim Adverſarium nonniſi ex uno er-

errore in alium non sine fraudulentæ calliditatis nota traduceremus.

142. *Lex 2da.* Si directa demonstratio in promptu esse possit, indirecta utendum non est. Ut ut enim hujusmodi demonstratio invicte conficiat veritatem propositionis demonstrandæ (140.) non ostendit tamen, cur propositio vera sit, sed solum eam falsam esse non posse evincit: ac proinde non tam docet intellectum, quam cogit. Dictum est: *Si directa demonstratio in promptu esse possit.* Sæpe enim evenit, ut nulla suppetat directa demonstratio. e. g. Duas propositiones contradictorias non posse simul esse veras, vel simul falsas, est veritas exculto intellectui *per se nota*; ac proinde haud potest ex aliis veritatibus magis notis *directe* deduci, ac demonstrari. Cum ergo ea nihilominus veritas Tironibus expendendæ id genus veritati nondum assuetis demonstrari soleat; in ea demonstranda indirectam methodum usurpemus, oportet (100).

143. *Lex 3tia.* Quæ per se se manifesta sunt, eorum demonstratione abstinendum est, nisi aut pertinax Adversarius indirecta demonstratione sit convincendus, aut Tirones rite expendendis propositionum, quæ ceteroquin exculto intellectui per se notæ sint, terminis nondum satis assueti juvari debeant. Qui enim perspicuam veritatem *directe* demonstrare tentat, eam obscurat potius, quam illustrat: sed indirecta quoque demonstratio extra casus memoratos fere otiosa est.

144. Argumentatio *probabilis* illa est, cujus utraque, vel alterutra præmissa est solum probabilis. Hujusmodi argumentatio non parit scientiam perfectam, vel certitudinem, sed eam duntaxat cognitionem, quacum formido prudens de oppositio stare possit.

§. II.

De Fallaciis argumentationum, sive Sophismatis.

145. *Sophistæ* nomen initio honorificum erat; *Sophistes* enim seu *sapiens*, a *sapientia*, quam pro-

profitebatur, fuit denominatus (1): at *sophorum* vitio, qui passim hominibus argutis ratiociniis illudebant, factum est, ut despectui esset, *sophismatumque* nomine illæ argumentationes venirent, quæ ad speciem tantum legitimæ, reapse autem fallaces, ac deceptoriæ essent. De his agit Logica non aliter, ac de venenis Medicina: ut nimirum ejusmodi fallaciæ a Logico solvi, aut declinari possint. Quia vero complures earum, intellectis syllogismorum regulis, obtutu primo se se manifestant, non nisi aliquas strictim attingemus.

Nonnullæ Sophistarum Fallaciæ.

146. I. *Æquivocatio; amphibologia; mutatio suppositionis &c.* quæ omnia quatuor terminos in syllogismum inducunt. Recole n. 115. ejusque corollaria.

147. II. Fallacia *compositionis*. Fit, cum voces conjunguntur in conclusione, quas disjungi oporteret. e. g. *Qui nulla necessitate retrahitur a deambulando, potest deambulare, sed ego, tametsi stem, nulla necessitate retrahor a deambulando, ergo ego, tametsi stem, possum deambulare.* Si nempe sensus conclusionis sit, quod possim simul stare, & deambulare. Hoc in Syllogismo terminus *potest deambulare* in majori sumitur, ut dici solet, *pro sensu divisо standi*, in conclusione vero *pro sensu compositо*; quapropter duos diversos terminos constituit; ac proinde contra reg. 1. (115). syllogismus quatuor terminos complectitur.

148. III. Fallacia *Divisionis*. Est oppositа priori, fitque, dum voces separantur in conclusione, quæ conjungi deberent. e. g. *Fieri nequit, ut quis sedens ambulet, sed ego sedeo, ergo fieri nequit, ut ego ambulem.* Inferri deberet: *ergo fieri nequit, ut ego sedens ambulem*; secus terminus *ambulo* in conclusione latius patebit, quam in præmissis contra reg. 4tam (118).

149. IV. Fallacia *accidentis*. Cum nempe infertur prædicatum convenire, vel repugnare rei *absolute*, quod ei tantum *per accidens*, & fortuito convenit, aut repugnat. e. g. *Hoc sub pallio latentem non nosti; sed hoc sub pallio latet Frater tuus; ergo Fratrem tu-*

um non nosti. Violatur lex 4ta (118.) Nam *major* idem significat, ac: *Illum, qui hoc sub pallio latet, ut hic latentem non nosti*; conclusio vero idem sonat, ac *Fratrem tuum nullatenus nosti:* ac proinde terminus *non nosti* latius patet in conclusione, ac in præmissis.

150. V. *Petitio Principii*, quæ tunc committitur, quum principii, seu argumenti loco tacite assumitur id ipsum, quod in quæstione est, seu quando jam in præmissa alterutra *supponitur* id, quod in consequente primum deberet inferri, stabilirique. Isthoc vitium objicit Galilæus Aristoteli hoc modo argumentanti: *Natura gravium est tendere ad centrum Universi; atqui experientia testatur gravia tendere ad terram; ergo terra est centrum Universi.* Nam *major* supponit id ipsum, quod maxime controversum est, nempe an gravia tendant ad centrum Universi eo ipso, quod ad terræ centrum tendant. Aliter sentiendum esset, si *Major* non experientiæ illi, qua novimus gravia omnia terrestria versus terræ centrum tendere, sed aliis principiis inniteretur.

Huc revocatur *circulus vitiosus*, qui tunc committitur, quando *idem per idem* probatur; seu quando veritas propositionis A infertur ex veritate propositionis B, & viciſſim veritas propositionis B ex veritate propositionis A. Ut si quis inferret *Deum esse ens necessarium*, quia est *æternus*, & viciſſim inferret *Deum esse æternum*, quia est *ens necessarium.*

151. Sophismata triplici potiſſimum ratione solvi possunt. 1) Fallacem ejus præmiſſam distinguendo. 2) Admiſſis præmiſſis negando consequentiam, vitiumque syllogismi exponendo. 3) Artem arte eludendo; hoc est, sophisma simili sophismate retundendo.

DIS

DISSERATIO QUARTA.

DE METHODO SCIENTIARUM.

CAPUT PRIMUM.

De Methodo Analytica, & Synthetica.

152. *Methodus* generatim est ordinata ratio inquirendæ veritatis, quæ adhuc latet, & explicandæ, cumque aliis communicandæ, cum jam inventa est. Dividitur in analyticam, & syntheticam.

153. *Analytica*, seu *resolutionis* est ratio disponendi cogitationes nostras ad veritatem, quæ adhuc latet, detegendam. Unde etiam methodus *inventionis* vocari solet. Dicitur analytica ab *analysi*, seu resolutione: etenim occultam veritatem detegere volenti, omne totum suas in partes dividendum est, omne compositum in sua principia resolvendum, ac veluti diffluendum &c. Sic *analysi* utuntur Physici, dum ex suis experimentis, observationibusque identidem examinatis, ac diligenter discussis proximas, singularesque eorundem causas primum eruunt, ac harum agendi rationes notant; tum a causis singularibus, earundemque agendi rationibus ad latius patentes sensim progrediuntur, dum demum ope inductionis maxime generales rerum causas, naturæque leges, quas illæ constanter in agendo sequantur, constituant. e. g. Expendentes hoc constans experimentum, quod globus tormento excussus semper lineam curvam describat, facile agnoverunt, nativam globi gravitatem esse in causa, quod is globus loco directionis rectilineæ, quam a nitrato pulvere, tormentique constitutione acquirit, per semitam curvilineam progrediatur: at quia ille vi solius gravitatis suæ directe versus terræ centrum ferri deberet, pronum erat concludere, ideo ab ejusmodi globo describi lineam curvam, quod is & ei motui, quem a nitrato pulvere acquirit, & ei etiam, quem nativa ipsius gravitas po-

scit, quatenus fieri potest, obsequi conetur. Pariter in aliis quibusque casibus, in quibus experimento locus erat, similem pluribus motibus obsequendi conatum cum deprehendissent, ope inductionis concluserunt, conatum pluribus motibus, quatenus fieri posset, obsequendi, esse communem omnium massarum sensibilium proprietatem. Quia vero viderant, proprietatem hanc inter proprietates absolutas, non relativas esse referendam; eandem ope inductionis ad quaslibet insensibiles quoque particulas, ad ipsa adeo corporum elementa jure extenderunt (136): atque ita e singularibus experimentis, observationibusque, *analysim* usurpando, demum ad generale hoc principium devenerunt: *conatus pluribus motibus simul impressis, quatenus fieri potest, obsequendi omnibus omnino corporibus, eorumque particulis convenit.*

154. *Synthetica*, seu *compositionis* est ratio disponendi cogitationes nostras ad veritatem, quæ jam inventa est, explicandam, cumque aliis communicandam. Eapropter etiam methodus *doctrinæ* nuncupatur. Syntheticæ nomen obtinet a *Synthesi*, seu compositione: nam in quavis doctrina aliis tradenda quasi *componendo* (20) incedendum est, videlicet a simplicioribus, universalibus, facilioribusque ad composita, particularia, & difficiliora pedetentim delabendo. Sic *synthesim* usurpant Physici, dum ex generali hoc principio: *conatus pluribus motibus simul impressis, quatenus fieri potest, obsequendi omnibus omnino corporibus convenit*, jam prius *analytice* stabilito, pedetentim deducunt rationem, cur e. g. is, qui Danubium navicula *directe* trajicere conatur, id assequi nequeat, sed fluvium reapse *oblique* per quandam diagonalem trajicere cogatur.

155. Quæcunque autem methodus usurpanda sit, *1mo*: in ipso limine claris terminis proponatur materia, circa quam versari placet. Tum singula vocabula, quibus utendum erit, si quid obscuritatis præseferant, perspicue definiantur. Denique certa ab incertis secernantur, resecenturque illa, quæ ad præsentem quæstionem minus pertinent.

2do.

2*do.* Si propoſita quæſtio in plures veluti ramos diffuſa ſit; membrorum accurata diviſio fiat, eaque non ſimul, ſed ſingillatim tractentur. Cum enim humana mens admodum imbecilla ſit; facile obruitur, ſi multa ſimul contemplanda ſumat.

3*tio.* A nulla veritate, priusquam rite ſtabilita ſit, ad aliam fiat progreſſio. Cum enim præcedente veritate nitatur ſubſequens; ſi illa ſolidis rationibus non firmetur, hæc quoque nutabit.

4*to.* Vitanda eſt nimia verborum copia, & in rebus enucleandis prolixitas; quæ, dum claritas quæritur, obſcuritatem parit. Videndum tamen ſimul, ne ex nimia brevitate idem ſequatur incommodum, juxta illud Horatii in art. poet. *Brevis eſſe laboro; obſcurus fio.*

5*to.* Quemadmodum non eſt arripienda quæſtio, cujus enodandæ ſpes non affulgeat; ita ſi per ipſum tractationis decurſum innoteſcat, eam humani ingenii vires exuperare, id ipſum candide fateri ingenui Philoſophi eſt.

CAPUT SECUNDUM.

De methodo Studendi, & Diſputandi.

§. I.

Quæ methodus in Studendo ſervanda?

156. Qui libros cum fructu volvere cupit, cumprimis delectum eorum ſibi cordi ſumat, eſt neceſſe. Non multi, ſed præſtantes legendi ſunt. Videndum vero præcipue, ne ejusmodi ſint, qui peſtiferum quodpiam virus contineant, depravandis moribus accommodatum. Porro triplex eſt librorum claſſis: hiſtoricorum, dogmaticorum, & mixtorum. *Hiſtorici* rerum eventus; *dogmatici* generales quasdam veritates, ſeu *dogmata; mixti* denique tam eventus rerum, quam etiam dogmata quæpiam continent.

E quibus posteaquam aliquem pervolvendum delegisti, hæc potissimum observanda erunt.

157. *Ante lectionem.* 1) Animus sit tranquillus, & liber a curis aliis. 2 Mens ad utramlibet partem, pro qua veritas steterit, indifferens omnino sit; ne, si cuidam sententiæ mordicus adhærere fixum habueris, authoris sensa prius reprobes, quam ejus momenta sedulo expendas.

In lectione. 1) Status quæstionis rite perspiciatur. 2) Eædem notiones conjungantur cum verbis, quas author iis tribuit; secus libri sensum non assequeris. 3 Prioribus rite non intellectis ad posteriora progrediendum non est; cum hæc ab illis pendere soleant, ac proinde iis obiter tractatis intelligi vix possint. 4) Lectio vaga, perfunctoria, præceps esse non debet; sed opera danda est, ut singulorum verborum vis, propositionum sensus, argumentorum firmitas, nexus ratiociniorum, ac totius doctrinæ series omnino perspiciatur.

Post lectionem. 1) Quæ lecta sunt, mox finita lectione animo recolenda erunt, & quasi in pugnum contrahenda; quo memoriæ altius imprimantur. Juvabit etiam breviter in chartam conjicere ea, quæ scitu digniora videbuntur. 2) Præcipua eorum capita oportuno tempore expendantur, ruminenturque. Et enim qui multum legit, & parum meditatur, ei solet comparari, qui multum comedit, sed male concoquit. 3) Sicubi mentem Authoris assequi non licuit, aut si etiam intellecta illa, mens adhuc quibusdam dubiis pulsetur, libri alii, aut viri docti, qui difficultatem solvere possint, consulendi erunt.

Leges de conformandis claris, & distinctis ideis,

158. Cum fructu studere cupienti præ oculis habendæ sunt etiam leges, pro conformandis claris, ac distinctis ideis generatim statui solitæ. 1) Multa simul objecta contemplanda non sunt, sed divisim. Nam ut dici solet, pluribus intentus minor est ad singula sensus. 2) Eo ordine sunt res contemplandæ, quo illæ ex se invicem veluti manant, ac nascuntur. Tunc enim

enim præcedentium intellectio lumen affundet iis, quæ sequuntur. 3) Objectum, quod contemplandum sumimus, suas in notas resolvatur; tum in quavis nota novæ ulterius notæ investigentur, usque dum ad eas denique perveniatur, quæ cuivis claræ sint. Hoc obtento consistere expedit: sæpe enim nimia notarum resolutio rem involvit magis, quam explicet. 4) Si necesse sit, adjuvetur attentio symbolis algebraicis, aut geometricis. 5) Denique cavendum, ne quis nimium acutus, ac perspicax sibi videatur. Nam immoderata ingenii fiducia attentioni, diligentiæque debitæ perquam inimica est; cum ii, quos isthoc vitium corripuit, facile sibi persuadeant, illa etiam apprime se intelligere, in quibus misere cæcitiunt.

§. II.

De Methodo disputandi.

159. *Disputatio* est concertatio literaria duorum, quorum alter sententiam aliquam defendit, alter oppugnat. Porro hoc modo instituitur concertatio literaria: Defendens argumentum ab oppugnante positum repetit integrum, seu, ut dici amat, *resumit*: deinde ad singulas ejusdem partes respondet; falsas negat, veras concedit, ambiguas distinguit; eas, ex quibus contra se nihil posse inferri videt, si censeat earundem veritatem non esse positam extra omnem controversiam, *transmittit;* hoc est, quasi *hic & nunc concedit*, ut iis Adversarius in oppugnando, si possit, utatur libere. Solet autem ejusm. *transmissionis* ratio breviter reddi. Nonnunquam Defendens argumentum *retorquet*, id est, ex principio ab oppugnante posito aliud argumentum conformat contra Oppugnantem. Aliquando respondet per *instantiam*; id est, ex principio ab Oppugnante posito simile conficit argumentum, quod sit falsum; ut sic ostendat Oppugnantis quoque argumentum esse falsum. Postquam tamen Defendens *retorsit*, aut per *instantiam* respondit, tenetur adhuc *directe*, &, ut dici amat, *in forma* respon-

dere. Generalis autem pro Oppugnante lex est, ut is semper in argumentationis suæ conclusione habeat eam propositionem, quæ a defendente proxime negata est.

160. Præterea hæc cumprimis observanda sunt disputantibus. 1*mo*. Disputetur animo veritatis. Hinc paratus uterque sit ad deserendam sententiam suam, si eam falsitatis convinci videat. 2*do*. Ipso concertationis initio status controversiæ, & verborum, quibus ea proponitur, vis probe intelligatur. „ Nisi „ enim, inquit Cic. *de Orat. C.* 33. inter eos, qui „ disceptent, convenit, quid sit illud, de quo ambi„ gitur, nec recte differi, neo unquam ad exitum „ perveniri potest. „ 3*tio*. Cavendum, ne in *Logomachiam* abeat disputatio, id est, ne inanes de nomine lites moveantur (46. *Cor.*)

4*to*. Ut concertatio literaria cum fructu institui possit; debent concertantes convenire in generalibus quibusdam fontibus, & principiis, a quibus præsentis controversiæ decisio dependet. Si enim ejusmodi fontes, aut principia, ex quibus eruenda est propositionis controversæ veritas, Adversarius vel non pervideat, vel plane pro falsis habeat; inutilem fore concertationem in aperto est. e. g. Frustra tentares convincere ex sacris codicibus ejusmodi hominem impium, qui *fontem* hunc pro vero non agnoscit. Hinc si quis omnia principia, ex quibus controversiæ propositionis veritas fluit, præfracte neget; cum eo concertatio instituenda non est: nisi forte saltem ex principiis reapse falsis, quæ tamen ille pro veris habet, ea argumentandi ratione, quæ *ad hominem* nominari solet, aut indirecta demonstratione (140) convincendus videatur. 5*to*. Ne adversarius vim argumentorum frivola sermocinatione possit eludere, plurimum conferet ea syllogismis complecti. Qui tamen perbreves sint, ac dilucidi; ne prolixitate, obscuritateque sua novum ei negotium faceſſant, qui illos ante responsionem assumere, & ex memoria recitare debet. Porro si in respondendo distinctio quæpiam adhibeatur, in jejunis quibusdam distinguendi formu-

lis

lis consistendum non erit, sed earum vis, & sensus uberius tantisper enucleandus.

6to. Defendens objecta, Oppugnans vero responsa, patienter, auscultando, plene audiat, neque unus in alterius verba involet; secus disputatio facile in inanem altercationem abibit: cum vix fieri possit, ut alter alterum rite intelligat. 7mo. Ab inconditis clamoribus, & nimia vociferatione abstinendum est; non enim laterum, sed mentis contentione veritas in lucem protrahi solet. Cumprimis vero verba aspera, & mordacia omni studio vitentur: nihil enim magis Philosophum dedecet, quam rationum loco aculeis pugnare.

CAPUT TERTIUM.

De Criteriis veritatis.

§. I.

De Perspicuitate.

161. Qui olim negabant ullam homines consequi posse scientiam (28. *Schol.*), hoc se scuto defendebant, quod existimarent, nullum adesse *criterium*, & *notam*, qua verum a falso, certum ab incerto citra periculum errandi discernamus. At sanioris mentis Philosophi plura veritatis citra errandi periculum discernendæ criteria enumerant; quæ omnia ad quatuor hæc reduci posse existimamus: videlicet ad Perspicuitatem, Sensum naturæ communem, Sensus externos, & Auctoritatem.

162. *Perspicuitatis* nomine intelligimus lumen illud mentis, quo rei veritatem, quin ulla omnino ratione falli possimus, clarissime intuemur. Oritur vel 1) ex *intimo sensu*, seu *conscientia*, qua nimirum advertimus nos cogitare, velle, tristari &c. vel 2) ex sola terminorum recta apprehensione, & inter se comparatione (79), vel denique 3) ex legitimo ratiocinio, quo veritas aliqua demonstratur. Perspi-

cuitas, quæ ex alterutro duorum priorum fontium emanat, *immediata*; quæ vero ratiocinando acquiritur, *mediata* dici consuevit.

163. Interdum fit, ut reapse fallamur, dum veritatem quampiam perspicuam esse existimamus: igitur characteribus quibusdam opus est, qui germanam perspicuitatem ab apparente discriminent. Hi autem potissimum adferri solent: *1mo.* Si quid menti tranquillæ, attentæ, & illud identidem serio ad incudem revocanti constanter perspicuum sit. Fucatus enim apparentis evidentiæ splendor examen tranquilla, attentaque mente sæpius repetitum haud sustinet, sed mutatur, minuitur, ac etiam sæpe penitus evanescit. *2do.* Si animum sic rapiat, ut tametsi velimus, ab assentiendo nosmet cohibere non possimus. Apparens enim evidentia in exhibenda idearum convenientia eam præsefert obscuritatem, ut menti rem accurate expendenti nunquam omni ex parte satisfaciat. Porro ut ut veræ perspicuitatis indicium sit, animum attentum sic rapi ad assentiendum, ut se se cohibere non possit; non tamen licet ex adverso inferre, omnes eas demonstrationes esse falsas, quæ nobis non illico satisfaciunt penitus: istud enim evenire potest, ac solet eo etiam ex capite, quod vim ejusmodi demonstrationum vel ob attentionis defectum, vel ob ignorationem eorum, quæ in iisdem supponuntur, vitio nostro non assequamur.

3tio. Si omnibus doctioribus, eaque in disciplina, ad quam pertinet propositio, de cujus evidentia agitur, versatis, modo attentum præbeant animum, constanter propositio illa evidens appareat. Vera enim exidentia rite expensa quemlibet sanum, assequendæque veritatis capacem intellectum occulta quadam vi in assensum inclinare debet: ex adverso fucata evidentia non cuilibet intellectui æque imponere potest; unde fit, ut nonnullæ quorundam apparentes demonstrationes ab aliis in eadem disciplina versatis progressu temporis in numerum paralogismorum referendæ deprehendantur. *4to.* Si ex ea propositione, quæ nobis apparet evidens, nihil possit exsculpi legitimo ratiocinio, quod rectæ rationi adversetur. Nam ex ve-

vero falsum legitima ratiocinatione erui nequaquam potest. Sit enim, si fieri potest, principium A verum, ex quo legitime deducatur falsum consequens B. Quoniam B ponitur legitime sequi ex principio A; posita veritate principii A debet esse verum B. At ponitur præterea B esse falsum stante veritate principii A; ergo B est simul verum & falsum, quod absurdum est.

Schol. Perspicuitatem, quæ omnibus his quatuor legibus satisfaciat, deinceps vocabimus, perspicuitatem *omnibus characteribus instructam.* De qua sit sequens.

164. *Propositio.* Perspicuitas omnibus characteribus instructa intellectum de rei veritate citra omne omnino errandi periculum, certum reddit, ac proinde pro veritatis criterio prorsus infallibili habenda est. *Prob.* Nemo tam demens est, ut serio dubitare possit, se cogitare, existere, vivere. Unde sic ratiocinari licet: imprimis quod citra omne omnino errandi periculum certus sim, me cogitare, non ex alio capite profluit, quam quod id mihi perspicuum fiat per sensum intimum, seu conscientiam: deinde quod æque certus sim me existere, & vivere, inde est, quod intuitu simplici perspicue videam fieri non posse, ut non existam, ac vivam, qui cogito. Ergo de veritate horum judiciorum: *cogito, existo, vivo,* citra ome omnino errandi periculum perspicuitas *immediata* (162) me certum reddit. Jam vero quod assignari discrimen poterit, cur non æque certi reddamur de aliis quoque veritatibus, quæ æque clare proponuntur nobis sensu intimo, aut recta terminorum apprehensione, ac proponantur veritates nunc allatæ? Certe quod e. g. hoc, aut illud lubens, volensque amplectar, quod duo & tria sint quinque &c. menti attentæ non minori energia persuadet perspicuitas immediata, ac persuadeat veritatem horum judiciorum: *cogito, existo, vivo.* Igitur perspicuitas immediata, si omnibus characteribus instructa sit, pro veritatis criterio prorsus infallibili habeatur, oportet.

Por-

Porro quod ad perspicuitatem *mediatam* attinet: si perspicuitas suis instructa characteribus utriusque præmissæ veritatem singillatim mihi proponat, non minus certus sum de earum veritate, ac certus sim de veritate horum judiciorum: *cogito, existo, vivo:* ergo si præterea non minus perspicue videam connexionem consequentis cum præmissis, utique de consequentis quoque veritate citra omne errandi periculum certus reddor. Itaque mediata quoque perspicuitas suis vestita characteribus pro infallibili veritatis criterio habenda est.

Confirmatur. Ex usu constante patet, actiones hominum, leges artium &c. quæ perspicuitate suis characteribus vestita reguntur, constanter rite, & absque omni errore procedere, quin unquam deprehensa sit falsitas latuisse sub ejusmodi perspicuitate; ergo dubitare non possumus, semper verum esse id, quod perspicuitas suis characteribus vestita docet.

Coroll. Quoniam perspicuitas hactenus pertractata de rei veritate citra omne omnino errandi periculum nos certos reddit; ejus rei, quæ nobis reapse perspicua est, metaphysica scientia gaudemus (58. *cor.*)

165. *Objicies* Perspicuitas potest fallere intellectum; ergo pro veritatis criterio prorsus infallibili haberi non potest. *Prob. ant.* Sæpe viri etiam perspicacissimi progressu temporis falsa esse deprehenderunt ea, quæ prius pro evidentibus habebant, vel saltem ab aliis perspicacibus eorum paralogismi detecti sunt; ergo.

R. *Dist. ant.* Perspicuitas potest fallere intellectum, si non sit rite exacta ad eas leges, quibus vera perspicuitas ab apparente secernitur (163), ac proinde si non sit satis instructa suis characteribus *C. ant.* Si ad eas leges rite exacta sit *N. ant.* Similiter *dist.* etiam *cons.* Ad prob. *D. ant.* Sæpe viri &c. id tamen nonnisi tunc accidit, quum ipsorum perspicuitas non fuit rite exacta ad eas leges, quibus vera perspicuitas ab apparente discernitur *C. Ant.* secus *N. ant.* & *cons.*

Ejus-

Ejusmodi perspicuitas, quæ ad leges n. 163 enumeratas rite exacta est, nullum unquam hactenus fefellit, neque est periculum, ut unquam fallat. e. g. Perspicuitas demonstrationis, qua hoc theorema geometricum: *Anguli ad verticem oppositi sunt æquales*, declarari solet. At non omnes demonstrationes, etiam quæ a perspicacissimis viris producuntur, probanturque, sunt æque instructæ dictis characteribus. Nam imprimis fit nonnunquam, ut ejusm. viri ingenio suo nimiopere fidant, & idcirco demonstrationem suam prius vulgent, quam eam mente tranquilla, attentaque ad incudem repetitis vicibus revocaverint. Deinde non omnes etiam a perspicacissimis viris procusæ demonstrationes sic animum rapiunt, ut ab assentiendo nosmet cohibere non possimus; sed aliquam adjunctam habent obscuritatem: quæ efficit, ut non possimus, si satis cauti sumus, asserere, prorsus esse evidens, fieri non posse, ut ullus unquam in ejusm. demonstratione vitium aliquod detegat.

Schol. Tametsi autem demonstratio aliqua ob adjunctam quandam obscuritatem non rapiat intellectum summa vi ad assensum; si tamen sæpius, præsertim a pluribus peritis, perspicacibusque attente ad examen revocata nullum latentem errorem prodat, pro legitima habenda est, usque dum in ea error detegatur.

Urg. Perspicuitas, tametsi ad leges superius memoratas exigatur, adhuc tamen fallere potest intellectum; ergo pro infallibili veritatis criterio statui adhuc non potest. *Prob. ant.* Quælibet cognitio nostra, utcunque perspicua, oritur a sensibus; cum ergo sensus nostri erroribus obnoxii sint, quæcunque demum sit cognitionis nostræ perspicuitas, ea intellectum fallere potest.

R. *N. Ant.* Ad prob. *D. ant.* Quælibet cognitio nostra, utcunque perspicua, oritur a sensibus; ita ut sensus saltem occasionem aliquam præbeant cuilibet cognitioni nostræ, utcunque perspicuæ *Trans. ant.* ita ut quælibet cognitio nostra, utcunque perspicua, proxime per sensus obtineatur, ejusque veritas verita-

ritati horum innitatur *N. ant. & cons.* Imprimis multas sane habemus cognitiones perspicuas, quas non obtinemus proxime ope sensuum; e. g. cognitionem hujus axiomatis: *idem non potest simul esse, & non esse*; item, quod cogitemus, quod bonum *sponte libenterque* amplectamur &c. Deinde tametsi ponamus, saltem occasionem cujuslibet cognitionis nostræ (quod quidem decidere non est hujus loci) ad sensus externos demum esse referendam, quasi mens unita corpori etiam ad earum rerum contemplationem, quæ a sensibus abstractæ sunt, a sensationibus debeat delabi; inde tamen non sequitur, quamlibet cognitionem nostram inniti sensuum veritati, quorum occasione obtenta est, ita nimirum, ut nullius cognitionis veritas possit esse nobis certior veritate sensuum. Nam e fallaci etiam occasione potest oriri cognitio certissima, & evidentissima. Sic si in luce dubia spectrum adesse mentiantur oculi; terroris illius, quo subito concuteris, cognitionem habes certissimam, evidentissimamque, tametsi e fallaci oculorum illudentium occasione oriundam.

§. II.

De Communi Naturæ Sensu.

166. *Communis sensus naturæ* est quædam hominibus naturaliter insita vis, qua ii, post quam rationis usum consecuti sunt, sentiunt se inclinari ad commune & constans judicium ferendum de quibusdam objectis, quorum veritas ea perspicuitate, quam præc. §pho pertractavimus, se se non manifestat. Tale judicium est e. g. quo sentimus non posse fieri, ut ex minimis corpusculis temere commixtis coalescat quodpiam lexicon numeris omnibus absolutum.

167. Judicia a communi naturæ sensu promanantia his characteribus sunt discernenda. *1mo.* Sola natura duce, ac magistra concipi debent, quin ulla præcedat alia institutio, aliudve externum ita senti-

en-

endi motivum, ut auctoritas, numerusque ita sentientium, spes, metus &c. Hinc Poetarum fabulæ, polytheismus, superstitiones variæ dolo, armis, imperio integris licet regnis, ac nationibus persuasæ, prorsus non erant communis naturæ sensus dogmata. Similiter perperam attribuerentur communi naturæ sensui ea judicia, quæ ei sensuum testimonio innituntur, quod legitima ratiocinatione erroneum & fallax esse deprehenditur, Cujusmodi est e. g. *Solem tam annuo, quam diurno motu circa terram quiescentem gyrari.* 2*do.* Judicia a communi naturæ sensu provenientia debent esse communia omnibus, vel saltem majori parti humani generis, iis nimirum, qui ratione, & attentione, ut par est, utuntur. 3*tio.* Sint uniformia, oportet, ita nimirum, ut unum ejusmodi judiciorum alteri non adversetur: secus enim natura res oppositas doceret. 4*to.* Denique sint stabilia, ita ut nulla temporum vicissitudine queant extingui, juxta illud Ciceronis *De Nat. Deor. L. 2. C. 2.* „ Opinionum commenta delet dies, naturæ judicia confirmat."

168. *Propositio* I. Exiitit communis naturæ sensus. *Prob.* Negari non potest, dari in hominibus, ut ut ceteroquin genio, educatione, moribusque inter se plurimum dissidentibus, judicia quædam constanter consentientia de quibusdam rebus non perspicuis, quæ judicia omnibus characteribus præc. num. allatis prædita sint; ergo & fons id genus judiciorum, seu communis naturæ sensus, detur, est necesse. *Prob. ant.* Nam imprimis ejusmodi sane est judicium, quod habemus de existentia Dei, qui hoc Universum condiderit, gubernetque. Audiamus Tullium *L. 1. Quæst. Tusc. C.* 13. „ Omnes esse vim, & naturam Divinam arbitrantur, inquit; nec vero id „ collocutio hominum, aut consensus efficit; non institutis opinio est confirmata, non legibus. Omni „ autem in re consensio omnium gentium, lex naturæ putanda est." Item *L. 1. de Leg. C.* 8 „ Nulla gens est, neque tam immansueta, neque tam „ fera, quæ non, etiamsi ignoret, qualem habere „ Deum deceat, tamen habendum sciat." Deinde ta-

lia sunt alia quoque fere omnia judicia, quæ ad religionis naturalis principia, moralitatisque regulas, dirigendis humanis actionibus necessarias, pertinent, e. g. *Deus est colendus: Deus est vindex malorum, remunerator bonorum: liberum mihi est bene vel male agere: certæ actiones sunt bonæ, aliæ malæ &c.* Nam & ipsimet experimur, & ex omnium bene moratarum gentium historiis novimus, hæc, & alia hujusmodi judicia ita esse communia omnibus sanæ mentis hominibus, ut rudes æque, ac sapientes ante omnem demonstrationem, aut quamvis auctoritatem solo obscuro quodam naturæ ductu ad ea ferenda inclinentur, quotiescunque ex se ipsis quærunt, quidnam de objectis eorum judiciorum sit sentiendum; e. g. sitne Deus colendus, habendusne pro vindice malorum &c.

169. *Confirmatur.* Ejusmodi tacita naturæ vox perquam necessaria sane fuit nobis in rebus plurimis, quarum veritas perspicuitate sua non se manifestat omnibus ratione utentibus, & tamen ad necessariam religionis notitiam, actionumque nostrarum moralitatem, aut vitæ nostræ conservationem pertinent. Quanta enim damna in genus humanum redundarent, si ejusmodi res incertis speculationibus humanæ rationis, quæ in ætate teneriore tam lentos progressus habet, & per omnem reliquam vitam tot erroribus obnoxia est, a naturæ Auctore relictæ fuissent? Quæ quidem damna eidem sane Auctori naturæ non immerito attribueremus. Quapropter omnino decebat summam Ejus Sapientiam, Bonitatemque infinitam, prospicere nobis in rebus adeo necessariis per quendam naturæ ipsius ductum, quem sequendo in rebus tanti momenti citra laboriosas, & tamen errori obnoxias reflexiones ab errore pernicioso tuti esse possemus. Et sane idem sapientissimus mundi Gubernator animalibus ratione destitutis occultam quandam naturæ admonitionem, quæ *instinctus naturæ* nominari solet, indidit, qua res individui, specieique suæ conservandæ utiles ac necessarias a noxiis secernerent; immo nobis quoque, ut ut ratione præditis, cæcos id genus naturæ instinctus indulgere dignatus est, quos

quos secuti in subitis casibus, in quibus ratiocinandi tempus deest, vitæ, integritatique nostræ consulere possumus; ut quum e. g. in periculo lapsus dexterrime libramus corpus, manusque in partem oppositam, ad omnes æquilibritatis leges, solius naturæ ductu protendimus. Quidni ergo eam quoque naturæ vocem, quam communem naturæ sensum nuncupamus, nobis non minus sane necessariam idem providentissimus, optimusque naturæ Auctor singulis indulserit?

170. *Propositio II.* Communis naturæ sensus est omnino infallibile veritatis criterium, ita ut non possit falsum esse judicium illud, ad quod ferendum vis illa naturaliter insita nos inclinat. Nam ejusmodi inclinatio ad ferenda judicia de quibusdam rebus, summi quidem momenti, sed non perspicuis, cum sit omnibus ratione utentibus communis, & uniformis in singulis, libera determinatione nostra profecto non enascitur in nobis, sed eam vel inviti sentimus, uti nominatim in Atheis patebit inferius: ergo eadem inclinatio vel ex necessaria quadam indole mentis, sufficientia veritatis indicia in ideis sibi obversantibus confuse apprehendentis oritur, vel certe ab ipso Deo inclinamur ad ejusm. judicia, certis ideis menti nostræ obversantibus. Si primum: judicia, ad quæ dicto modo inclinantur omnes unanimiter homines ratione utentes, non possunt esse falsa, quin necessaria erroris, & falsitatis origo in ipsa mente humana insit, idque potissimum circa ejusmodi notitias, per quas illa tanquam per media proxima ad finem creationis suæ, id est, ad colendum Deum, eique serviendum ordinaretur: atqui necessaria id genus origo circa res tanti momenti in omni communiter mente humana inesse omnino non potest, quin magna in auctorem naturæ redundet imperfectio. Sin alterum: rursus patet, non posse fieri, ut Optimus ille mundi Gubernator in rebus tanti momenti omnes communiter homines ad falsa judicia incitet, ac impellat; ergo.

171. *Objicies 1mo.* Si quæpiam ejusmodi vis esset nobis insita, quæ nunquam fallat, communisque na-

turæ sensus dici possit; ea reapse communis esse deberet omnibus hominibus: atqui non est; ergo. *Prob. min.* Historicis testibus reperti jam sunt ejusmodi populi, qui fovebant judicia prorsus opposita iis judiciis, quæ a communi naturæ sensu provenire dicuntur; immo nunc quoque reperire est Atheos, qui contra communem hominum sensum arbitrentur nullum existere Deum: atqui istud evenire non posset, si vis illa, quæ communis naturæ sensus dicitur, reapse communis esset omnibus hominibus; ergo.

℟. *D. maj.* Communis esse deberet omnibus hominibus ita, ut quisquis ratione recte utitur, ideasque certarum rerum rite expendit, mox ea vi se ad certa quædam judicia vehementer inclinari sentiat *C. maj.* ita ut ejus in extorquendo a nobis judicio efficacitas nullo modo impediri possit *N. maj. Dist.* etiam *min.* Atqui non est communis; id est, sunt aliqui homines ratione recte utentes, qui expensis rerum ideis non sentiant inclinari se ad ea judicia, quæ a dicta vi proficisci solere aimus *N. min.* Hoc est, sunt, aut fuerunt aliqui homines ratione non recte utentes, in quibus efficacitas vis illius in extorquendo judicio impedita fuerit *C. min.* & *N. cons.*

Populi illi barbari poterant ratione, attentioneque rite non uti, ut adeo belluis, quas inter sylvescebant, quam hominibus rationem sequentibus similiores fierent. Deinde cum nonnisi sufficientia veritatis indicia clare cognita rapiant per se intellectum, veritates autem, ad quas communis naturæ sensus nos inclinat, quandam obscuritatem adnexam habeant (166, fieri potest, ut quidam ob mentem falsa institutione a Majoribus accepta præoccupatam, aut ne à gratis sibi sceleribus, quibus immersi sunt, recedere cogantur, internam naturæ admonitionem contemnant. Quod ad Atheos attinet: „ Mentiuntur, inquit Seneca *Epist. ad Nepotian.* qui dicunt, se non sentire „ Deum: nam etsi tibi affirment interdiu, noctu tamen, & soli dubitant. „

172. *Objic. 2do.* Judicia communis naturæ sensus, si quæ sint etiam, carent sufficientibus veritatis indiciis; ergo nos fallere possunt. *Ant.* videtur patere;

ea enim judicia, antequam argumentando demonſtrentur, adjectam habent quandam obſcuritatem (166): *conſ.* vero *prob.* Eo ipſo, quod opinio careat ſufficientibus veritatis indiciis, ea nos non raro fallit; ergo ſimiliter.

℟. *D. ant.* Carent ſufficientibus veritatis indiciis; hoc eſt, carent *in ſe & reapſe* ſufficiente veritatis ratione *N. ant.* Hoc eſt, ſufficiens ratio veritatis ipſorum citra ratiocinationem non proponitur nobis perſpicue per ſufficientia indicia ita, uti proponi ſolent veritates perſpicuæ *C. ant.* & *N. conſ.* Ad prob. *D. ant.* Eo ipſo &c. Hoc eſt, eo duntaxat ex capite nos fallere poteſt opinio, quia caret indiciis, per quæ ipſius veritas perſpicue nobis proponatur *N. ant.* Ideo potiſſimum cenſemus opinionem eſſe fallibilem, quia conſtat, multas opiniones in ſe reapſe carere ſufficiente veritatis ratione *C. ant. & N. conſ.* Quod ſi reflexe demonſtrare poſſemus, non poſſe ullam opinionem in ſe carere ſufficiente ratione; certi eſſe poſſemus de veritate cujuslibet opinionis, tametſi nulla earum manifeſtet nobis directe ſuam veritatem per indicia ſufficientia: at id demonſtrare non poſſumus; immo ſcimus poſitive, multarum opinionum falſitatem tandem detectam eſſe. Ex adverſo ſufficienter, ut arbitror, oſtendimus n. 170, nullum judicium a communi naturæ ſenſu proveniens poſſe eſſe falſum, tametſi ea judicia veritatem ſuam directe ſufficientibus indiciis non manifeſtent nobis.

Urgeb. Novimus dari vitium voluntatis omnibus hominibus commune, videlicet quandam ejus inclinationem ad malum, ex Adami peccato ortam; ergo neque repugnat dari in nobis commune intellectus vitium, quod in naturali inclinatione ad ferenda falſa judicia conſiſtat: ſed ſi ita; communis naturæ ſenſus nos fallere adhuc poteſt, ergo.

℟. *C. ant. N. conſ.* Diſpar ratio eſt; nam ex ea, quam poſt Adami peccatum experimur, voluntatis ad malum inclinatione non redundat ulla in Deum imperfectio. Ut enim alia, quæ hanc in rem Theologia ſuppeditat, argumenta taceam; ea ad malum inclinatio nos a fine creationis noſtræ nequaquam ab-

ducit, si rationis ductum secuti, liberum ei consensum, uti possumus, denegemus: juxta notum illud: *non nocet sensus, si non adsit consensus.* Ex adverso, si falsa essent ea judicia nostra, ad quæ naturaliter omnes homines ratione utentes inclinantur circa ejusmodi notitias, per quas tanquam per media proxima ad finem creationis nostræ, id est, ad manifestandas Divinas perfectiones ordinamur; profecto providentia in Deo, seriaque nos ad finem creationis nostræ perducendi voluntas salvari nequaquam posset: ac proinde manifesta in Deum imperfectio redundaret.

§. III.

De Testimonio sensuum externorum; ubi etiam de Phænomeno, Observatione, Experimento, & Experientia.

173. *Sensus externi* sunt exteriores illæ corporis nostri partes, quarum ope mens nostra objecta extra se posita percipit (14. *Schol.*) *Testimonium* autem *sensuum externorum* est idea illa, quæ in mente nostra excitatur occasione impressionum in eos sensus factarum.

174. *Propositio.* Testimonium sensuum externorum objectis rite applicatorum nos *physice* certos reddit de corporum existentia, & quibusdam eorum affectionibus, relationibusque. *Prob.* Sensus externi objectis suis rite applicati in annuncianda corporum existentia, & quibusdam affectionibus, relationibusque constantes sunt, ita ut nisi adjuncta rerum mutentur, idem eodem semper modo testentur, & si plures sensus adhibeantur, eorum testimonia concordent: sed communis naturæ sensus n. præc. pro infallibili veritatis criterio statutus nos docet, constans ejusmodi testimonium præsertim plurium sensuum secundum communem naturæ cursum non posse esse falsum; ergo. *Minor* in dubium vocari non potest: nam unde provenit, quod e. g. hujus libri, quem oculis cerno, manibus palpo, existentiam, præsentiamque sine in-

insaniæ nota inficiari non possim, nisi quia ipsa natura rationalis nos omnes vehementissime impellit ad id, ut hoc sensuum testimonium verum esse judicemus?

Schol. Dictum est in Propositione 1*mo*: *sensuum objectis rite applicatorum.* Sensus enim objectis non rite applicati sæpe nos fallunt, ut quum e. g. objecta disjita contemplamur. Dictum est 2*do*: certos nos reddit de corporum *existentia*, *& quibusdam eorum affectionibus*, *relationibusque* Multa enim insunt corporibus, quæ ope sensuum discernere nequaquam possumus. Sic e. g. minima illa intervalla, quæ inter exilissimas cujusvis corporis particulas intercedunt, hebetibus sensibus nostris detegere haud possumus. Hinc, quibus corporum affectionibus detegendis sensus nostros non esse pares recta ratiocinandi methodus evincit, in iis eorum testimonia nullius roboris sunt.

175. *Obj.* 1*mo.* Sensus nostri nos frequenter fallunt; ergo pro certo veritatis citerio haberi non possunt. *Prob. cons.* Si nos frequenter fallunt, nunquam iis possumus tuto fidere; sed si sic, pro certo veritatis criterio statui non possunt; ergo si sensus nostri nos frequenter fallunt, pro certo veritatis haberi non possunt. *Prob. maj.* Si quispiam homo sæpius convincatur mendacii, ei neque tunc habemus fidem, dum sincere loquitur; ergo similiter.

R. *D ant.* Nos fallunt frequenter in quibusdam proprietatibus corporum annunciandis *C. ant.* in omnibus universe *N. ant. & cons.* Hæc objectio evincit quidem, sensuum testimonium non esse universe habendum pro citerio veritatis; at non evincit, idem testimonium neque cum ea limitatione, quam in Propositione expressimus, acceptum posse pro certo veritatis criterio statui. Ad prob. *D. maj* Si nos frequenter fallunt, ita ut nulla possit statui limitatio, in qua nos non fallant unquam, nunquam iis possumus tuto fidere *C. maj* Si nos frequenter quidem fallunt in quibusdam rerum adjunctis, statui tamen possit limitatio, in qua nos nunquam fallant; nunquam iis possumus fidere *N. maj Conc. min.* quod nimirum non possint pro certo veritatis criterio statui, si nunquam

possumus iis fidere, & *N. conf.* Stante ea limitatione, quam in Propositione adnotavimus, nunquam evenit secundum communem naturæ cursum, ut nos a sensibus deceptos queri possimus: ergo stante eadem limitatione pro criterio veritatis *Physice* certo haberi possunt. Extra eam limitationem nos frequenter fallunt: at extra eandem limitationem utique pro certo veritatis criterio neque a nobis statuuntur.

Ad ult. prob. *T. ant. N. conf.* Quod homini mendaciis assueto difficulter credamus, inde est, quia communiter nequimus discernere, quandonam sincere, quando falso loquatur. Hinc si in quopiam casu prudenter judicemus, hominem, qui ceteroquin mendax est, nolle nobis imponere; tum equidem illi quoque credere possumus. Contra notum nobis est, quibusnam in casibus sensus illudere nobis soleant, quibus nunquam illudant; igitur tametsi eos in omnibus universe casibus pro certo veritatis criterio habere non possimus; possumus tamen in quibusdam, nimirum juxta limitationem in Propositione adnotatam.

Urg. 1. In somno sæpe videmur nobis videre, tangere corpora, quæ tamen reapse non adsunt; ergo idem vigilantibus evenire potest: eo ipso autem sensus externi pro criterio veritatis in nullo casu haberi possunt.

R. C. ant. N. conf. Nam imprimis ea, quæ somniantibus obversantur, nec tam distincte percipiuntur a nobis, nec etiam tam æquabili ac certa lege peraguntur, atque ea, quæ vigilantes experimur. Quare ex eo, quod somnia nobis illudant, inferri nequit, sensuum etiam externorum testimoniis nos, tametsi vigilemus, constanter falli. Deinde postquam expergiscimur, somniorum inanitatem deprehendimus: ergo non tantum non potest rationalis natura nos inclinare ad affirmandam eorum veritatem, uti inclinat ad assentiendum quibusdam in casibus testimonio sensuum; sed potius risu dignus esset, qui somnia sua pro criterio veri statueret.

Urgeb. 2. Imaginationes phreneticorum, ac furiosorum, qui res nuspiam existentes, tanquam præsentes intuentur, vivacitate vix differunt a nostris sensa-

sationibus; fallunt nihilominus: ergo jure dubitari potest, an non sensus quoque nostri fallant nos, etiam quum existentiam corporum attestantur.

℟. *Trans. ant. N. conf.* Nam ejusm. homines, postquam ad mentem redeunt, errores suos damnant, falsaque esse deprehendunt, quæ defectu debiti usus rationis a veris prius discernere nequiverunt; præterea circumstantes homines ratione præditi eorundem insaniam clare cernunt, ac rident: ex adverso in iis rerum adjunctis, in quibus testimonium sensuum pro certo veritatis criterio habemus, successu temporis non deprehendimus nos in errore fuisse, verum potius, quo magis discutimus judicium nostrum, ad quod testimonio sensuum inducti sumus, eo magis in ejus veritate confirmamur: præterea alii quoque adhibitis rite sensibus suis id, quod nobis verum apparet, in se habere deprehendunt. Igitur ex eo, quod furiosorum imaginationes erroneæ sint, sensuum nostrorum testimonium e numero criteriorum veritatis expungere non debemus. Ceterum *transmisi ant.* Vix enim dici potest, meram imaginationem unquam esse tam vivacem, uti est ipsa sensatio: certe multum interest inter eam sensationem, quam ignis reapse in me excitat, & quam de igne urente imaginationem ullus habere potest. Furiosos non sola imaginationis vivacitas, sed simul defectus debiti usus rationis in errorem inducit.

Urgeb 3. Si quod testimonium sensuum pro criterio veritatis haberi posset; haberi profecto deberet illud, quo videmur reapse contingere ea corpora, quæ manibus attrectamus: atqui hoc sensuum testimonium ostenditur jam nunc esse rejiciendum; ergo. *Prob. maj.* Isthoc sensuum testimonium est constans, & uniforme in omnibus omnino hominibus; ergo.

℟. *N. maj* Ad prob. *D. ant.* Isthoc sensuum &c. at imprimis est de ejusmodi objecto, quod ope sensuum discerni prorsus non potest, item quod inter objecta communis naturæ sensus referri non debet; deinde testimonium illud legitima argumentatio ostendit falsum *C. ant.* secus *N. ant. & conf.* Exigua intervalla, quæ inter manus nostras, & ea corpora,

quæ illis contrectamus, intercedere possunt, adeo parva sunt, ut hebetes sensus nostros penitus effugiant: & quod communiter homines ad affirmandum realem excluso omni intermedio intervallo contactum propendeant, non a communi naturæ sensu provenit, sed quod hebetibus sensibus nostris jam a primis infantiæ annis justo plus tribuere assueti simus. Communis enim naturæ sensus necessarius nobis erat, ut nos inclinet ad quædam judicia, quæ summi momenti sunt ad felicitatem nostram, vitæ conservationem &c. quale est judicium de reali existentia eorum objectorum, quæ sensibus nostris objici apparent; non autem, ut inclinet nos ad judicia illa, quorum ignoratio de nostra felicitate nihil adimit, ut est judicium de dicto corporum contactu. Deinde firmis jam argumentis ostenditur, reapse corpora nunquam devenire ad attactum mutuum, ut Cosmologi ajunt, *mathematicum.*

176. *Obij.* 2*do.* Posset Deus citra ullius corporis existentiam easdem in mente nostra ideas excitare, quas nunc in nobis a corporibus sensus nostros pervellentibus excitari existimamus; ergo non sumus certi de existentia corporum, quæ impressiones in nostros sensus faciant, certasque ideas, quas nempe n. 25. *adventitias* nuncupavimus, in mente nostra reapse excitent: sed si ita, testimonium sensuum externorum prorsus non potest pro criterio ullo veritatis statui; ergo.

R. *D. ant.* Posset Deus servato communi naturæ cursu citra ullius corporis existentiam &c. *N. ant.* non servato communi naturæ cursu *sub D.* Si suum hoc factum ratione quadam hominibus manifestaret, aut naturalem inclinationem ad ferenda judicia de corporum existentia tolleret, *Conc. anteced.* secus *Neg. ant. Dist.* etiam *consequ.* ergo non sumus certi *metaphysice Conced. conseq. physice Neg. conf.* Ipse communis naturæ sensus nos docet, servato naturæ cursu re vera illic adesse debere corpus, ubi illud adesse sensus nostri rite applicati constanter, uniformiterque testantur; ut adeo dubitare non possimus, id genus ideas, uti vocamus, adventitias cum existentia reali cor-

corporum in casu posito naturalem habere connexionem. At, si Deus absoluta sua potentia contra communem naturæ cursum uti vellet (quemadmodum eum uti in SSmo Eucharistiæ Sacramento dicemus in Metaphysica) posset in quopiam casu citra præsentiam cujuspiam corporis eas in nobis ideas excitare, quas corpus illud ceteroquin excitare soleret: ita tamen, ut hoc factum suum hominibus signo quopiam manifestet; quemadmodum nostræ fidei exercendæ causa manifestavit, in Eucharistia sub speciebus panis, & vini non panem naturalem, & vinum, sed SSm. n Corpus suum, & Sanguinem latere; aut certe deberet tollere naturalem illam inclinationem nostram, qua ad ferendum de existentia corporum judicium occasione certarum idearum in nobis ortarum, quas adventitias dicimus, impellimur. Qua quidem inclinatione sublata, si judicaremus adesse corpus, quod reapse non adesset; non auctor naturæ, sed mens ipsa se in errorem induceret: idem est stante etiam illa inclinatione, si Deus se in casu quopiam contra communem naturæ cursum agere, quadam ratione hominibus indicaret.

177. *Phænomena* dicuntur, quæ sub sensus cadunt, atque notari merentur. e. g. *Phænomena* gravitatis sunt ea, quæ circa corporum gravitatem sensibus perceptæ attentionem merentur.

178. *Observatio* communiter ad ea phænomena pertinet, quæ citra omnem industriam humanam existunt. e. g. Observatione constat evanescere iridem prius conspectam, quamprimum Solis supra horizontem altitudo certis gradibus major evadit.

179. Observatio duplex est: vulgaris, & artificiosa, *Vulgaris* absque ulla arte, & instrumentorum apparatu peragitur; *artificiosa* artem, & usum quorumpiam instrumentorum exposcit. Sic vulgaris observatio docet, breviores esse nobis dies mense Januario, quam mense Junio: at e. g. quo minuto Sol meridianum nostrum die quapiam attingat, artificiosa detegit.

180. *Experimentum* est quodpiam tentamen de industria institutum; seu quod non eveniret solo natu-

ræ cursu, nisi industria nostra accederet. e. g. Experimento discimus vehementem oriri motum intestinum, ac etiam flammam erumpere, si limatura ferri cum sulfure affusa aqua misceatur, & massa hæc terræ infodiatur. *Experientia* denique est notitia, quam sive per observationes, seu per experimenta proxime obtinemus. Sic experientia constat tam id, quod de iride, & varietate dierum, quam id etiam, quod de limatura ferri cum sulfure mixta modo retulimus.

Coroll. 1. Quodlibet objectum experientiæ singulare est (20). Cum enim experientia sit notitia, observationibus vel experimentis proxime comparata; ejus objectum aliud esse non potest, quam quod in sensus nostros incurrit: in hos autem nihil potest incurrere, nisi quod omnimodis determinatum, seu singulare est.

Coroll. 2. Igitur veritates generales, e. g. hæc; *gravitas est generalis omnium corporum proprietas*, experientia proxime non discuntur, sed ex repetitis observationibus, & experimentis ope inductionis erui solent.

Schol. Quæ cautio adhibenda sit in observationibus, & experimentis instituendis, ne iis in errorem quempiam inducatur Philosophus, in Prolegomenis Physicæ adnotabimus.

§. II.

An etiam auctoritas pro criterio veri haberi possit?

181. Auctoritatem Divinam esse certissimum veri criterium ex n. 61 patet. Neque obest, ea etiam nobis a Deo proponi credenda, quæ humanam intelligentiam exuperent. An enim ea, quæ ex infinita Dei virtute promanant, ultra arctos intelligentiæ nostræ limites exporrigi non posse putabimus? „Demus Deum aliquid posse, monet S. Augustinus *Hom.* 2. *in* 2. *Timoth.* quod nos fateamur investigare non posse.„

182. Auctoritas humana alia est narrantis, docentis alia. Hæc dogmatis; illa rei absentis, aut præteritæ, seu, ut dici amat, *facti* veritatem persuadet. Quid de auctoritate docentis sentiendum sit, ex Lege 1*ma* n. 188 patebit: de auctoritate vero narrantis sit.

183.

183. *Propositio* I. Auctoritas humana non raro tanta est, ut eam citra insaniæ notam rejicere, aut in dubitationem adducere nequeamus. Nam ipse communis naturæ sensus jubet nos, in quibusdam judiciis sola auctoritate humana fultis plene acquiescere, & quidem ita, ut simul judicemus, haud esse integra mente eum, qui ejusmodi auctoritatem rite perpensam in dubium revocaret. e. g. Atra bile infectum sane cerebrum habeat is, oportet, qui Romanæ Urbis, ut ut a se nunquam visæ, existentiam neget, aut in dubium revocet; postquam de illa in Italia sita unanime tot hominum diversissima indole præditorum tot seculis durantia testimonia habemus. Et certe conveniens erat, ut Deus inderet nobis communem naturæ sensum, quo ad plenam sidem genus auctoritati habendam inclinaremur; quia ad cognoscendas res absentes, vel præteritas (quarum tamen notitia ad felicitatem nostram non raro necessaria est) non habemus aliud medium ab Auctore naturæ constitutum, præter consentientem hominum fide dignorum auctoritatem.

184. Auctoritatem humanam, quæ citra insaniæ notam rejici nequeat, *plenam*, vel *omni exceptione majorem* nominare lubet. Porro quandonam plena sit auctoritas humana, quando non, fere melius intelligitur ex ipsa tacita naturæ admonitione, quam ex iis, quos Logica statuere possit, characteribus: sequentes nihilominus notare juvabit. *1mo.* Si quodpiam factum plurimi diversæ conditionis, ætatis, indolis homines constanter, unanimiterque testentur, a se propriis sensibus esse perceptum, sit autem factum illud ejusmodi, quod singuli ipsorum facile, riteque observare potuerint, nulla deinde appareat ratio, cur omnes ad mentiendum conspirare debuissent; eorum auctoritas *plena* est, quam sana mens rejicere omnino non possit. e. g. Si complures omnis generis homines e quopiam loco diversis vicibus venientes serio affeverent, idque constanter, & unanimiter in eo loco certa die incendium erupisse, quod ipsi oculis suis spectaverint, & in quo sopiendo laboraverint, etiam. *2do.* Si cujuspiam ætatis Scriptores, quorum si-

fides ob causſas particulares ſuſpecta non ſit, unanimiter teſtentur quodpiam factum, quod vel ipſi ſuis perceperint ſenſibus, vel ex *plena* aliorum auctoritate (qualem modo deſcripſimus) didicerint; Si præterea alii quoque ſequentium temporum Scriptores, ætate, indole, ſtudiis, propenſionibusque diverſiſſimi idem confirment; auctoritas hæc a quibusvis Poſteris pro *plena* habenda eſt. Certe ob hujusmodi auctoritatem e. g. de clade Romanorum ad Cannas ita certi ſumus, ut de ea dubitare prorſus non poſſimus.

185. *Propoſitio* II. Auctoritas humana, ſi plena ſit (*præc.*), pro infallibili veritatis criterio habenda eſt. Cum enim ipſe communis naturæ ſenſus nos jubeat in auctoritate humana, ſi plena ſit, prorſus acquieſcere (183.); ſi ea nos falleret, ipſe communis naturæ ſenſus nos in errorem induceret: quod tamen fieri nequit (170).

186. Quoniam non minus ipſe communis naturæ ſenſus nos in errorem induceret, ſi plenæ auctoritati humanæ falſitas ſubeſſet, atque induceret tunc, quum ſenſus externi exiſtentiam cujuspiam corporis, iuxta limitationem n. 174 adnotatam, conſtanter, uniformiterque falſo teſtarentur; non eſt, cur minus fidamus plenæ auctoritati humanæ, ac ipſis ſenſibus noſtris. Et ſane eo ipſo, quod auctoritas humana, ſi plena ſit, citra inſaniæ notam in dubitationem adduci nequeat (183), tam parum poſſum dubitare de re quapiam abſente, vel præterita, quæ plena auctoritate humana fulcitur, quam parum poſſem dubitare, ſi illam ipſemet oculis, reliquisque ſenſibus uſurpaſſem. „ Hujus atteſtationis authoritas ſumma „ eſt, inquit Hookius Vol. 2. *de Princ. Rel. rev.* C. „ 2. quia hominum conſentientium fides ſolum medium datum eſt ab Authore naturæ ad res abſentes „ vel præteritas cognoſcendas: hæc fides impetrat „ naturaliter aſſenſum, ac, ſi falleret uniforme hominum teſtimonium, falleret Deus, & error in „ factis (in quibus ſocialis vita hominum potiſſimum „ vertitur) eſſet perpetuus, & ineluctabilis.“ Fatendum nihilominus eſt, impreſſionem quam teſtimoni-

nium sensuum in mente nostra efficit, vivaciorem esse, quam sit impressio ab auctoritate humana, etiam plena, proficisci solita : ideo tamen non sumus minus certi de ejus rei veritate, quæ plena auctoritate humana fulcitur, ac simus certi de veritate illius, quam oculis nostris usurpamus. Profecto negare non possumus, æque nos esse certos, e. g. de existentia Parisiorum ob auctoritatem humanam, ac certi simus de existentia objecti, quod ipsimet sensibus nostris percipimus. Unde id, quod vulgo dici solet : *magis a nobis credi, quod videmus, quam quod audimus*, si de plena auctoritate humana sermo sit, non de inæqualitate certitudinis est intelligendum.

Schol. Tametsi æque certum sit, nunquam subesse falsum plenæ auctoritati humanæ, ac sensuum testimonio juxta limitationem n. 174. adnotatam accepto ; quia tamen spectata sola hominum testantium, tam erroribus, quam etiam pravis affectionibus obnoxiorum, ac præterea libertate præditorum natura, nequimus dicere, repugnare naturæ legibus, ut unanime ipsorum testimonium sit falsum ; certitudo, quam auctoritas humana parit, non *Physica*, sed *Moralis* nuncupari consuevit.

187. *Objicies.* Auctoritas humana omne suum robur habet a scientia, & veriloquio testantium ; ergo certos nos de veritate non reddit, nisi certi fiamus & de scientia, & de veriloquio testantium : atqui de neutro potest unquam nobis certo constare ; ergo. *Prob subs min.* Omnes homines sunt admodum imbecillæ mentis, item variis affectibus pravis obnoxii; ergo nec de scientia, nec de veriloquio testantium potest unquam nobis constare certo.

R. *Concesso enthymemate N. subs. min.* Ad prob. *C. ant N. cons.* Imprimis, dum factum quodpiam referunt testes : a se propriis sensibus esse perceptum, e. g. incendium, quod ipsi cominus spectaverint, poterantne servatis naturæ legibus errare ? Profecto si in hujusmodi rerum adjunctis nos sensus fallunt, criterium sensuum nuspiam est physice certum ; quod tamen nimium utique est (174). Deinde tametsi ponamus singulos testes seorsim consideratos potuisse er-

ra-

rare circa id, quod testantur, & tametsi prætereà singuli eorum obnoxii sint pravis affectibus; nihilominus, si imprimis res illæ, quas plurimi diversæ conditionis, ac indolis homines a se suismet sensibus perceptas constanter, unanimiterque testantur ejusmodi sint, ut ab iis facillime, riteque percipi potuerint, si deinde prorsus non appareat, cur ad nos decipiendos unanimiter conspirare voluissent; ipse communis naturæ sensus nos certos reddit, nunquam subesse falsum. Sic possumusne ob vitiosos testantium affectus, eam auctoritatem in dubium vocare, quæ nos Romam in Italia sitam esse docet?

Urgeb. 1. Singuli testes seorsim considerati nos fallere possunt, ergo & tota ipsorum collectio: sed si ita, adhuc auctoritas humana, etiam quæ plena vocatur, pro infallibili veritatis criterio haberi nequit; ergo. *Prob. conf.* Bona est hæc argumentatio: *Singuli homines sunt mortales, ergo & tota ipsorum collectio*; ergo similiter.

R. C. ant. D. Conf. Ergo & tota ipsorum collectio nos fallere potest, si intelligas possibilitatem quandam, ut ita dicam, *mere speculativam*, & nunquam in actum reducendam, quæve citra insaniæ notam non possit assumi pro motivo dubitandi de oppositio *C. conf.* Si intelligas possibilitatem, qua perpensa vereri possit sana mens, ne ipsam plena auctoritas aliquando fallat *N. conf.* Spectata sola singulorum testium naturali conditione possibilitas quædam fallendi agnoscenda est in auctoritate humana etiam plena; quod quidem vel inde patet, qnod singuli testes libere testentur. At possibilitatem hanc unquam esse in actum reducendum ipse communis naturæ sensus falli nescius docet.

Ad prob. *C. aut. N. conf.* Dispar ratio est; nam in priori argumentatione non adest ulla ratio, cur prædicatum *mortalis*, quod *in antecedente* singulis individuis attribuitur, nequeat *in consequenti* de tota eorundem collectione prædicari: ex adverso in altera adest ratio, quæ evincat, non adesse in plena auctoritate eam fallendi possibilitatem, quæ aliquando in actum reducenda sit, quæve pro motivo de op-

oppoſito dubitandi citra inſaniæ notam aſſumi poſſit. Nam ipſe communis naturæ ſenſus falli neſcius nos jubet plene acquieſcere in judiciis, plena auctoritate humana fultis; ac proinde docet, id genus auctoritati nunquam omnino ſubeſſe falſum.

Urgeb. 2. Si dicta ſubſiſterent, ſequeretur, in caſu plenæ auctoritatis non fore liberum teſtibus, vere vel falſo teſtari, ſed determinate ad vere teſtandum deberent a Deo impelli: atqui iſtud ſuſtineri non poteſt; ergo. *Prob. maj.* Secus non repugnaret, quominus aliquando falſo teſtentur: ergo non repugnaret falſum eſſe id judicium, ad quod ferendum nos communis naturæ ſenſus inclinat. Sed ſi ſic; ergo &c.

R. N. maj. Ad prob. *D. ant.* non repugnaret, quominus falſo teſtentur; quod ſi tamen aliquando eveniret, ut teſtes ad fallendum conſpirent, ad Divinam Providentiam pertineret, quadam ratione ſidem eorum apud nos in ſuſpicionem vocare hacque ſuſpicione orta auctoritas illa non eſſet plena, nec communis naturæ ſenſus inclinaret nos ad eam abſque ulla de oppoſito formidine amplectendam *C. ant.* ſecus *N. ant. & conſ.*

Quo plures ſunt teſtes diverſæ ætatis, indolis, propenſionis, item quo minor adeſt ratio, cur ad fallendum conſpirare velint &c. eo probabilius eſt fore, ut ad fallendum non conſpirent: ergo ſi prorſus nulla adſit ratio fallendi, ſi præterea teſtes ſint plurimi ætate, indole diverſiſſimi; aut nunquam eveniet, ut ad fallendum conſpirent, aut certe rariſſime. Quod ſi vidit Deus, nunquam eventurum, ut falſum ſubſit auctoritati plenæ, potuit naturalem nobis inclinationem indere ad eam abſque ulla de oppoſito formidine amplectendam, quin ullum ſit periculum, ne unquam nos inclinet ad ferendum judicium falſum. Fere quemadmodum nullum eſt periculum, ne revelatio, qua nobis indicat peccaturum Antichriſtum, falſa reddatur ab Antichriſto, veram in peccando libertatem habituro; idque ideo, quia Deus infallibiliter videt Antichriſtum libertate ſua ad peccandum abuſurum. Quod ſi autem videret Deus

in

in singulari quopiam casu, plurimos illos testes ad fallendum reapse conspirare; ad ejus Providentiam pertineret, aliquo signo movere nobis suspicionem de ipsorum fide. Quo facto jam auctoritas ipsorum non esset plena; ad plenam enim auctoritatem inter cetera requiritur, ut non appareat, cur testes ad fallendum conspirare voluissent: hinc communis naturæ sensus nos ad eam auctoritatem absque ulla de oppositio formidine amplectendam non impelleret.

Schol. Ex iis, quæ de quadruplici veritatis criterio hactenus dicta sunt, manifestus sit fanaticus *Scepticorum* error, seu eorum, qui nullam homines consequi posse veram scientiam somniant. Si enim infallibilia veritatis discernendæ criteria nobis suppetunt, quis, nisi demens, multa a nobis infallibiliter sciri posse dubitet? Fatendum quidem est tam arctos esse mentis humanæ limites, ut longe plura sint, quæ ignoremus, quam quorum certa cognitione possimus gloriari; at rerum omnium ignorantia, quam Sceptici affectant, fatua sane, & ipsi intimo sensui repugnans est, nec ulteriori refutatione digna.

Nonnullæ leges humanæ auctoritatis.

Quemadmodum plena auctoritas humana nos ab omni errandi periculo removet; ita non plena sæpe in errorem inducit. Igitur non erit supervacuum, aliquas adhuc adferre leges, quæ in usu humanæ auctoritatis facem nobis præferant. Earum prima de auctoritate docentis; reliquæ vero de auctoritate narrantis agent.

188. *Lex 1ma.* Soli docentis auctoritati parum deferimus in scientiis, nisi persuasi simus, eum gravibus rationibus adductum esse ad eam, quam docet, sententiam amplectendam. Unde etiam dici solet, tantum ponderis inesse cujuspiam auctoritati, qui dogma quodpiam tradit, quantum inest rationibus, quibus illud fulcit. Ipse Tullius *L.* 1. *de nat. Deor. C.* 5. „ non tam, inquit, auctores in dispu-

„ tan-

„ tando, quam rationis momenta quærenda sunt. “ Ceterum si Auctor perspicacitatis, doctrinæque laudis conspicuus sit; facile adducimur, ut existimemus, ei gravia rationum momenta pro dogmate suo non defuisse.

Coroll. 1. Errant igitur, qui modernorum Philosophorum opiniones hoc uno ex capite rejiciendas putant, quod cum sensu veterum, quorum auctoritati nimium tribuunt, non congruant. Quippe si vspiam, certe in Philosophia sententiæ rationibus, non auctoritate nuda sunt metiendæ. Non ita se se natura veteribus patefecit, ut nihil relinqueret posteris, quod industria sua e tenebris eruere possint. Hinc Seneca *Quæst. nat. lib.* 7. „ Naturæ, inquit, „ arcana non promiscue, nec omnibus patent: in „ interiore sacrario clausa sunt, ex quibus aliud hæc „ ætas, aliud, quæ post nos subit, aspiciet. “

Coroll. 2. Neque Sanctorum Patrum auctoritati plus ponderis inest, quam eorundem rationibus, dum scriptis suis quæpiam Philosophiæ propria forte interserunt. Nam ut sapienter advertit Melchior Canus *Libr* 7. *de Loc. Theol. Cap.* 3. „ Sancti Patres in hisce „ artibus humanis, ac scientiis non Christum, sed Platonem, sed Aristotelem, sed Avicennam, homines „ videlicet impios, aut cæcos habuere magistros; „ aut suum intellectum fallacem, aut alios homines „ erroribus obnoxios secuti sunt. “

Schol. Notari hoc loco potest: neque Sacræ Scripturæ, aut Ecclesiæ auctoritatem leviter usurpandam esse in impugnandis, aut firmandis conclusionibus Philosophicis. Nam ut S. Augustinus ait *ae act. contra Felic. Manich.* „ non legitur in Evangelio Dominus dixisse: mitto vobis Paraclitum, qui vos „ doceat de cursu Solis, & Lunæ: Christianos enim „ facere volebat, non mathematicos. “

Lex 2*da.* In iis eventibus referendis, qui majorem attentionem, ac judicium postulant, ut sunt e. g. rariora naturæ phænomena, eorum testimonium præferendum est, qui majoris sunt perspicacitatis. At in iis, quæ communem duntaxat sensuum usum requirunt, vel rudissimi cujusque testimonio subscribi

potest; nisi eum forte spe aliqua, vel metu ad mentiendum adduci posse, merito suspiceris. Sic quis fidem deneget etiam agricolæ, si e. g. exortum esse quopiam in loco incendium, cujus spectator ipsemet fuerit, sancte affirmet?

3tia. Testis, ut vocant, oculatus majorem fidem meretur, quam is, qui rem suis ipse oculis non usurpavit: item coævus præ illo, qui longo post rem gestam temporis intervallo vixit. Ut enim vulgo dici solet, fama eundo crescit.

4ta. Testimonia juramento firmata majus pondus solent obtinere, quam alia. Nihilominus ubi semel quis pejeraverit, inquit Cic. *pro Rabir.* ei credi postea, etiamsi per plures deos juret, non oportet. Quod si vir illustris sit, qui testificatur, pro nominis magnitudine auctoritatem adipiscitur.

5ta. Quæ omnes, aut plerique coævi historici literis prodiderunt nemine contradicente, pro certis habenda sunt. Si unus, alterve adversus plures testimonium perhibeant, historicorum dotes conferendæ sunt, ac tum demum judicium ferendum.

6ta. Quod si rem quampiam memorabilem nullus coævorum referat; posteri, qui eam literis consignarunt, fidem vix merentur: nisi ejus taciturnitatis caussa sufficiens adduci possit.

7ma. Non illico erroris damnandus est Historicus, quod insolita quædam narret, quorum causas non assequimur; sed eo casu ad summum retinenda est assensio, dum certiora documenta adsint. Aliter sentiendum est, si ea, quæ ille facta refert, fieri omnino non potuisse, clare videamus.

8va. Tametsi magno numero sint Historici, qui rem quampiam literis prodiderunt; si tamen eam omnes ex uno duntaxat eodemque fonte hauserant, majorem fidem non faciunt, quam solus ille, a quo acceperunt. Hinc pervagata illa belli Trojani historia quibusdam suspecta est, quod omnes qui eam tradunt, unum Homerum secuti videantur.

9na. Qui partium studio teneri, aut veris fabulosa miscuisse sunt deprehensi, jure in omnibus suspecti sunt. Multum etiam demit auctoritati scribentis

tis nimiæ politi sermonis cura, & modus narrandi oratorius. Vix enim adhiberi potest nimius in elocutione ornatus, quin augeantur res gestæ, atque ita veritas corrumpatur.

CAPUT QUARTUM.

De Errore, Præjudicio, aliisque scientiarum impedimentis.

189. *Errare* dicitur, qui falsum pro vero, aut contra verum pro falso habet. Error est vel theoreticus, vel practicus. *Theoreticus* est, qui circa rerum affectiones versatur, ut: si judices animam hominis esse mortalem. *Practicus* actiones nostras vel ponendas, vel omittendas habet pro objecto. e. g. *Quod arridet sensibus, id est unice amplectendum.*

Coroll. Igitur error theoreticus intellectum inficit, practicus voluntatem depravat.

190. Quilibet error generatim *præjudicium* nominari potest, quod errans *prius* ferat *judicium*, quam rite discutiat prædicati cum subjecto concordiam aut discordiam. Plerumque tamen illi errores veniunt nomine *præjudiciorum*, qui vel ob defectum bonæ educationis cum lacte materno hausti sunt, vel ob nimiam fidem fallacibus sensibus habitam &c. ita mentem obsederunt, ut pro certissimis judiciis habeantur. Atque istud maximum omnino scientiarum impedimentum est: ibi enim legitimo ratiocinio, quo scientiæ acquiruntur, vix locus est, ubi præjudicia firmas semel radices egerunt. Quare præcipuos eorum fontes explicare, prorsus necessarium est. Itaque.

191. *1mo.* Nascuntur præjudicia ab educatione prava. Cum enim tenella mens expendendis rationum momentis par non sit; aniles nutricum fabellas, inclinationes parentum, domesticorum errores &c. ea judi-

dicii corruptione imbibit, quam ætas reliqua vix corrigere possit. Nempe : *quo semel est imbuta recens, servabit odorem testa diu.*

2*do.* Ex auctoritate. Audiamus Tullium *Lib.* 1. *de nat. Deor. C.* 5. „ Obest, inquit, plerumque iis, „ qui discere volunt, auctoritas eorum, qui se do- „ cere profitentur : desinunt enim suum judicium ad- „ hibere ; id habent ratum, quod ab eo, quem pro- „ bant, judicatum vident. "

3*tio.* Ex sensuum nostrorum fallacia. Cum enim primas rerum ideas, seu adhuc in utero matris, sive etiam in lucem jam editi, sensuum ope hauserimus, eorumque illusiones varias cum rationis expeditæ, tum etiam attentionis defectu discernere nequiverimus ; factum est, ut in externis rebus solos fere sensus pro judicibus habendos arbitraremur. Quamobrem hoc infantiæ præjudicio persuasi, etiam in adulta ætate variis erroribus implicamur.

4*to.* Ex pravis, quibus animus implicatus est, affectionibus. Nempe male ordinatæ affectiones nostræ, ut sunt stimuli iræ, doloris, amoris &c. juxta Platonem sunt *nebulæ*, quæ menti quandam obscuritatem offundunt ; vel, ut Plutarchus nominat, *vitra colore perfusa*, quibus rerum colores immutantur. „ Plura multo homines judicant, inquit. *Cic.* „ *L.* 2. *de Orat.* odio, aut amore, aut cupiditate, „ aut iracundia, aut dolore, aut lætitia, aut spe, „ aut timore, aut errore, aut aliqua permotione „ mentis, quam veritate. "

5*to.* Ex innato quibusdam ingenio præfervido, & laboris impatiente. Huic vitio impliciti ea, quæ in scientiis sublimia sunt, ac proinde majorem attentionem postulant, aut attingere non audent, aut obiter percurrunt ; corticem delibant, nucleum non evolvunt. Hinc obscuris quibusdam, & confusis rerum notionibus, veluti totidem fontibus errorum, tinguntur quidem ; at claras certe, ac distinctas adipisci non possunt.

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

Coroll.

li, *Coroll.* Igitur temperandi sunt hujusmodi ignicu-
affuescendum labori, & attentioni in rebus con-
templandis: seu, ut Cic. monet *Lib.* 1. *de Off. ca-*
pit. 6. „ adhibeamus ad earum considerationem &
„ tempus, & diligentiam."

192. Præter hæc sunt & alia complura scientia-
rum impedimenta. Sic 1) multos congenitus tor-
por, ac ignavia in consequendis scientiis impedit;
qui, ut desidiæ suæ quodpiam velum obducant, fre-
quenter exiguam ingenii sui vim caussantur, aut
certe parum vel nihil utilitatis se ex literis capturos
dictitant. Quodsi reapse obtusa mentis acies cuipiam
obici sit, hunc venia prorsus indignum non existi-
mo; nam ut dici amat, non omnia possumus om-
nes. At cur igitur ætatem in scholasticis pulveri-
bus inaniter consumit? cur aliam vitæ rationem sibi
magis accomodatam non auspicatur? Se se scientiis,
cumprimis severioribus, prorsus imparem videre,
neque tamen alia magis profutura consilia sequi, in-
sipientiæ propinquum est. Deteriores sunt illi, qui
frontem ita exuerunt, ut contra communem omni-
um recta ratione utentium consensum existiment, pa-
rum aut nihil inesse scientiis, quod in utilitates, ac
commoda sua derivare possint. Sed nempe istud ve-
lamentum ignaviæ, non ex sincero animi sensu pro-
fecta excusatio est.

2) Aliis contra nimius se se scientiis excolendi ar-
dor obest: qui nimirum latius se se exporrigunt,
quam imbecillæ vires patiantur. Quidquid scitu di-
gnum censent, uno quasi impetu exhaurire cupiunt:
Poetas, Oratores, Historicos, Philosophos &c. pro-
miscue legunt, ac commiscent. Non inficior, etiam
in juvenibus ampliorem mentis capacitatem esse so-
lere, quam ut solis scholasticis prælectionibus de-
beant occupari: at illud etiam pro comperto habeo,
evenire sæpius, ut juvenum mens, in plures distra-
cta partes, tingatur scientiis potius, quam imbua-
tur. Atque hinc est tantus eorum numerus, quos
Sciolos nominant; qui dum plures scientias profitentur,
ne in unica quidem, ut par est, se versatos probant.

3) Magnum scientiarum impedimentum est etiam memoriæ infidelitas: nisi enim hæc comparatam scientiarum suppellectilem velut fida custos conservet, ac tueatur; omnis opera, quam in condiscendis artibus, & scientiis collocamus, inanis omnino est. Hinc etiam teste Tullio tantum scimus, quantum memoria tenemus. Adnitendum ergo est, ut memoria exercitatione frequenti excolatur.

A. M. D. G.

INSTITUTIONES METAPHYSICÆ.

PROLEGOMENA
METAPHYSICÆ.

1. *Metaphysica* est scientia entis, & mundi generatim, tum speciatim substantiarum incorporearum. Quatuor has scientias, veluti totidem partes in se complectitur: Ontologiam, Cosmologiam, Psychologiam, & Theologiam naturalem.

2. *Ontologia* circa ens, ejusque affectiones generatim versatur: est vero *ens* omne id, quod existit, vel existere potest. Ontologiæ itaque proprium est, maxime generales rerum notiones determinare, explicareque prima illa principia, quibus scientiæ omnes in suis ratiociniis velut basi, ac fundamento innituntur. Hinc ontologia solet etiam *Philosophia prima* nuncupari.

3. *Cosmologia* contemplatur mundum in genere, tanquam ens compositum, & mutationibus obnoxium. Quare in ea explanari debent principia generalia mutationum, quæ in corporibus fiunt.

4. *Psychologia* expendit ea, quæ animarum propria sunt. *Theologia* denique *naturalis* examinat, quidquid de Deo ratione naturali assequi, hominibus est concessum.

5. Quod ad vocabulorum originem attinet: *Metaphysicæ* nomen antiquis Philosophis ignotum, primum ab Aristotelis interpretibus invectum fuisse traditur. Nempe post obitum Aristotelis, ejus opera in terram defossa; quodque ibidem diutius hæsissent, humore, non parum vitiata sunt. Hæc ergo ubi e ter-

terra eruta integrare, atque in ordinem digerere tentasset Grammaticus quidam Tyrannio cum Andronico Rhodio; quædam non bene inter se cohærebant, nec ad ullam materiarum classem poterant commode revocari: quæ propterea libris physicorum subjuncta sunt cum inscriptione: Μετὰ τὰ Φύσικα, id est, *post* physica. Atque hinc factum esse arbitror, ut indigestæ illi collectioni *Metaphysicæ* nomen adhæreret: quæ tamen progressu temporis magis, ac magis exculta, in nobilissimam scientiam, quæ hodie in magno omnino flore est, demum abiit.

INSTITUTIONUM METAPHYSICÆ DISSERTATIO PRIMA.

COMPLECTENS ONTOLOGIAM.

CAPUT PRIMUM.

De primis demonstrationum principiis.

§. I.

De primo humanæ cognitionis Principio.

6. Nomine *principiorum* humanæ cognitionis veniunt axiomata, e quibus, velut perspicuis veritatibus, ad aliarum veritatum cognitionem deducimur; ac proinde per quæ reliquas veritates demonstrare solemus. Talia sunt e. g. *Idem non potest esse, & simul non esse: totum est majus sua parte &c.* Porro veritates demonstrandæ vel sunt necessariæ, vel con-

contingentes: pro veritatibus contingentibus demonstrandis sequ §pho statuemus generale quoddam principium: veritates necessariæ, si demonstrabiles sint, ex variis principiis deducuntur; principia autem ipsa veritatem suam perspicuitate sua directe manifestant, seu *per se* nota sunt. Quia tamen evenit nonnunquam, ut veritas uni intellectui *per se* nota ab alio non æque pervideatur, aut a pertinaci Adversario præfracte negetur; in ipso Ontologiæ primo aditu statuendum est primum humanæ cognitionis principium, quod ne a pertinacissimo quidem negari possit, simulque ejusmodi sit, ad quod reliqua omnia principia tanquam ad ultimum tribunal exigi queant.

7. Primi humanæ cognitionis principii, prout illud hoc loco sumitur, hi sunt characteres: *1mo* Cum axioma sit, debet esse effatum *per se* notum, ita ut a quovis sano intellectu facillime pervideatur. *2do.* Debet esse *primum* inter principia ita, ut ejus veritate nondum stabilita omnia reliqua principia nutent, neque ullum eorum pro firmo cognitionis alicujus principio constitui possit: consequenter debet esse *primum* ita, ut ejus veritas ex alio principio deduci, ac demonstrari nequeat. Neque tamen debet illud hoc etiam sensu primum esse inter principia; ut ejus veritas præ ceteris veritatibus prima obversetur menti hominis, dum ille primum rationis usum adipiscitur. Secus enim in primo humanæ cognitionis principio investigando perderemus operam; cum satis constet, non unam eandemque veritatem omnibus, sed aliis alias primum obversari, dum uti ratione incipiunt. *3tio.* Ejusmodi sit, oportet, ad quod reliqua omnia axiomata reduci queant; ita nimirum, ut, si axioma quodpiam pertinax Adversarius rejicere audeat, eum ope primi principii indirecta demonstratione convincere, seu ad absurdum nulli non manifestum (*Log.* 140) deducere possimus. Dico: *indirecta demonstratione.* Nam si quis hoc sensu vellet omnia principia ad quodpiam primum reduci, ut illa per istud *directe* demonstrentur; multum omnino postularet, nec unquam effatum ullum pro primo principio constitueret. In confesso enim est, omnium axiomatum, non se-

cus

cus ac illius, quod pro primo principio assignaretur, veritatem sua perspicuitate se manifestare, atque adeo nullius principii ope posse *directe* demonstrari (*Log.* 91.).

Schol. Isthoc effatum: *idem non potest simul esse, & non esse*, a Philosophis vocatur *principium contradictionis*. Ejus veritatem facile assequitur, quicunque sanæ mentis est: ut adeo majus quis absurdum nequeat admittere, atque si dicat, idem simul esse & non esse. Et certe vel ille, qui negat principium contradictionis, ejusdem veritatem implicite affirmat. Qui enim negat principium contradictionis, is innuit falsum esse id principium, idque ideo, quia censet illud non esse verum; ergo negando principium contradictionis innuit, id, quod falsum est, non posse simul esse verum: atqui hoc est affirmare implicite veritatem principii contradictionis; ergo.

8. *Propositio.* Principium contradictionis, seu effatum isthoc: *idem non potest esse, & simul non esse*, primum humanæ cognitionis principium est. *Prob.* Principium contradictionis habet tres principii primi characteres n. præc. descriptos; ergo. *Prob. ant. 1mo.* Est effatum per se notum, ita ut a quovis sano intellectu facillime pervideatur (*præc. Schol.*). *2do.* Ejus veritate nondum stabilita, omnia reliqua principia nutant, ac proinde nullum eorum potest pro firmo ullius cognitionis principio statui. Nisi enim stet, fieri non posse, ut idem sit, & simul non sit; quodlibet effatum potest esse verum, & simul non esse verum: hinc eodem jure falsis, quo veris accensebitur. Denique *3tio.* principium contradictionis ejusmodi est, ad quod reliqua omnia axiomata reduci queant; ita nimirum, ut, si axioma quodpiam pertinax adversarius præfracte rejiciat, eum indirecta demonstratione utendo, præsidio principii hujus ad manifestum absurdum admittendum deducere possimus. Nam sit adversarius, qui e. g. veritatem hujus effati: *enunciationes contrariæ simul veræ esse non possunt*, pertinaciter inficietur: sic ope principii contradictionis convinci poterit. Sit, si fieri potest, utraque vera harum e. g. contrariarum: *omnis homo est loquax*, *nullus homo est lo-*

loquax. Vi primæ loquax est etiam Petrus, & vi alterius idem Petrus non est loquax; quod principio contradictionis dissentaneum, ac proinde manifeste absurdum est.

9. *Obj.* 1*mo.* Si principium contradictionis esset primum humanæ cognitionis principium, sequeretur, non posse hominem ullius veritatis certam cognitionem adipisci, priusquam intellectum principio contradictionis imbutum habeat: atqui istud sustineri vix potest; nam profecto parvuli, priusquam de principio contradictionis vel somnient, jam veritates quasdam cognoscunt, e. g. *lac est lac, lac non est aqua* &c. ergo.

℟. *D. maj.* Si principium contradictionis hoc sensu esset primum humanæ cognitionis principium, quod cujuslibet veritatis certa cognitio ex illo velut fonte propagetur; sequeretur &c. *C. maj.* Si principium contradictionis hoc sensu esset primum humanæ cognitionis principium, quod ejus veritate nondum stabilita, reliquæ veritates nutent, illa vero stabilita, reliqua etiam principia firma sint, & ad principium contradictionis, si opus sit, reduci possint; sequeretur &c. *N. maj. minorem C. & N. cons.* vel *D.* uti *majorem.*

Urg. 1. Primum cognitionis principium saltem ejusm. esse debet, ut ex alio non profluat; atqui principium contradictionis ex alio profluit, nimirum saltem ex lumine rationis; ergo.

℟. *D. maj.* Ejusmodi esse debet, ut ex alio principio non profluat *C. maj.* ut ex alio, quod non principium, sed fons omnium principiorum est, non profluat *N. maj.* sic *dist. min. N. cons.*

Lumen rationis, seu perspicuitas, quæ veritatem principii contradictionis manifestat, non est principium, sed ipse fons principiorum omnium: quare tametsi certa cognitio principii contradictionis ex ipso rationis lumine promanet, quia tamen non promanat ex ullo principiorum N. 6, definitorum, non est, cur inter principia primum dici non possit. Sic Adam jure dicitur primus homo, eo ipso quod nullus *homi-*
num extiterit ante ipsum; tametsi animalia, quæ
vul-

vulgo irrationalia dicuntur, illo prius condita fuerint.

Urg. 2. Principium contradictionis deduci potest ex alio, & quidem principio; ergo adhuc principium primum dici non potest. *P. ant.* Deduci potest ex hoc effato: *quidquid perspicuum est, verum est*; atqui effatum istud hoc est principium; ergo. *P. maj.* Legitime concludit iste syllogismus: *quidquid perspicuum est, verum est*; *sed perspicuum est, non posse fieri, ut idem sit simul, & non sit*; *ergo verum est non posse fieri, ut idem sit, & simul non sit*: atqui syllogismus iste complectitur ipsam principii contradictionis ex dicto effato deductionem; ergo.

R. *N. ant.* Ad prob. rursum *N. maj.* Ad hujus prob. *D. maj.* Legitime concludit, si antequam hoc modo ratiocineris, non ponas suam principio contradictionis stare veritatem *N. maj.* si hæc jam præstituta ponatur *subdist.* legitime concludit, ut ajunt, *vi formæ C. maj.* etiam *vi materiæ* ita, ut legitima demonstratio dici possit *N. maj. D.* etiam *min.* complectitur *ad speciem* dictam deductionem *C. min.* complectitur *reapse N. min. & conf.*

Si dum dicto modo ratiocinaris, non supponas prævie, firmum esse principium contradictionis; præmissæ eodem jure falsæ, quo veræ dici poterunt, cum fieri possit, ut idem sit, & simul non sit: igitur ex iis prorsus non fluet determinate veritas consequentis. Sin autem jam ipsæ præmissæ *supponant* veritatem principii contradictionis; incurres in petitionem principii (*Log.* 150), ac una violabis *1mam* demonstrationis legem (*Ejusd.* 141.). Quippe demonstrationis principia, quæ in præmissis continentur, æque controversa erunt, ac sit id ipsum, quod est in quæstione. Quare etsi *vi formæ* syllogismus ille in casu altero sustineri possit, quatenus nempe posito ejus antecedente ipsum etiam consequens poni necesse sit; nihilominus ob materiam suam *sophisticus* erit, ac nominatim *paralogismus* (*Log.* 113).

Urg. 3. Ideo sumus certi de veritate principii contradictionis, quia id, quod perspicuum est, verum esse debet; ergo principium contradictionis legitime demon-

monſtratur ex hoc effato: *quidquid perſpicuum eſt, verum eſt. Prob. ant.* Si id, quod perſpicuum eſt, non eſſet verum; non poſſemus eſſe certi de veritate principii contradictionis: ergo ideo ſumus de ea certi, quia id, quod perſpicuum eſt, verum eſſe debet.

R. *D. ant.* Ideo ſumus certi &c. Hoc eſt, ideo ſumus certi de veritate principii contradictionis, quia veritas principii contradictionis ſua perſpicuitate ſe ſe nobis directe manifeſtat, quin ſe ſe mens ad aliquod aliud effatum, quale eſt iſtud: *quidquid perſpicuum eſt, verum eſt*, debeat reflectere *C. ant.* Hoc eſt, ideo ſumus certi de veritate principii contradictionis, quia poſtquam ejus perſpicuitatem percipimus, reflectimus, nos ad hoc effatum; *quidquid perſpicuum eſt, verum eſt N. ant. & conſ.* Ita ſumus a natura comparati, ut tam principii contradictionis, quam ceterorum etiam principiorum veritatem ſolis terminis rite expenſis illico intelligamus, quin ad aliud quodpiam principium nos debeamus reflectere, ratiocinarique: unde etiam id genus effata vocantur *per ſe nota.* Itaque veritatem principii contradictionis ex dicto effato prorſus non diſcimus: immo ſi illam ex hoc effato conaremur deducere; aut nullam poſſemus formare concluſionem, aut in petitionem principii incurreremus, uti in *reſp. ad Urg.* 2. oſtenſum eſt.

Ad prob. *D. ant.* non poſſumus eſſe certi &c. idque ideo, quia veritas hujus effati: *quidquid perſpicuum eſt, verum eſt*, neceſſario connectitur cum veritate principii contradictionis *C. ant.* idque ideo, quaſi veritas principii contradictionis inniteretur veritati dicti effati, & ex ea demonſtraretur *N. ant. & conſ.* Si hoc effatum: *quidquid perſpicuum eſt, verum eſt*, ponatur eſſe falſum; manifeſta eſt deductio ad abſurdum, ſeu ponitur idem eſſe, & non eſſe, ac proinde principium contradictionis evertitur: ergo veritates horum duorum principiorum ita connexæ ſunt, ut ſublata prioris effati veritate etiam principii contradictionis veritas concidat; & contra. At ex hac connexione non licet inferre, dictum effatum eſſe principio contradictionis. Nam principium con-

na-

tradictionis cum quolibet alio principio habet id genus connexionem; quodcunque enim aliud principium ponas esse falsum, illico manifesta est ad absurdum deductio, seu principium contradictionis evertitur: quod si ergo ex dicta veritatum connexione inferre liceret, dictum effatum esse prius principio contradictionis: eodem jure quodlibet aliud principium eodem principio contradictionis prius esse deberet: quod tamen nimium utique est.

16. *Obj. 2do.* Primum humanæ cognitionis principium ejusmodi esse debet, ad quod reliqua principia reducantur; atqui ad principium contradictionis nequeunt reduci reliqua principia; ergo. *Minor* videtur vera; nam hoc e. g. principium: *totum est majus sua parte*, qua ratione reduces ad principium contradictionis?

℟. *D. maj.* Ejusmodi esse debet, ad quod reliqua principia reducantur ita, ut horum veritas ex illo *directe* demonstretur *N. maj.* ita, ut, si quodpiam principium temere neget Adversarius, negati principii contradictionis, ac proinde absurdi admissi manifeste convinci possit *C. maj.* sic *dist. min. N. cons.* Recole tertium principii primi characterem 7. Ad prob. *min.* ajo eum, qui hoc principium: *totum est majus sua parte*, temere inficiaretur, sic posse convinci negati principii contradictionis: totum, quod non esset majus sua parte, esset totum, ut ponitur; & simul non esset totum, cum lumine naturæ notum sit, plures partes quodpiam totum constituentes amplius quidpiam esse, quam sit unaquæque pars seorsim accepta: qui ergo negat totum esse majus sua parte, admittit idem esse totum, & simul non esse totum, ac proinde principium contradictionis evertit.

Urg. Principium contradictionis est effatum negativum; ergo principia affirmativa ne indirecte quidem possunt per illud demonstrari: consequenter principium contradictionis non est ejusmodi, ad quod omnia reliqua principia reduci possint.

℟. *C. ant.* N. *cons.* Nam paullo superius vidimus, quomodo affirmativum hoc principium: *totum est majus sua parte*, ad principium contradictionis reduci pos-

possit. Immo in directis etiam demonstrationibus evenire potest, ut tametsi alterutram præmissam enunciatio negativa constituat, conclusio tamen sit affirmativa. e. g. *Mundus vel a se habet existentiam suam, vel ab alio: sed non habet a se, ut demonstrari potest; ergo habet ab alio.*

§. II.

De principio Rationis sufficientis.

11. Hoc effatum: *Nihil est sine ratione sufficiente*, nuncupatur *principium rationis sufficientis.* Est vero generatim *ratio sufficiens* id, ex quo intelligi potest, cur aliquid sit potius, quam non sit, & cur hoc potius, quam alio modo sit. e. g. Si moriatur quispiam, debet subesse aliquid, cur vivere desierit: quod si ergo ponamus eum tabe hectica sensim fuisse consumptum; hæc ipsa erit *ratio sufficiens* mortis. Porro triplex classis solet statui rationis sufficientis. Videlicet id, ex quo intelligitur, cur aliquid existere possit, est ratio sufficiens *possibilitatis*: id, ex quo intelligitur, cur aliquid existat, est ratio sufficiens *actualitatis*: id denique, ex quo intelligitur, cur aliquid cognoscatur, nuncupari solet ratio sufficiens *cognitionis.*

Schol. De veritate principii hujus ipsa natura nos tacite admonet: qua duce, & magistra fit, ut vix admittamus quidquam sine ratione sufficiente, inque admirationem rapi soleamus, si quid eveniat, cujus rationem sufficientem non assequamur. Immo, si vel ipsi termini principii ejus rite dispiciantur, veritas illius sua perspicuitate se se facile manifestat. Unde non tam demonstrabimus principium rationis sufficientis, quam vim verborum, quibus illud proponitur, Tironibus tantisper enucleabimus.

12. *Propositio.* Nihil est sine ratione sufficiente; ac proinde principium rationis sufficientis est verum.
Prob. Ponamus rem quampiam esse potius, quam non esse. Debet subesse aliquid, cur illa sit potius, quam

non sit; secus enim eodem jure esset, quo non esset, quod tamen principio contradictionis adversatur: atqui id ipsum, ob quod nimirum illa est potius, quam non est, vocatur ratio ejus sufficiens (*præc.*); ergo si res quæpiam sit potius, quam non sit, debet adesse ejus ratio sufficiens: consequenter nihil est sine ratione sufficiente.

Coroll. 1. Quidquid rationem sufficientem habet, eam vel in semetipso, vel in alio ente extra se posito habeat, est necesse. Igitur alia est ratio sufficiens *interna* rei; alia *externa*, seu quæ in alio quopiam ente sit quærenda.

Coroll 2. Posita ratione sufficiente id quoque poni necesse est, cujus est ratio sufficiens. Secus enim ratio illa esset sufficiens, & simul non esset, quod absurdum est. Esset, ut ponitur: at simul non esset; nam ex ratione sufficiente intelligitur, cur res sit potius, quam non sit; ex dicta vero ratione non intelligeretur, cum etiam posita illa, res posset non poni.

13. Quod ad usum principii rationis sufficientis attinet: ejus veritatem inniti veritati principii contradictionis, vel ex ejusdem demonstratione n. præc. allata elucet. Unde consequitur, principium rationis sufficientis non esse *absolute* primum humanæ cognitionis principium. Nihilominus relate ad veritates contingentes pro primo principio, per quod omnes illæ demonstrari debeant, habendum est. Quotiescunque enim quæritur, cur vera sit aliqua data enunciatio in materia contingente, reapse inquiritur in sufficientem rationem ejus, quod enunciatur; & siquidem ejus ratio sufficiens assignari possit, enunciationis veritas eo ipso demonstratur (*præc. cor.* 2.): quod si autem detegatur absentia rationis sufficientis; eo ipso detegitur etiam falsitas propositionis: nequit enim tunc ita se habere objectum, uti enunciatur, cum nihil sit sine ratione sufficiente.

14. Id tamen, quod Leibnitzius vult, nempe ipsam etiam Dei voluntatem in rebus condendis externa quadam ratione sufficiente constringi debere, nimium est. Asserit ille *Princ. Phil.* §. 55. „ Ex in-

„ fi-

„ finitis mundis possibilibus, qui sunt in ideis Dei, „ nonnisi unum posse existere, esseque necesse dari „ rationem sufficientem electionis Divinæ, quæ De- „ um ad unum potius, quam alterum determinet: „ hanc rationem non posse esse sitam, nisi in gradi- „ bus perfectionis, quam hi mundi continent. " At istud, uti dixi, nimium sane est. Nam necesse quidem est dari rationem sufficientem, cur Deus hunc determinate mundum præ aliis possibilibus condendum elegerit; ea tamen ratio sufficiens non debet esse Deo externa, quæ in majore hujus mundi, quam aliorum possibilium sit, perfectione consistat, quæve Deum ad hunc definite mundum præ aliis possibilibus eligendum necessario determinaverit. Deum enim liberrimum esse in rebus condendis ita, ut res in se minus perfectas neglectis perfectioribus pro arbitratu suo procreare possit, ambigere non possumus, & suo loco ostendemus. Igitur in eligendo hoc mundo stetit illi pro ratione voluntas; ac proinde ratio sufficiens dictæ electionis Divinæ in libera Dei voluntate sita est. Redibit hac de re sermo; ubi id etiam ostendemus, dici non posse, mundum hunc omnium possibilium esse absolute perfectissimum.

Schol. Tametsi ab hominibus non soleat prudens electio fieri absque rationibus externis; nihilominus videbimus in Psychologia, eam inesse humanæ etiam voluntati libertatem, vi cujus illa unum præ alio, quamvis par utrinque sit externa ratio, eligere, aut etiam postposito majori bono minus bonum amplecti possit. Quare ne in humanam quidem mentem ita dominatur externa ratio sufficiens, ut ab objectis extra nos positis ad hoc, vel illud amplectendum, aut rejiciendum, determinemur. „ Motus voluntarius, „ inquit Tullius *de fato* C. 11. eam naturam in se ip- „ so continet, ut sit in nostra potestate, nobisque „ pereat: nec id sine causa; ejus enim rei causa ip- „ sa natura est. "

15. Quamvis nihil sit sine ratione sufficiente; hæc tamen nobis non semper patet. Quare non illico negandum est omne id, cujus rationem sufficientem non assequimur. Unde id quoque, quod superius dixi-

mus, videlicet omnes veritates contingentes ad principium rationis sufficientis reduci posse, non sic accipiendum est, quasi in nostra potestate esset omnem veritatem contingentem ope ejus principii *re ipsa* demonstrare; sed quod omnis veritas contingens secundum se innitatur principio rationis sufficientis, ita, ut, si 1) ratio sufficiens cujuspiam veritatis detegatur, eo ipso etiam veritas illa innotescat; si 2) manifesta fiat absentia rationis sufficientis cujuspiam rei, eam rem tuto negare liceat, & alia id genus.

16. *Dices:* somnia carent ratione sufficiente; ergo est aliquid sine ratione sufficiente. R. *D. ant.* somnia *objective* spectata carent ratione sufficiente *C. ant.* somnia *subjective* spectata carent ratione sufficiente *N. ant. & cons.* Somnia *objective* spectata, sunt objecta illa, quæ in somnio cernere videmur nobis: hujusmodi objecta carent quidem ratione sufficiente; at quoniam ea, quatenus a nobis apparenter visa, nihil sunt, non evincunt quidquam dari sine ratione sufficiente. Somnia *subjective* sumpta, sunt ipsæ operationes mentis, varia phantasmata producentis: hujusmodi operationes mentis sunt quidem aliquid; at ratione sufficiente non carent: quam rationem sufficientem in Psychologia exponemus.

Schol. Non tantum veritates contingentes, sed etiam complures necessariæ variis in scientiis ope principii rationis sufficientis demonstrari solent: cujus rei exemplum vel in probatione Propositionis n. 18. adferenda videre licebit. Nempe non sola *actualitatis* ratio sufficiens, sed etiam *possibilitatis* (11) in detegendis veritatibus usui esse potest.

CA-

CAPUT SECUNDUM.

De Possibili, & Impossibili.

§. I.

Quid sit possibile, quid impossibile? & quæ utriusque divisiones?

17. *Possibile* dicitur, quod nullam in se contradictionem involvit: *impossibile* vero, quod pugnantia continet, seu unde consequens est, idem esse & simul non esse. e. g. Polygonum quadratum *possibile* est; quippe esse Polygonum, & esse quadratum, bene cohærent: at circulus quadratus *impossibilis* est; esse enim circulum, & esse figuræ quadratæ, pugnantia sunt. Certe ejusmodi circulus esset circulus, ut ponitur, & simul non esset; cum ex ipsa circuli notione constet, eum quadrata figura præditum esse nequaquam posse.

Coroll. 1. Quod nullam in se contradictionem involvit, non est, cur existere prorsus non possit. Contra, cum fieri nequeat, ut idem sit, & simul non sit, id, quod pugnantia continet, existere omnino non potest. Jure igitur illud *possibile*, istud vero *impossibile* nuncupatur.

Coroll. 2. Cum existere non possit, quod impossibile est; quidquid existit, possibile sit, oportet. Quare ab *esse* ad *posse* legitima est argumentatio, e. g. *existit mundus. ergo potest existere.* Contra non omne, quod possibile est, nanciscitur existentiam: non ergo valet vicissim a *posse* ad *esse* ducta argmentatio.

18. Duplex rerum possibilitas solet considerari: interna, & externa. *Interna* sita est in ipsa notarum rem intrinsecus constituentium concordia: ut adeo *intrinsecus possibile* illud sit, quod nullam notarum pugnam, & contradictionem continet. *Externa* rei possibilitas est ipsa efficacitas caussæ, ad producendam

dam illam sufficientis. Hinc rem *extrinsecus possibilem* esse idem sonat, ac adesse causam, cujus efficacitas ad rem illam producendam exporigi possit.

Schol. Sunt, qui hanc possibilitatis partitionem rejiciant, nullamque admittant possibilitatem internam, sed externam duntaxat. Horum opinationem sequ. §pho refutabimus, dictamque partitionem stabiliemus.

19. Fieri potest, ut id, quod in se duntaxat spectatum possibile est, cum certis rerum adjunctis pugnet. Quare aliud est *absolute impossibile*. aliud *comparative*, aut, ut alii loquuntur, *hypothetice impossibile*. Illud est, quod natura sua repugnat, ut circulus quadratus: istud, quod comparate ad certas duntaxat causas, aut certa rerum adjuncta est impossibile; e. g. mortui ad vitam revocatio. Tametsi enim hæc *absolute* possibilis sit, comparate tamen ad certas causas, videlicet naturales, impossibilis est. Certe si ponamus mortui ad vitam revocationem fieri viribus naturæ; illa fiet viribus naturæ juxta assumptam hypothesim, & simul non fiet viribus naturæ, cum constet, ad hujusmodi effectum vires naturæ extendi non posse.

20. Ex eodem fonte promanat alia etiam impossibilium divisio: videlicet in metaphysice, physice, & moraliter impossibile. *Metaphysice* impossibile idem est cum *absolute* impossibili (*præc.*). *Physice* impossibile est, quod naturæ vires exuperat, ut mortui ad vitam revocatio. *Moraliter* denique impossibile est, quod licet naturæ viribus fieri possit, non tamen absque ingenti difficultate. Unde etiam aut nunquam, aut admodum raro evenit. e. g. Moraliter impossibile est, ut, qui a prava societate non abhorret, seque in pericula promiscue ingerit, non labatur.

Coroll. Ex his jam patet, quid supernaturaliter, quid naturaliter, quid denique moraliter possibile dicendum sit. Nempe *supernaturaliter* possibile est, quidquid absolute non repugnat, tametsi naturæ viribus superius sit. *Naturaliter* possibile est, quod naturæ

turæ vires non excedit. *Moraliter* denique possibile est, cui nulla peculiaris difficultas est adjuncta.

§. II.

An præter externam rerum possibilitatem interna etiam admittenda sit?

Ii, qui possibilitatis partitionem in internam, & externam rejiciunt, contendunt, rationem adæquatam, & sufficientem, ex qua intelligi queat, cur quidpiam existere possit, esse hanc unice, quod Deus sit omnipotens, ac proinde illud procreare possit: alii contra tenent, dictam rationem sufficientem partim in Omnipotentia Dei sitam esse, partim vero in ipsis rebus contineri, quatenus nempe hæ ab omni notarum suarum pugna, & contradictione liberæ sunt, atque ita sunt aptæ ad existendum.

21. *Propositio.* Præter Omnipotentiam Dei, tanquam externam rerum possibilitatem, interna etiam admittenda est, consistens in ipsa notarum rem intrinsecus constituentium concordia. *Prob.* Ratio sufficiens, cur e. g. polygonum quadratum possit a Deo produci, non item circulus quadratus, non intelligitur plene intellecta sola Omnipotentia Dei, ex adverso idem plene intelligitur, si primum subeat mentem, in polygono quadrato adesse concordiam notarum, ac proinde internam quandam ad existendum aptitudinem, circulum vero quadratum plenum esse contradictionis, tum cogitemus, ad Dei omnipotentiam pertinere quidem, ut exporrigi possit ad ea omnia producenda, quæ ad existendum apta sunt, non tamen ad illa etiam, quæ vitio suo inepta sunt, ad existendum; ergo ratio sufficiens, cur e. g. polygonum quadratum a Deo produci possit, non item circulus quadratus, consistit in omnipotentia Dei, & simul in concordia notarum rem intrinsecus constituentium, quæ reperitur in polygono quadrato, non item in circulo quadrato. Sed si ita; præter omnipotentiam Dei &c.

Quod autem ratio sufficiens, cur e. g. polygonum quadratum possit a Deo produci, non item circulus quadratus, non intelligatur plene intellecta sola omnipotentia Dei, sic declaro. Si intellecta sola omnipotentia Dei plene intelligeretur, cur polygonum quadratum possit a Deo produci, non item circulus quadratus; ratio discriminis hujus unice in Deo quærenda esset, & ab ipsa rerum natura nullo modo penderet: ergo dicendum esset, discrimen illud oriri ex quadam imbecillitate, & limitatione Divinæ potentiæ; unde enim secus oriretur? atqui in Deo nulla potest fingi imbecillitas, nulla limitatio; ergo.

Coroll. Igitur rerum possibilitas adæquate sumta, internam simul, & externam complectitur: id est, concordiam notarum rem intrinsecus constituentium, & omnipotentiam Divinam.

Schol Dum hoc, aut illud aimus esse possibile, solemus abstrahere mentem ab ejus externa possibilitate, solamque internam potissimum intelligimus; id enim, quod interna possibilitate gaudet, externam quoque habet, in omnipotentia Divina sitam. Hinc evicturi quidpiam esse possible, contenti sumus, si ostendamus nullam in eo contineri contradictionem: quemadmodum contra, tunc rei cujuspiam impossibilitatem detegimus, quum ejus notarum pugnam in lucem protrahimus. Quod quia Adversarii quoque in more habent, vel inviti sane palam faciunt, non in sola omnipotentia Dei sitam esse adæquatam rerum possibilitatem. Porro circumspectione utendum est, si de rei cujuspiam possibilitate, aut repugnantia ferendum sit judicium. Ac imprimis res non est dicenda *metaphysice* impossibilis, nisi ejus notas inter se pugnare, perspicue videamus. Deinde dispiciendum, an non ipsa rerum adjuncta rem impossibilem reddant, quæ ceteroquin natura sua non repugnat. Denique cum omnes naturæ vires nobis perspectæ non sint, cavendum cumprimis est, ne aliquid ex eo capite existimemus naturæ viribus esse superius, quod non perviderimus, qua id ratione natura efficere possit. Quodsi tamen certum fuerit, quidpiam, cum iis natu-

turæ legibus, quæ adhuc detectæ, nobisque notæ sunt, prorsus non cohærere; id *physice* impossibile esse, tuto concludemus.

22. *Opp. 1mo.* Sublata omnipotentia Dei, ipsa etiam rerum possibilitas tolleretur; ergo adæquata rerum possibilitas in sola Dei omnipotentia sita est. *Prob. ant.* Sublata omnipotentia Dei nequiret fieri, ut res ulla existat; ergo.

R. *D ant.* Ipsa etiam rerum possibilitas *externa* tolleretur C. *ant. interna* tolleretur *N. ant. & conf.* Certe etiam in impossibili illa hypothesi res secundum se duntaxat spectatæ notarum suarum concordiam retinerent, ac proinde intrinsecus possibiles essent.

Ad prob. *D. ant* nequiret fieri, ut res ulla existat, idque defectu solum caussæ effectricis *C. ant.* idque defectu suæ aptitudinis ad existendum *N. ant. & conf.* Res existere non potest, nisi habeat sufficientem existentiæ suæ rationem: hanc autem in dicta hypothesi habere non posset, tametsi maneret intrinsecus possibilis; quia non adesset caussa, quæ rem, etiam aptam ceteroquin ad existendum, ex nihilo condere posset.

Urg. 1. Res, quæ ponuntur possibiles, sublata omnipotentia Dei quodpiam attributum suum (*Log.* 18) amitterent; ergo redderentur omni ex parte impossibiles: sed si sic, adhuc adæquata rerum possibilitas in sola Dei omnipotentia sita est; ergo *Conf.* 1. certa est; amisso enim quopiam attributo, necesse est amitti etiam essentiam; hac vero amissa reddi rem omni ex parte impossibilem, ut ex sequ. cap. uberius eluceseet. *Ant.* vero *prob.* Inter cetera rerum attributa est dependentia a Deo; atqui hanc in assumpta hypothesi amitterent: nam sublata Dei omnipotentia, Deum ipsum tolli necesse foret; si autem ille tolleretur, nulla res ab eodem dependere posset: ergo.

R. *N. ant.* Ad prob. *D. maj.* Inter cetera rerum attributa est dependentia a Deo; in hoc consistens, quod ipsam notarum suarum concordiam a Deo habeant *N. maj.* dependentia a Deo in hoc consistens,

quod si forte res existerent, suam existentiam a Deo nanciscì deberent *C. maj. Min.* vero simpliciter *N.* Nempe imprimis res non a Deo, sed ex se ipsis habent, quod nullam involvant repugnantiam: igitur dependentiam a Deo, primo sensu acceptam non amitterent; quia ea constrictæ nunquam erant. Deinde res dependent quidem a Deo sensu altero; at neque hanc dependentiam, quæ, ut patet, hypothetica est, amitterent: etenim etiam in assumpta hypothesi vere de iis diceretur, quod, si existerent, suam existentiam a Deo nanciscì deberent.

Urg. 2. Res non possunt ex se ipsis habere suarum notarum concordiam, verum eam a Deo sortiantur, oportet; ergo sublata Dei omnipotentia, nulla posset in rebus concipi notarum concordia; sed si sic, adhuc sublata Dei omnipotentia, res omni ex parte redderentur impossibiles: ergo. *P. ant* Omnis rerum perfectio a Deo est; sed dicta notarum concordia est perfectio; ergo etiam illa a Deo sit, oportet.

℟. *N. A.* Ad prob. *D. maj.* Omnis rerum perfectio, quæ *physice* est aliquid, existitque, a Deo est *C. maj.* quæ physice nihil est, sed esset tantum, si produceretur, a Deo est *N. maj. D.* etiam *min.* Sed dicta notarum concordia est perfectio, quæ aliquid est, existitque, priusquam res a Deo producatur *N. min* est perfectio, quæ nihil est in se *physice*, sed solum esset, si res a Deo produceretur *C. min.* & *N. conf.*

Omnis rerum perfectio, quæ existit *physice*, a Deo omnino est; at dicta notarum concordia in rebus mere possibilibus *physice* nihil omnino est, sed esset solum, si produceretur: unde non est *absolute* dicendum, quod a Deo sit; sed solum, quod esset a Deo, si produceretur.

23. *Obj.* 2*do.* Ab æterno datur adæquata rerum possibilitas; sed nihil datur ab æterno præter Deum; ergo solus Deus est adæquata rerum possibilitas.

℟. *D.*

℟. *D. maj.* Ab æterno datur adæquata rerum possibilitas partim *physice*, partim *logice C maj.* omni ex parte *physice N. maj. D.* etiam *min.* sed nihil datur ab æterno præter Deum *physice C. min. logice N. mm. & conf.*

Adæquata rerum possibilitas, ut ex hactenus dictis clarum est, complectitur internam, & externam simul. Interna solum *logice* dabatur ab æterno; quatenus ab æterno verum erat dicere, notas, quæ rem intrinsecus constituunt, concordare, ac proinde rem illam natura sua aptam esse ad existendum: at externa, quæ est ipsa Dei omnipotentia, *physice* omnino, & reapse ab æterno datur. Hinc si possibilitatem rei sumas adæquate; illa partim logice, partim physice dabatur ab æterno.

Urg. Ne *logice* quidem potest esse quidquam æternum præter Deum; ergo adhuc, si adæquata rerum possibilitas æterna est, ea in sola Dei omnipotentia sita sit, oportet. *P. ant.* Ne logice quidem potest esse quidquam omnipotens præter Deum; ergo similiter. *Prob conf.* Ideo primum, quia omnipotentia est perfectio infinita: sed etiam æternitas est perfectio infinita; ergo.

℟. *N. ant.* Ad prob. *C. ant. N. conf.* Ad hujus prob. *D. maj.* Ideo primum *quantaxat*, quia omnipotentia *in statu physico* est perfectio infinita *N. maj.* ideo præterea, quia ens illud, quod esset *logice* omnipotens, deberet esse etiam physice omnipotens, si ad existentiam perveniret *C. maj. Dist.* etiam *min.* Sed etiam æternitas *physica* est perfectio infinita; id tamen, quod logice æternum est, non debet esse physice æternum, si ad existentiam perveniat *C. min.* secus *N. min. & conf. Logica* omnipotentia reapse non aliud significat, quam *possibilis* omnipotentia; ita, ut esse ens logice omnipotens tantundem significet, ac: esse possibile ens, quod, si existentiam nanciscatur, reapse etiam sit omnipotens. Cum ergo nihil possit esse reapse in statu physico omnipotens præter Deum; clare patet ratio, cur ne logice quidem possit quidquam esse omnipotens præter Deum. Contra

dum

dum internam rerum possibilitatem vocamus *logice æternam*, non aliud volumus significare, quam ab æterno verum esse, quod res illæ nullam in se complectantur contradictionem. Quod asserendo profecto non affirmamus, possibile esse quodpiam ens præter Deum, quod in statu physico debeat esse æternum; ac proinde nihil absurdi admittimus, ubi enim res illæ, de quibus ab æterno verum erat dicere, quod non contineant in se contradictionem, producerentur, initium existendi haberent: atque adeo æternitate physica, soli Deo propria, non gauderent. Unde patet, disparem rationem ab ipsa vocabulorum *logice omnipotens*, & *logice æternum* usurpatione longo usu firmata pendere.

24. *Obj 2tio.* Si sola Dei omnipotentia non esset sufficiens ratio, cur res existere possint, sequeretur, Deum ad res creandas opus habere aliquo a se distincto, nimirum interna earum possibilitate; atqui hoc videtur esse absurdum; ergo.

R. *D. maj.* Sequeretur, Deum ad res creandas opus habere aliquo a se distincto, quod sit purus *terminus* actionis Divinæ *C. maj.* a quo Deus in rebus condendis adjuvetur, aut ad eas condendas determinetur *N. maj. sic dist. min. N. conf.*

Imprimis Deus nullo indiget adjutore in rebus condendis: sua unius virtute efficere potest, quidquid aptum est ad existendum. Deinde neque ulla perfectione rebus interna determinatur ad eas procreandas, ut innuimus N. 14. Quod autem actionis suæ terminum habere debeat, ita, ut non possit condere quidpiam, nisi illud productionis, & existentiæ capax sit, mirum videri non debet. Nam utique neque scire potest, nisi quod, ut ita dicam, *scibile* est; quin tamen propterea ulli in mentem incidat, hinc aliquid minus conveniens in omniscientiam Dei redundare.

CA

CAPUT TERTIUM.

De entis Essentia, Existentia, Attributis, & Modis.

25. Vocabulo *entis* venire solet, quidquid existit, vel existere potest. Unde dividitur ens in *actuale* sive existens, & *potentiale* sive possibile. *Non-ens* est, quod contradictionem in se complectitur, ut circulus quadratus.

26. Id, quod reapse est, aut esse potest aliquid, nuncupatur *ens positivum*, ut terra, aqua &c. quod vero non nisi in mente nostra potest existere, *ens rationis* dicimus, ut sunt genus, species. Ipsa demum positivi cujuspiam entis inopia, quam quasi instar entis solemus concipere, *ens privativum* nominatur, ut tenebræ, ignorantia.

27. In ente quolibet id venit *essentiæ* nomine, per quod illud est id, quod est, & non aliud: ut adeo in ente nihil prius concipi possit ejus essentia.

Coroll. 1. Igitur ea, quæ ipsam essentiam entis constituunt, in eodem *a priori* demonstrari non possunt. Hinc ridiculus eris, si quæras, e. g. cur homo sit animal rationale.

Coroll. 2. Quidquid in ente *a priori* deduci potest, seu quidquid ex aliqua ejus nota suapte fluit, & derivatur, id ad entis illius essentiam non pertinet. e. g. In homine vis ridendi promanat ex vi sentiendi, & ratiocinandi: vis igitur ridendi hominis essentiam non constituit.

Schol. Essentia entis dicitur etiam *ratio formalis* ejusdem; quod nimirum illa, quasi *forma* (*Log.* 23. *Schol.*) denominet ens esse id, quod est.

28. *Propositio* I. Cujuslibet entis essentia sita est in concordia omnium earum notarum, quæ in eo ente primæ occurrunt, suntque veluti fontes ceterarum. *Prob.* Essentia cujuslibet entis est id, per quod illud est id, quod est (*præc.*); seu est *ratio illa formalis*, qua intellecta ens illud intelligitur esse id,

id, quod est, & qua non intellecta illud non intelligitur esse id, quod est: atqui intellecta omnium earum notarum concordia, quæ in ente quopiam primæ occurrunt, suntque veluti fontes ceterarum, illud intelligitur esse id, quod est, illa vero non intellecta non intelligitur; ergo.

Minoris 1. *memb* probatione vix eget; alterum etiam sat clarum est: nam imprimis nisi omnes ejusmodi notæ in ente quopiam intelligantur, ens illud non satis discernitur ab omni alio, ab eo nimirum, cum quo convenit quidem in iis notis, quas eo casu mente repræsento, in aliis tamen non convenit. Deinde nisi intelligatur earundem notarum concordia; id, cujus deberent esse notæ illiæ, non intelligitur esse *ens*: ergo neque intelligitur esse id, quod est.

Coroll. 1. Igitur notæ illæ, quæ primæ in ente occurrunt, suntque veluti fontes ceterarum, jure nominantur *essentiales*, item *characteristicæ* (*Log.* 18.)

Coroll. 2. Illud ens, cujus omnes notas characteristicas non habemus perspectas, neque completa definitione exprimere, neque ab omni alio ente, saltem possibili, rite discernere possumus.

Schol. Cartesiani cujuslibet entis essentiam in unica duntaxat ejusdem proprietate, seu nota constitutam volunt, ex qua reliquæ omnes profluant, ipsa vero ex nulla alia derivari possit. At istud universe verum non est: multa enim sunt entia, quorum essentia non unica, sed pluribus characteristicis notis definitur.

29. Dicta notarum concordia, si ita consideretur, ut menti non reluceat, existatne reapse, an tantum apta sit ad existendum, vocatur *intelligibilis*; propterea, quod per eam *intelligatur*, quid ens sit. Essentia *actualis* est, quæ non est pure possibilis, ita ut non intelligatur essentia esse actualis, nisi intelligatur esse in statu physico. Denique si essentia non existat, sed apta tantum sit ad existendum, *pure intelligibilis* nuncupatur. Porro quando *essentia* absque omni addito nominatur, eo vocabulo essentia intelligi-

gibilis designari solet: de qua etiam sequens Propositio est intelligenda.

30. *Propositio* II. Cujuslibet entis essentia est 1) necessaria, ita, ut nullum ens possit amittere suam essentiam: 2) est immutabilis, ita, ut aliter, atque est, esse non possit: denique 3) est æterna. *Ratio 1mæ partis est.* Cum enim cujuslibet entis essentia sita sit in concordia suarum notarum characteristicarum (*præc.*) tunc amitteret ens essentiam suam, si concordia dictarum notarum abiret in pugnam earundem, seu in contradictionem: atqui istud fieri non posse, clarum est; quemadmodum fieri non potest, ut pugna notarum abeat in earundem concordiam, seu ut ex *impossibili* fiat possibile; ergo.

Ratio 2dæ partis est. Ponamus enim essentiam, e. g. entis A duabus characteristicis notis *b*, & *c* constare. Tunc mutaretur essentia entis A, si fieret, ut illa vel prorsus aliis, quam modo nominatis notis definiatur; vel si retenta una nota e. g. *b*, alteram amitteret; vel denique si retentis notis recensitis, aut saltem earum alterutra, novam præterea notam characteristicam, unam, aut plures adipisceretur; atqui nihil horum fieri potest: quidquid enim horum fieret, nova illa essentia jam non esset essentia entis A, sed novi cujuspiam entis; fere quemadmodum nihil addi, vel demi potest numero ternario, quin illico desinat esse idem numerus.

Ratio denique *3tii est.* Nam concordia notarum, cujuspiam entis essentiam constituentium nec cœpit aliquando esse, neque etiam desinet; ergo est æterna. *Ant.* patet. Si enim concordia illa cœpisset aliquando; pugna notarum commutata fuisset in earundem concordiam: si autem aliquando desineret; concordia abiret in pugnam, & contradictionem: quod utrumque absurdum utique est.

Schol. Dum e. g. lignum in cineres convertitur, illud essentiam suam sensu Propositioni contrario non amittit, sed existere duntaxat desinit.

31. Si ens ita existat, ut ipsa ejus essentia contineat sufficientem existendi rationem, dicitur *existere a se*, sin autem hanc in essentia sua non comple-

cta-

statur, *existit ab alio*. Sic Deus existit *a se*, cetera vero omnia existunt *ab alio*.

Coroll. Igitur ut id, quod *ab alio* existit, intelligatur *existere*, non sufficit ejus essentiam n. 28. definitam intelligere; sed ad hanc quoddam, ut Wolfius nominat, *complementum possibilitatis* accedat, oportet, quo id, quod tantum possibile erat, aptum sit ad agendum quidpiam, vel patiendum.

32. Forma illa, quæ enti cuipiam denominationem *existentis* tribuit, *existentia* nuncupatur. Porro tametsi neminem lateat, quid rerum *existentia* sit; eam tamen dilucide explicare, ut ipsis etiam perspicacioribus plene satisfiat, arduum omnino est, propterea, quod nequeamus satis assequi, quid sit ex nihilo aliquid condi, e statu meræ *possibilitatis* ad statum, ut vocant, *actualitatis* transferri &c. ut adeo id in existentiam quoque quadrare videatur, quod S. Augustinus *L.* 11. *Confess.* ait de tempore: „ Si nemo ex me quærat, inquit, scio; si quærenti explicare velim, nescio. " Id agnoscendum est, essentiam hoc ipso solum, quod producta sit, jam esse existentem; nam hoc ipso solum jam plus est, quam pure possibilis. Hinc autem consequitur, existentiam ab essentia *actuali* re ipsa non distingui. Si enim essentia hoc ipso solum, quod producta sit, jam sit existens; clarum est, tunc dari jam existentiam, tametsi præter essentiam nihil omnino sit productum.

Coroll. 1. Essentia *actualis*, *intelligibilis*, & *pure intelligibilis* reapse idem sunt, & nonnisi statu differunt (29). Cum ergo existentia non aliud sit, quam essentia actualis; existentia quoque re ipsa eadem est cum essentia, quæ prius pure intelligibilis erat, & ab ea nonnisi statu suo actualitatis differt.

Cor. 2. Cum essentia actualis, seu existentia ab essentia intelligibili statu differat; non omnia verificantur de existentia, quæ de essentia intelligibili, & viciſſim. Sic tametsi essentia intelligibilis sit necessaria, immutabilis, & æterna (30); existentia tamen entis creati contingens, mutabilis &c. est.

33.

33. Quæcunque in ente præter ejus essentiam inesse sunt, vel necessario promanant ex essentia, ut abesse nequeant, vel persistente entis essentia adesse aut abesse possint. Illa *attributa*, hæc *modi* nuncupantur.

Coroll. Posita essentia, attributa quoque poni necesse est, ut adeo quemadmodum essentia, ita etiam attributa sint *logice* necessaria, immutabilia, æterna. Cum enim attributa necessario promanent ex essentia, ratio sufficiens attributorum continetur in essentia: posita autem ratione sufficiente, id quoque poni necesse est, cujus est ratio sufficiens (12. *Cor.* 2.

34. *Propositio* III. Quinam modi possint inesse in ente, ex hujus essentia, tanquam ex ratione sufficiente intelligi potest: ratio tamen sufficiens, cur hic, aut ille modus reapse insit in ente, in hujus essentia non continetur. Ratio *1mi* est. Nam omnis ille modus inesse potest enti, qui cum ejus essentia cohæret, nullus autem, qui cum essentia non cohæret: atqui ex essentia utique intelligitur, quinam modi cum ipsa cohæreant, qui non item; ergo. Ratio *2di* est. Si enim ratio sufficiens, cur hic, aut ille modus reapse insit in ente, in hujus essentia contineretur; modus ille ab essentia abesse prorsus non posset (12. *Cor.* 2.), ac proinde contra hypothesim non esset modus, sed attributum (*præc.*)

Coroll. 1. Cum ex essentia entis intelligatur, quinam modi inesse possint in ente; possibilitas modorum pro attributo entis habenda est.

Coroll. 2. Ratio sufficiens, cur hic, aut ille modus insit in ente, neque in attributis potest reperiri. Cum enim posita essentia poni debeant etiam attributa (*præc. cor.*), si ratio sufficiens, cur hic aut ille modus insit in ente, contineretur in attributis, posita essentia poneretur etiam ratio illa sufficiens; ac proinde id genus modus ab ente abesse prorsus non posset.

Schol. Etsi intellecta essentia, attributisque humanis non illico intelligamus, cur aliquis hoc, vel illud determinate velit, aut nolit; quia tamen humana voluntas libertate prædita est, ita ut ab ente quopiam

am externo ad hoc, vel illud eligendum, aut rejiciendum determinari non debeat, ridiculum esset, causam sufficientem volitionum, nolitionumque humanarum (quæ modi quidam animæ sunt) extra hominem ipsum quærere (14. *Schol.*). At in entibus aliis, quæ libertate carent, modi saltem remote ex alio ente dimanant. Si enim in se ipsis possent sufficientem modorum suorum rationem continere; concipi nequit, cur unumquemque modum sibi congruentem, cum vi libere eligendi carere ponantur, non constanter habeant.

CAPUT QUARTUM.

De entis Unitate, Identitate, & Distinctione.

33. Quid unum sit, per se clarius intelligitur, quam oratione possit explicari. Si tamen aliqua definitio adferenda est, dici potest: *unum* esse quiddam, quod non est divisum in plura ejusdem secum denominationis. e. g. Lapis est *unus* eo ipso, quod non sit divisus in plures partes, quarum unaquæque denominatione *lapidis* gaudeat: quodsi vero in partes dividatur, jam non erit unus lapis, sed plures.

Coroll. 1. Igitur divisio entis in plura diversæ denominationis non obest ejusdem unitati. Sic acervus lapidum est unus acervus, tametsi in plures lapides divisus sit, modo in acervos plures non dividatur.

Coroll. 2. Eadem res diverse considerata potest esse & una, & multiplex. Sic acervus lapidum est unus acervus, sed non unus lapis.

Scol. e. g. Petrus non est unus leo, temetsi non sit divisus in plures leones. Quippe esse unum leonem *supponit* esse leonem; quod tamen Petro non convenit. Contra idem Petrus est unus homo; cum & homo sit, & in homines plures divisus non sit.

36. Quodlibet *unum*, vel simplex est, ita, ut ne possit quidem in partes discerpi, ut Deus, Angelus, Ani-

Anima hominis; vel partibus constat, in quas dividi queat, ut homo in corpus, & animam; lapis in alios minores lapides. Unum, quod in partes diviuum est, dispescitur in unum *per se*, & unum *per accidens*. *Unum per se* dicitur, cujus partes natura sua tendunt ad eam coagmentationem. Sic homo constans corpore, & anima est unum *per se*. Unum *per accidens* ex adverso est, cujus partes ad eam coagmentationem natura sua non tendunt. e. g. Acervus lapidum temere congestorum est unum *per accidens*.

Schol. Unitas hactenus explicata solet nuncupari unitas *numerica*; propterea, quod *numerus* e pluribus hujusmodi unitatibus coalescat.

37. *Identitas* est summa unitas, idemque sonat, ac: *eadem entitas*. Quare identitas consistit in unitate essentiæ.

Coroll. Igitur duo quæpiam *esse idem*, seu, ut dici solet, *inter se identificari* non aliud est, quam illa esse unius, ejusdemque essentiæ.

38. Identitas dividitur I. in realem, & formalem. *Realis* inter illa datur, quæ licet a nobis ut duo concipiantur, in se tamen eandem habent essentiam. Sic in homine facultas cognoscendi, & voluntas sunt *realiter* idem: cum tam hæc, quam illa in se sit eadem simplex, & individua anima nostra. Identitate *formali* cum eo dicitur quidpiam idem, quod in ipsa idea sui continet, atque adeo sine quo ne concipi quidem potest. e. g. Homo cum animali rationali etiam *formaliter* idem est; cum non possit vera hominis notio efformari, quin eam ingrediatur *animal rationale*.

39. II. In adæquatam, & inadæquatam. *Adæquata* eorum est, quorum unum nihil complectitur, quod non insit in alio. e. g. Adæquate idem est homo cum animali rationali: totum quodlibet cum omnibus suis partibus simul sumptis. *Inadæquata* inter illa datur, quorum unum continet aliquid, quod non reperitur in altero. Sic totum quodvis cum unaquaque parte sua non nisi inadæquate idem est, e. g. homo cum corpore suo.

40. III. Dividitur identitas in puram, & mixtam. Identitas *pura* eorum est, quæ ita sunt unius naturæ, ut nec in aliquo alio distinguantur. Eorum autem identitas *mixta* est, quæ tametsi ejusdem naturæ sint, simul tamen in aliquo alio distinguuntur. In creatis omnibus identitas est *pura*: at in adorando Trinitatis Mysterio identitas naturæ Divinæ *mixta* est distinctione Personarum. Sed de hac agere Theologorum est.

41. Identitas realis mutua omnino est. Si enim A eandem habet essentiam cum B; fieri nequit, ut B viciſſim eandem cum A essentiam non habeat. Contra non omnis identitas *formalis* est mutua. Sic homo est *formaliter* animal, quatenus non potest hominis notio haberi, quin simul concipiatur animal; animal tamen non est viciſſim *formaliter* homo, cum possit concipi animal, quin de homine cogitetur.

Schol. Quorum una, eademque est essentia, dicuntur esse *eadem numero*: quæ vero non eandem, verum similem duntaxat essentiam habent, dicuntur *eadem specie*. Sic Petrus, & Paulus sunt iidem specie humana. At facile patet, hanc identitatem specificam, non tam identitatem, quam similitudinem essentiæ dicendam esse. Alia etiam identitatis minus propria usurpatio notanda est. Nempe communiter censetur res manere eadem, tametsi reapse alia semper, atque alia succedat; modo ea successio sensibus nostris subducatur. Sic „nemo noſtrum idem est in „ senectute, inquit Seneca *ep.* 58. qui fuit juvenis: „ nemo est mane, qui fuit pridie.“ Quia tamen hanc in corpore nostro successionem continuam non advertimus; idem corpus nos constanter habere existimamus.

42. *Distinctio* est oppoſita identitati; seu est illa entium affectio, qua unum eorum non est aliud. Hinc quemadmodum illa sunt *idem*, quorum una est essentia (37. *Cor.*), ita ea, quorum diversa est essentia, *distincta* sint, oportet.

43. Distinctio alia est realis, alia rationis. *Realis* est inter illa, quorum unum reapse, & citra omnem cogitationem noſtram distinguitur ab alio. e. g. In ho-

homine corpus ab anima *realiter* distinguitur. Distinctio *rationis* existit, cum in una eademque re plura concipiuntur, quæ reapse unum idemque sunt. e. g. In eodem homine vis sentiendi a vi ratiocinandi non nisi cogitatione nostra secernitur.

44. Distinctio realis I. dividitur in adæquatam, & inadæquatam. *Adæquate* distinguuntur, quæ ne inadæquate quidem sunt idem, ut corpus, & anima. *Inadæquata* distinctio in iis reperitur, inter quæ inadæquata identitas intercedit. Sic homo a corpore suo inadæquate solum distinguitur.

45. II. In positivam, & negativam. *Positiva* est, quæ intercedit inter entia *positiva* (26), & quidem *actualia* (25); e. g. inter hanc mensam, & hunc librum. *Negativa* est pura negatio identitatis; quæ proinde habetur etiam inter entia *privativa* (26), e. g. inter ignorantiam, & cæcitatem.

Schol. Distinctio illa, quæ intercedit inter ens, & ejus modum, e. g. inter ceram, & ejus rotunditatem, *modalis* nuncupatur. Quam quidem distinctionem esse realem, facile patet. Cum enim idem a se ipso separari non possit; ea, quorum unum ab altero separari potest, reapse distincta sint, oportet: jam vero ens a modo suo e. g. cera a rotunditate separari utique potest, hoc nimirum sensu, quod existere possit cera, quin sit rotunda; modalis ergo illa distinctio, quæ e. g. ceram inter, & ejus rotunditatem intercedit, realis sit, est necesse.

CAPUT QUINTUM.

De entis Veritate, Ordine, & Perfectione.

46. De illa veritate hic nobis sermo est, quæ *metaphysica* solet nuncupari. Est autem metaphysice verum omne id, quod principiis contradictionis, & rationis sufficientis est consentaneum. Unde patet, omne ens gaudere sua veritate metaphysica. Nam imprimis omne ens eo ipso, quod possibile sit, a contradictione liberum est, ac proinde cum principio

pio contradictionis congruit (7. *Schol.*). Deinde quoniam nihil est, nec esse potest sine ratione sufficiente (12), quodlibet ens congruit etiam cum principio rationis sufficientis.

47. *Ordo* est similitudo quædam relucens in modo, quo res aut juxta se se collocantur, aut sibi succedunt: defectus vero ordinis *confusio* nuncupatur. e. g. In bibliotheca adest ordo, si in librorum distributione ratio fuit habita eorundem magnitudinis, formæ, argumenti &c. Contra vero confusio regnat in bibliotheca, in qua libri temere commixti reperiuntur.

48. Id, in quo ratio sufficiens ordinis sita est, *regula ordinis* nuncupatur. Nempe in quovis rerum ordine adest quidpiam, in quo res illæ sibi consentiant, ac proinde in quo sufficiens ordinis ratio sit constituta. e. g. Sit in bibliotheca quæpiam arca, quæ libros ejusdem argumenti contineat, e. g. meros mathematicos; ordo librorum hujus arcæ in eo consistet, quod idem omnes argumentum contineant: quare *regula ordinis* erit argumentum librorum.

46. Ordo dispescitur in simplicem, & compositum. *Simplex* est, qui unicam duntaxat regulam habet: *compositus*, in quo plures ejusmodi regulæ reperiuntur. e. g. Si arca quæpiam contineat libros diversæ quidem magnitudinis, formæ &c. sed tamen omnes idem argumentum pertractantes; unica regula ordinis adest, atque adeo librorum ordo simplex est. At si ex ea librorum collectione præterea secernantur ii, qui ejusdem magnitudinis sunt, inque arca distincta reponantur; jam in altera hac arca librorum ordo compositus erit: duabus enim pollebit regulis; videlicet argumento, quod pertractatur, & magnitudine librorum.

Coroll. 1. Facile cuique patet, eo concinniorem fore ordinem, quo plures id genus regulas habuerit.

Coroll. 2. Omnia, quæ in hac rerum universitate reperiuntur, in eo conveniunt, quod sufficientem sui rationem habeant (12); igitur aliquam regulam ordinis, ac proinde etiam ordinem habent.

Schol.

Schol. Ordo iſte rerum exiſtentium eſt præcipuum illud criterium, quo ſomnia, vel illuſiones ſenſuum vigilantibus nobis evenire ſolitas, a rebus reapſe exiſtentibus diſcernimus. Nempe ejusmodi ludificationes ex eo internoſcimus, quod pateat, in iis hiare ordinem paullo ante commemoratum; cum, ſi ea, quæ aut per ſomnium, aut per illuſionem ſenſuum præſentia nobis videntur, reapſe exiſterent, non poſſet ſervatis naturæ legibus iufficiens ratio adeſſe, cur ſubito diſpareant, in alias convertantur &c.

50. *Perfectum* in genere dici poteſt omne id, quod ita comparatum eſt, ut præſtituto fini aſſequendo ſufficiat. e. g. Horologium perfectum eſt, ſi partes ejus ita conjugatæ ſint, uti neceſſarium eſt ad præſtitutum ſibi finem, ſeu accuratam horarum deſignationem.

Coroll. Igitur generatim entis *perfectio* eſt ejusdem ad præfixum ſibi finem habilitas.

51. Finis ille, ad quem habile eſt ens illud, quod quapiam perfectione præditum eſt, *principium perfectionis* nuncupatur. Quodſi non niſi unicum adfuerit perfectionis principium, perfectio entis eſt *ſimplex*; *compoſita* vero, ſi plura ejusmodi principia locum habeant. e. g. Horologium ad ſolas horas indicandas deſtinatum unicum habet perfectionis principium, videlicet indicationem horarum; cui, ſi conſentiat, perfectione ſimplici gaudet. Quodſi vero ipſos etiam horarum quadrantes deſignet; jam alterum etiam perfectionis principium adeſt, ejusque perfectio nuncupatur compoſita.

Coroll. Ex his patet, perfectionem compoſitam eſſe ipſas perfectiones ſimplices in ente quopiam agglomeratas.

52. Perfectio entis alia dicitur *eſſentialis*, *accidentalis* alia. *Eſſentialis* in eo conſiſtit, quod nihil deſit enti eorum, quæ requiruntur ad hoc, ut ſit id, quod eſt. Dicitur eſſentialis propterea, quod, ut patet, ab ente abeſſe, ſalva hujus eſſentia non poſſit. *Accidentalis* eſt, quæ ab ente, ſalva ejus eſſentia, abeſſe poteſt, illudque vel ad agendum quidpiam, aut patiendum aptius reddit, vel certe exornat. Hujusmodi

perfectiones e. g. hominis sunt: habere binos oculos integros, aures ad sonum percipiendum aptas, ceteraque membra omnia integra, firma, decora; esse scientiis imbutum, virtutibus exornatum &c.

Coroll. 1. Fieri nequit, ut aliquid sit id, quod est, nec tamen habeat omnia, quæ requiruntur ad hoc, ut sit id, quod est. Quare quidquid in hac rerum universitate reperire est, sua perfectione essentiali præditum sit, oportet.

Coroll. 2. Perfectio essentialis hactenus explicata solet etiam bonitas *metaphysica* nominari. Unde nihil est, quod bonitate metaphysica destitutum sit. Certe peccata ipsa hominum, quæ mala *moralia* dicuntur, *metaphysice* bona sunt; cum nihil eis desit illorum, quæ ad eorum essentiam requiruntur, seu ut peccata sint.

53. Usuvenit, ut entia *suo in genere* perfecta dicantur: at istud dupliciter sumi potest. Imprimis dicitur *suo in genere* perfectum omne id, quod aptum est ad eum usum, & finem, ad quem illud a Deo est destinatum. Deinde *suo in genere* perfectum dicitur illud etiam, quod perfectionibus, quæ spectato communi naturæ cursu ipsi conveniunt, non est destitutum. Sic homo suo in genere perfectus est, si binos oculos, ceteraque membra habeat firma, rite disposita &c. Jam altero hoc sensu multa esse suo in genere imperfecta, non est, qui dubitare possit: at sensu primo quidquid in rerum natura reperitur, *suo in genere* perfectum omnino esse debet. Si enim quidpiam esset ineptum ad eum finem, & usum, ad quem a Deo destinatum est; Deus non esset perfectus rerum opifex, ut facile quisque assequi potest.

Coroll. Igitur ea etiam, quæ perfectionibus quibusdam naturæ suæ convenientibus carent, e. g. homo cæcus, immo ipsi etiam scelerati hoc sensu *suo in genere* perfecti dici possunt. Nam & homo cæcus aptus est ad eum finem, & usum, ad quem a Deo destinatus est, & etiam peccator ad eum, ob quem peccata a Deo permittuntur; qui est, ut hominis libertas illæsa maneat, justitia, misericordia Dei manifestetur &c.

54. Ex

54. Ex iis, quæ hactenus dicta sunt, intelligi possunt ea, quæ ad *comparativam* entium perfectionem pertinent: seu ea, ex quibus definiri possit, quodnam ens altero perfectius sit. Nempe *1mo.* Quo plura, & præstantiora sunt perfectionum principia, quibus ens consentit, eo istud perfectius est existimandum. *2do.* Ceteris paribus illud ens alteri præferendum est, quod magis consentit cum perfectionis principio. e. g. Horologium, quod omnino accurate horas indicat, perfectius dicimus altero, in iisdem indicandis aliquantum aberrante. *3tio.* In machinis eæ habentur pro perfectioribus, quæ minore partium apparatu constructæ eosdem cum aliis operosioribus effectus præstant.

Schol. Multa entia, quæ utroque sensu nunc explicato suo in genere perfecta sunt, dicimus *imperfecta*; propterea, quod longe minoris sint perfectionis, ac ea sint, quibuscum illa contendimus. Sic cujices imperfectum viventium genus dicimus comparate ad animalia perfectiora. Imo hoc sensu creaturæ omnes imperfectæ dici possunt: cum nulla creatura sit, qua perfectiorem Deus condere non possit, ut e sequentibus patebit.

CAPUT SEXTUM.

De ente Composito, & Simplici; item de Absoluto, & Relativo.

§. I.

De ente Composito, & Simplici.

55. Plura, quæ simul collecta ens unum efficiunt, *partes* appellantur: ens autem e pluribus conflatum vocatur *totum*, intellige *physicum* (*Log.* 50). Partes aliæ sunt *essentiales*, quarum vel una ablata ipsum totum perit; aliæ *integrales*, seu quæ ad totius integritatem duntaxat pertinent. e. g. Ani-

ma pars *essentialis* est in humano composito; digitus *integralis*.

Schol. Pars, quæ aliquoties sumpta totum exæquat, *aliquota* dicitur; *aliquanta* autem, quæ sæpius repetita vel totum excedit, vel ab eo deficit. e. g. In denario numero binarius est pars *aliquota*; quia quinquies acceptus denarium exæquat: ternarius autem in eodem denario pars *aliquanta* est; si enim quater accipiatur ternarius numerus, denarium excedit; si autem nonnisi ter sumatur, ab eodem deficit.

56. Ens *compositum* dicitur, quod e partibus certa quadam ratione copulatis coalescit: ens vero *simplex* est, quod partibus caret. e. g. Homo constans anima, & corpore unitis est ens *compositum*: anima vero ejusdem est ens *simplex*.

Coroll. Omne id, quod e pluribus partibus conflatum est, *totum* nuncupatur, quare quodlibet ens compositum est aliquod totum.

57. *Propositio* I. Essentia cujuslibet compositi sita est in certi generis partibus, earumque certa conjugatione. *Prob.* Cujuslibet entis essentia in eo sita est, per quod illud est hoc potius, quam aliud ens (27); atqui compositum quodlibet per certi generis partes, earumque certam conjugationem est hoc potius, quam aliud compositum: nam e. g. ut compositum quodpiam dicatur horologium potius, quam aliud; e certi generis partibus, certa quadam ratione copulatis conflatum sit, est necesse.

Coroll. Igitur essentiam cujuspiam compositi unus ille pervidet, qui & partes ejusdem singulas, & modum, quo hæ conjunctæ sunt, perspecta habet.

58. *Propositio* II. In quolibet composito entia quædam simplicia inesse debent. *Prob.* Ponamus omnem omnino partium nexum, qui in composito quopiam reperire posset, a Deo tolli: quid enim vetat, quin possit Deus tollere id, cujus ipse auctor esse potuit? Hoc posito: vel eo ipso in nihilum abibit compositum, vel remanebunt ex eo partes quædam prorsus dissociatæ. Primum dici nequit: secus enim, ut patet, compositum nihil fuisset aliud, quam mera coi-

collectio nexuum, quin contineretur in eo quidquam, ab ipsis nexibus distinctum; quod tamen posse fieri, quis concipiat? Ergo dicendum est fore, ut ex eo remaneant partes quædam prorsus dissociatæ. Jam partes hæ imprimis inerant in composito illo: deinde eædem sunt entia simplicia, si enim essent compositæ, contra hypothesim non fuisset sublatus omnis in eo composito partium nexus. Igitur in assumpto composito entia quædam simplicia inesse debent.

Schol. Vim argumenti non elides, si dicas, minimas compositorum particulas jam exordio mundi ita conditas esse, ut figura, magnitudine discreparent, ac proinde simplices minime essent; atque has demum futuras superstites, si omnis nexus partium in compositio dissolveretur. Nam præterquam quod hoc casu non omnis partim nexus tolleretur contra positam hypothesim; eodem modo liceret argumentari de minimis his particulis figura, & magnitudine discrepantibus: nempe nihil vetat, quin Deus tollat in quapiam id genus particula omnem eum suarum partium nexum, cum quo condita est: quo sublato vel penitus abiret in nihilum, vel remanerent ex ea partes quæpiem dissociatæ &c.

59. *Propositio* III. Ens simplex nequit oriri, nisi ex nihilo, adeoque nisi per creationem, neque potest interire, quin abeat in nihilum. *Prob. 1ma pars.* Secus enim deberet oriri vel ex ente quodam simplici, vel ex composito: atqui ex neutro potest. Non e simplici: ab hoc enim nihil avelli potest, quod deinde seorsim existat. At neque ex composito. Quidquid enim e composito oritur, id nova ejus partium conjugatione, translatione, aut dissociatione oriatur, oportet. Jamvero imprimis nova partium conjugatione, aut translatione non simplex ens, sed novum compositum oritur, ut clarum est: deinde si dissociatis compositi partibus ens quodpiam simplex ex eodem superst; istud non oritur, sed relinquitur, quod jam ante in composito inerat: quemadmodum si ablatis duabus numeri ternarii unitatibus tertia remaneat, hæc oriri non dicitur, sed remanere.

Prob.

Prob. altera pars. Si ens simplex ita interiret, ut tamen quidpiam ex eo etiam post interitum superfit ; coaluisset ex partibus : nam imprimis illa parte debuisset constare , quam interire oportuit, ut verum sit , ens illud interiisse ; deinde illa etiam, quæ ex illo post interitum superstes manere ponitur. Atqui ens simplex partibus caret ; ergo.

Schol. Ex adverso compositum & oriri posse , quin fiat de nihilo, & interire , quin prorsus in nihilum abeat expendenti patet.

§. II.

De ente Absoluto , & Relativo : ubi etiam de quibusdam entium Relationibus speciatim.

60. Ens *absolutum* nuncupatur , quod ab omni alio quasi solutum , & liberum est , ita ut possit a nobis concipi , quin simul aliud ab eo distinctum concipiatur : *relativum* est, quod absque alio a se distincto concipi nequit. e. g. *Lapis* est ens absolutum ; quippe de eo cogitare possum , quin simul rei alterius notio subeat mentem meam : at *servus* ens relativum est; non enim potest servi notio obtineri, quin simul de *Domino* ratione aliqua cogitetur.

61. *Relatio* est mutua relativorum ad se se habitudo : seu est illa eorundem constitutio , quæ menti nostræ occasionem præbet unum eorum cum altero conferendi. e. g. Similitudo duorum alborum parietum , relatio est. Porro quatuor sunt hoc loco cumprimis discernenda: subjectum , terminus , fundamentum relationis , & ipsa relatio.

62. *Subjectum* relationis est, quod ad alterum refertur : *terminus* , ad quem refertur : *fundamentum relationis* , vel ut alii loquuntur, *ratio fundandi* est illa ratio , ob quam subjectum ad terminum refertur : denique mutua illa relativorum ad se se habitudo , quæ intellecto subjecto , termino , & ratione fundandi intelligitur , est ipsa relatio. Sic si duo parietes albi sint, A & B ; *subjectum* relationis est e. g. paries A ; *terminus* paries B ; *ratio fundandi* albedo utriusque pa-

parietis; *relatio* denique est ipsa eorundem similitudo.

Schol. Relationem nunc definitam quidam nominant relationem *in concreto*: relatio *in abstracto* iisdem id ipsum est, quod nos fundamentum relationis nominamus.

63. Duo entia relativa, quorum unum refertur ad aliud, *relata* dicuntur. Relata, quorum quodlibet alterius terminus esse potest, *correlata dici* solent. Porro inductione (*Log.* 134.) facile probari potest, quamlibet relationem esse mutuam; ita, ut si adsit fundamentum ens A cum B conferendi, viciſſim B cum A conferri possit. Quare cujuslibet relationis subjectum, & terminus *correlata* dici possunt. Id verum est, non in omni relatione idem nomen obvenire tam subjecto, quam etiam termino. Sic tametsi ob eandem rationem fundandi tam paries A parieti B, quam etiam iste illi similis denominetur; nihilominus e. g. eadem actio Divina, qua ex nihilo conditi sumus, Deo *Creatoris*; nobis vero *Creaturarum* denominationem tribuit.

Schol. Sunt, qui negent, ullam dari relationem, nisi in mente nostra. At certe tametsi comparatio illa, qua nos subjectum quodpiam cum suo termino contendimus, a nostra mente dependeat; ipsum nihilominus comparationis hujus fundamentum in ipsis rebus inesse, ac proinde etiam mutua quædam correlatorum ad se se habitudo citra omnem cogitationem nostram dari potest: fere quemadmodum numerus sine numerante reapse dari potest, tametsi numeratio ipsa semper ab aliquo numerante dependeat. Id negari non potest, fundamentum quarundam relationum extra mentem nostram nuspiam exiſtere; ut cum *homo* cum *animali rationali* a nobis contenditur, istudque *definitio*, illud *definitum* nuncupatur: unde etiam relatio in *realem* & *rationis* dispesci solet.

64. His de relatione generatim dictis ut quædam entium relationes speciatim subjici queant, definienda sunt prius qualitas, & quantitas entis. *Qualitatis* nomine venit generatim omnis id genus interna rei nota, per quam respondetur ad interrogationem: *qualis sit res.* Hujusmodi notæ & dari, & etiam

etiam intelligi possunt sine ulla entis cum alio quopiam assumpto comparatione. e, g. Quum quæreretur, qualisnam sit lapis quispiam, respondeo, eum esse gravem, quadratum, politum; has ejus lapidis qualitates illico intelligit ille sine ulla lapidis ad aliud quidpiam collatione. *Quantitas* est ipsa magnitudo entis: *magnitudinis* autem nomine jam multitudo partium totum aliquod efficientium intelligitur, jam volumen, seu spatium, per quod ens extenditur. Unde facile intelligitur, quid *magnum*, quid *parvum* sit. Porro quantitas ejusmodi nota est, quæ dari tantum, non item intelligi potest absque alio quopiam assumpto. Sic si de globi cujuspiam magnitudine sciscitaris; hanc tibi declarare non potero, nisi aut eum ipsum globum tibi exhibeam, aut certe mensuram aliquam definiendis voluminibus destinatam vocem in subsidium, e. g. dicendo: ejus diametrum esse duorum pedum geometricorum. Unde etiam generatim dici solet: *ad qualitatem* entis pertinere eas ipsius notas internas, quæ sine alio assumpto intelliguntur; *ad quantitatem* vero eas, quæ sine alio assumpto dari tantum, non item intelligi possunt.

65. Quæ eadem qualitate prædita sunt, *similia*; quæ diversa, *dissimilia* dicuntur. Item: quorum eadem est quantitas, *æqualia*; quorum diversa, *inæqualia* nuncupantur.

Coroll. 1. Eo major est duorum inter se similitudo, quo plures sunt qualitates utrique communes, & quo pauciores illæ, quibus ab invicem discrepant.

Coroll. 2. Quatenus duo cum tertio quopiam conveniunt, eatenus etiam inter se convenire debent, ut per se clarum est: quare quæ sunt æqualia uni tertio, sunt æqualia inter se: quæ sunt similia uni tertio, spectata una eademque hujus tertii qualitate, sunt similia inter se.

Schol. Æqualitas, ut dici solet, non admittit *magis & minus*. Hoc est, ex duobus entibus A, & B, æqualibus eidem tertio C, A non potest esse magis, vel minus æquale enti C, quam sit B æquale eidem C. Ubi enim vel minimus excessus datur, aut defectus, ibi

ibi æqualitati continuo succedit inæqualitas. Aliter sentiendum esse de similitudine, ex hactenus dictis liquet.

66. *Connexa* dicuntur, quorum unum dependet ab altero. Porro illud ens dicitur ab altero *dependere*, in quo reperitur quidpiam, cujus ratio sufficiens in altero illo continetur. Sic res omnes creatæ dependent a Deo; cum earum existendi ratio sufficiens in Deo contineatur.

67. Si vel unum e duobus ab altero dependeat, jam duo hæc *connexa* vocamus. Sic eo ipso, quod homo dependeat a Deo, Deus, & homo *connexa* sunt. Hinc non omne id, quod cum altero connexum est, continuo dependet ab eodem. Sic in allato exemplo Deus connexus est cum homine, ab eo tamen non dependet: homo & connexus est cum Deo, & dependet ab eodem.

68. Ens unum ab altero dupliciter potest dependere. Nempe ab eo, quod ad entis essentiam requiritur, *intrinsecus*; ab eo autem, quod solum ad existentiam ejusdem, ut alium quempiam modum necessarium est, *extrinsecus* dicitur ens dependere. Sic homo a corpore, & anima *intrinsecus*; a Deo autem *extrinsecus* dependet.

96. Si duo diversa entia ita comparata sint, ut posito uno alterum tolli necesse sit, *opposita*; sin minus, *disparata* nuncupantur. e. g. Amor, & odium ejusdem rei sunt opposita: lux, & ventus disparata.

70. Oppositorum alia dicuntur *admittere medium*, non item alia. Priora sunt, quorum uno sublato alterum poni non est necesse, ut sunt amor, & odium. Alterius generis opposita sunt, quorum uno sublato alterum poni debet. Talia sunt veritas, & falsitas in quapiam enunciatione: quippe sublata enunciationis veritate falsitatem adesse oportet, & vicissim, Atque hujus generis sunt ea, quæ sibi *contradictorie* opponuntur,

CA-

CAPUT PRIMUM.

De Substantia, & Accidente: item de Subsistentia, Supposito, & Persona.

71. Fieri non potest, ut quodpiam ens perduret in hac rerum universitate, & tamen ea, quæ illius essentiam constituunt, aut ex his promanant, varientur (30): quare mutatio omnis, quæ in ente contingit, est mere ejusdem modorum variatio. Hæc variatio modorum *modificatio*; id vero, in quo modi mutantur, *subjectum modificationum* audit.

72. *Substantia* diverse solet a Philosophis definiri. Multi Aristotelem secuti dicunt, substantiam esse ens *per se subsistens*, seu quod ita existit, ut nulli alteri enti debeat necessario inhærere, aut adhærere. Alii & substantiam definiunt, esse subjectum *perdurabile*, *modificabile*: id est, esse quiddam ejusmodi, quod saltem per tempus aliquod duret, & simul diversarum modificationum capax sit. Prior definitio latius patet posteriore: nam juxta priorem Deus ipse substantia sit, oportet, non item juxta posteriorem, cum in Eo diversæ modificationes locum non habeant. Atque altero hoc sensu sumit S. Augustinus vocabulum substantiæ, dum L. 7. *de Trinit.* ait: Deum nonnisi abusive substantiam vocari posse. Nos ipsi vocabulum illud non aliter usurpabimus: *accidentium* vero nomine ipsas objecti notas mutabiles, harumque variationes intelligemus. *a*).

Coroll.

---

a) Peripatetici (*Log.* 5.) admiserunt quoddam accidentis genus, quod illi nomine *accidentis absoluti* insigniverunt. Erat autem iis accidens *absolutum*, quod tametsi servato naturæ cursu nec produci, nec existere possit extra subjectum; possit nihilominus supernaturaliter, cum sit *entitas* (ut eorum phrasi utar) ab *entitate* subjecti prorsus distincta. Atque pro hujusm. accidentibus habebant cognitiones nostras, actus voluntatis, colores, calorem &c. At hodierni Philosophi isthoc accidentium ge-

Coroll. 1. Itaque entia illa simplicia, quæ composito inesse debere ostendimus n. 58, sunt totidem substantiæ simplices. Immo neque potest in composito quidquam substantiæ inesse præter substantias simplices: harum enim multiplex in composito nexus, cum mera notarum mutabilium, seu accidentium collectio sit, substantia dici non potest.

Coroll.

---

genus pro inani comminiscentis ingenii partu habent. Nec immerito: nam, ut alia taceam, eorum existentia nullo solido argumento evincitur; omnia enim substantiarum accidentia per solas earundem diversas determinationes, ac relationes apte explicari, per decursum Philosophiæ patebit: eo ipso autem id genus entitates adstrui profecto non debent, juxta vetus illud: *entia non sunt multiplicanda sine necessitate.* Præsertim cum complures earum qualitatum, quas Peripatetici *occultas* nominarunt, accidentiaque *absoluta* esse voluerunt, detectæ jam sint, deprehensæque nihil minus esse, quam accidentia absoluta, ipsorum sensu accepta: ut adeo nullum omnino id genus accidentium vestigium deprehendi hactenus in natura potuerit.

At *objiciunt.* Juxta Fidei nostræ dogma, in *Eucharistia* destructo pane, & vino remanent eorundem species, scilicet color, sapor &c. sub quibus *veraciter* continetur corpus & sanguis Christi: atqui remanentes hæ species non possunt (inquiunt) esse aliud, quam accidentia absoluta. R. C. *maj.* N. *min.* Nam *species* reapse Latinis idem est, ac *apparentia*: remanent ergo *apparentiæ* panis, & vini; sub quibus omnino *veraciter* continetur corpus & sanguis Christi, quia *veraciter* corpus, & sanguis Christi est ibi, ubi *apparet* esse panis, & vinum. At num apparentiæ illæ remanentibus *absolutis* accidentibus, sensu Peripateticorum acceptis, attribui debeant, an aliter explicandæ sint, quæstio mere Philosophica est. Censent autem hodierni Philosophi, eas inde proficisci, quod Christus in Eucharistia præsens easdem dignetur actione supernaturali facere in organa nostra impressiones, quas panis & vinum naturaliter facerent, si adesset.

Neque dicas, hinc consequens fore, ut Christus in Eucharistia nobis illudat. Nam exercendæ nostræ fidei gratia dignatur Is panem & vinum dicto modo supplere, non autem, ut nos in errorem indu at. Hinc prænonet nos, ne testimonio sensuum decepti in errorem prolabamur: ut adeo, si decipiatur quispiam, vereque judicet adesse panem, & vinum, ubi non adest, id fiat *per accidens*, & præter intentionem Salvatoris.

Coroll. 2. Omnis ergo substantia est simplex, ensque compositum potius pro collectione plurium substantiarum inter se consociatarum, quam pro substantia *una* habendum est.

Schol. Composita quædam dicuntur quidem *substantialia;* at non ideo, quasi aliquid substantiæ præter substantias simplices in iis contineretur, sed quod hæ ipsæ substantiæ simplices in compositis illis operante natura citra humanam industriam mirabiliter coalescant, certarumque naturalium effectionum principia fiant. Sic animalia, plantas &c. vocamus composita *substantialia:* contra domum, horologium &c. quæ industria artis coaluerunt, composita *accidentalia* nuncupamus.

73. *Subsistentia* est ultimum entis complementum, quo fit, ut ens illud reddatur *adæquatum* omnium suarum functionum, ac proprietatum principium. Ens per subsistentiam completum dicitur *suppositum*: quod si autem suppositum ratione præditum sit, *persona* nuncupatur.

Coroll. Igitur suppositum comparate ad personam est, ut genus comparate ad speciem. Hinc omnis persona est suppositum; at non viciſſim. e. g. Petrus est persona, atque adeo etiam suppositum: Leo est suppositum, non item est persona.

74. Entis substantiam non esse sitam in sola ejusdem natura, seu essentia, evincunt fidei nostræ dogmata: quæ sola dederunt occasionem de subsistentia entis, veteribus Philosophis prorsus ignota, movendi quæstionem. Nam imprimis in Sanctissima Triade unica tantum est Natura Divina; tres tamen sunt Hypostases, seu subsistentiæ, ac proinde etiam tres Personæ: unde manifeste sequitur, in Divinis subsistentiam non esse sitam in sola natura. Deinde humanam naturam separari posse a subsistentia humana, omnino certum est. Nam in Christo præter Naturam Divinam inest etiam integra humana natura; subsistentia tamen humana in eodem non reperitur, sed sola Divina. Fidei enim nostræ dogma est, Christum unicam esse personam, eamque Divinam. Quare subsistentiam inter

ter, & naturam humanam realis distinctio intercedit, cum ea, quæ ab invicem separari possunt, reapse distincta esse debeant. Porro ab homine ad ceteras quoque res creatas argumentum duci potest, ut facile quisque assequitur: hinc universe concludere licet, subsistentiam inter, ac naturam entis creati realem intercedere distinctionem.

75. Divinas subsistentias expendere Theologorum est: subsistentiam vero cujuslibet entis creati ajunt communiter recentiores Philosophi consistere in *negatione unionis cum ente alio.* Sic enim ratiocinantur: eo ipso, quod ens quodpiam creatum alteri unitum non sit, jam intelligitur esse *adæquatum* principium omnium suarum functionum, ac proprietatum; atque adeo intelligitur suam habere subsistentiam (73.); ergo subsistentia entis creati sita est in dictæ unionis negatione.

Coroll. Igitur quilibet Angelus, homo, brutum, arbor &c. suam habent subsistentiam: at e. g. corpus, vel anima hominis, donec unita sunt, ramus arboris, priusquam ab arbore avellatur, subsistentia sua carent: qua de causa unumquodque horum, donec dicta unio perstitit, non *suppositum*, sed *pars* suppositi dici solet.

CAPUT OCTAVUM.

De ente Finito, & Infinito; Mutabili, & Immutabili; Necessario, & Contingente.

§. I.

De notione Finiti, & Infiniti, item Mutabilis, & Immutabilis.

76. *Limes*, seu *terminus* id dicitur, ultra quod nihil est in re, quod quidem ad eam pertineat. e. g. Ubi ædificii hujus partes desinunt, adsunt limites,

ultra quos nihil est, quod quidem pars ejusdem sit.

Coroll. Realitas est, quod aliquid ponit in ente: igitur realitates entis ultra ejusdem limites non porriguntur. Porro realitati opponitur *defectus*: ubi ergo limites adsunt, ibi realitates cum defectibus conjunctæ sunt.

77. Limites alii sunt extensionis, intensionis alii. Quæ divisio ut rite intelligatur, ad hæc animum advertere oportet: 1*mo*. Id, quod partes extra sese positas, & saltem judicio sensuum conjunctas habet, *extensum* dicitur. Sic mensa hæc extensa est: ejus enim partes extra sese positæ, seu ita collocatæ sunt, ut una hunc, altera alterum locum occupet; & simul oculorum judicio sunt conjunctæ. 2*do*. Id, quo una qualitas alteram ejusdem speciei excedere potest, nuncupatur *gradus*. e. g. Calor duorum corporum est eadem specie qualitas: si ergo alter altero fuerit major, calores hi gradu inter se differunt. Quodsi gradus augeatur, & quodammodo multiplicetur, qualitas dicitur *intendi*. Hinc qualitatis *intensio* est quædam graduum quasi multiplicatio. His notatis plana fit allata divisio. Nempe limites *extensionis* sunt, ultra quos extensum in occupando spatio non porrigitur: limes vero *intensionis* est, quo cujuspiam qualitatis intensio definitur.

Schol. Extensio nunc definita vocatur *formalis*: quodsi autem quodpiam ens simplex per dividuum spatium diffunderetur, ejus extensio esset *virtualis*.

78. Ens *finitum* est, quod certis limitibus definitur: id vero, quod limitibus caret, nuncupatur *infinitum*.

Coroll. Quovis ente certis limitibus definito majus quiddam concipi potest: ergo quovis ente finito majus quiddam concipi potest. Ex adverso, quoniam infinitum limitibus caret, infinito majus quiddam in eodem genere concipi non posse manifestum est.

79. Determinatam eorum, quæ enti conveniunt, consociationem nomino *statum* ejusdem entis. Hinc ajo tunc variari statum entis, dum novam quampiam notam acquirit, quam prius non habuit, aut dum amit-

amittit, quæ prius ipsi convenit. Si ea nota, quam ens acquirit, aut amittit, eidem enti interna sit, uti sunt modi; ens illud subit mutationem status *interni:* quod si autem nota illa sit pura ejusm. relatio, qua acquisita, vel amissa nihil interne addatur enti, vel dematur; nonnisi *externus* entis status immutatur. e. g. Si quis ex rudi fiat doctus; status *interni* mutationem subit: quodsi autem Paulus in statura crescens tandem Petro nihil jam crescenti fiat æquális; Petrus acquiret quidem denominationem *æqualis Paulo*, at nova hæc denominatio relativa nonnisi *externum* ejusdem Petri statum immutabit.

80. Ens *immutabile* nuncupamus illud, cujus status internus absolute mutari nequit: ens autem *mutabile*, cujus internus status mutari potest, Mutatio solius externi status, quoniam nihil interne addit enti, aut demit, *impropria* entis mutatio est.

§. II.

De ente Necessario, & Contingente.

81. Ens *necessarium* est, cujus oppositum est impossibile. Hinc quemadmodum aliud est *absolute*, aliud *hypothetice* impossibile (19); ita etiam aliud est *absolute necessarium*, videlicet cujus oppositum est absolute impossibile, aliud *hypothetice necessarium*, seu cujus oppositum sub aliqua duntaxat hypothesi, quæ absolute loquendo tolli possit, est impossibile. Ajo: *quæ absolute loquendo tolli possit.* Si enim rei cujuspiam oppositum sub ejusmodi hypothesi repugnaret, quæ prorsus non possit tolli; res illa pro absolute necessaria habenda esset.

82. Ens *contingens* nominamus id omne, cujus oppositum non est absolute impossibile. Unde id, quod *hypothetice* duntaxat (intellige sub hypothesi, quæ absolute loquendo tolli possit) est impossibile, est simul contingens.

83. *Propositio I.* Illud ens, quod in essentia sua continet sufficientem existentiæ suæ rationem, abso-

luta necessitate existit: illud vero, quod sufficientem existentiæ suæ rationem in essentia sua non continet, nonnisi contingenter existit. Ratio *1m.* est. Nam ejusm. entis existentia nequit abesse ab ejusdem essentia (12. *Cor* 2). Ratio *2d.* est. Si enim ens quodpiam non contineat in essentia sua sufficientem existendi rationem; ex ejus essentia non profluit ejusdem existentia: non est ergo, cur ejus essentia nequeat esse pure possibilis (33).

Coroll. 1. Quoniam id, quod in essentia sua continet sufficientem existentiæ suæ rationem, absoluta necessitate existit, id, quod contingenter existit, sufficientem existentiæ suæ rationem in essentia sua continere non potest.

Coroll. 2. Quoniam id, quod sufficientem existentiæ suæ rationem in essentia sua non continet, contingenter existit, ens necessarium sufficientem existentiæ suæ rationem in ipsa sua essentia complectatur, oportet.

Coroll. 3. Igitur ens necessarium existit *a se*; ens vero contingens *ab alio* (31).

84. *Propositio II.* Ens necessarium, seu absoluta necessitate existens, nec initium, nec finem existendi habere potest, ac proinde æternum est. Id enim, quod initium existendi habet, aliquando non exstitit; id vero, quod finem existendi habebit, aliquando non existet: atqui neutrum potest dici de ente necessario; enti enim absoluta necessitate existenti non existentia impossibilis utique est.

85. *Propositio III.* Si extat ens necessarium, illud omnes possibiles perfectiones absque ullis limitibus complecti debet. *Prob.* Si entis necessarii perfectiones certis limitibus definitæ essent, ita, ut has præ aliis possibilibus, aut certo tantum gradu definitas complecteretur; ens illud aut a se ipso, aut ab alio quopiam ente esset dicto modo limitatum: atqui neutrum dici potest; ergo. *Prob. min.* Imprimis nequit a se ipso esse dicto modo limitatum. Illud enim sufficientem omnino, eamque prorsus necessariam suarum perfectionum existendi rationem in se solo continet (83. *cor.* 2.); ergo iis libertate sua figere limites nequa-

quam

quam potest: at neque potest figere quadam necessitate naturæ. Secus enim illud haberet absolutam necessitatem carendi quibusdam perfectionibus, aut perfectionum gradibus: quæ proinde perfectiones, aut perfectionum gradus in ente necessario inesse prorsus non possent, atque adeo cum absoluta existendi necessitate omnino pugnarent. Jam vero quæ potest fingi ratio sufficiens, cur una perfectio, aut unus perfectionis gradus ita sit connexus cum absoluta existendi necessitate, ut ab ente absolute necessario prorsus abesse non possit, altera autem cum eadem absoluta existendi necessitate cohærere prorsus non posset? Cum ergo nihil sit sine ratione sufficiente; dictam limitationem ens necessariam neque necessitate naturæ potest a se ipso habere. Deinde ens necessarium eo ipso, quod a se solo existat, non dependet ab ullo ente alio; igitur ejusdem perfectionibus neque ab alio quopiam ente possunt constitui limites.

Confirmatur. Continere in se sufficientem, & necessariam existendi rationem citra omnem ab alio dependentiam, est sane perfectio quædam infinita; ergo nequit convenire ulli naturæ, nisi undequaque infinitæ: qua enim ratione posset fieri, ut ejusmodi natura, quæ ceteroquin finita sit, absoluta necessitate existat inesse sibi perfectionem quampiam suo in genere infinitam? *b*).

b) Nonnulli veritatem hujus Propositionis demonstraturi, hæc præmittunt: 1*mo.* Omnis realitas in se spectata possibilis est. Nam realitas est id, quod aliquid ponit in ente (76. *cor.*); ergo realitas quæcunque in se spectata non involvit ullam negationem; ut adeo omne id, quod negationem complectitur, aut defectus esse debeat, aut certe realitas cum defectu conjuncta. Porro quod nullam involvit negationem, possibile est, quia nullam continet contradictionem: omnis ergo realitas in se spectata possibilis est. Hinc 2*do.* nulla realitas in se spectata contradicit realitati alteri, itidem in se spectatæ: consequenter omnes possibiles realitates absolutæ in eodem ente componi possunt, hoc est, possibile est ens omnibus possibilibus realitatibus absolutis præditum. Porro nequit ens esse præditum omnibus possibilibus realitatibus absolutis, nisi realitates illæ sint in ipso illi-

Coroll. 1. Igitur ens necessarium est infinite perfectum. Hinc quidquid finitæ duntaxat perfectionis est, ens contingens sit, oportet.

Schol. Duplex est perfectionum genus: aliæ omni defectu carent, vocanturque perfectiones *puræ*; aliæ defectu quopiam laborant, e. g. vis ratiocinandi. Primi generis perfectiones omnes absque ullis limitibus *formaliter*, ut ajunt, inesse debent in ente necessario: at alterius generis in eodem nonnisi *eminenter* inesse possunt; id est, eatenus tantum, quatenus ens illud habet perfectionem aliam, quæ perfectionis cum defectu quopiam conjunctæ vicem abunde suppleat. e. g. Vim ratiocinandi dictum ens *eminenter* continet: etsi enim duas notiones cum tertia quadam (quod facimus nos, quoties ratiocinamur) non comparet, cum id imbecillitatis cujuspiam signum sit; habet tamen vim intelligendi summam, qua omnia, quæcunque cognosci possunt, unico intuitu distinctissime complectitur.

Coroll. 2. Cum ens absoluta necessitate existens omnes possibiles perfectiones in se complectatur; se ipso beatissimum est, neque ullo ente alio eget. Liberum igitur ei est quidpiam extra se moliri, aut ab omni ente procreando se se abstinere.

86. *Pro-*

---

limitatæ; nam omni limitata realitate major possibilis concipi potest: igitur possibile est ens omnibus possibilibus absolutis realitatibus illimitatis præditum. Denique 3*tio.* possibile hoc ens non potest esse contingens; ens enim contingens per essentiam excludit independentiam (83. *Cor.* 3.), quæ certe vera realitas est: ergo ens possibile, quod omnibus possibilibus realitatibus illimitatis præditum sit, est ens necessarium. Consequenter in ente necessario reapse possibiles sunt omnes possibiles realitates illimitatæ. His præmissis sic porro ratiocinantur: si ens necessarium existit, tunc illud existit eo ipso solum, quod possibile sit (83. *cor* 2); ergo etiam realitates omnes, quæ in eo possibiles sunt, eo ipso solum, quod possibiles sint, in eodem existant, oportet: cum ergo in ente necessario possibiles sint omnes possibiles realitates illimitatæ; si ens necessarium existit, existunt quoque in eo omnes possibiles realitates illimitatæ. Hoc est, ens necessarium omnes possibiles perfectiones absque ullis limitibus complecti debet.

86. *Propositio IV.* Ens necessarium immutabile est. *Prob.* Ens immutabile est, cujus status internus mutari prorsus non potest (80); atqui status internus entis necessarii mutari prorsus non potest. Quidquid enim ei inest, aliunde nequit inesse, quam vel necessitate naturæ, vel libertate. Jam ea, quæ illi insunt necessitate naturæ, variari non posse, clarum est. At neque possunt ea variari, quæ insunt libertate, quod sic declaro. Ens necessarium summe perfectum est (*præc.*); ergo ea, quæ ipsi libere insunt, summo consilio determinata sint, oportet: sed eo ipso mutari non possunt; ergo. *Subs. min.* patet. Si enim ea summo consilio determinata sunt, in eorum determinatione non potuit intervenire cujuspiam rei ignoratio; ergo nulla eorundem mutandorum ratio potest enti illi unquam occurrere: temere autem, & sine ulla ratione ex quadam animi levitate, ac inconstantia mutare eadem repugnat enti infinite perfecto. Certe temeraria consiliorum variatio vel hominibus vitio verti solet.

Coroll. Cum ens absoluta necessitate existens immutabile esse debeat, quidquid mutabile est, contingenter existat, oportet.

87. *Propositio V.* Nullum ens contingens potest ullius entis contingentis sufficientem existendi rationem in se continere. *Ante probationem* advertendum est, duplicem subesse sensum huic e. g. enunciationi: *ratio sufficiens, cur existat A, continetur in B.* Primus iste est: posita existentia, actioneque entis B intelligitur A esse determinatum ad existendum. Atque hoc solum sensu continere sufficientem existendi rationem entis A, est eandem *laxiore* quodam sensu continere. Alter sensus est iste: connexio illa, quam habet existentia entis A cum suis principiis, seu cum iis entibus, a quibus quoquo modo pendet, ultra B non porrigitur, verum in hoc plene intelligitur terminari. Altero hoc sensu continere sufficientem entis A existendi rationem, est eandem sensu *stricto* continere. Atque hoc altero sensu usurpamus toto hoc capite τὸ *continere sufficientem alterius rationem*: priore illo sensu *laxiore* posse unius entis

contingentis rationem sufficientem in altero ente contingente contineri clarum est; e. g. posita fabri existentia, certaque actione intelligitur ratio sufficiens laxiore illo sensu accepta, cur solea existat potius, quam non existat. Hoc notato sic demonstro veritatem Propositionis. Ponamus, si fieri potest, entis contingentis sufficientem existendi rationem nunc explicato sensu *stricto* contineri in quocunque ente contingente B. Ens B continebit sufficientem existendi rationem entis A, & simul non continebit, quod absurdum est. Continebit, ut ponitur; at simul non continebit: cum enim ens contingens B in alio quopiam ente C debeat habere sitam sufficientem existentiæ suæ rationem (83. *cor.* 1.); B non existet, nisi existat C: quodsi ergo existentia entis A ponatur dependere ab ente B, neque A existet, nisi existat C. Atqui hoc tantundem est, ac sufficientem entis A existendi rationem (nimirum stricto sensu acceptam) non contineri in B; ergo.

88. *Propositio* VI. Assumamus seriem entium contingentium sibi succedentium, in qua ultimum ens contingens A determinetur ad existendum ab ente B proxime præcedente, istud ab anteriore C, & sic porro. Tametsi series hæc ab ultimo ejus individuo A versus anteriora progrediendo ponatur esse infinita; in ea tamen nequit *stricto* sensu contineri sufficiens existendi ratio cujuspiam entis contingentis, e. g. ultimi individui A. *Prob.* In ejusmodi serie, tametsi ea ponatur esse infinita, imprimis entia singillatim accepta non possunt continere sufficientem existendi rationem e. g. entis A; nam singula eorum ponuntur esse contingentia, in ente autem contingente nequit sufficiens alterius entis contingentis existendi ratio contineri (*præc.*). At neque omnia totius seriei entia collective sumpta possunt dictam rationem continere, quod sic declaro. Tota illa entium contingentium collectio, seu series, est contingens; ergo (*præc.*). *Prob. ant.* Unumquodque individuum ejus seriei seorsim consideratum ponitur esse contingens, ac proinde tale, quod prorsus caret absoluta existendi necessitate, immo quod natura sua directe excludit absolu-

solutam existendi necessitatem (82): quodsi ergo infinita idgenus entium series non esset contingens, dicendum foret, infinitam idgenus entium seriem, quorum unumquodque prorsus caret absoluta existendi necessitate, immo natura sua directe excludit absolutam existentiæ suæ necessitatem, abire in collectionem, cui insit absoluta existendi necessitas: atqui istud asserere absurdum sane est; quemadmodum absurdum esset asserere, e. g. infinitam lapidum seriem, quorum unusquisque prorsus careat intelligendi vi, immo vim hanc natura sua excludat, constituere posse collectionem intelligendi vi præditam, aut infinitam zerorum seriem æquivalere posse quantitati positivæ, & alia id genus.

89. *Propositio VII.* Si extat ens contingens, extat etiam ens necessarium: istud tamen nonnisi unicum esse potest. *Prob. 1ma. pars.* Si extat ens contingens, extant, aut saltem extare aliquando debebant omnia ejus existentiæ principia, secus enim existeret ens contingens sine ratione sufficiente: atqui entia illa omnia nequeunt esse mera contingentia, sive collective accepta (*præc.*); ergo si extat ens contingens, extare debuit aliquando quodpiam ens non contingens, seu necessarium: si autem aliquando extitit ens necessarium; profecto ex omni æternitate extitit, existit ac etiam in omnem æternitatem existet (84); ergo.

Prob. altera pars. Si plura essent entia necessaria; singula eorum essent in rebus condendis liberrima (85. *cor.* 2.), & simul efficacissima (85): ergo posset alterum eorum velle e. g. mundi existentiam, & hunc reapse etiam condere: alterum posse velle impedire ejusdem mundi existentiam, & etiam reapse impedire: atqui istud absurdum est; hinc enim consequeretur posse fieri, ut mundus existat, & simul non existat; ergo.

Si dicas, ob summam singulorum perfectionem nunquam fore, ut opposita velint; quæro: an, si e. g. duo sunt entia necessaria, utrumque eorum fuerit usum perfecta libertate sua in condendo hoc mundo, an alterutrum tantum, an neutrum? Si primum: potuit fieri, ut mundus existat, & simul non existat: quip-

quippe clarum est, non adesse summam libertatem in duobus agentibus, si opposita velle non possint. Si alterum: illud, quod libertate non uteretur in mundo condendo, ab altero quodammodo penderet; quod enti infinite perfecto, quale est ens necessarium, repugnat. Si denique tertium: mundus necessario conditus est; quod sustineri non posse, patet e *num.* 85. *cor* 2. Stat ergo, ens absolute necessarium unicum esse oportere.

Confirmatur. Si duo, vel tria extarent entia absolute necessaria; non esset ulla ratio, cur non extent quatuor, quinque, immo infinita: atqui nemo adhuc eo dementiæ pervenit, ut ejusmodi entia numero infinita extare, serio persuasum habeat; ergo.

Schol. De ente hoc absolute necessario, quod *Deum* nominare solemus, plura expendentur in Theologia naturali. Eorum tamen objectiones, qui ex entium contingentium existentia entis necessarii existentiam inferri posse negant, hoc adhuc loco sunt diluendæ. Porro ponunt illi, mundum ab æterno extitisse cum infinita serie causarum sibi succedentium, quarum unaquæque seorsim sumpta contingens sit. Quam quidem hypothesim plenam esse contradictionis, vel hac argumentandi ratione confici potest: series illa ex omni æternitate durare deberet, uti ponitur, & poni debet, si initio caret: ergo in ea serie deberet aliquod individuum dari, quod sit æternum, existendique initio careat; secus enim qua ratione fieri posset, ut series illa ex omni æternitate duret? Jam verò ex eadem hypothesi sequitur, in dicta serie nullum dari individuum, quod existendi initio careat: nam unumquodque individuum ab alio præcedente ponitur determinatum fuisse ad existendum. Ergò juxta hanc hypothesim deberet aliquod individuum carere initio existendi, & simul deberet unumquodque habere initium existendi; quæ pugnantia utique sunt, hypothesimque convellunt. Verum ne hac quidem hypothesi sibi permissa poterunt inficiari existentiam entis necessarii, ut mox uberius videbimus.

90. *Obj. cont. 7. Prop. 1mo.* Ponamus mundum ab æterno extitisse cum infinita serie causarum sibi succe-

cedentium, quarum unaquæque contingens sit: hoc posito sic argumentor. Ideo in serie quapiam finita contingentium non potest contineri cujuspiam entis sufficiens existendi ratio, quia in ea deveniretur ad primum, cujus causa extra seriem illam quærenda sit: atqui in serie infinita ad primum deveniri non potest; ergo non est, cur in hac nequeat ratio sufficiens entis contingentis contineri, adeoque ex entis contingentis existentia non sequitur, extare debere ens necessarium, extra seriem contingentium positum.

R. Posita hypothesis est plena contradictionis (*præc. Schol.*). Ea nihilominus permissa, *D. maj.* Ideo duntaxat, quia deveniretur ad primum *N. maj.* Ideo potissimum, quia secus ratio sufficiens existentiæ cujuspiam entis contingentis collocanda esset in ejusmodi ente, quod ipsummet etiam existat ab alio *C. maj. D.* etiam *min* atqui in serie infinita ad primum deveniri non potest, in ea tamen ratio sufficiens cujuspiam entis in ejusmodi ente collocanda esset, quod existit ab alio *C. min.* secus *N. min. & conf.* Series entium contingentium, tametsi esset infinita, nonnisi contingenter existeret, uti n. 88. ostendimus. Atque hæc est ratio, cur in ejusmodi serie, tametsi ponatur esse infinita, nequeat contineri sufficiens existendi ratio ullius entis contingentis, sed ea in quopiam ente necessario extra totam contingentium seriem posito quærenda sit (87).

Urg. 1. Tametsi quodlibet individuum dictæ seriei seorsim sumptum contingens esset, hinc tamen non sequitur, totam etiam earundem collectionem fore contingentem; ergo ratio sufficiens, cur unumquodque individuum contingens existat, in ipsa eorundem collectione contineri posset. *Prob. ant.* Tametsi quodlibet individuum seorsim sumptum contingens esset; posset nihilominus eorundem collectioni vaga quæpiam necessitas inesse, vi cujus semper aliqua individua indefinite sumpta necessario existant, a quibus alia producantur: sed stante hujusmodi vaga necessitate, dicta collectio non esset contingens; ergo. *P. maj.* Tametsi cuilibet navi seorsim sumptæ contingens sit navigatio, adest tamen vaga quæpiam ne-

necessitas, vi cujus aliqua indefinite navis necessaria sit ad navigandum: ergo similiter.

R. *N. ant.* Ad prob. *D. maj.* Posset eorundem collectioni vaga quæpiam necessitas hypothetica inesse *T. maj.* necessitas quædam absoluta *N. maj. sic dist. min. N. conf.* Ut quæpiam collectio contingentium desinat esse contingens; absoluta quædam existendi necessitas eidem insit, oportet: hypothetica non sufficit (82). Jam vero, qui potuit fieri, ut per meram contingentium, ac proinde absoluta existendi necessitate prorsus carentium aggregationem confletur quæpiam collectio, absoluta necessitate existens? anne putas posse fieri, ut omnis absolutæ necessitatis inopia per meram sui multiplicationem etiam sine fine continuatam abeat tandem in absolutam necessitatem? ut nihilum infinities acceptum abeat in quantitatem positivam, & alia id genus? Igitur etiamsi transmittamus, fore, ut in ejusmodi serie, vaga quæpiam hypothetica necessitas insit, vi cujus semper aliqua individua exstare debeant sub hac hypothesi, *si producenda sunt nova entia contingentia*; adhuc tamen series illa contingentium non desinet esse contingens.

Ad prob. majoris *D. ant* adest tamen vaga quæpiam &c. hæcque necessitas est absoluta *N. ant.* est mere hypothetica *C. ant. D.* etiam *conf.* Ergo similiter dictæ seriei potest inesse hypothetica quædam necessitas *Tr. conf.* necessitas absoluta *N. conf.* Ex veritate hujus enunciationis: *aliqua navis est necessaria ad navigandum*, non sequitur, ullam navem existere absoluta necessitate, sed tantum aliquam existere debere, *si instituenda sit navigatio.* Igitur vaga illa necessitas, vi cujus aliqua indefinite navis necessaria est ad navigandum, est mere hypothetica. Porro hypotheticæ hujus necessitatis sufficiens fundamentum præbet ipsa notio *navigationis*; cum navigare tantundem sit, ac navi vehi. Contra, ut verum sit, dictam seriem non esse contingentem, in ea quædam absoluta existendi necessitas contineatur, est necesse (82); quod tamen fieri non posse, superius ostensum est.

Urg.

Urg. 2. Si dicta entium collectio deberet esse contingens, id hoc argumento conficeretur: *Quodlibet individuum dictæ seriei est contingens. ergo etiam tota eorundem collectio est contingens*; atqui hæc argumentandi ratio vitiosa est, ergo. *P. min.* Vitiosa est hæc argumentatio: *singuli homines sunt unus homo, ergo etiam tota hominum collectio est unus homo*; ergo similiter.

R. *C. maj. N. min.* Ad prob. *C. ant. N. conf.* Ut dispar ratio pateat, advertendum est, argumentationem affirmativam, quæ a sensu, ut ajunt, distributivo ad collectivum ducitur; tunc esse legitimam, si prædicatum illud, quod in antecedente singulis individuis attribuitur, cum ipsa individuorum collectione non pugnet; secus vero nullius roboris esse. Sic rite quis argumentaretur hoc modo: *quilibet homo seorsim sumptus ratione præditus est, ergo etiam tota hominum collectio ratione prædita est.* Quippe prædictum *ratione præditus* cum ipsa hominum collectione prorsus non pugnat. Atque hujusmodi est argumentatio nostra, quæ in objectione adfertur. Ostendant enim Adversarii, cur prædicatum *contingens*, si commune sit individuis singulis, eorundem collectioni repugnet? Istud non ostendent prius, quam doceant nos, quomodo per meram contingentium aggregationem quiddam absoluta necessitate existens conflari possit. Aliter loquendum est de argumentatione, quam vitiosam esse, Adversariis concessimus. Cum enim cuilibet individuo, seorsim duntaxat accepto convenire possit prædicatum *unus homo*; istud cum ipsa plurium hominum collectione aperte omnino pugnat.

91. *Obj 2do.* Argumentum, quo n. 88. probatur, rationem sufficientem, cur unumquodque contingens existat, in ipsa contingentium serie contineri non posse, huic æquivalet: *ratio sufficiens, cur existat ens contingens A, nec in ente contingente B, nec in C, nec in D, &c. continetur; ergo neque in tota eorundem collectione potest contineri*: atqui hæc argumentandi ratio prorsus non est legitima; ergo adhuc ratio sufficiens, cur unumquodque contingens existat, in ipsa eorundem serie contineri potest. *Prob. min.*

Vi-

Vitiosa est hæc argumentio: *Nec Petrus, nec Paulus &c. potest loco movere grande quodpiam saxum, ergo ne collectio quidem ulla hominum potest id præstare*; ergo similiter.

℟. *C. maj. N. min.* Ad prob. *C ant. N. conf.* Dispar ratio est; quilibet enim homo pollet viribus, quæ cuijam oneri, quod certæ saxi illius parti æquivaleat, commovendo sufficiant: quilibet ergo habet virtutem, ut dici amat, *inchoatam* ad saxum illud loco movendum, quæ virtus accessione plurium compleri possit ita, ut reajse etiam illud de loco dimoveat. Atque in hujusmodi materiis argumentationem negativam a sensu distributivo ad collectivum ductam non esse legitimam, manifestum est. At si agglomeratio individuorum nihil omnino conferat ad hoc, ut prædicatum iis singulis non conveniens de tota eorundem collectione possit affirmari, eadem argumentatio negativa summi omnino roboris est; e. g. hæc: *nec lapis A, nec B, nec C. &c. pollet vi cogitandi; ergo ne tota quidem lapidum collectio pollet vi cogitandi.* Atque hujus generis esse argumentationem nostram in objectione allatam, patet: nam utcunque augeatur contingentium collectio, augmentum illud nihil conferet ad hoc, ut collectio illa existat absoluta necessitate; ergo neque ad hoc conferet quidquam, ut in eadem sufficiens cujuspiam entis contingentis existendi ratio contineatur (87).

Urg. Quodlibet contingens determinaret alterum ad existendum; ergo haberet inchoatam virtutem ad continendam ejus existentiæ rationem sufficientem, quæ virtus inchoata plurium accessione compleri possit.

℟. *Tr. ant. N. conf.* Cum enim ratio sufficiens cujuspiam entis contineri non possit, nisi in ente quopiam absoluta necessitate existente; tunc singula individua haberent virtutem inchoatam ad continendam sufficientem cujuspiam entis existendi rationem, quando haberent virtutem inchoatam ad hoc, ut plurium contingentium accessione constituant quodpiam ens absoluta necessitate existens. Ad quod ne inchoata quidem virtus iis inest.

CA-

CAPUT NONUM.

De Principio, & Cauſſa.

§. I.

De Principio, & Cauſſa in genere.

92. *Principium* generatim eſt omne id, unde aliquid quoquo modo pendet. Illud vero, quod a principio pendet, *principiatum* ſolet in Scholis nominari.

Coroll. 1. Igitur principium in ſe continet rationem principiati ſui (66).

Coroll. 2. Principium prius eſt principiato. Ratio enim, propter quam principiatum eſt potius, quam non eſt, continetur in principio (*cor.* 1.): atqui ratio prior eſt eo, quod per eam eſt potius, quam non eſt; igitur principium etiam prius eſt principiato.

93. Diverſe poteſt alterum altero eſſe prius. 1) *Tempore prius* eſt, quod exiſtit altero nondum exiſtente. 2) *Origine prius* dicitur id, quod alterius, cum quo ejusdem individuæ naturæ eſt, ſufficientem rationem in ſe continet. Iſtud in Divinis obtinet: nempe Pater eſt prior *origine* Filio; Pater, & Filius Spiritu Sancto. 3) *Natura prius* eſt, quod ab altero ſpectata natura diſtinguitur, & aliquomodo ad ipſius exiſtentiam requiritur.

94. Principium in tres potiſſimum claſſes tribuitur: videlicet in principium eſſentiæ, exiſtentiæ, & cognitionis. Principium *eſſentiæ* eſt, in quo continetur ratio eſt, cur alterum poſſibile ſit. Principium *exiſtentiæ* eſt, quod rationem continet, cur alterum exiſtat potius, quam non exiſtat. Id demum, in quo ineſt ratio audit, cur alterum cognoſcatur, principium *cognitionis*. Sic in qualibet legitima demonſtratione conſequentis principium cognitionis eſt ipſum antecedens.

95. *Causſa* generatim est principium, quod rationem in se continet, cur alterum in rerum natura existet. Illud, cujus existendi ratio in causſa continetur, *effectus*, vel *causſatum* solet nominari. Denique ratio illa, propter quam existentia causſati a causſa pendere intelligitur, *causſalitatis* nomine venit.

Coroll. 1. Igitur causſa nonnisi *principium existentiæ* est (*præc.*). Hinc latius pertinet notio principii, quam notio causſæ.

Coroll. 2. Cum omnis causſa sit effectus sui principium: causſa quævis effectu suo prior sit, oportet (92. *cor.* 2.).

Schol. Theologi ad causſæ notionem requirunt, ut hæc ab effectu natura distinguatur, ac proinde ut effectu suo *natura prior* sit (93). Hinc in Divinis Patrem non causſam Filii, sed ejus principium nominant; cum Deus Pater a Filio suo natura, seu Divinitate non distinguatur, etsi hujus rationem existendi in se complectatur. Græci tamen vocabula *principii*, & *causſæ* pro synonimis habent; hinc eadem in Divinis etiam promiscue usurpant.

§. II.

De Causſa Efficiente, Finali, Materiali, & Formali.

96. Causſa dividitur in efficientem, finalem, materialem, & formalem. *Efficiens* est, quæ actione sua continet rationem sufficientem, cur aliquid existentiam obtineat. e. g. Causſa efficiens soleæ est faber.

Coroll. Igitur causſa efficiens pollere debet *agendi potentia*, seu habilitate quopiam exercitio suo effectum ad existentiam perducendi: quod quidem exercitium ejusmodi esse debet, ut eo intellecto intelligatur effectus ad existendum esse determinatus.

97. Agendi potentia solet *activa potentia* nominari: quemadmodum potentia patiendi, seu habilitas entis *ad hoc*, ut in ipso, aut ex ipso aliquid effici possit,

sit, *potentia passiva* nuncupatur. Agendi potentia solet etiam *vis* nuncupari. Sic potentiam cogitationes eliciendi *vim cogitandi* vocamus: potentiam motum in se ipso, vel in quopiam alio ente producendi dicimus *vim motricem* &c. Notandum tamen jam hoc loco est, nonnullos vocabulo *vis*, vel *virium* in corporibus non aliud intelligere, quam certas ad motum, vel quietem determinationes, minime autem ipsas harum determinationum causas: has enim a viribus discernunt, *causasque virium* nominant. Nos ipsi horum vestigiis insistemus.

98. Causa efficiens dupliciter considerari solet: nempe vel ut actu agens, vel ut potens agere. Ut actu agens dicitur esse in *actu secundo*, seu in ipsa actione: ut potens agere est *in actu primo*. Porro actus primus (seu potentia agendi) est vel remotus, vel proximus. *Actus primus remotus* est ipsa causæ potentia, nondum instructa iis omnibus, quæ ad agendum requiruntur; *actu primus proximus* habetur, si causæ adsint omnia ad agendum requisita. Hinc causa dicitur esse *in actus primo remoto*, si nondum sit instructa omnibus ad agendum requisitis; *in actu* autem *primo proximo* esse intelligitur, si intelligantur adesse ipsi omnia ad agendum requisita.

Coroll. Igitur actus primus proximus consurgit ex iis omnibus, quæ ad effectum ponendum requiruntur: unde etiam id genus requisita solent *constitutiva* actus primi proximi nuncupari.

Schol. Requisita ad agendum sunt duplicis generis. Nam eorum aliqua simul efficiunt causæ sufficientiam; e. g. securis, qua quis lignum findit: alia sunt *conditiones* meræ, sine quibus causa, ut ceteroquin sufficiens, effectum tamen ad existentiam perducere non potest. Conditiones aliæ sunt *positivæ*, ut debita causæ applicatio ad subjectum, in quo aliquid est efficiendum; aliæ *negativæ*, videlicet absentiæ eorum, quæ actionem quoquo modo impedire possent.

99. Causa efficiens dividitur I. in liberam, & necessariam. Nempe causa, quæ ita agit, ut actionem pro arbitratu suo omittere possit, *libera* est: sin minus,

nus, *necessaria* nuncupatur. e. g. Deus est libera causa efficiens hujus mundi: ignis stramini sicco rite applicitus est necessaria incendii.

100. Dividitur II. in principalem, & instrumentalem. *Principalis* est, quæ propria vi, seu efficacitate producit effectum: *instrumentalis* vero, cujus actio aliena vi efficitur. Sic in efformatione soleæ faber est causa principalis, malleus vero instrumentalis.

101. III. In physicam, & moralem. *Physica* est, quæ reapse actione sua quidpiam efficit: *moralis* vero, quæ aliena opera quidpiam facit, seu ita, ut tametsi actione sua non tribuat effectui existentiam, hæc tamen communi hominum judicio ei assignetur. e. g. Si Cajus a Titio stimulatus quempiam occidat, homicidii causa physica est Cajus, moralis Titius.

102. IV. In causam *per se*, & causam *per accidens*. Si causa sit intelligendi facultate prædita, tunc dicitur esse causa *per se*, dum effectum animo designatum producit; *per accidens* vero, si præter animi designationem quidpiam agat. e. g. Qui consulto quempiam perimit, est mortis causa *per se*; qui vero nonnisi feram volens interimere, latitantem in dumeto hominem plumbeo globo ferit, est causa per *accidens* illatæ necis. Quodsi autem causa careat facultate intelligendi; tunc dicenda est causa *per se*, cum eum præstat effectum, cui efficiendo natura sua destinatur: sin minus, erit causa *per accidens*.

103. V. In remotam, & proximam. *Remota*, seu *mediata* est, a qua nonnisi alia causa intercedente proficiscitur effectus: *proxima* vero, seu *immediata* est, quæ nulla alia causa intercedente producit effectum suum. Causæ proximæ, si cum remotis contendantur, solent etiam *subordinatæ* nuncupari. e. g. Si pondus horologio adnexum commoveat primam ejusdem rotulam, hæc alteram, & sic porro, dum motus ipsi indici communicetur; pondus illud est quidem causa moti indicis, at solum remotæ: rotulæ, si cum hac contendantur, causæ *subordinatæ* sunt dicendæ.

104. *Propositio I.* Nihil potest esse causa efficiens sui ipsius: neque possunt duo entia sibi mutuo esse caus-

causæ efficientes. *Prob. 1ma pars.* Si quodpiam ens esset causa efficiens sui ipsius; ens illud actione sua contineret rationem existentiæ suæ (96.): atqui istud fieri nequit; ergo. *Prob. min.* Quoniam repugnat, ut causa non existens agat, existentia causæ ingreditur actum primum proximum agendi (98. *cor.*); ac proinde prius est existere, quam agere (92. *cor.* 2.): atqui si quodpiam ens actione sua contineret rationem existentiæ suæ, in eo ente prius esset agere, quam existere (*cit. cor.* 2.); ergo.

Prob. altera pars. Sit ens *a* causa efficiens entis *b*: Existentia entis *a* erit prior, quam sit existentia entis *b* (92. *cor.* 2.): atqui: si ens *b* esset vicissim causa efficiens entis *a*; entis *a* existentia non prior, sed posterior esset, quam sit existentia entis *b* (*cit.*): ergo si ens *a* est causa efficiens entis *b*, nequit vicissim ens *b* causa efficiens esse entis *a*.

Coroll. Cum nihil possit esse causa efficiens sui ipsius; inter causam efficientem, & ejusdem effectum realis distinctio intercedat, oportet.

Coroll. 2. Igitur, quod causam efficientem habet, ab alio dependet; nimirum a causa sua efficiente, quæ ab ipso realiter distingui debet.

105. *Propositio II.* Ens necessarium causa efficiente caret: at quidquid contingenter existit, causam efficientem habeat, oportet. Ratio 1*mi* est. Nam quod causam efficientem habet, ejus existentia ab alio dependet (*præc. cor.* 2); quod tamen de ente necessario dici nequit (83. *cor.* 2.). Ratio 2*di* est. Quidquid enim contingenter existit, ab alio quopiam ente debet suam nanciscì existentiam (83. *cor.* 3); quod proinde ejusdem causa efficiens sit, oportet (69).

106. *Propositio III.* Causa necessaria semper agit, quantum potest. Sicut enim liberum ei non est, ut agat, vel non agat (99.); ita nec est ei liberum, ut jam plus, jam minus agat: ergo semper tantum agere debet, quantum potest.

Coroll. Causa necessaria eodem semper modo ad agendum expedita temporibus æqualibus æquales effectus producit. Cum enim agat semper, quantum potest, & eodem semper modo ad agendum expedita

ponatur; non est ratio, cur æqualibus temporibus producat effectus inæquales.

107. *Propositio IV.* Effectus, qui ab eadem caussa necessaria, eodem semper modo ad agendum expedita temporibus inæqualibus producuntur, sunt, ut dici solet, temporibus *proportionales*. Id est, effectus ejus duplo tempori respondens est duplus, triplo triplus, & sic porro. Sit enim effectus certo tempori respondens = 1; alterum tempus duplum dividamus in duas æquales partes: utravis harum partium erit æqualis assumpto tempori priori, ut per se notum est; ac proinde utrivis dimidiæ dupli temporis parti respondens effectus erit = 1 (*Cor. præc.*): ergo effectus integro tempore duplo productus erit = 2. Item: si tempus triplum in tres æquales partes dividamus, quælibet id genus tertia pars erit æqualis assumpto tempori priori; ac proinde cuilibet tertiæ parti respondens effectus erit = 1 (*cit*): ergo effectus integro tempore triplo productus erit = 3, & sic porro.

Coroll. Idem est, sive eadem caussa necessaria, eodem semper modo ad agendum determinata agat diversis temporibus A & B, seu una solum tempore A, altera vero ei æqualis agat tempore B; ergo etiam ii effectus, qui a duabus caussis necessariis æqualibus, sed inæqualibus temporibus producentur, sunt ipsis temporibus proportionales.

108. *Propositio V.* Si duæ caussæ necessariæ inæquales eodem tempore, aut æqualibus temporibus agant; effectus sunt caussis ipsis proportionales. Cum enim caussa necessaria tantum semper agat, quantum potest (106), caussa vero duplo, tripla triplo plus possit intra idem tempus agere; consequens est, caussæ necessariæ duplæ effectum in posito casu fore duplum, triplæ triplum &c. quod tantundem est, ac effectus esse caussis ipsis proportionales.

109. *Propositio VI.* Si duæ caussæ necessariæ, quarum neutra varietur ita, ut jam magis, jam minus sit ad agendum expedita, fuerint inæquales, agantque temporibus inæqualibus; earum effectus erunt inter se in ratione composita directa ipsarum caussarum,

rum, & temporum, quibus agunt. Id est, si una caussa C tempore T producat effectuum E, altera vero caussa *c* tempore *t* producat effectum *e*; erit E: *e* = CT: *c t*.

Ponamus enim imprimis caussam C agere primum tempore T, dein tempore *t*. Ejus effectus tempori T respondens erit, uti posuimus, = E; & quoniam eadem caussa necessaria inæqualibus temporibus inæquales effectus producit, ponamus ejusdem effectum tempori *t* respondentem esse = ε. Duo hi ejusdem caussæ effectus, diversis temporibus respondentes, sunt iisdem temporibus proportionales (107); seu est E: ε = T: *t*.

Ponamus deinde utramque caussam C & *c* eodem tempore *t* agere; erit, uti posuimus, prioris effectus = ε, posterioris = *e*. Qui duo effectus inter se comparati ipsis caussis proportionales erunt (*præc.*), seu stabit, ε: *e* = C: *c*.

Esi ergo Eε: εe = TC: *t c* (*Algeb. nost.* 179), adeoque E: *e* = TC: *t c* (*Ejusd.* 172).

110. *Finis*, seu *caussa finalis* est id, quod caussa efficiens agendo consequi cupit, seu cujus gratia agit. e. g. Venationis finis est ferarum acquisitio.

Coroll 1. Nemo est, qui rem ullam cupiat, & consequi conetur, nisi quidpiam boni in ea inesse arbitretur, ut sua cuique conscientia testatur; quilibet ergo finis est boni cujuspiam veri, vel apparentis consecutio.

Coroll. 2. Finis non potest permovere caussam ad agendum sui consequendi gratia, nisi prius & finis ipse, & modus illum consequendi intelligatur; quare caussa efficiens, quæ propter finem agit, intelligentia polleat, est necesse.

Schol. Finem inter caussas recte referri ex ipsa caussæ notione patet. Unde etiam Seneca „ an non pu„ tas, inquit, inter caussas facti operis numerandum, „ quo remoto factum non esset?“

111. Idem potest esse & effectus, & etiam caussa finalis sui ipsius. Sic si quisquam horologium fabricet, & effectus, & finis etiam actionis est idem horologium. Neque sequitur hinc fore, ut horologium

absurdo quodam sensu sit prius & simul posterius se ipso. Illud enim nonnisi in statu, ut vocant *ideali* sumptum, est caussa sui ipsius in statu *actualitatis* considerati: nempe quatenus ab artifice cognitum, hunc bonitate in ipsius idea relucente, ad agendum, ipsumque ad existentiam perducendum movet. Unde horologium in statu *ideali* duntaxat consideratum est prius se ipso reapse existente: quod in se nihil absurdi complectitur.

Coroll Errat ergo Spinoza, dum caussas finales nihil, nisi humana esse figmenta ait hoc ex capite, quod secus idem se ipso prius, & posterius esset.

112. Discernendus est finis a rationibus, quibus caussa efficiens sæpe impellitur ad agendum propter finem, quæve solent *caussæ impulsivæ* nuncupari. Quippe finis ob suam bonitatem, quæ in ipsius consecutione relucet, movet caussam efficientem, ut efficiatur: caussæ autem *impulsivæ* neque ob bonitatem suam, neque ad hoc movent caussam efficientem, ut ipsæ hujus actione efficiantur; verum jam exstantes id efficiunt, ut facilius, vel etiam major bonitas appareat in fine, ac propterea ad ejus effectionem caussa efficiens magis propendeat.

113. Finis ille, qui nullo alio intermedio intenditur a caussa efficiente, *proximus*; qui vero nonnisi alio, vel aliis finibus intermediis intenditur, *remotus* dicitur. Inter remotos *ultimus* est, ad quem omnes intermedii referuntur. e. g. Ejus, qui ad condiscenda Logicæ præcepta animum adjicit, finis *proximus* est notitia eorundem præceptorum; *remotus* habilitas mentis ad quascunque scientias alias facilius consequendas; *remotior* bonum tam privatum, quam commune; *ultimus* denique Gloria Conditoris.

114. Finis dividitur etiam in principalem, & minus principalem, seu secundarium. *Principalis* est, propter quem ita agit caussa, ut si etiam nullum alium finem sibi præstituisset, ageret tamen propter illum solum: *secundarius* vero, propter quem solum non ageret caussa efficiens, nisi alium etiam finem haberet sibi præfixum. e. g. Dum quispiam amici salutandi, & simul se se commovendi gratia quoquam va-

vadit; si ita sit animo comparatus, ut solius commotionis gratia eo non proficisceretur, nisi amicum ibidem haberet salutandum, ejus finis principalis est salutatio amici, secundarius autem sui ipsius commotio.

115. Quidquid ad consequendum finem deservit, *medium* nuncupatur; id vero quod consecutioni finis officit, *impedimentum* solet vocari.

Coroll. Qui efficaci voluntate vult aliquem finem, etiam media ad eum requisita velit, oportet. Secus enim vellet finem, ut ponitur, & simul nollet, cum non vellet ea, quæ ad consequendum finem sunt necessaria. Quodsi tamen sciat media illa aliunde ponenda; necesse non est, ut ea intendat, sed sufficit, si velit eorundem positionem permittere.

116. *Caussa materialis*, seu *materia* est id, ex quo constat ens compositum.

Schol. Materia hæc dicitur *ex qua*, ut discernatur tam a materia, *in qua* aliquid recipitur, vocaturque *subjectum inhæsionis*; quam etiam a materia *circa quam* actio quæpiam versatur.

117. *Caussa formalis*, seu *forma* est, qua accedente sic disponitur materia, ut ad certam entium classem referatur, discernaturque ab aliis entibus, ex ejusdem speciei materia constantibus. e. g. Forma statuæ est ipsa ejusdem figura.

DISSERATIO ALTERA.

COMPLECTENS COSMOLIGIAM.

CAPUT PRIMUM.

De Natura, & Origine Mundi.

§. I.

De Mundi notione, partiumque nexu.

118. *Mundi* vocabulo potiſſimum deſignamus rerum omnium conditarum, quæ cælo, terraque continentur, univerſitatem: quam primus omnium Pythagoras, ſi Plutarcho credimus, ob illam, quæ in ea cernitur, elegantiam Græco vobulo κόσμον, ſeu *ornamentum* nuncupavit. Eandem ob cauſſam a Latinis illa *Mundus* nominari cœpit. „ Quem (inquit „ Plinius *L. 2. Hiſt. nat. C.* 4.) Græci κόσμον „ nomine *ornamenti* appellavere, eum & nos a per„ fecta, abſolutaque elegantia *mundum* dicimus.“

119. Entia, quæ mundus complectitur, partim coexiſtunt, ut Sol, Telſus &c. partim ſe ſe conſequuntur, quemadmodum e. g. floribus ſuccedunt fructus. Illa *ſimultanea*; hæc vero *ſucceſſiva* ſolent nuncupari.

120. Si entia ſucceſſiva ſic conſtituta ſint, ut in uno eorum inſit ratio, cur ei ſuccedat alterum, dicuntur *connexa ratione temporis*: ſimultanea vero, quorum unum in ſe continet rationem, cur ipſi coexiſtat alterum, ſunt *connexa ratione ſpatii.*

Coroll. E notionibus cauſſæ efficientis (96), & finalis (110) facile patet, nexum ratione temporis cauſſæ efficienti, & effectui eſſe proprium; nexum vero ratione ſpatii cauſſis finalibus convenire.

121.

121. *Propositio I.* Est in mundo nexus ratione temporis. *Prob.* Præsens rerum status a priore pendet; & prior ille pendebat ab alio ipsum præcedente, atque ita porro, usque dum ad primum conditi mundi statum deveniatur: atqui istud tantundem est, ac esse in mundo nexum ratione temporis (*præc.*); ergo. *Maj.* patet; quilibet enim rerum status caussam suam habere debet, a qua pendeat; hæc autem ad præcedentem utique statum est referenda. Certe ut materia mundi dato quopiam tempore habeat determinatum statum, ad eum a statu præcedente determinari debet; qui præcedens status si fuisset alter, ac fuerit, subsequens quoque alter esset, ac sit: neque enim e. g. lapis, qui tempore quopiam est in Tellure, esset ibi, si tempore proxime præcedente fuisset in Luna. Porro status præcedens non potest determinare sequentem, nisi quatenus ipse determinate existit: ipse autem itidem nullam habet in se determinationem ad existendum, sed illam accipit a statu præcedente, & sic porro.

Schol. Nexus hic, ut alia exempla præteream, elucet primo in animalibus, quorum unumquodque suam originem a præcedente trahit. Elucet deinde in plantæ cujusvis generatione. Ut enim enascatur illa, nonne prius adesse semen, terræque committi, tum humore terræ, calore solis foveri debet? &c. quod idem sane est, ac consequentem plantæ statum cum præcedente rerum enumeratarum statu ratione temporis connecti.

122. *Propositio II.* Est in mundo nexus ratione spatii. *Prob.* Si Deus eo fine voluit unum simultaneorum alteri coexistere, ut ei certos quospiam usus præstet, est in mundo nexus ratione spatii; ea enim, quorum unum alterius caussa conditum est, connexa esse nemo non videt: atqui Deus eo sane fine voluit unum simultaneorum coexistere alteri, ut certos illud alteri huic usus præstet; ergo. *Min. Prob.* Deus gubernat mundum, & providentia sua administrat, ut in Theologia naturali docebitur: ergo si unum simultaneorum alteri egregios, & necessarios usus præstat, fatendum est, hos ipsos usus fuisse fines, cur

De-

Deus ea simul consistere voluerit: atqui ab uno simultaneorum alteri egregios, & necessarios usus præstari, amplissima inductione evinci potest. Sic quis non videt singulares illos usus, qui ex ea, quam experimur, Solis constitutione capi in Tellure solent? Finge illum ab hac tanto intervallo disjungi, ut nulla, aut prorsus exigua sit apud nos radiorum solarium efficacitas; nonne adamantino quodam gelu rigescent omnia? Finge eundem Telluri nimis vicinum reddi; nonne vehemens quidam, & intolerabilis ardor nova exitii causa erit? Quodsi unam, eandemque semper Telluris partem suis feriret radiis, aut ab Æquatore nunquam deflecteret; veri æstas, huic autumnus, autumno hyems succedere non posset: cum tamen, ut Cicero loquitur, ex his temporum quatuor mutationibus omnium, quæ terra, marique gignuntur, initia, causæque ducantur. Deinde, quæ erit, quæso, rerum facies, si aer telluri circumfusus respirationi animalium, vaporibus sustentandis &c. servire desinat? si venti vapores in nubes nunquam cogant, noxias exhalationes non dissipent? si nubes æstum nimium non temperent, inque pluviam resolutæ terram non irrigent? si terra fruges, sylvæ feras, aquæ pisces nutriendis animalibus servitura prorsus denegent &c.

Schol. Eadem generalis providentia Dei argumento nobis sit, oportet, ut inter cetera etiam mundi entia simultanea dictum nexum intercedere fateamur; tametsi eos fines, quos rebus plurimis Deus præstituerit, assequi omnino non possimus.

123. *Propositio III.* Essentia mundi sita est in ejusdem entibus successivis, & simultaneis, inque modo illo, quo hæc inter se sociantur. Nam essentia cujuslibet compositi sita est in certi generis partibus, earumque certa conjugatione (57); atqui mundus est compositum, complectens in se entia successiva, & simultanea, certo nexu inter se sociata, ut ex hactenus dictis liquet.

Coroll. Igitur si modus ille, quo entia mundi secundum generales quasdam leges consociantur, mutaretur, mundus idem, qui nunc est, non perdura-

ret,

ret, sed in alium quempiam novum transformaretur.

Schol. Dissertatione hac de Mundo *corporeo* duntaxat, nimirum qui complexione rerum corporearum definitur, agemus: ea, quæ de substantiis corporis expertibus tradi solent, alibi persequemur.

§. II.

De Origine Mundi.

124. De origine mundi in varias sententias abiverunt Philosophi veteres. Democritus, & Epicurus existimabant mundum ex æterna, & a nullo condita materia, fortuito atomorum concursu, coaluisse. Anaxagoras, aliique censuerunt eum ex æterna quidem, & improducta quadam materia, sed tamen a Deo fuisse efformatum. Non deerant etiam, qui materiam mundi dicerent esse ortam ex ipsa natura Divina per emanationem, fere uti araneus materiam telæ suæ e sinu suo educit. Huic veterum quorundam delirio affinis erat, secutis temporibus impietas Benedicti Spinozæ, docentis unicam tantummodo extare in rerum natura substantiam, eamque esse æternam, individuam, ex infinita cogitatione, & extensione conflatam, quæ substantia esset ipse Deus: res autem alias omnes, quæ mundum constituerent, esse divinorum attributorum, hoc est, cogitationis, & extensionis modos, fierique eas ex necessitate naturæ Dei secundum necessarias ejusdem leges. Iis denique, qui Philosophiam orthodoxæ fidei consentaneam amplectuntur, certum est, ea omnia: quæ universum hoc in se continet, a Deo ex nihilo fuisse condita, seu ita, ut aliquando nihil fuerint, ac proinde existendi initium habuerint: utpote quod apertis sacrorum codicum testimoniis compertum est.

125. *Propositio 1.* Materia, ex qua mundus hic corporeus coaluit, ab ente absolute necessario, seu Deo est condita. *Prob.* Materia mundi est contingens; ergo ab alio condita est (83. *cor.* 3.), & quidem ab

ente absolute necessario, sive Deo (87). Prob. *ant.* Si non esset contingens, verum absoluta necessitate existeret; esset immutabilis (86): atqui immutabilis non est, diversissimis enim modis conjugari, variisque motibus cieri potest, ut nemo non videt; ergo. Adde: si materia illa necessaria esset, omni possibili perfectione absque ullis limitibus esset prædita (85); polleret adeo summa intelligendi vi, efficacitate infinita &c. quæ de illa serio affirmare apertum profecto turbatæ mentis indicium foret.

Coroll. Insaniret igitur, qui mundum hunc ex omni æternitate absque omni conditore extitisse, aut e materia quadam, quæ a se ipsa existat, fortuita minimarum partium commixtione coaluisse arbitraretur.

126. *Propositio II.* Materia mundi non est orta ex ipso Deo per emanationem. *Prob.* Quoniam Deus omnes possibiles perfectiones absque ullis limitibus in se complectitur (85), ens simplex sit oportet; esse enim ex partibus conflatum magna sane imperfectio est: atqui mundana hæc materia, adeo composita & multiplex ex ente simplice per emanationem oriri utique non potuit; quid enim potuisset ex ente simplice decerpi, quod in mundi materiam abiisset? ergo.

Coroll. Ex his id quoque patet, deliraſſe impium Spinozam, dum has omnes, quas extare experimur, res mundanas non aliud esse dixit, quam meros naturæ Divinæ modos. Quis enim sanæ mentis fieri posse existimet, ut res istæ, quas extare experimur, adeo compositæ, ab invicem separabiles, totque imperfectionibus scatentes nihil aliud sint, quam diversæ modificationes entis simplicis, infinite perfecti, adeoque omnem imperfectionem natura sua excludentis?

127. *Propositio III.* Mundus a Deo ita conditus est, ut initium existendi habuerit. *Prob.* Hanc mundi ætatem, quæ non caret suis monumentis, sexque circiter annorum millia hactenus in se complectitur, vocemus A, &, si mundus ante hanc ætatem extitit, omnem illam priorem ejusdem ætatem vocemus

B.

B. Quo longior esset ætas B, eo sane probabilius esset, quod aliqua ejus monumenta ad ætatem A pervenissent, nobisque innotescerent, nisi peculiaris causa adsit, cui eorundem interitus adscribi queat: ergo si ætas B esset infinita, probabilitas hæc summa omnino esset. Atqui nulla imprimis monumenta ætatis B innotescunt nobis, ex quibus suspicari liceat, vel ante centum millia annorum extitisse mundum. Deinde dici nequit, peculiarem aliquam causam adfuisse, quæ id genus monumenta interceperit, nobisque innotescere vetuerit. Quam enim adduces causam, quæ prudenti viro videatur imprimis probabiliter intervenisse, videatur deinde apta fuisse intercipiendis omnibus omnino ætatis B ut infinitæ monumentis? An cum Machiavello dices, mundum eluvionibus aquarum sæpius fuisse obrutum, atque ita priorum memoriam identidem intercidisse? At unde imprimis probas eluviones? qui fieri potuit, ut sola eluvionum memoria ad nos perveniret, reliquorum gestorum, statuumque, quos mundus ante eluviones obtinuerit, ne vestigio quidem relicto? Deinde tametsi ponamus extitisse eluviones; profecto si ætas B ab æterno fluxit, infinities probabilius est, primam numorum, literarumque inventionem ætate B contigisse, quam ætate A, pauca millia annorum complectente: cur ergo nihil e terris occasione eluvionum congestis, ac commixtis unquam deprehendimus, e quibus vel suspicari liceat mundum ante ætatem A extitisse? anne verosimile est, omnia hujusmodi monumenta eluvionibus absumpta fuisse, quin ulla eorum memoria ad nostram ætatem pertingere potuerit? Dicendum ergo est, mundum ita esse a Deo conditum, ut initium existendi habuerit.

Schol. Qui existimant, ne potuisse quidem mundum existere ab æterno, sic fere ratiocinantur: *1mo.* Materia hujus mundi a Deo vel est condita ex nihilo, vel ex alia quapiam re: alterum istud dicere frustra esset; rediret enim quæstio de eo, ex quo materia hujus mundi condita diceretur. Quod si autem ex nihilo condita est, aliquando fuit nihil, ac proinde existendi initium habuit. Adde: mundus eo ipso,

quod

quod nihil in se contineat suæ ad existendum determinationis, debuit aliquando indifferens esse ad existendum: atqui nunquam fuisset ad existendum indifferens, si ex omni æternitate extitisset, ergo. 2do. Si mundus extitisset ab æterno, tempus reale præteritum esset infinitum: atqui tempus reale præteritum nequit esse infinitum, quod sic declaro. Eo ipso, quod tempus reale futurum fine careat, illud ab hoc præsente momento effluere totum nunquam poterit; ergo neque præteritum tempus reale potuisset effluere, ita ut ad præsens momentum deveniatur, si fuisset infinitum. *Conf.* tenet. Nam inter præteritum tempus infinitum, & futurum hoc unum discrimen intercedit, quod præsens momentum sit finis præteriti temporis altero termino carentis, & idem præsens momentum sit initium futuri itidem altero termino carituri: non est ergo, cur futurum tempus infinitum non posset effluere, si præteritum illud pariter infinitum effluere potuisset. Neque juvat confugere ad æternitatem Dei, quæ nunquam finienda sit, tametsi initium non habuerit. De hac enim longe aliter esse sentiendum, utpote in qua nulla successio locum habet, sed tota semper existit, in Theolog. natur. patebit.

128. *Obj. cont.* 3. *Prop.* 1mo. Quidquid Deus cognoscit, id ab æterno *cognitum* est; ergo etiam quidquid condit, ab æterno *conditum* sit; oportet: adeoque mundus non est a Deo conditus ita, ut initium existendi habuerit. *P. conf.* Voluntas Dei, cujus efficacitate mundum ille condidit, non minus æterna est, ac sit ejusdem intelligentia; ergo si id, quod Deus cognoscit &c.

R. *C. ant. N. conf.* Ad prob. *D. ant.* Voluntas Dei, cujus efficacitate &c. attamen ejus voluntas liberrima est in condendis rebus, non item intelligentia in iisdem cognoscendis *C. ant.* secus *N. ant. & conf.* Quodsi Deus non cognovisset ex omni æternitate ea omnia, quæ cognosci possunt, aliquando rerum quarumpiam ignoratione laborasset; quæ magna sane imperfectio est. Contra ex eo, quod mundus aliquando non extiterit, nulla redundat in Condi-

ditorem imperfectio: cum enim ille se solo beatissimus sit, e mundi effectione nihil ei felicitatis accrescit; ac proinde neque detrimentum ullum ex ejusdem absentia capere potest. Igitur voluntas Dei liberrima est, ut condat res quasdam, aut nullas condat; item ut iis hoc, aut illud tempus pro existendi initio præstituat.

129. *Obj. 2do.* Voluntas Dei, qua is mundum condidit, continet in se sufficientem existentiæ mundi rationem; ergo quemadmodum voluntas illa æterna est, ita mundus etiam æternus sit, oportet (12. *cor.* 2.)

℟. *D. ant.* Continet in se sufficientem existentiæ mundi rationem, existentiæ, inquam, ei tempori respondentis, cui illam Deus respondere vult *C. a.* existentiæ hoc modo non limitatæ *Neg. ant. & conf.* Ex eo, quod Deus velit mundum condere, non illico intelligitur existere mundus, sed solum intelligitur existere, aut exsiturus *eo tempore*, quo Daus illum existere vult: secus enim evinceretur, eos omnes homines, qui primum nascituri sunt, jam existere, immo ex omni æternitate exstitisse, cum voluntas eos producendi in Deo nunquam non extiterit. Igitur ut mundus existat, non sufficit inesse Deo voluntatem eum condendi, sed præterea adesse debet illud tempus, cui Deus existentiam ejusdem vult respondere.

130. *Obj. 3tio.* Si mundus initium existendi habuisset, necesse fuisset Deum mutari: atqui mutatio in Deum cadere non potest (86); ergo. *P. maj.* Deus tempore quodam cæpisset esse conditor mundi; ergo fuisset mutatus.

℟. *N. maj.* Ad prob. *Dist. antec.* Deus tempore quodam cœpisset esse conditor mundi, si denominationem *conditoris* ab existentia effectus conditi velis desumere *C. a.* si, ut fieri oportet, denominationem *conditoris* desumas ab efficacissimo illo Divinæ voluntatis decreto, quo ille mundum condidit *N. ant. & conf.*

Efficacissimum illud voluntatis decretum, quo mundus effectus est, ea prorsus ratione inerat Deo ex omni retro æternitate, qua inerat tunc, dum mundus

existere cœpit; ut adeo per existentiam mundi Deo nihil intus accesserit. Hinc si a dicto decreto desumas denominationem Conditoris, Deus Conditor mundi nunquam esse cœpit; sin autem ob existentiam mundi hanc ei denominationem tribuas, cœpit omnino esse conditor mundi, at nulla in eodem propterea mutatio accidit. Nempe denominationes, ut vocant, comparativas potest ens obtinere, tametsi ipsum omnino maneat immutatum. Sic e. g. quamvis statura Petri maneat invariata, si tamen Paulus sensim ita excrescat, ut corpore Petrum exæquet, iste novam adipiscetur denominationem, diceturque *æqualis Paulo*; tametsi neque aliqua mutatione in se facta hanc denominationem obtinuerit, neque hæc obtenta ullam in eum induxerit mutationem. Atqui hujusmodi est ea denominatio, quæ Deo quodam tempore accedit ex eo, quod res, quam condit, ad existentiam perveniat. Eleganter hanc in rem Petrus Abailardus *L. 3. introduct. cap. 6.* „ Cum dicimus, „ inquit, Deum aliquid facere, non aliquem in operando motum illi inesse intelligimus, vel aliquam „ in laborando passionem, sicut nobis accidere solet; „ sed ejus sempiternæ voluntatis novum aliquem significamus effectum. Cum ergo dicimus eum aliquid „ facere, dicere est, juxta voluntatem ejus aliquid „ contingere, ut in ipso nihil novi contingat, sed „ novum aliquid, sicuti in ejus voluntate fixum per„ manet, fiat. Unde bene est illud Philosophicum: „ - - - stabilisque manens dat cuncta moveri. "

Schol. Ii, qui tuentur, ne potuisse quidem mundum ab æterno extitisse, præterea sequentem cum primis objectionem diluendam habent.

131. *Obj. 4to.* Ante quodlibet, quod cogitari possit, temporis momentum existere mundus potuit; ergo ab æterno existere potuit. *Prob. conj.* Si mundus ante quodlibet temporis momentum, quod cogitari possit, extitisset, procul dubio extitisset ab æterno: ergo etiam, si potuit existere ante quodlibet temporis momentum, quod cogitari possit, potuit existere ab æterno. *Prob. conj.* Ab *esse* ad *posse* legitima est argumentatio (17. *cor.* 2.); ergo,

R. *D. ant.* Ante quodlibet &c. Hoc est, ante quodlibet momentum *distributive* sumptum existere mundus potuit, ita ut nullum possit cogitari determinatum temporis momentum, de quo non sit vera hæc enunciatio: *mundus poterat ante hoc momentum existere. C. ant.* Hoc est, ante omnia, quæ cogitari possint, temporis momenta *collective* sumpta potuit mundus existere *N. ant. & conf.* vel *D.* etiam *conf.* Ergo ab æterno potuit existere *pro tempore*, hoc est, ab æterno fuit habilis, ut quocunque Deo libuerit, temporis momento cum initio existendi producatur *C. conf.* Ergo ab æterno potuit existere *pro æterno*, seu ita, ut existendi initio careat *N. conf.*

Ad prob. *C. ant. D. conf.* Ergo etiam, si potuit existere ante omnia, quæ cogitari possint, momenta temporis collective sumpta, potuit existere ab æterno, intellige *pro æterno C. conf.* Si hoc solum sensu potuit existere ante omnia, quæ cogitari possint, momenta temporis, quod nullum possit cogitari determinatum temporis momentum, de quo non sit vera hæc enunciatio: *mundus poterat ante hoc momentum existere*, potuit existere ab æterno *pro æterno N. conf.* Ad ult. prob. *Dist. ant.* Ab *esse* ad proprium *posse* valet argumentatio *Conc. ant.* ad *posse* alienum, seu ad *posse* aliter sumptum, quam sumatur ipsum *esse*, valet argumentatio *N. ant. & conf.* Si mundus ante quodlibet, quod cogitari possit, temporis momentum extitisset; utique extitisset ante omnia, quæ cogitari possint, temporis momenta collective sumpta, ac proinde extitisset ab æterno: ergo proprium *posse* hujus *esse* conditionati est, posse existere ante omnia, quæ cogitari possint, temporis momenta collective sumpta. Id est, ex hoc antecedente: *si mundus ante omnia, quæ cogitari possint, temporis momenta extitisset, extitisset ab æterno pro æterno*, vi allati axiomatis nonnisi isthoc consequens fluit: *ergo si mundus posset existere ante omnia, quæ cogitari possint, temporis momenta collective sumpta, posset existere ab æterno pro æterno*, quod verum esse nullus inficiatur.

Urgeb. Deus ab æterno habuit potentiam creandi mundum, & mundus ab æterno fuit aptus ad exi-

stendum; ergo non est, cur mundus ab æterno exi-stere nequivisset.

℟. *Dist. ant.* Deus ab æterno habuit potentiam creandi mundum *pro tempore*, seu cum initio existendi, & mundus ab æterno fuit aptus ad existendum itidem *pro tempore C. ant.* Ab æterno *pro æterno* habuit Deus potentiam creandi mundum, aut iste fuit aptus ad existendum *Neg. ant. & conf.* Si demonstretur semel, repugnare æternam mundi existentiam; consequens est, mundum nunquam fuisse aptum ad existendum *pro æterno*, ac proinde neque Deum habuisse potentiam creandi mundum ab æterno *pro æterno*: quippe contradictionem in se complectentia producere ad omnipotentiam Dei non pertinet.

CAPUT SECUNDUM.

De Corporis Notione, & Elementis.

132. *Corporum* nomine veniunt entia hæc composita, e quibus mundum aspectabilem tanquam partibus coagmentatum cernimus. Quod ad essentiam corporis attinet: eam pervidere non possumus. Cum enim quodlibet corpus quoddam compositum sit, unus ille posset ejus essentiam pervidere, qui omnes ejusdem partes minimas, & simul modum, quo hæ copulatæ sunt, perspecta haberet (57. *cor.*). Hinc nonnisi *descriptivam* quandam ejusdem definitionem (*Log.* 47) adferimus, aimusque: *corpus* esse substantiam (vel potius substantiarum inter se copulatarum collectionem (72. *cor.* 2.) impenetrabilem, extensam, dividuam, mobilem. *Impenetrabilitas* ea corporum proprietas est, qua fit, ut unum eorum e loco suo arceat alterum, ita ut duo corpora ad unum eundemque locum occupandum nullis naturæ viribus, nobis notis, adigi possint. Hanc, uti & extensionem, visibilitatem, ac mobilitatem cuivis corpori convenire, amplissima evincit inductio. Non minus certum est, cha-

characteres hos simul sumptos nonnisi corporibus esse proprios: ut adeo prolata, quam attulimus, descriptione quisque satis intelligat, id a nobis designari, quod vulgo *corporis* nomine venire solet.

133. *Elementa*, seu *principia* corporum appellamus prima illa corporum initia, e quibus ea ultimo coalescunt, & ad quæ in eorundem resolutione mens denique nostra cogitatione sua devenit.

134. *Propositio I.* Elementa corporum sunt entia simplicia. *Prob.* Cum unumquodque corpus e pluribus partibus inter se unitis compositum sit (132), in quolibet corpore inesse debent entia quædam simplicia, ex quibus inter se consociatis illud coalescat (58): atqui hæc ipsa sane entia habenda sunt pro corporum elementis (*præc.*); ergo.

Coroll. Cum omne corpus sit compositum, elementa seorsim considerata potius *initia* corporum, quam *corpora* sunt dicenda: quemadmodum unitas non *numerus*, sed *initium numeri* solet nuncupari.

Schol. Quæri hoc loco potest, an unumquodque corporis elementum unico duntaxat individuo loci puncto contineatur, ac proinde prorsus inextensum sit? Non enim desunt, qui elementis, ut ut simplicibus, ac individuis *virtualem* quandam extensionem tribuant, in hoc consistentem, quod unumquodque eorum per dividuum quoddam spatium diffusum sit, ita ut alterum altero majus etiam spatium occupet.

135. *Propositio II.* Quodlibet corporis elementum unico duntaxat individuo loci puncto continetur, ac proinde inextensum est. *Prob.* Si quoddam elementum occuparet spatium dividuum, sequeretur, eandem numero simplicem elementi substantiam existere & in una, & in altera dividui illius spatii parte, ac proinde id, quod in una parte spatii existit, reapse non esse distinctum ab eo, quod alteram ejusdem partem occupat. Non enim posset dici, unam spatii partem una, alteram altera elementi parte impleri; cum ens simplex partibus careat. Atqui ejusmodi proprietas elementis tribui nequit. Cum enim corpora nihil aliud sint, quam congestus elementorum certa ratione

consociatorum, non est elementis attribuenda ejusmodi proprietas, cui oppositam experimur in omnibus iis corporibus, in quibus experimento locus est; nisi forte ratio quædam adsit, quæ evincat, aliter in eo genere de elementis, ac de corporibus, quæ in nostros sensus incurrere possunt, sentiendum esse (*Log.* 136.): atqui imprimis in omnibus sane corporibus, in quibus experimento locus est, oppositam proprietatem experimur. Videmus enim in his ea, quæ distinctum locum occupant, semper esse distincta, ita ut satis magnis viribus adhibitis a se invicem etiam separari possint. Deinde nulla sane adest ratio, quæ evincat, hoc in genere aliter de elementis, ac de iis, quæ cernimus, corporibus esse sentiendum.

136. *Confirmatur.* Si elementum simplex posset implere dividuum quoddam spatium, ut ut exiguum; non est ratio, cur non posset condi elementum simplex, ac individuum, quod natura sua exigat implere spatium cujuspiam montis maximi: atqui istud sane ridiculum videtur.

Coroll. 1. Limites extensionis (77) *figuram* efficiunt. e. g. Quadrata mensæ cujuspiam figura consurgit ex iis limitibus extensionis, qui in eadem mensa reperiuntur. Porro cum elementa corporum inextensa sint, in iis limites extensionis locum non habent: igitur elementa corporum seorsim sumpta nullius figuræ sunt.

Coroll. 2. Id quoque facile intelligitur, elementa corporum, eo ipso, quod simplicia, & simul inextensa sint, nulla omnino magnitudine gaudere; sive voc abulo *magnitudinis* extensio quæcunque, seu multitudo partium, totum aliquod efficientium designetur (64).

137. Neque dicas, ex eo, quod singula corpora, quæ sub sensus cadunt, extensa esse deprehendantur, juxta leges inductionis inferre licere, ipsa etiam elementa corporum extensa esse. Nam in corporibus sola *formalis* extensio (77. *Schol.*), a multitudine partium dependens, notatur; adeoque vi inductionis extensio *formalis*, non autem *virtualis*, deberet a cor-

corporibus ad elementa extendi: at ad elementa simplicia utique neque *formalis* extendi potest (*Log.* 137).

Schol. 1. Inextensa corporum elementa solent etiam *materiæ puncta* nominari.

Schol. 2. Leibnitzius agnoscit quidem elementa corporum debere esse simplicia, prorsusque inextensa; multas tamen præterea iisdem proprietates tribuit, quæ sustineri nulla ratione possint. Nempe ait imprimis corporum elementis, quæ Græco vocabulo *monades*, seu *unitates* nominat, inditam esse quandam *vim repræsentandi*, qua universum hoc sibi repræsentent, sed *obscure* duntaxat, & sine *apperceptione*, id est, sine reflexione super perceptiones habitas: ineſſe iis principium quoddam internum, unde omnes earum mutationes oriantur: pollere easdem quopiam appetitu: ne binas quidem posse esse sibi omni ex parte similes, seu homogeneas &c. Quod ad postremum isthoc attinet, sciendum est, Leibnitzium universe tenere, *non posse fieri, ut duo individua solo numero differentia in hoc mundo existant*: quod enunciatum vocat ille principium identitatis *indiscernibilium*, & e principio rationis sufficientis necessario profluere existimat. Contra quem sit

138. *Propositio III.* Nihil vetat, quominus asseramus, omnia corporum elementa esse homogenea, sibique simillima. Nam imprimis plura individua perfecte esse similia, ac solo numero differre profecto nullam involvit contradictionem, neque eorum procreatio ulli Divinæ perfectioni repugnat, uti ex objectionum solutione uberius patebit. Deinde si elementa essent heterogenea, deberent vel figura, vel magnitudine, vel denique viribus quibusdam discriminari. Jam vero prima duo elementis simplicibus, & prorsus inextensis minime conveniunt (136. *cor.* 1. & 2). Quod autem ad vires attinet: nulla ratio adest, cur elementis aliis alias, & non potius omnibus easdem vires ineſſe dicamus; cum uti Physici norunt,

omnis hæc, quam in corporibus experimur, varietas enasci possit, etiamsi elementa omnia iisdem omnino viribus prædita esse ponantur. *a*).

139. *Obj.* 1*mo*. Ex perfecta duorum entium similitudine consequeretur in Deo fæcundissimo defectus quidam, & sterilitas; ergo ne bina quidem elementa possunt esse homogenea. *Prob. ant.* Ad infinitam Dei fæcunditatem pertinet, tot diversa, & dissimilia entium genera producere, quot numero entia producit; ergo.

Confirm. 1*mo*. Si bina elementa essent omnino sibi simillima, non esset ulla ratio sufficiens, cur unum eorum esset in suo potius, quam alterius loco. 2*do*. Unum id genus elementum ne Deus quidem posset ab altero discernere; ergo.

R. *D. ant.* Ex perfecta &c. si ideo conderet duo entia similia, quod nequeat condere dissimilia *C. ant.* Si pro sua duntaxat libertate malit similia potius condere, quam dissimilia *N. ant. & conf.* Ad prob. *N. ant.* Ad infinitam Dei fæcunditatem id solum pertinet, ut possit innumera entia, quæ proprietatibus discrepent, condere; non autem, ut etiam reapse semper dissimilia condat. Profecto magis commendat Divinam potentiam, & fæcunditatem, non tantum diversissima rerum genera, sed præterea innumera in quolibet genere individua posse condere, quam si ab ea non nisi generum varietas proficisci posset.

Ad

---

a) Qui possint tam diversa, quæ cernimus, corpora ex homogeneis elementis coalescerre, hac similitudine illustrari potest. Ponamus ex homogeneis nigris punctis, sibi admodum vicinis, effórmari 24 literas alphabeti. Puncta hæc referunt speciem elementorum homogeneorum: 24 literæ alphabeti e punctis istis efformatæ repræsentant insensibiles corporum particulas, diversæ molis, ac figuræ, ex elementis proxime coalescentes, quæ nomine corpusculorum *primitivorum* venire solent: quarum quidem longe plures possunt esse diversæ classes, quam viginti quatuor. Porro syllabæ e 24 literis alphabeti efformari solitæ imago sunt corpusculorum *derivatorum*, seu eorum, quæ e primitivis varie consociatis componuntur: denique in tanta vocum e syllabis coalescentium varietate intueri licet varietatem corporum sensibilium, e corpusculis derivativis conflatorum.

Ad Confirm. 1. Ajo, uni eorum unum, alteri alterum *localem* existendi modum, alibi describendum, obvenire posse, neque solere considerari in elementis hoc discrimen, dum de eorum homogeneitate agitur.

Ad Confirm. 2. *N. ant.* Tametsi enim duo elementa sint omni ex parte similia, numero tamen inter se differunt: cur ergo Deus infinita perspicacitate sua non posset pervidere intimam illam utriusque naturam, qua tam hoc, quam illud efficiatur id ipsum individuum, quod est, ac proinde cur unum ab altero discernere nequiret?

140. *Obj.* 2*do.* Nunquam deprehendimus vel duo corpora, usquequaque sibi similia. Sic ne in vastissimis quidem sylvis repereris vel duo, ejusdem licet arboris, folia, quæ nulla omnino ex parte dissimilia essent; ergo dissimilitudo hæc ope inductionis ad ipsa etiam elementa porrigi debet.

℟. *C. ant. N. conf.* Omnis enim ea varietas, quam in corporibus cernimus, a diversa partium conjugatione proficiscitur: quod nimirum nunquam eveniat, ut diversæ insensibilium corpusculorum *species* eadem proportione, & eodem prorsus modo sint consociatæ in uno, & altero corpore. Hinc ea corporum constitutio, quæ dictæ dissimilitudinis radix est, inter relativas proprietates est referenda; quas ope inductionis ad simplicia corporum elementa extendi non posse, jam in Logica diximus *n.* 137.

141. *Obj.* 3*tio.* Si omnia corporum elementa essent inter se similia; non possent ex iis componi diversissima hæc, quæ cernimus, corpora: ergo. *Prob. ant.* Si literæ omnes essent homogeneæ, ita ut singulæ referant e. g. literam *a*; ex iis non possent diversæ syllabæ efformari, ac proinde neque voces: ergo similiter.

℟. *N. ant.* Ad prob. *C. ant. N. conf.* Dispar ratio est. Nam litera *a* non habet eam proprietatem, ut cum aliis sibi similibus literis *a* conjuncta, in diversis distantiis, positionibusque diversos sonos efficiat, sed ex ejusmodi consociatione nonnisi idem sonus repetitus exoritur. Ex adverso elementa corporum pro

variis distantiis mutuis varias in se invicem vires exerunt, uti Physici norunt: quo stante ostenditur in Physica, in corpore pro vario numero, positioneque elementorum ipsum constituentium, ut ut ceteroquin homogeneorum, diversissimas enasci debere corporum vires compositas, quibus illud in sensus nostros, aliaque corpora agat, aut ejus partes inter se cohæreant. Consequenter non obstante elementorum homogeneitate evenire potest, ut unum corpus sit dulce, alterum amarum; istud durum, molle illud &c. Hoc est, omnis illa, quam in corporibus experimur, varietas exoriri potest.

CAPUT TERTIUM.

De Continuo, & Contiguo.

142. *Continuum* est id genus extensum, cujus partes sic continuantur, ut aliæ iisdem interseri nequeant. Dividitur in mathematicum, & physicum. *Continuum mathematicum*, quod aliqui *metaphysicum* nominant, est, cujus partibus nulli reapse hiatus sunt interjecti, seu quod *stricte* continuum est. e. g. Tempus: linea nuspiam interrupto fluxu puncti generata. *Physicum* dicitur, cujus partes nonnisi judicio sensuum continuantur ita, ut nihil eis interseri possit, reapse autem exiguis quibusdam intervallis, sensus nostros effugientibus sejunctæ sunt,

143. *Contigua* dicuntur illa, quæ se se mutuo contingunt. Porro attactus alter est mathematicus, alter physicus. Attactus *mathematicus* eorum est, quæ se se *reapse* contingunt, seu ita, ut nullo prorsus intervallo sejungantur: *physicus* vero inter illa datur, quæ reapse distant inter se, verum tam exiguo intervallo, ut mutua ipsorum distantia ope sensuum discerni non possit.

144. *Propositio I.* Ens simplex ac inextensum alteri simplici ac inextenso non potest esse contiguum, quin compenetrentur. Sint enim in linea recta AB

(Fig.

(*Fig.* 1.), si fieri potest, e. g. duo materiæ puncta C & D, se se contingentia, nec tamen compenetrata. Ponatur deinde punctum C manere immotum, punctum vero D in eadem linea recta versus A tantisper promoveri, ut cum puncto C compenetrari intelligatur. His positis sic ratiocinor: Ante compenetrationem vel totum punctum C a toto puncto D ex integro contingebatur, ita nimirum, ut nihil sit in puncto C, quod non tangeretur a toto puncto D, & vicissim, vel in alterutro aliquid inerat, quod ab altero toto non contingebatur. Si primum: palam est, post factam puncti D versus A adductionem non perdurare priorem illum adæquatum contactum, ac proinde ea adductione contra hypothesim potius sublatam esse, quam effectam punctorum C & D compenetrationem, quod absurdum est. Sin alterum; assumpta materiæ puncta nequeunt esse simplicia, & prorsus inextensa; qua enim ratione fieri posset, ut duo materiæ puncta simplicia, & inextensa se se ex aliqua duntaxat parte, & non ex toto contingant?

Idem argumentum hoc quoque modo proponi potest. Ponamus duo illa materiæ puncta C & D uno eodemque individuo spatii puncto contineri, adeoque esse compenetrata. Ea ex integro se se contingent ita, ut nihil sit in puncto C, quod non contingatur a toto puncto D, & vicissim. Porro ponamus puncto C immoto punctum D versus B tantisper removeri, nempe quantum necesse esse existimas, ut eadem puncta cessante priori compenetratione jam in duobus diversis spatii punctis existant, sed tamen se se contingant. Evidens sane est, post hanc puncti D a puncto C remotionem, non remanere priorem illum adæquatum contactum; is enim utique minimo quovis unius puncti ab altero recessu turbari debet: ergo post eam puncti D a puncto C remotionem puncta illa non amplius contingent se se ex integro ita, ut nihil sit in puncto C, quod non tangatur a toto D. Atqui puncta inextensa nequeunt se se contingere, nisi ex integro; post dictam ergo remotionem se se puncta illa prorsus non contingent. Unde „ sibi

„ ipsi

„ ipsi vim inferat, oportet (inquit Boscovichius) qui „ punctum puncto contiguum concipiat, & tamen „ extra ipsum positum, nec compenetratum. Concipit globulos quosdam extensos, qui globuli ex „ una parte se contingant, ex alia a se recedant, „ ubi partes ejusdem puncti admittet, & indivisibilitatis, ac inextensionis ideam destruet. "

145. *Confirmatur.* Geometra variis modis demonstrat, ex inextensis punctis mathematicis sibi contiguis nequaquam posse componi ullam extensionem continuam, ac proinde punctum non esse partem lineæ continuæ, sed terminum duntaxat *a*): atqui, si duo inextensa materiæ puncta se se contingerent, quin compenetrentur, profecto duo illa puncta mathematica, quæ a realibus illis materiæ punctis occupari conciperemus, essent contigua, & exiguam quandam lineolam continuam constituerent; ergo &c.

Coroll. In corporibus ergo elementa inextensa se se reapse non contingunt, adeoque nullum corpus est *mathematice* continuum. Eadem nihilominus elementa ope certarum virium cohærere inter se posse, in Physica explicatur.

146, *Objic.* Puncta materiæ, quamvis inextensa sint, possunt tamen esse impenetrabilitate prædita: ergo possunt, se se contingere, quin idcirco debeant compenetrari.

R. D. ant. Possunt esse ea impenetrabilitate prædita, vi cujus arceantur ab attactu mutuo *C. ant.* vi cujus fieri possit, ut unum materiæ punctum e loco suo

---

a) E. g. Componantur, si fieri potest, ex individuis punctis sibi contiguis duo circuli concentrici. Exterior constet e. g. mille, interior centum idgenus punctis. E quolibet exterioris puncto duci poterit recta ad commune centrum. Rectæ hæ, quæ erunt numero mille, nonnisi in communi illo, quo ducuntur, centro convenient, ut e Geometria notum est (*Geom.* 73). Quælibet ergo earum per aliud, & aliud interioris circuli punctum transibit: ac proinde interior ille circulus, qui centum duntaxat punctis constare ponitur, minimum mille puncta in se continebit, quod absurdum sit.

suo arceat illud alterum, quod reapse contingit *N. ant.* & *conf.* Impenetrabilitas inextensorum materiæ punctorum sita esse potest in quibusdam eorundem viribus, ut vocari solent, *repulsivis*, quæ mutuo eorum attactui adversentur. At ejusmodi impenetrabilitate prædita esse inextensa materiæ puncta, ut se se contingant, & tamen compenetrationi mutuæ resistant, res contradictionis plena est. Ex attactu enim mutuo sequeretur, puncta illa debere compenetrari, uti hactenus ostendimus; ex impenetrabilitate inferretur, eadem compenetrari non posse.

147. *Propositio II.* Terminus continui, quatenus terminus est, caret partibus. Si enim in eo genere, in quo est terminus, haberet partes, jam non totus esset terminus, sed ultima duntaxat ejus pars veniret hoc nomine: quia sola hæc esset extremus extensionis limes (76. 77.)

Coroll. 1. Igitur terminus lineæ est punctum individuum; temporis autem momentum individuum: superficiei, seu latitudinis est linea carens latitudine; solidi denique (seu trina dimensione, scilicet in longum, latum, & profundum gaudentis) terminus est superficies omni profunditate destituta.

Coroll. 2. Quoniam termini in eo genere, in quo sunt termini, omni prorsus extensione carent; si duo termini ad attactum mutuum deveniant, perfecte congruent, inque unum terminum abibunt: non secus, atque de punctis individuis locuti sumus n. 144. Igitur duo termini in continuo nequeunt esse contigui.

Coroll. 3. Nequit ergo contiguum esse punctum puncto in linea; momentum momento in tempore. Hinc quæcunque duo puncta designes animo in linea quapiam, inter illa intercedet lineola quædam continua. Eodem modo, quæcunque diversa duo momenta concipias in tempore, inter illa continuum quoddam tempus intererit. Eadem ratione patet, lineam lineæ in superficie; superficiem superficiei in solido contiguam esse non posse: ac proinde inter quaslibet lineas continuæ superficiei lineas superficiem; inter-

quas-

quaslibet binas continui solidi superficies solidum intercipi debere.

Coroll. 4. In qualibet definitæ longitudinis linea dari primum, & ultimum punctum, patet; at secundum, vel penultimum nullum est. Quodcunque enim punctum statuas e. g. pro secundo, inter primum, & alterum hoc punctum, quod secundum esse vis, intercedet continua quædam lineola (*Cor.* 3.); adeoque punctum illud non esset secundum, quod assumptioni repugnat.

Coroll. 5. Eodem modo patet, in quovis definito tempore dari primum, & ultimum momentum, non item secundum, & penultimum: in superficie suis limitibus definita adesse primam, & ultimam lineam, non tamen secundam, vel penultimam &c.

148. *Propositio III.* Quemcunque terminum animo designes in continuo, quo istud in duas quascunque partes veluti dividatur; erit ille utrique parti communis: id est, erit & finis partis prioris, & simul initium posterioris. Assumamus enim e. g. in linea continua A B (*Fig.* 1.) aliquem ejusmodi terminum, e. g. individuum punctum C, quo linea illa duas in partes dividi concipiatur. Ponamus illud esse terminum ultimum partis prioris. Si idem punctum non esset simul initium partis posterioris; pro hujus initio, seu termino primo deberet statui e. g. punctum D. Jam duo hi termini C & D contigui esse non possunt (*præc. cor.* 2.); igitur potest illis interseri quidpiam, quod nec ad priorem lineæ partem pertineat, cum hæc terminetur in C; nec ad posteriorem, cum ejus initium ponatur esse in D: ac proinde linea A B, contra quam assumptum est, mathematice continua non erit (142). Eodem modo patet, quodlibet momentum in tempore conceptum, esse communem duarum illius temporis partium limitem, ac terminum: item lineam, qua superficies aliqua continua in duas partes dividi concipitur, ad partem utramque pertinere &c.

149. *Propositio IV.* Quælibet linea continua duobus terminis interjecta, in minores semper, & mino-

nores lineolas sine ullo fine dividi potest. Pariter quodlibet definitum tempus in minora semper, & minora tempuscula sine ullo fine dividuum est. *Prima pars prob.* Utcunque exiguo intervallo distent inter se duo materiæ puncta A & B (*Fig.* 2.); si medio inter illa loco collocetur in eadem linea recta tertium punctum C, istud ad neutrius attactum deveniet, verum ab utroque intervallo quodam distabit. Si enim ad unius attactum veniret; eodem jure contingeret & alterum, cum ad ipsum intervalli medium collocari ponatur: hinc cum utroque compenetraretur (144), ac proinde tria puncta A, B, C, reapse uno eodemque individuo loci puncto continerentur, id est, puncta A & B nullo intervallo distarent inter se, quod assumptæ hypothesi repugnat. Eodem modo patet, inter puncta A & C loco medio collocari posse novum punctum *d*, & inter puncta C & B punctum *e*, quin ullum eorum ab altero contingatur: quod si fiat, assumptum intervallum A B in alia minora quatuor intervalla abibit, nempe in A*d*, *d*C, C*e*, & *e*B. Jam rursus in cujuslibet hujus intervalli medio poterit aliud materiæ punctum collocari, quin ullus punctorum attactus consequatur, ut evincit demonstratio nunc proposita. Quæ argumentandi ratio quia sine fine continuari potest, manifestum est, nullum posse cogitari definitum materiæ punctorum numerum, quo major interseri non possit immotis punctis A & B, utcunque exiguo intervallo sejunctis, quin ullus debeat consequi punctorum attactus mutuus, & compenetratio. Atqui istud tantundem est, ac quamlibet lineam continuam duobus terminis interjectam, utcunque exigua ea sit, in minores semper, & minores lineolas sine ullo fine dividi posse; quum enim aimus lineam continuam sine fine dividuam esse, nomine *divisibilitatis* nihil aliud, quam (ut ita dicam) *interseribilitatem* punctorum realium intelligimus.

Geometricam hujus divisibilitatis demonstrationem vide Geometriæ nostræ n. 170. & 171.

Prob. altera pars. Ponamus quoddam materiæ punctum ab A versus B (*Fig. ead.*) moveri, ita ut rectam

ctam A B intra minutum secundum percurrat. Illud quamlibet lineæ A B partem alia & alia assumpti illius minuti secundi parte percurrat, oportet; nam una, eademque temporis parte in diversis ejus lineæ partibus versari servatis naturæ legibus non potest; ergo quemadmodum linea A B sine fine dividua est, ita etiam exiguum illud tempus, quo eam percurri ponimus, sine ullo fine dividuum sit, est necesse.

Coroll. 1. Si in eo argumentandi genere, quo superius usi sumus, punctis inextensis substituas lineas latitudine, aut superficies profunditate destitutas; nullo negotio intelliges, superficiem duabus lineis interjectam in alias minores superficies, solidum continuum duabus superficiebus terminatum in alia minora solida sine ullo fine dividi posse. Quare universe concludere licet: quodlibet continui genus esse sine fine dividuum.

Coroll. 2. Detur spatium utcunque magnum dato tempore utcunque parvo percurrendum. Si spatium illud in quotcunque partes exiguas dividi concipiamus; semper in totidem partes dividi poterit etiam datum illud tempus exiguum. Hinc singulis spatii partibus utcunque exiguis semper singulæ dati temporis partes inter se distinctæ respondere poterunt; ac proinde non erit unquam consequens, ut a mobili id genus ingens spatium dato exiguo tempusculo percurrente, una eademque tempusculi illius parte plures simul diversæ spatii illius partes percurri debeant. Quemadmodum ex adverso eveniret, si sublata continui in infinitum divisibilitate, spatium percurrendum e. g. 1000. minimis partibus constaret, tempusculum autem datum nonnisi 10 minimas partes complecteretur. Stante ergo continui in infinitum divisibilitate non est, cur ingens quodcunque spatium quocunque exiguo tempusculo ab aliquo mobili percurri nequeat. *a).*

Schol.

---

a) „ Infiniti ideam non habemus (inquit Cl. 's Gravesande „ *Phys. Elem. Math. L.* 1. C. *IV. Schol.* 1.); ideo ideis non „ as-

Schol. Ex his tamen minime sequitur, etiam corpus quodlibet sine fine dividuum esse, quin unquam in

---

„ assequimur, quæ de infinito demonstramus: quæ tamen ex „ indubitatis principiis immediate sequuntur, certa sunt, &, „ quæ ex hisce deducuntur, etiam in dubium revocari nequeunt.“ Quare Tironibus fere sufficiet, demonstrationes hactenus positas rite penetrasse: in argutiis autem Adversariorum sequi poterunt eam disputandi regulam, quam Cl. Antonius Genuensis *Artis Logico-Crit. Cap.* 10. his verbis proponit: „Qui „ negat, si demonstret partem adversam esse *impossibilem*, partes suas plene fecit, nec tenetur solvere objectiones adversas: „ nam rationes, quibus rem impossibilem, esse probare conatur, nequeunt esse, nisi mera sophismata.“ Sic etiam quis a Geometra exigat, ut is, postquam demonstravit, crura hyperbolæ continenter accedere ad suas asymptotos, neque tamen posse, ullam cum iisdem concurrere, omnes *Ageometrarum* scrupulos, ac difficultates minutatim, dilucideque refellere teneatur? Nihilominus ad aliquas objectiones respondere lubet. Itaque.

Obj. 1*mo.* Si quodlibet spatium esset sine fine dividuum, dato tempore finito ne minimum quidem spatium posset percurri: atqui istud experientiæ adversatur; ergo. *P. maj.* Minimum quodque spatium complecteretur partes numero infinitas; ergo.

R. *N. maj.* Ad prob. *D. ant.* Minimum quodque spatium complecteretur partes numero infinitas, quarum quælibet sit definitæ magnitudinis *N. ant.* quarum quælibet sit infinite, vel potius indefinite parva, seu ut Geometræ nominant, infinitesima *C. ant.* & *N. conf.* Nullum spatium potest ejusm. partes, quarum unaquæque definitæ magnitudinis sit, numero infinitas continere. Sit enim spatium illud A B (*Fig.* 1.): concipiatur in ea pars, quam potest minima, sed tamen definita, e. g. C D: pars hæc aliquoties sumpta exhauriet totam lineam A B, ac proinde illa in linea hac infinitis vicibus contineri omnino non potest. Quod autem idem spatium ejusmodi partes, quarum quævis infinite parva sit, numero infinitas contineat, nihil officit. nam quælibet ejusmodi pars percurri potest tempusculo itidem infinite parvo: in quovis autem definito tempore hujusmodi tempuscula sunt numero infinita; non est ergo ratio, cur tota ejusmodi partium spatii collectio definito tempore nequeat percurri. „ Neque obstat, quod objecit quondam Epicurus, contineri sic „ infinitum in finito; sensu enim geometrico hoc non est impossibile, sed in omni dimensionum genere fit, uti modo demonstra-

in eo ad quædam elementa simplicia, & inextensa deveniatur. Cum enim nullum corpus sit mathematice con-

„ stravimus: ita in triangulo finito infinitus continetur puncto-
„ rum numerus; in prismate triangulari finito infinitus trian-
„ gulorum numerus, & sic porro in extensione superioris gene-
„ ris semper est infinitum inferioris.“ Krafft *Phys. Tom.* 1. §. 22.

Schol. Ceterum advertendum est, e. g. lineam quampiam esse sine fine dividuam, non esse aliud, quam ejus duobus extremis terminis plura & plura sine fine materiæ puncta interseri posse. Porro quotcunque materiæ puncta ponas iis interseri, nunquam ita imminuentur intervalla, ut reapse evadant infinite parva: ergo non potest dici, spatium proprie constare quibusdam partibus infinite parvis. Quia tamen nulli possunt assignari limites, ultra quos non possint ea intervalla imminui novorum materiæ punctorum interpositione, fundamentum præbetur nobis, ita imminuendi nostro concipiendi modo partes spatii, ut ab omni definito limite mentem abstrahamus. Quod ubi præstamus, quælibet id genus pars erit infinite, vel potius indefinite parva; at juxta nostrum duntaxat concipiendi modum.

Obj. 2do. Si linea quælibet sine fine dividua esset, sequeretur, quamlibet lineam minimam æqualem esse alteri maximæ, quod absurdum est; ergo. *P. ant.* Sint duæ lineæ, quarum una sit æqualis digito, altera pedi geometrico. Utraque partes infinitesimas contineret numero infinitas, & quælibet infinitesima lineæ minoris esset æqualis cuilibet infinitesimæ lineæ majoris: ergo duæ illæ lineæ essent æquales.

R. *N. ant.* Ad prob. *N. alt. memb. ant.* & ajo: infinitesimam pedis majorem fore infinitesima digiti. Sint enim duæ lineæ inæquales, e. g. digitus, & pes geometricus. Utraque dividatur in aliquot partes æquales, ita tamen, ut numerus partium utrobique sit idem, e. g. = 10. Quoniam evidens est ex Geometria, *partes similes duorum totorum esse ut tota ipsa*; quælibet decima pedis pars erit ad quamlibet decimam digiti partem, ut est totus pes ad totum digitum. Porro concipe hunc utriusque lineæ partibus communem numerum, ut lubet, augeri; dicta inter partes proportio nunquam turbabitur: consequenter etiam infinitesima pedis pars erit ad infinitesimam digiti, ut totus pes ad digitum totum.

Urgeb. Si pes dividatur in partes infinitas æquales, & decempeda etiam ita dividatur, ut pars unaquæque decempedæ sit æqualis parti cuivis pedis; numerus partium in decempeda erit decuplus numeri partium in pede: consequenter cum numerus par-

continuum (145. *cor.*); sit quoddam corpus æquale lineæ A B (*Fig.* 2), constetque e. g. quinque individuis punctis A, *d*, C, *e*, B, inter se distantibus. Dividatur primo corpus illud in duas partes, quarum altera contineat tria puncta A, *d*, C, altera autem reliqua duo *e*, & B. Utraque hæc pars subdividi poterit in novas partes reales; prior in tres, posterior in duas, sed ita, ut jam quælibet nova pars nonnisi unico materiæ puncto constet. Hinc ulteriores divisiones sine fine continuandæ non amplius realium corporis partium erunt, sed intervallorum, dictis quinque materiæ punctis interjectorum.

150. *Propositio V.* Continuum ex suis terminis, tanquam partibus componi nullo modo potest. Nam secus sequeretur, ex pluribus id genus terminis, sibi additis, & agglomeratis posse conflari continuum: atqui istud admitti nequit. Ii enim se se contingere non possent in eo continuo (147. *cor.* 2.); si autem certis intervallis distarent inter se, totum ex iis conflatum non esset continuum, intellige mathematicum (142). Igitur continuum ex suis terminis, tanquam partibus componi nullo modo potest.

Coroll. 1. Igitur utcunque exiguam lineolam animo designes, hæc non ex punctis, sed ex aliis minoribus lineolis sine ullo fine dividuis componetur: si enim in divisione lineæ ad individua puncta aliquando deveniretur; eo ipso continuum ex suis terminis, tanquam partibus componi deberet. „ Si post

„ quo-

---

partium in pede sit infinitus, erit numerus partium in decempede decuplus hujus numeri infiniti: sequetur ergo, unum infinitum altero posse esse majus. Atqui sequela hæc absurda est; ergo.

R. *Concesso enthymemate N. subs. min.* „ Unde notum est „ Adversariis hoc esse absurdum? an contradicit axiomati alicui „ vulgo recepto? Nequaquam me hercule; nullum enim est „ axioma, quod omnia infinita æqualia ponit: nec infiniti natu„ turæ repugnat, ut ab alio infinito superetur. " Cl. Keill. *Introd. ad veram Phys. Lect.* 4. Nempe infinito generaliter considerato non sunt tribuendæ proprietates quantitatis determinatæ, inquit s' Gravesande, qui *Phys. Elem. L.* 1. *C. IV. Schol.* 2. infinitorum *inæqualitatem* evidenter demonstrat.

„ quotcunque sectiones lineæ alicujus pervenires ad „ partem ulterius insecabilem; hæc certe esset punctum, quod solum insecabile est in linea: sed ita „ linea constaret ex certo numero punctorum, quod „ absurdum est Geometris. Idem hoc applicari potest ad superficies, & corpora Geometrica.“ Cl. Krafft. *Prælect. Acad. in Physicam* T. 1. §. 22,

Coroll. 2. Pariter tempusculum unumquodque non ex momentis, sed ex aliis tempusculis minoribus tanquam partibus suis consurgit. Unde „ linea continua, „ & tempus continuum generari intelliguntur, non „ repetitione puncti, vel momenti, sed *ductu continuo*; in quo intervalla alia aliorum sint partes, non „ ipsa puncta, vel momenta, quæ continuo ducuntur.“ *Boscov. supp.* in *L.* 1. *Stay.* §. VI.

CAPUT QUARTUM.

De Loco, Spatio, & Tempore; ubi etiam de Replicatione, & Compenetratione.

151. *Locus* entis est id, per quod respondetur ad interrogationem *ubi*. Dividitur in absolutum, & comparativum. *Absolutus* est, qui fixus concipitur absque ullo ad alia entia, quæ enti locum illum occupanti coexistunt, respectu. *Comparativus* pendet a certa positione entis, cum aliis ipsi coexistentibus comparati: unde etiam determinatur per distantias, quæ inter illud ens, & alia tria, vel plura ipsi coexistentia, non in eadem linea recta posita intercedunt. Sic locum comparativum Urbis Budensis intelliget quispiam, si. e. g. cognito prius situ Strigonii, Albæ Regiæ, & Vaciæ, edoceatur, quotnam illa milliaribus ab unaquaque harum urbium distet.

Coroll. 1. Locus absolutus entis mutari potest, quin simul mutari debeat comparativus. Si enim e. g. in systemate Telluris motæ corpora terrestria motu communi ferantur ita, ut mutuas inter se distantias non mu-

mutent; absoluta sua loca continenter variant, non item comparativa.

Coroll. 2. Potest fieri, ut ens locum suum comparativum retineat relate ad aliqua entia ipsi coexistentia, mutet vero relate ad alia. e. g. Urbs Tyrnaviensis constanter retinet locum suum comparativum relate ad alias urbes, mutat vero relate ad astra.

152. Spatium tribui solet in reale, & imaginarium. Spatium, quod e. g. in foro hujus Urbis cernimus, *reale* est; quod vero ultra hunc mundum sine fine porrigi concipimus, est *imaginarium*. Tempus pariter in reale, & immaginarium dispesci solet. Tempus *reale* est, quod reapse fluit, aut fluxit: *imaginarium* vero, cujus meram possibilitatem animo fictimus.

153. Sunt, qui spatium istud, quod imaginarium vocamus, putent reapse exstare etiam nulla re existente, dicantque esse *realem* quandam capacitatem, continuam, æternam, immensam. At horum opinationem sustineri non posse, facile patet. Nam id genus realis capacitas profecto neque substantia, neque accidens dici potest, ac proinde commentitia est. Quid, quod ejusmodi proprietatibus prædita esse deberet, quæ nonnisi Deo convenire possunt, ut est existentia æterna ex quadam naturæ necessitate proficiscens?

154. Leibnizio, & Wolffio reale spatium est ordo coexistentium, ubi primum extra secundum, hoc extra tertium, & ita porro concipimus: locus vero iisdem est determinatus ceteris coexistendi modus, quo unum aliis ita coexistit, ut nullum aliud modo illo coexistat iisdem. e. g. In foro hujus Urbis dicunt propterea dari reale quoddam spatium, quod complura undique ædificia simul existentia certam quandam relationem, certumque in coexistendo ordinem inter se habeant. Deinde, inquiunt, cum ædificia hæc sibi invicem coexistunt, quodlibet eorum certum quendam, & determinatum ceteris coexistendi modum obtinet, qui pro ejusdem loco haberi debeat.

155. Atque hac quidem ratione spatium, ac locum congrue explicari fatendum est; dummodo nomine

certi illius, ac determinati existendi modi, quem pro loco cujuspiam e. g. materiæ puncti habes, intelligas aliquid mutabile in ipso materiæ puncto, quod fundamentum præbeat realis relationis determinatarum ab aliis materiæ punctis distantiarum, ita ut duo materiæ puncta determinatam habere distantiam tantundem sit, ac ea determinatis quibusdam existendi modis (quos nos deinceps *locales* existendi modos vocabimus) prædita esse, quos necessario mutent, ubi eam distantiam mutant. „ Sive is modus dicatur res (in-„ quit Boscovichius), sive modus rei, sive aliquid, „ sive nonnihil; is extra nostram imaginationem exi-„ stere debet, & res ipsum mutare potest, habens „ jam alium ejusmodi existendi modum, jam alium.“ Si enim ordo ille, qui spatium constituit, haberetur tantum per res ipsas, quæ ordinem illum habent; quotiescunque res illæ existerent, eodem semper illo ordine existerent, ac proinde locum nunquam mutarent. Immo admisso etiam spatio illo reali, æterno, quod n. 153. commemoravimus, ratio, cur ens quodpiam existat in ejus spatii determinata quapiam parte A, non habetur tantummodo per essentiam, existentiamque entis illius, & spatii partem A; secus enim quotiescunque existeret ens illud, & spatii pars A, semper ens illud in spatii parte A existeret: ergo hac quoque in sententia agnoscendus est in eo ente realis quidam existendi modus, per quem ens illud potius existat in spatii dicti parte A, quam alibi. Itaque.

156. I. Locus *absolutus* materiæ puncti consistit in ipso ejusdem locali existendi modo. Hinc tametsi totum hoc universum in nihilum redigeretur, unico duntaxat materiæ puncto A remanente; adhuc punctum hoc in reali, non pure imaginario, loco existeret: quia realem aliquem existendi modum localem haberet, qui tametsi tunc quidem non induceret ullam realem distantiæ relationem, fere uti albedo parietis A relationem similitudinis cum pariete B inducere nequit, nisi paries B itidem albus existat; esset tamen aptus ad eam sub hac hypothesi inducendam; *si aliud quoque materiæ punctum existeret.* Certe si po-

ponamus in posito casu ad existentiam pervenire alterum quoque materiæ punctum B, ab A certo intervallo distans; ratio fundandi *relationis* distantiæ mutuæ non esset sita in ipsis materiæ punctorum substantiis; secus enim nunquam possent duo illa materiæ puncta coexistere, nisi cum determinata illa distantia mutua: ergo in ipsis eorundem localibus existendi modis, hactenus expositis, sita esse deberet.

Coroll. 1. Quoniam clarum est, absolutum corporis locum non esse discernendum ab absolutis omnium suorum materiæ punctorum locis simul sumptis; absolutus corporis locus in omnibus illis localibus existendi modis simul sumptis, qui materiæ punctis ipsum constituentibus conveniunt, consistat, est necesse.

Coroll. 2. Locus comparativus pendet a positione entis, cum aliis ipsi coexistentibus comparati (151); igitur comparativus entis locus intelligitur, si intelligantur distantiæ, quas ens ab aliis pluribus circumsitis entibus habet. Unde patet, locum entis comparativum esse reipsa ejus *situm.*

157. *Dices* cum Lockio. *Existere* non habet necessariam connexionem cum loco reali, sed ea necessitas primum oritur ex hypothesi, si plura coexistant; ut adeo aliud sit *existere*, aliud *coexistere*, sive ut idem Lockius loquitur, *situari*, vel *collocari*: ergo si unicum duntaxat materiæ punctum maneret superstes reliquo universo in nihilum redacto; illud existeret quidem per se, & in se, non existeret tamen in loco reali, quia non *situaretur.*

℟. *D. ant.* Non habet necessariam connexionem cum loco reali comparativo *C. ant.* absoluto *N. ant.* & *conf.* Qui positæ objectioni vim inesse existimant, dum realem entis locum ajunt esse modum, quo illud ceteris *coexistit*, his verbis relationem determinatæ positionis, *situationis*que intelligunt. At relationis hujus fundamentum in essentia materiæ punctorum consistere utique non potest: secus enim quandocunque plura e. g. materiæ puncta simul existerent semper determinato illo modo sibi coexistere, *situari-*

que deberent, quod tamen sustineri nequit. Igitur dictæ relationis fundamentum in realibus quibusdam existendi modis localibus, hactenus a nobis descriptis consistere agnoscant, oportet; aut certe admittent relationem realem sine ulla ratione fundandi, ac proinde sine ratione sufficiente; quod perquam absurdum est.

Urg. Modus potest abesse ab ente, salva hujus essentia (33); ergo adhuc *existere* non habet prorsus necessariam connexionem cum loco reali: R. *D. ant.* Modus potest &c. Hoc est, quilibet modus seorsim consideratus potest abesse ab ente, salva hujus essentia *C. ant.* Hoc est, potest fieri, ut ens creatum absque omni modo existat *N. ant.* & *conf.* Sic etiam figura quævis seorsim considerata potest abesse a cera, & tamen cera sine omni figura existere non potest.

158. II. Reale spatium consurgit ex omnibus illis localibus existendi modis simul sumptis, qui ad certam materiæ punctorum collectionem pertinent; ita ut tunc obtineamus determinati spatii realis notionem, quum omnes eas distantiarum, ac positionum reales relationes, quas in determinata quadam materiæ punctorum collectione quorumlibet binorum materiæ punctorum locales existendi modi inducunt, confuse concipimus. Secus enim spatium reale in realli illa capacitate æterna, immensa, quam n. 153. rejecimus, situm esse deberet.

Coroll. Igitur spatium reale non est continuum mathematicum: nam realia loci puncta, per quæ spatium reale constituitur, non sunt sibi contigua, sed quælibet bina ipsorum fundamentum præbent realis relationis distantiæ determinatæ.

Schol. Etsi spatium reale, quod e. g. in foro hujus Urbis est, per omnes distantiarum relationes constituatur, quas inducunt quorumlibet binorum elementorum, eodem pertinentium locales existendi modi; nihilominus dum ejusdem notionem efformare volumus, potissimum extremos illius terminos consideramus, ut adeo fere illæ solum distantiarum relationes, quæ a circumsitorum ædificiorum existendi modis in-

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

du-

ducuntur, dicti ſpatii notionem in mente noſtra abſolvant. Porro localis exiſtendi modus ædificii cujuslibet conſtat e localibus exiſtendi modis elementorum omnium illud conſtituentium: at eo caſu ſi non ædificium totum, ſaltem quamlibet ejus partem, cujus nempe diverſi termini cum alterius ædificii parte quapiam collati per ſuos locales exiſtendi modos eadem ad ſenſum diſtantiarum relationes inducunt, inſtar puncti unicum localem exiſtendi modum habentis conſideramus.

159. *Obj.* Sint in Fig. 2da duo materiæ puncta A & B, certo intervallo inter ſe diſtantia, inter quæ nullum aliud materiæ punctum ſit interjectum. Mutua horum diſtantia juxta hactenus dicta eſſe deberet mera relatio realis a binis eorundem localibus exiſtendi modis inducta: atqui iſtud admitti nequit; ergo. *Prob. min.* Mutua punctorum illorum diſtantia dividi poteſt in duas æquales partes, ſi nempe iis loco medio interjiciatur tertium materiæ punctum C: atqui non poſſet ſane, ſi eſſet mera relatio, a binis localibus exiſtendi modis inducta; relatio enim in partes dividi nequit: ergo.

R. *C. maj. N. min.* Ad prob. *Diſt. maj.* Mutua punctorum A & B diſtantia *ſtricte. & in ſenſu phyſico* dividi poteſt in duas æquales partes interpoſitone novi puncti C, ita nimirum, ut diſtantiæ A C, & C B ſint re ipſa partes prioris diſtantiæ A B *Neg. maj.* Dividi poteſt quodam *minus* proprio ſenſu, ita nimirum, ut tametſi proprie verum non ſit, diſtantias A C, & C B eſſe partes diſtantiæ A B; eædem tamen diſtantiæ A C & C B ſimul ſumptæ quodammodo æquivaleant diſtantiæ A B *C. maj.* ſic *Diſt. min. Neg. conſ.* Si duobus materiæ punctis A & B interjiciatur tertium C; „ non erit re ipſa verum, inquit Cl. Ma„ ko *Ont.* 128, binas diſtantias A C & B C eſſe par„ tes diſtantiæ A B punctorum A & B; ſed erunt „ tres diſtinctæ reales diſtantiæ. Nempe relationem „ diſtantiæ punctorum A & C conſtituent duo reales „ modi exiſtendi ipſorum, quemadmodum & relatio„ nem diſtantiæ punctorum B & C, A & B. Ulti„ ma hæc relatio conſtat duobus modis realibus, tan-

„ tummodo ad puncta A & B pertinentibus; summa „ vero priorum constat modis realibus omnium tri- „ um punctorum A, C, B. Igitur distantiæ A C, & „ B C sunt partes intervalli A B solum in statu ima- „ ginario, & geometrico: geometra enim concipit „ abstracte omnes possibiles intermedios existendi mo- „ dos, intervallaque continua, ac eorum partes as- „ signat, & ope id genus conceptuum ratiocinatio- „ nes contexit ab assumtis conditionibus pendentes; „ quæ ubi demum aliquid reale deducunt, non pos- „ sint non ad verum deducere, sed quod verum sit „ tantummodo, si vocabula rite intelligantur." Vide etiam Boscov. *Phil. Nat. Edit. Vindob. n.* 367. 368. 369.

160. III. Spatium imaginarium non aliud est, quam ipsa possibilitas omnium existendi modorum localium confuse cognita. Illud concipere solemus ut mathematice continuum, & infinitum. Nempe 1) ubi duo quæpiam materiæ puncta A & B (*Fig. ead.*) a se invicem distant, semper potest inter illa medio loco collocari aliud punctum C, quod neutrum continget: rursus inter hæc tria puncta possunt alia duo *d* & *e* interseri, & sic porro sine ullo fine (149). Quæ omnia possibilia loci puncta dum confuse nobis repræsentamus, concipimus quandam continuitatem cum divisibilitate in infinitum, aimusque inter materiæ puncta A & B intercedere vacuum quodpiam intervallum, continuum, sine fine dividuum. 2) Ultra puncta A & B utrinque concipimus collocari posse alia materiæ puncta, & ultra hæc rursus alia, & ita porro sine ullo fine: atque hoc modo interminatam imaginarii spatii extensionem animo sistimus, in sola localium existendi modorum possibilitate consistentem.

161. Tempus reale est ordo successivorum in serie continua. At quidnam sint hæc successiva, non æque pronum est determinare. Boscovichius in quolibet materiæ puncto præter *localem* existendi modum admittit præterea alterum quoque realem existendi modum *temporarium*, quem *momentum temporis* nominat, quive cum alio ejusdem, aut alterius materiæ pun-

punĉti temporario existendi modo fundamentum præbeat relationis realis certæ cujusdam distantiæ temporariæ, e. g. unius horæ, aut anni &c. Horum ergo temporariorum existendi modorum, quorum alii in una eademque substantia necessario existunt post alios, continua series sensu n. 150. *cor.* 2. exposito constituit ex mente Boscovichii cujusque substantiæ reale tempus proprium. Imaginarium tempus, e. g. quod ante mundi exordium concipimus, eidem est mera possibilitas temporariorum existendi modorum mente repræsentata; fere uti de spatio imaginario n. præc. locuti sumus. Vide ejusdem *Philosoph. Natur. Theor. in suppl.* §. 3.

Schol. Ea, quæ de spatio, loco, & tempore hactenus dicta sunt, facile ad res etiam immateriales creatas transferri possunt. Quod vero ad Deum attinet: ipse suus locus, & sua æternitas est; neque mutabiles illi existendi modi, quos ceteris entibus attribuimus, ei convenire possunt.

162. *Replicatio* est simultanea ejusdem entis in duobus, vel pluribus locis existentia: e. g. illud eodem temporis momento & Tyrnaviæ, & Budæ existat. Hinc ad replicationem requiritur, ut idem ens uno, eodemque temporis momento minimum duos diversos locales existendi modos habeat, quorum unus cum uno eodemque alterius entis locali existendi modo hanc, alter aliam mutuæ distantiæ, positionisque relationem inducat.

163. Replicationem naturaliter evenire non posse, eo fere modo probatur inductione ab iis corporibus, quæ in nostros sensus occurrunt, ducta, quo modo probavimus virtualem extensionem materiæ punctis non convenire (135). Nullum quippe corpus cernimus ex iis, quæ præ manibus habemus, eodem tempore plura distincta loca occupare. Eadem tamen per Divinam Omnipotentiam possibilis est. Ut enim e. g. materiæ punctum *replicetur*, satis est, si uno eodemque temporis momento duos diversos locales existendi modos habeat; in quo nulla sane repugnantia potest ostendi.

164.

164. *Obj.* 1*mo.* Si idem materiæ punctum existeret e. g. Budæ, & simul Tyrnaviæ; separaretur a se ipso: ergo distingueretur a se ipso, quod absurdum est. 2*do.* Lumine naturæ notum est, ea distingui inter se, quæ eodem tempore in separatis locis existunt: ergo materiæ punctum, quod existeret Budæ, & simul Tyrnaviæ, adhuc distingueretur a se ipso. 3*tio.* Facta replicatione evenire posset, ut materiæ punctum contrarios habeat motus, e. g. ab occasu in ortum in uno loco, in altero autem ab ortu in occasum: atqui istud repugnare videtur.

℟. *Ad* 1*mum N. ant.* Nam illa dicuntur separari loco, quorum unum non est ibi, ubi est alterum: at in posito replicationis casu idem materiæ punctum, quod esset Budæ, esset simul etiam Tyrnaviæ.

℟. *Ad* 2*dum. N. ant.* Nam illud est lumine naturæ notum, quod aliter esse absque manifesta contradictione non potest. Atqui ex unius ejusdemque entis in diversis simul locis existentia Adversarii profecto nullam poterant adhuc eruere manifestam contradictionem. Ceterum quia naturaliter id evenire nequit, *antecedens* distingui potest: Lumine naturæ notum est, servatis communibus naturæ legibus, ea semper distingui inter se, quæ eodem tempore in separatis locis existunt *C. ant.* Lumine naturæ notum est *absolute*, semper ea debere distingui inter se, quæ eodem tempore in separatis locis existunt *N. ant. & conf.*

℟. *Ad* 3*tium. C. maj. N. min.* Contrarios enim eodem tempore motus habere est habere duas quasdam continuas series localium existendi modorum, sibi succedentium: ex quo manifestam exsculpere contradictionem frustra tentaveris.

Schol. Universe notandum est. Quod materiæ punctis ita, prout nunc existunt, sumptis non possint convenire prædicata quædam, quæ iisdem replicatis convenire possent, aut etiam deberent, ex replicatione pugnantia minime sequuntur: multa enim nunc iis ob unitatem duntaxat loci repugnant; quorum proinde pugna per multiplicationem loci penitus tolleretur.

165.

165. *Compenetratio* est simultanea duorum, aut plurium entium in eodem loco coexistentia: ut si duo quæpiam materiæ puncta uno eodemque temporis momento unum idemque loci punctum occuparent. Unde ad compenetrationem e. g. duorum materiæ punctorum requiretur, ut tales habeant locales existendi modos, qui inducant relationem, ut ita loquar, distantiæ *nullius*. Jam compenetratio materiæ punctorum naturaliter quidem haberi non potest; per Divinam tamen omnipotentiam possibilis est. Ratio *1mi* est. Nam impenetrabilitas est proprietas *absoluta*, quæ a multitudine partium non pendet: ergo vi ejusdem inductionis, qua pro communi corporum proprietate statuitur (132), ad ipsa adeo elementa simplicia extendenda est. Ratio *2di* est. Quid enim vetat, quominus duo materiæ puncta possint per absolutam Dei potentiam ejusmodi locales existendi modos nancisci, qui inducant relationem distantiæ *nullius*?

CAPUT QUINTUM.

De Motu.

§. I.

De Motu in genere, ejusque Legibus generalibus.

166. Notio motus plurium rerum ideas excitat in nobis; ut ideam mobilis, spatii, temporis, celeritatis &c. *Mobile* est, quod movetur, aut moveri potest. Nomine *spatii* a mobili confecti venit linea illa, quæ ab eodem instar puncti considerato percurritur. *Tempus* hoc loco illud consideratur, quo motus durat.

167. Nempe motus unico momento perfici nequit, sed poscit quoddam continuum tempus. Ponamus enim, si fieri potest, quoddam materiæ punctum uno temporis momento absolvere motum suum, e. g. transitum e loci puncto A ad loci pun-

unctum Z. Inter hæc duo loci puncta intercedet continua quædam lineola (147. *cor.* 3.), quæ momento illo a dicto materiæ puncto percurri debeat: ergo illud materiæ punctum conjunget unum idemque momentum temporis cum serie continua punctorum loci, aliquo intervallo continuo contentorum; ac proinde non movebitur momento illo, sed potius virtualem extensionem nanciscetur, vi cujus per dividuum spatium diffundatur; quod assumptioni repugnat.

168. Si mobile ita moveatur, ut æqualibus temporis partibus æquales spatii partes percurrat; motum habet *uniformem*, seu *æquabilem*: sin minus; motus ejusdem *difformis* nuncupatur. Motus difformis, in quo spatia æqualibus temporis partibus respondentia sensim crescunt, *acceleratus* dicitur: *retardatus* vero, si dicta spatia sensim decrescant.

169. Celeritas dividi potest in actualem, & potentialem. *Actualis* est quædam relatio spatii percursi divisi per tempus, quo percurritur; ut adeo celeritatem actualem semper exprimat quotus ille, qui acquiritur, si spatium percursum dividatur per tempus, quo percurritur. Celeritas *potentialis* est determinatio in mobili, vi cujus istud, si sibi relinqueretur nulla externa vi mutationem inducente, dato tempore determinatum spatium motu æquabili percurreret.

Schol. Celeritas actualis non potest haberi momento temporis, sed requirit tempus continuum, quo motus fiat, ut ex ipsa ejus notione patet: at potentialis habetur etiam momento quovis determinata. Distinctio hæc notanda est ad evitandas quasdam æquivocationes, quæ occurrere solent, si vocabulum *celeritatis* jam pro actuali, jam pro potentiali promiscue usurpetur. Nos deinceps nomine *celeritatis* eam intelligemus, quæ *potentialis* vocari solet.

170. *Massæ* nomine venit ipsa collectio elementorum mobile constituentium. *Volumen* est extensio mobilis in longum, latum, & profundum.

Coroll. In eodem volumine potest jam major, jam minor materiæ punctorum numerus contineri (149); massa ergo volumini proportione respondere non debet,

bet, sed evenire potest, ut volumen corporis A longe majus sit volumine corporis B, tametsi massa hujus massam illius millies & amplius exuperet.

171. *Quantitas motus*, seu totus corporis motus, est ut ejusdem massa ducta in celeritatem, singulis ejusdem partibus communem. Cum enim motus totius corporis sit æqualis summæ motuum singularum massæ partium; patet, manente eadem celeritate motum totius massæ crescere in ratione numeri elementorum eandem massam constituentium, seu quantitatem motus esse proportionalem massæ: deinde manente eadem massa profecto motus quantitas est in ratione celeritatis singulis massæ partibus communis. Itaque universe loquendo quantitas motus est in ratione composita massæ, & celeritatis, seu est ut massa in celeritatem ducta (*Algeb.* 198).

Coroll. Quodsi ergo quantitas motus dicatur Q, massa M, celeritas C; est $Q = MC$.

172. *Linea directionis*, vel *directio* est ea linea, juxta quam mobile progreditur, vel progredi nititur.

Coroll. Idem mobile nequit simul duabus diversis viis incedere; duas ergo diversas directiones simul habere non potest.

173. Dum mobile ad motum determinatur, peculiarem nanciscitur & celeritatem, & directionem secundum certas, ac stabiles leges, quæ *Leges motus* nuncupantur. Harum magis præcipuæ, ac generales sunt sequentes.

174. *Lex 1ma.* Corpus omne habet determinationem quiescendi, vel abeundi per lineam rectam motu uniformi, nisi ab alia quopiam vi ad mutationem determinetur. Id est: corpus omne determinatum est ad hoc, ut, si nulla vis alia mutationem inducat, *1mo.* illud ad quietem redactum constanter quiescat. *2do.* Ad motum concitatum perpetuo moveatur. *3tio.* Progrediatur linea recta juxta directionem sibi datam. *4to.* Motus ejus sit æquabilis.

Legis hujus *1mum* membrum vel inde patet, quod quandocunque corpus locum suum mutat, semper adsit caussa, cui mutatio illa debeat assignari; ut adeo

si cor-

si corpus ibidem, ubi prius erat, non reperiamus, nemini nostrum veniat in mentem suspicari, illud sponte locum mutasse. *Alterum* etiam membrum e phænomenis omnino deducitur. Quo enim magis imminuuntur impedimenta motus, eo diutius conservant corpora motum suum; ut adeo inferre liceat, corpora semel ad motum concitata, perpetuo movenda, si omne omnino motus impedimentum tolleretur. Et sane si corpus e motu ad quietem per se tenderet; corpus in horizontali navis, per aquam motu æquabili defluentis, tabulato constitutum deberet ad ipsum gubernaculum accedere, ut expendenti patet. Quod tamen si eveniret, non minus mirum videretur, quam si illud quiescente navi motum eundem per se se inchoaret. Pro 3*tio* legis membro vel illud pugnat, quod videamus corpora terrestria, dum etiam in linea curva incedunt, ad motum rectilineum constanter tendere, Sic lapis funda circumactus, si ex eadem forte elabatur, item pulveres, lapilli &c. e rota circa axem voluta excussi per tangentem ejus circuli, quem prius suo motu describserant, conantur abire, nisi quatenus actione gravitatis a via recta detorquentur. Membrum 4*tum* inde elucet, quod quandocunque corpus suam celeritatem variat, assignari possit vis, quæ mutationem illam inducat, & in motu horizontali eo minor esse soleat celeritatis variatio, quo minora sunt impedimenta motus. *a*).

175. *Lex 2da.* Quodlibet corpus determinatum est ad hoc, ut eo casu, quo ipsius motum externæ causæ turbant, componat motum suum præcedentem cum sequente, quem id genus causæ externæ induxerint, aut

a) Dum aimus, corpora habere determinationem quiescendi, vel abeundi uniformiter in directum, donec aliunde cogantur statum suum mutare: id nequaquam intelligendum est de quiete & motu absolutis, sed respectivis duntaxat, scilicet respectu spatii cujusdam, in quo corpora omnia, quæ sub nostros sensus cadere possunt, continentur. Nam neque quies absoluta, neque motus absolutus rectilineus, aut uniformis potest ulla ratione a nobis observari, aut detegi: uti solide ostendit Boscovichius contra Eulerum in *Supplem.* ad *L.* 1. *Stay.*

aut etiam plures motus, ab iisdem causſis ſimul impreſſos, ita ut ſingulis illis, quatenus fieri poteſt, obſequatur. Analyticam hujus legis deductionem jam *Log.* n. 153. breviter indicavimus.

176. *Lex 3tia.* Actioni æqualis ſemper, & contraria eſt reactio. Id eſt: ſi corpus A quandam motus quantitatem imprimat corpori B directione A B (*Fig.* 1.), nimirum iſtud a ſe quodammodo repellendo, tantam viciſſim motus quantitatem acquirit a corpore B, ſed directione contraria B A; ita ut viciſſim a corpore B quodammodo repellatur: quantam motus quantitatem imprimit corpus A corpori B directione B A, nimirum iſtud ad ſe quodammodo allicendo, tantam motus quantitatem acquirit a corpore B, ſed directione contraria A B; ita ut viciſſim a corpore B quadam ratione alliciatur. Si corpora duo confligant; quantam motus quantitatem imprimit unum alteri, tantam ex ſua perdit, &c.

Lex hæc, ſi ulla alia, inductione ampliſſima, tam a terreſtribus, quam cæleſtibus phænomenis ducta evincitur. Newtonus his eandem phænomenis ſtabilit: „ Quidquid premit, vel trahit alterum, tantundem „ ab eo premitur, vel trahitur. Si quis lapidem digito premit, premitur & hujus digitus a lapide. Si „ equus lapidem funi alligatum trahit, retrahetur etiam & equus (ut ita dicam) æqualiter in lapidem; „ nam funis utrinque diſtentus eodem relaxandi ſe „ conatu urgebit equum verſus lapidem, ac lapidem verſus equum, tantumque impediet progreſſum unius, „ quantum promovet progreſſum alterius. Si corpus „ aliquod in corpus aliud impingens, motum ejus vi „ ſua quomodocunque mutaverit, idem quoque viciſſim in motu proprio eandem mutationem in partem „ contrariam (ob æqualitatem preſſionis mutuæ) ſubibit. His actionibus æquales ſiunt mutationes, „ non velocitatum, ſed motuum; ſcilicet in corporibus non aliunde impeditis. " *a*).

§. II.

a) *Obj. 1mo.* Si actioni ſemper æqualis eſſet reactio; ſequeretur, currum ab equis loco moveri non poſſe: atqui iſtud eſt con-

§. II.

An mutatio celeritatis debeat fieri secundum legem continuitatis?

177. *Lex continuitatis* in eo consistit, ut quævis quantitas, dum ab una magnitudine migrat ad

---

contra experientiam; ergo. *Prob. maj.* Quanta vi traheretur currus ab equis, tanta vi retraherentur equi versus currum; ergo.

R. *N. maj.* Ad prob. *D. ant.* quanta vi traheretur currus &c. hoc est, quanta vis impenditur ab equis resistentiæ currus vincendæ, tanta vi retrahuntur equi versus currum *C. ant.* hoc est, quanta vis *absolute* exeritur ab equis currum trahentibus, tanta vi retrahuntur equi versus currum *N. ant. & Conf.*

Non tota ea vis, quam equi exerunt, impenditur tollendæ currus resistentiæ, sed ea duntaxat illius pars, quæ huic resistentiæ sit æqualis; reliqua adhibetur ad incedendum. Cum autem propter conjugationem non possint equi incedere, quin currus etiam omni jam resistentia velut exspoliatus consequatur; hunc quoque moveri est necesse. Ex his patet, ei duntaxat actionis parti æqualem esse reactionem currus, quæ ab equis in ipsum currum exeritur.

Urg Etiam illi actioni, qua equi conantur incedere, sua deberet respondere reactio; ergo hæc quoque actio ita deberet elidi, ut nullus motus sequi posset. *Prob. conf.* Actionem currui impensam elidit ejusdem currus reactio, ita ut ejus quidem actionis vi nullus motus sequi possit; ergo etiam.

R. *C. ant. & conf.* Dum enim equi conantur incedere, pedibus tellurem quatiunt, & a se quasi repellunt; tellus vicissim reagit in equos, eos in partem oppositam urgendo: unde in partes oppositas abeunt tellus & equi, iisdem omnino quantitatibus motus: at motus iste in tellure observari non potest, uti patebit e resp. ad sequ. Object. Ad prob. *C. ant. N. conf.* Dispar ratio est; cum enim equi alligati sint currui, nequeunt in partes oppositas abire, donec funes abrumpantur: igitur actio impensa currui, & huic æqualis reactio sic se se elidunt, uti se elidunt duo æqualia pondera in bilance quiescentia, Contra equos & tellurem in partes oppositas abire, nihil est, quod vetet.

Obj.

ad aliam, debeat transire per omnes intermedias ejusdem generis magnitudines. Hinc etiam celeritas e. g. globi cujuspiam, quæ prius erat = 12, nunc autem est = 9, tunc est mutata secundum continuitatis legem, si globus ille ita transiit a 12*mo* celeritatis gradu ad 9*num*, ut nullus concipi possit gradus celeritatis inter 12*mum* & 9*num*, per quem non transiisset. Sin autem globus ille gradus quosdam, 12*mo* minores, 9*no* majores transiliit, quin eosdem successive subiret omnes; in mutatione celeritatis *saltus* commissus est, & lex continuitatis violata.

178. Idea hujus legis facile obtinetur ope Geometriæ. Sit recta quædam A B (*Fig.* 3), ex qua erectas ordinatas terminet aliqua linea curva C D I B. Eadem A B exprimat tempus illud, quo mutabilis quæpiam quantitas continenter decrescit, & diversæ magnitudines decrescentis illius quantitatis, diversis temporis momentis respondentes repræsententur per ordinatas

---

Obj. 2*do.* Si actioni semper æqualis, & opposita esset reactio; qua vi fertur lapis libere decidens versus terræ centrum, eadem vi deberet e contrario terra etiam lapidi obviam ire: atqui istud sustineri non potest; ergo.

R. *D. maj*, Eadem vi deberet e contrario &c. hoc est, eadem quantitate motus *C. maj.* hoc est, eadem celeritate *N. maj. sic dist. min. N. cons.* Vi hujus legis quantitates motus sunt æquales in duobus corporibus, quorum unum agit in alterum. Si ergo quantitas motus, qua lapis vi suæ gravitatis fertur in terram (celeritate in massam ducta) sit = *m c*: ob reactionem actioni oppositam terra ei obviam progredietur quadam motus quantitate, quæ si dicatur M C, erit ob eandem reactionem actioni æqualem M C = *m c*, Hinc cum quorumlibet duorum factorum æqualium factores sint reciproce proportionales, stabit hæc proportio: M: *m* = *c*: C. (*Algeb.* 169). Sit jam massa terræ ad massam lapidis, ut est 10000000: 1, stabit: 10000000: 1 = *c*: C; adeoque multiplicando media & extrema erit 10000000 C = *c*. Hoc est, tot vicibus major est celeritas lapidis decidentis, quam sit celeritas terræ illi obviam euntis, quot vices exprimit 10000000: seu quo major est massa terræ, quam sit massa lapidis Cum ergo longe magis adhuc exuperet massa terræ massam lapidis, quam exprimat assumptus numerus: facile quisque videt, motum terræ lapidi obviam euntis sensibus percipi prorsus non posse.

AC, ED, HI &c. Denique contemplemur assumpti temporis partem AH, intra quam dicta mutabilis quantitas a magnitudine AC ad magnitudinem HI decrescendo transiit. Profecto facile cuique patet, nullam posse concipi ordinatam magnitudinis intermediæ inter ordinatas AC, & HI, quæ alicui puncto inter A, & H intermedio non respondeat. Unde etiam nulla magnitudo poterit inter illas, quæ ordinatis AC, & HI repræsentantur, intermedia concipi, quæ non respondeat alicui momento temporis AH. Hoc est, assumpta quantitas secundum legem continuitatis variatur. Sed hæc ad efformandam duntaxat quandam legis continuitatis notionem conferunt: supereſt adhuc ostendendum, variationem celeritatis reapse debere juxta legem continuitatis evenire.

179. *Propositio.* Celeritas mobilis per saltum mutari non potest, verum dum ab una magnitudine migrat ad aliam, juxta legem continuitatis per omnes intermedias magnitudines transire debet. *Prob.* Si celeritas per saltum mutari posset, ut nimirum ex magnitudine $= 9$ momento temporis abeat in magnitudinem $= 12$, aut ex magnitudine $= 12$ in magnitudinem $= 9$; celeritas finita momento temporis deberet produci, aut extingui; atqui istud fieri nequit. Si enim celeritas producenda, vel extinguenda, sit $= c$. vis eam producens, aut extinguens $= v$, tempus, quo vis eandem producit, aut extinguit, $= t$; est generatim $c = vt$, uti demonstratur in Mechanica, immo etiam e num. 109 aperte sequitur. Jam si ponamus finitam celeritatem c momento temporis produci, aut extingui; hoc in casu t in formula non potest majorem habere valorem, quam summum $= \frac{1}{\infty}$ (150): adeoque est $c = \frac{v}{\infty}$, & $v = \infty c$. Hinc, quoniam c ponitur esse quantitas finita, ∞c est quantitas infinita; ac proinde etiam v quantitas infinita sit, est necesse. Hoc est, vis finitam illam celeritatem producens, aut extinguens debet esse infinita. Quod cum absurdum sit, celeritatem per saltum mutari non posse manifestum est.

Schol.

Schol. Aliam hujus Propositionis demonstrationem vide, si lubet, apud Boscovichium, *Philos. Nat. Theor. Edit. Vindob.* n. 48, & sequ.

180. *Obj.* 1*mo.* Ponamus motum cujuspiam mobilis accelerari. Celeritas ejus momentis singulis augmento quodam perexiguo crescit; ergo non crescit juxta legem continuitatis. *Prob. conf.* Siquod augmentum accrescit celeritati momento temporis, illud dividuum est; quemadmodum lineola, quæ illud referret, in plures, & plures semper partes sine ullo fine dividi posset (149): ergo singulis momentis ea fit accessio ad dictam celeritatem, qua minor fieri potuisset. Eo ipso autem non crescit juxta legem continuitatis.

℣. *N. ant.* Dum enim aimus, in mutatione celeritatis transitum per omnes gradus intermedios fieri oportere; id ita intelligendum est, ut singulis momentis singuli status respondeant, incrementa vero vel decrementa nonnisi continuis tempusculis. Sic si recta A B (*Fig.* 4.) referat tempus illud, quo celeritas crescit; singulis momentis certus celeritatis status respondebit: nempe momento C respondebit celeritatis magnitudo C D, momento F magnitudo F M. At si capiatur F *o* = C D; incrementum M *o* non acquiretur momento F, sed toto tempusculo C F. Porro utcunque parvum sit tempusculum C F; tempusculo hoc utcunque magnum incrementum potest obtineri, quin saltus committi debeat. Nam in quotcunque partes utcunque parvas suo modo dividi concipias incrementum utcunque magnum; semper in totidem partes dividi poterit perexiguum illud tempusculum C F (149): consequenter nulla unquam dividua incrementi pars debebit acquiri per saltum unico temporis momento, sed successive continuo quodam tempusculo.

181. *Obj.* 2*do.* Globus e fistula ferrea excussus, momento temporis magnam celeritatem adipiscitur: pariter vinum e vase, ut primum aperitur epistomium, cum impetu erumpit &c. ergo celeritas sæpe mutatur per saltum. ℣. Hæc celeritatum incrementa non momento temporis, sed continuo quodam tem-

pusculo acquiruntur; quod tamen, quia ad sensum individuum est, *momentum Physicum* nominari solet. Profecto donec e. g. nitratus pulvis accendatur, aer se se dilatet, ac elasticitate sua motum globi acceleret, continuum quoddam tempus effluat, est necesse.

CAPUT SEXTUM.

De viribus corporum Repulsivis, & Attractivis; item de vi inertiæ.

182. Nomine *vis repulsivæ* non aliud intelligimus in corporibus, quam certam determinationem recedendi a se invicem, ut primum certo inter se intervallo distant. Pariter nomine *vis attractivæ* designamus in corporibus certam determinationem ad se invicem accedendi, a distantiis mutuis pendentem. Harum determinationum causas vitandæ confusionis gratia non vocamus *vires*, sed *virium causas*.

183. Corpora viribus esse prædita, hodie notum jam est: *repulsivas* Cosmologus sequente ratiocinio evincere potest. 1) Si globus A incurrat in globum B quiescentem, vel lentius præcedentem; celeritas præcedentis B per conflictum hunc definito quopiam incremento augetur, insequentis vero imminuitur. Nam quamdiu celeritas globi præcedentis minor est, quam insequentis; tamdiu augenda est eadem præcedentis celeritas actione insequentis, ut is huic desinat esse obstaculo: porro quamdiu globus insequens auget celeritatem præcedentis, tamdiu præcedens, ob reactionem actioni æqualem (176), celeritatem insequentis ex adverso imminuit. 2) Etiamsi globi hi confligentes ad attactum mutuum mathematicum devenirent; ea tamen celeritatum variatio neque ipso contactus momento, neque continuo aliquo post contactum tempusculo posset evenire. Non momento contactus: nam secus definitum celeritatis incrementum in præcedente globo, in sequente autem decremen-

tum unico temporis momento fieret, atque adeo celeritates per saltum variarentur; quod tamen fieri nequit (179). At neque continuo aliquo post contactum tempusculo: hoc enim casu saltus quidem in variatione celeritatum evitari posset; at compenetratio partium confligentium manifeste sequeretur, quod sic declaro: priusquam totum illud tempusculum effluëret, quo celeritatum ad æqualitatem tendentium mutatio peracta est, semper majori celeritate ferebatur globus insequens, quam præcedens; ergo eodem illo tempusculo globus insequens majus spatium est emensus, quam præcedens. Cum ergo globus insequens jam initio hujus tempusculi ponatur fuisse in contactu præcedentis; per decursum ejusdem tempusculi ultra contactum extimarum superficierum progredietur, cumque globo præcedente saltem ex parte compenetrabitur.

Itaque dicta celeritatum variatio ante ipsum contactum mutuum mathematicum eveniat, oportet: consequenter admittenda est in his globis (idem est de aliis quibuscunque corporibus) determinatio recedendi a se invicem, ut primum certo quodam exiguo intervallo inter se distiterint; quæ nimirum determinatio in globo præcedente conspiret cum priori ejus celeritate, ac proinde hanc augeat, in incurrente vero contraria sit priori celeritati, adeoque illam imminuat. Porro determinationes has *virium repulsivarum* nomine insigniri posse inde patet, quod ad corpus alterum ab altero removendum tendant.

184. *Dices.* Tametsi continuo aliquo post contactum tempusculo fiat celeritatum variatio; evitatur tamen compenetratio propterea, quod corpus præcedens ab insequente se se comprimi patiatur, eidemque majori celeritate prædito cedat, usque dum celeritatum ad æqualitatem reductio absolvatur. ℟. Tametsi comprimantur & posteriores corporis præcedentis partes, & priores insequentis; priusquam tamen celeritates ad æqualitatem reducantur, semper major est celeritas in partibus compressis corporis insequentis, quam præcedentis: secus enim nec posset evenire compressio, ut expendenti patet. Quare stante etiam

compressione, priores corporis insequentis partes eo tempusculo, quo compressio durabat, majus spatium emensæ sunt, quam sint emensæ posteriores præcedentis: ac proinde, cum jam initio compressionis ponatur adfuisse attactus partium, per decursum dicti tempusculi partes compressæ corporis insequentis ultra contactum extimæ superficiei corporis præcedentis progredientur; hoc est, partes compressæ compenetrabuntur.

185. Sed aliud quoque argumentum suppetit Cosmologo pro viribus repulsivis. Nempe: si materiæ puncta ad attactum mutuum mathematicum devenirent; quoniam inextensa sunt (135), compenetrarentur (144): cum ergo nullis viribus possimus massam ullam ita comprimere, ut materiæ puncta ipsum constituentia in unicum punctum confluant; jure inferimus, nullis viribus posse nos efficere, ut corporis ullius elementa ad attactum mutuum mathematicum adducantur. Eo ipso autem admittenda sane est in iis quædam vis repulsiva, qua se se ab attactu mutuo arceant.

186. Stabilitis *repulsivis* viribus, *attractivarum* existentia vel ex cohærentia partium in corporibus intelligi potest. Cum enim in iis vires repulsivæ, mutuum elementorum attactum prohibentes, ad dissipandas potius, quam inter se copulandas corporis partes tendant; necesse sane est, ut auctis tantisper intervallis mutuis repulsioni succedat attractio: quo posito mutuam elementorum in corporibus cohærentiam suapte jam consequi, Physici norunt. At aliis quoque virium attractivarum indiciis manifestis pleni sunt Physicorum hodiernorum libri.

Schol. Harum virium cum phænomenis consensum exponere, occurentesque difficultates minutatim diluere Physicæ proprium est.

187. Quod ad causas virium repulsivarum, & attractivarum attinet: 1) posset fieri, ut corpora, natura sua, paratissima sint ad quascunque motuum leges, a Deo libere sanciendas, & eadem certo intervallo sejuncta Deus ipse juxta legem a se libere stabilitam ad accessum mutuum, vel recessum determinet.

net. 2) Posset quodlibet materiæ punctum ex ipsa natura sua habere determinationem certa celeritate accedendi ad aliud, vel ab illo recedendi; ut primum hoc, aut illo intervallo distiterit ab eodem. Nam neque a priori, neque a posteriori potest harum caussarum possibilitas everti. Non *a priori*: cum essentia corporis prorsus ignota nobis sit (132). At neque *a posteriori*, seu ex phænomenis: nam utralibet esset reapse caussa virium, profecto phænomena omnia eodem prorsus modo evenire possent, quo ea evenire experimur.

Coroll. 1. Igitur quænam reapse sit caussa virium, & num ipsis corporibus *interna*, an *externa*, incertum est. Si ex assignatis possibilibus caussis re ipsa prior in natura obtinet, *externa*; si autem obtinet posterior, *interna* est corporibus virium caussa. a).

a) Contra possibilitatem caussæ virium, primo loco allatæ hæc objici possunt. 1*mo.* Si caussa virium in sola Conditoris lege consistere, adeoque corporibus externa esse ponatur: sequitur, corpora non agere vere ac proprie, sed agi duntaxat: atqui istud sustineri nequit. Si enim veram agendi vim demas, nihil est, quo substantia ab eo, quod substantia non est, discerni queat. Ita cum floris imaginem ope speculi concavi efformamus in aere libero, inde convincimur, ibi re vera florem non adesse, quod naribus adhibitis odorem spargi non sentiamus; quod resistentiam tactione non experiamur: quod denique nullum in eo agendi conatum deprehendamus. 2*do.* Communis hominum persuasio est, corpora, ac proinde etiam ipsorum elementa vere, ac proprie agere: quis enim est, qui vulnus homini inflictum lapidi ex alto decidenti, aut stupæ combustionem igni applicito tanquam caussæ effectrici non attribuat? 3*tio.* Si corpora vere, ac proprie non agerent, omnium in natura phænomenorum hæc unica caussa reddi deberet, *quia Deus vult*: sed si sic: ergo.

Ad 1*mum.* R. Tametsi non negem positive veram, ac proprie sumptam corporum actionem, eam tamen teneo esse incertam. Fateor quidem, insitum esse mortalium animis sensum quempiam, qui nos de præsentia corporum dubitare non sinat, quotiescunque sensus externi, sani, & rite applicati ea testantur adesse (*Log.* 174): at istud non ex hoc capite fit, quasi te-

Schol. Dum ens quodpiam realem aliquem effectum producit in alio ente, quod neque per se se proxime,

---

testimonium sensuum evinceret, eas impressiones, quæ corporibus tribui solent, nonnisi vera horum actione posse in sensus nostros exeri: verum quod eædem juxta communem naturæ cursum cum ipsa corporum externorum existentia sint connexæ, quæcunque deinde sit hujus connexionis radix. Unde, qui diceret, experientia constare, quod corpora *veram*, ac *propriè sumptam* agendi facultatem habeant, is profecto in vitium *subreptionis* incurreret: quo laborant ii, qui pro observatis, aut experimento compertis obtrudunt illa, quæ nullo sensu percepe-runt, sed vel ex experientia velut corollaria quædam deducunt, vel imaginatione sola effingunt.

Ad 2dum ℟. *D. assert.* Communis persuasio est &c. estque certum, hanc persuasionem ex communi naturæ sensu, quem pro certo veritatis criterio *Log* 170. statuimus, & non potius ex quodam præjudicio oriri *N.* idque non est certum *C. assert.* Quoniam igne membris nostris applicito, constanter in nobis excitatur caloris sensatio, eodem stramini admoto incendium oriri videmus &c, neque percipimus simul quidquam aliud, cui effectus hi tanquam veræ causæ adscribi queant; pronum sane est, ut reapse ob nimiam, quam ab ineunte ætate sensibus nostris habere assueti sumus, fidem in persuasionem illam inducamur, quin vis illa naturaliter insita, quam *communem naturæ sensum* nominamus, nos ad eam impellat. Communis enim naturæ sensus necessarius nobis erat, ut nos inclinet ad quædam judicia, quæ magni momenti sunt ad felicitatem nostram, vitæ conservationem &c. quale est judicium de reali existentia corporum, quæ sensus nostri rite applicati adesse testantur: non autem, ut inclinet nos ad judicia illa, quorum ignoratio de felicitate nostra nihil adimit, uti est judicium, in Objectione allatum. Et sane si cuipiam Philosophia non imbuto enucleate proponas, non posse corpus vere ac proprie agere, nisi aut se ipsum, aut alia corpora, ad quorum tamen attactum devenire nunquam possit, commoveat, tantum abest, ut sentiat se ab ipsa natura inclinari ad affirmandam veram corporis actionem, ut potius hanc cum inerte corporis natura vix conciliari posse sit dicturus.

Ad 3tium ℟. *N. maj.* Ponamus enim causam virium esse corporibus internam: profecto propterea non sequitur, hanc unicam debere reddi phænomenorum causam, *quia corporis natura exigit*; ergo etiam, si ponamus virium causam in libera Conditoris lege consistere, non debebit hæc unica phænomenorum causa reddi, *quia Deus vult.* Nimirum quemadmodum in priore illa

me, neque remote per intermedia quædam entia, per quæ suas vires propagat, contingit, dicitur *agere in distans*. e. g. Si candela Tyrnaviæ ardens accenderet Budensem Urbem, ageret in distans; cum neque sit proxime applicata ulli ædificio Budensi, neque possit etiam sua, ut vocant, effluvia, quæ excitando incendio sufficiant, ad tantam distantiam propagare.

Coroll. 2. Sive prior, seu posterior ex allatis possibilibus ponatur re ipsa esse caussa virium; ex neutra sequi actionem *in distans*, expendenti patet. *a*).

Co-

---

illa hypothesi ex phænomenis eruendæ primum essent generales naturæ leges, ex ipsa materiæ punctorum corpora constituentium natura profluentes, ex quibus deinde singularium phænomenorum explicationes, ceu corollaria quædam per syntheſim deducantur; ita etiam in altera hac hypothesi ex phænomenis eruendæ primum essent generales naturæ leges, in sola Conditoris libera voluntate sitæ, ex quibus deinde singularium phænomenorum explicationes eadem syntheſi, quæ in priore illa hypothesi usurparetur, deduci possint.

Contra alteram ex assignatis virium caussis possibilibus inquiunt nonnulli: si corpora se ipsa commoverent, prout hoc aut illo intervallo distarent inter se; ea dicenda essent *vivere*. At tametsi ponantur corpora se ipsa commovere, prout hoc, aut illo intervallo inter se distiterint, nulla tamen, utcunque imperfecta cognoscendi facultate pollebunt, neque ullos actus spontaneos elicient; sed ut primum certo intervallo a se invicem sejuncta fuerint, quadam naturæ suæ necessitate, certa directione, & celeritate ferentur: quam quidem directionem constanter retinebunt, juxta generalem motus legem num. 174. allatam, si sibi ipsis relicta fuerint. Quibus modis limitatæ vires cur vita carentibus, & ut dici solet, inertibus corporibus attribui nequeant, nihil obstare videtur.

a) Aliqui tertiam etiam assignant possibilem virium caussam, dicentes, fieri posse, ut dum materiæ puncta A & B certo intervallo sejunguntur, reapse punctum A a puncto B, & vicissim B ab A ad motum concitetur. Hoc posito, actio in *distans* admittenda omnino esset: cujus quidem possibilitatem defendere utut necesse non habeamus (utpote contenti duabus superius assignatis possibilibus virium caussis) forte possemus tamen. Ponamus enim corpus B commoveri a corpore A: quid quæso ad motum hunc plus conferet attactus mutuus, qui est ipsa distantia *nulla*, ac conferre possit quæcunque alia definita distantia?

Si-

Coroll. 3. Si nomine *vis motricis* intelligas in corporibus eas ad recessum mutuum, vel accessum determinationes, in quibus vires repulsivas, & attractivas sitas esse diximus n. 182; vis motrix omnino admittenda est in corporibus: at si eo nomine intelligas veram motum producendi potentiam, ita ut vi motrice pollere corpora tantundem tibi sit, ac: virium repulsivarum, & attractivarum caussam corporibus esse internam; ex hactenus dictis liquet, non esse certum, polleantne corpora vi motrice, an non.

188. Vocabulo *vis inertiæ* non omnes adæquate idem intelligunt. Quibusdam vis inertiæ in corpore non aliud est, quam determinatio quiescendi, vel abeundi per lineam rectam motu uniformi, nisi ab alia quapiam vi ad mutationem status determinetur, & si reapse determinetur ad mutationem status, componendi-

---

Sicut definita quæcunque distantia, ita etiam distantia, quæ *nulla* dici solet, est relatio mera e duobus realibus existendi modis orta; cur ergo huic efficacitas aliqua tribuenda sit, qua careant distantiæ determinatæ? Caussa, inquis; debet applicari ad subjectum, in quo motus est producendus. At unde quæso eruis hoc privilegium distantiæ *nullius*, ut in ea sola consistat debita caussæ ad subjectum applicatio? putasne sic transfundi motum e corpore in corpus, quemadmodum transfunditur vinum ex uno vase in aliud, quorum unum admoveri debet alteri, ne vinum in terram defluat?

At dices: Si actio in distans daretur, corpus ageret ibi, ubi non est: quia motum produceret in eo corpore, quod nec proxime, nec remote contingit: atqui corpus non potest agere ibi, ubi non est: ergo. *Prob. min.* Non potest agere tunc, quando non est: ergo neque potest agere ibi, ubi non est.

C. maj. N. min. Ad prob. *C. ant. N. conf.* Dispar ratio est. Quia tuno, dum corpus non existit, nullam vim agendi habet uspiam; quomodo ergo aget? si autem alicubi existit, jam potest pollere virtute, qua agere queat, modo subjecto, in quo motus est producendus, rite sit applicitum; porro potest corpus esse rite applicitum subjecto, tametsi ab eo distet; quia si juxta Adversarios distantia *nulla* sufficit ad debitam applicationem, cur non alia etiam definita distantia sufficiat ad eandem? Deinde etiamsi attactum mathematicum admittas, adhuc verum erit, corpus agere ibi, ubi non est: producet enim motum in corpore alio, in quo utique ipsummet non erit.

di præcedentem motum cum motu, quem persentiscit a viribus mutationem inducentibus, aut etiam plures motus sibi simul impressos, ita ut singulis, quatenus fieri potest, obsequatur. Aliis est nisus se se exerens adversus nisum agentis, cui proinde *reactio* corporum sit tribuenda. Utramque hanc definitionem complectitur illa, quam Newtonus inertiæ vi tribuit.

189. Jam vim inertiæ primo modo definitam admittendam esse, e n. 174, & 175 patet: at eam, a qua reactio corporum proficiscí debeat, in Physica rejiciemus; ubi reactionem corporum a mutuis eorundem viribus repulsivis, & attractivis absque inertiæ vi posteriore sensu accepta derivaturi sumus.

CAPUT SEPTIMUM.

De Fato multiplici; item de Naturali, & Supernaturali.

§. I.

Quid sit Fatum? quid Fortuna? Casus? quid denique Naturale? Supernaturale?

190. *Fatum* a fando dictum tam in bonam, quam in malam partem sumi potest. Fatum sano sensu acceptum dici solet *Christianum*, estque causiarum, ac effectuum series, immutabiliter, sed tamen absque ulla libertatis creatæ læsione, a sapientissimo Deo ordinata, & definita. Definitur a Boetio *Consol. phil. L.* 4. „ inhærens rebus mobilibus immobilis dis„ positio, per quam Divina providentia suis quæque „ nectit ordinibus. “

Schol. Fati nomen Catholicis auribus grave est; igitur fatum hoc sensu acceptum, quod quidem admittendum omnino est, non *fati*, sed *providentiæ Divinæ* nomine nuncupare convenit.

191.

191. Fatum in malam partem interpretantur, qui eo nomine intelligunt inevitabilem quandam ordinationem, per quam entia omnia, etiam quæ voluntate prædita sunt, ad suos fines necessitate quadam adigantur. In varias classes tribuitur: nempe in Astrologicum, Democriticum, Stoicum, & Spinozisticum.

192. Fatum *astrologicum*, sive *genethliacum* est omnium eventuum necessitas, ab immutabili astrorum actione promanans, estque commentum vanissimorum quorundam hominum, qui de futuris eventibus, etiam humanis, ut de duratione vitæ, connubio, fortunis, ipsoque mortis genere &c. affirmate pronunciare audebant; quasi hæc infallibili nexu colligarentur cum motu siderum, certoque situ quem ea certis temporibus invicem obtinent. S. Augustinus fatum hoc vocat *fatuum*. Nec immerito: quo enim argumento probare possunt vanissimi illi homines dictam inter sidera, & futuros eventus connexionem necessariam? quid possunt motus siderum, & positiones conferre ad ea præsertim, quæ a voluntariis animorum inclinationibus pendent?

193. *Democriticum* est necessaria series causarum, & effectuum omnium, promanans ab æterno, & ineluctabili atomorum motu, quo omnia, quæ eveniunt, efficiantur. Fatum hoc impium libertati creatæ adversatur: quippe e mente Democriti, ut habet Cicero de *fato* C. 10. „ ita moveretur animus, ut „ atomorum motu cogeretur.“ Quid, quod easdem atomos ex omni æternitate extitisse velit Democritus, quin a Deo creatæ fuerint? quod tamen sustineri non posse jam num. 125 ostendimus.

194. Fatum *Stoicum* „ est series causarum, inquit „ Ant. Genuensis, quarum altera ab altera determi„ netur, cujus seriei Deus est caput, qui fata semel „ scripsit, semper sequitur, ac necessario scripsit, „ necessario sequitur.“ Ast indigna Deo hæc sunt, & libertatem humanam, quam intima conscientia integram esse cuique testatur, evertunt. *Spinozisticum* est series rerum infinita, necessario ex Dei natura manans. Impiam hanc Spinozæ doctrinam ube-

uberius expoſuimus n. 124. & n. 126. *cor.* refutavimus.

195. *Fortuna* eſt cauſſa per accidens (102) effectus non prævisi, in creaturis propter finem, & cum electione agentibus: effectus vero ejusmodi nuncupatur *fortuitus*. e. g. Fortuna eſt piſcari, & piſcis loco theſaurum in aquæ fundo hærentem deprehendere.

Coroll. 1. Ii ergo effectus, qui cogitatione præcipiuntur, fortuiti dici non poſſunt. Hinc quo quis plura ignorat, eo ipſi plura accidunt fortuito. Quod ipſum indicatur illo Ariſtotelis: *ubi parum ingenii, ibi plus fortunæ.*

Coroll. 2. Deo, qui omnia intuitu ſimpliciſſimo proſpicit, nullus effectus eſt fortuitus.

Coroll. 3. Res vitæ expertes, aut ratione carentes nullam habent fortunam proſperam, aut ſiniſtram. Hinc ridet Protarchum Ariſtoteles, quod eos lapides, e quibus altaria conſtruerentur, *fortunatos* dixerit.

Schol. Fortunam alii definiunt eſſe id, quod omni prorſus ſufficiente ratione prævia deſtituitur: quo quidem ſenſu ſumptam fortunam admitti non poſſe clarum eſt. Atque hanc eſſe cauſſam arbitror, quod S. Auguſtinus *fortunæ* nomen in ore Chriſtianorum non patiatur.

196. *Caſus* eſt cauſſa non libera per accidens producens effectum quempiam rariorem. e. g. Caſus fuit, quo puer intra campanæ latera ſalvus perſtitit, reliquo populo, ruinis templi terræ motu everſi, pereunte.

197. Vocabuli *Natura* multiplex eſt acceptio. 1) Uſurpatur *natura* pro rei cujusque eſſentia. 2) Pro inclinatione rei; ut dum naturam aliam dicimus vitioſam, moderatam aliam. Atque de natura ſic ſumpta eſt illud Horatii: *Naturam expellas furca, tamen usque recurret.* 3) Significat quandam entis determinationem ad aliquid. Sic lapis dicitur natura ſua ferri verſus centrum terræ. 4) Sumitur natura pro viribus, & potentiis tam activis, quam paſſivis (97) cujuspiam entis creati. 5) Denique accipitur pro collectio-

ctione virium omnium, quæ in omnibus entibus hunc mundum constituentibus, tam materiatis, quam etiam materiæ expertibus, simul sumptis insunt, & legum, quibus entia quælibet universi hujus agunt, aut aguntur. Atque hoc postremo sensu accepta natura solet *universa natura* nuncupari.

198. *Ordo naturæ* est, quem natura in agendo servat. e. g. Si eveniat, ut novilunii tempore radii solares interpositione Lunæ a quapiam Telluris parte illuminanda prohibeantur; id juxta naturæ ordinem evenire dicimus. *Cursus naturæ* est consecutio eventuum, naturæ viribus, legibusque consentanea.

199. Effectus *Naturalis* ille est, cujus ratio in viribus ad universam naturam pertinentibus continetur: *supernaturalis* autem, cujus ratio extra vires ad naturam universam pertinentes est quærenda. e. g. Circulatio sanguinis in animali naturalis est: at mortui ad vitam revocatio in supernaturalibus haberi debet.

Schol. Naturale alias præterea significationes habet. Nempe 1) naturale sumitur pro eo, quod fit a caussis naturalibus secundum leges, & ordinem naturæ citra directionem artis. Opponitur illi *artificiale*, quod nimirum accedente artis industria perficitur. Sic scaturigines aquarum in radicibus, aut lateribus montium sunt naturales; fontes salientes in hortis artificiales. 2) Naturale solet id etiam dici, quod fit citra voluntatis imperium, & absque deliberatione. Hinc actiones hominis alias dicimus naturales, voluntarias alias. Naturales sunt: respirare, nutriri &c. voluntariæ: e. g. orare, deambulare &c.

§. II.

De Miraculis.

200. *Miraculum* proprie sumptum nonnullis est quivis effectus supernaturalis: at malim ego eos sequi, quibus nomine miraculorum ii duntaxat effe-

fectus supernaturales veniunt, qui sunt *insoliti*, vocabulo hoc ejusmodi effectum designando, qui non fiat juxta stabilem quandam, universalemque legem. Certe supernaturales Divinæ gratiæ operationes in nobis pro miraculis haberi non solent; nimirum quod insolitæ non sint, cum juxta stabilem quandam legem, supernaturali fini nostro accommodatam, supernaturalia Dei auxilia nobis præsto esse soleant.

Coroll. 1. Miraculum ergo definiri potest, effectus insolitus, cujus ratio sufficiens extra naturam universam continetur.

Coroll 2. Raritas ad essentiam miraculi non pertinet. Potest enim quispiam effectus supernaturalis esse *insolitus* sensu superius expolito, tametsi crebrius eveniat. Et sane si ii solum effectus supernaturales essent miracula dicendi, qui sua raritate se se commendant; prodigia illa, quæ Christus, & Apostoli frequentissime patrarunt, pro miraculis habenda non essent.

Coroll. 3. Nihil potest inesse enti, quod ejus essentiæ repugnet: quidquid ergo in ente per miraculum fit, ejusmodi sit, oportet, ut cum illius essentia cohærere possit.

201. Spinoza *in Tract. Theologo - Politico C.* 6. ait miraculum esse „ opus naturæ, cujus causam naturalem exemplo alterius rei solitæ explicare non pos„ sumus.“ Lockius *in discursu de miraculis* Gallice edito vult miraculum esse sensibilem quandam operationem, quæ cum captum spectatoris transcendat, ipsiusque opinione cursui naturæ contraria sit, ab eo pro Divina habetur. Nempe his persuasum erat, nullas operationes posse ullo modo evenire, nisi quæ sint secundum communem naturæ cursum, legibusque ad universam naturam pertinentibus reapse consentiant. Hinc omnes eas actiones, quas miraculosas nominamus, volebant esse naturales, nec alio ex capite posse haberi pro miraculis, quam quod ob raritatem suam, causasque, a quibus pendent, ignotas nos in admirationem rapiant. At contra hos sit.

202. *Propositio I.* Miraculum proprie sumptum possibile est. *Prob.* Miraculi proprie sumpti nomine in-

telligimus insolitum effectum, cujus ratio sufficiens extra naturam universam quærenda sit (200. *cor.* 1.); atqui id genus effectus possibilis est. Quo enim jure negabimus Deo vim producendi ejusmodi effectum, cujus ratio sufficiens in universa natura contineri non possit? Quodsi leges, quæ nunc in mundo corporeo obtinent, ex ipsa corporum exstantium natura (quod quidem incertum est) promanant; sunt illæ quidem necessariæ, ac immutabiles hoc sensu, quod aliæ leges his corporibus naturales esse nequeant: at quis inde, nisi temere, inferat, ab Ente supremo pro summo suo in res creatas jure non posse iisdem violentiam inferri, producique effectum, qui servato communi naturæ cursu produci nequivisset? Sin autem communis naturæ cursus a libera Dei lege corporibus externa pendet, longe minus potest miraculi possibilitas in dubium revocari.

Confirm. Nemo, nisi summa cum temeritate, potest inficiari 1) mortui ad vitam revocationem universæ naturæ viribus superiorem esse; 2) eam identidem jam esse patratam: ergo etiam nemo, nisi summa cum temeritate, potest miraculi possibilitatem inficiari.

203. Duplex miraculorum classis statui solet. Alia dicuntur miracula *quoad substantiam*, alia *quoad modum*. *Miracula quoad substantiam* sunt, quæ omnes naturæ vires absolute exuperant, ut mortui ad vitam revocatio. *Miracula quoad modum* dicuntur ii effectus, qui in his quidem rerum adjunctis, in quibus producuntur, exuperant totius naturæ vires, non tamen in omnibus universe: e. g. momentanea lepræ sanatio, quæ longiore tempore arte etiam obtineri posset.

204. Non desunt, qui miracula dividant in ea, quæ vires universæ naturæ exuperant, vocanturque *miracula stricte sumpta*, *supernaturalia quo ad se*, & in *miracula latius accepta*, *supernaturalia quoad nos*, quæ vim & efficaciam naturæ corporeæ, & hominum superant quidem, at non item vires spirituum creatorum, producunturque ab iis, tanquam ministris Dei, ad ejusdem nutum, imperiumque; ut si Deus per An-

ge-

gelos sisteret cursum solis; si Angelus subducta celeriter, quin observari queat, aqua vinum substituere, ut aqua in vinum conversa videatur &c. quæ & similia Angelorum naturales vires exuperare non videntur.

205. *Propositio II.* Miracula stricte sumpta solius Dei opera sunt. Ratio est, nam ea vires universæ naturæ exuperant (*præc.*)

206. *Propositio III.* Ii etiam effectus, *quos miracula latius accepta, supernaturalia quoad nos* nuncupari diximus, miraculis jure accensentur. Etsi enim Angeli boni beneficia quædam intra certos limites a Deo præfixos constanter hominibus præstent; iidem tamen ultra limites illos se se rebus humanis, & aspectabilibus non miscent, nisi speciatim a Deo jubeantur. Hinc si Deo statas communis providentiæ leges laxante, id genus effectus patrentur ab Angelis, tanquam ministris ejusdem; effectus illi Deo ipsi communem naturæ cursum interrumpenti sunt attribuendi: ac proinde tametsi, ut Scholæ loquuntur, *in abstracto* considerati sint effectus naturales, cum naturales Angelorum vires non superent; *in concreto* tamen supernaturales sunt, & miraculosi. Et sane quis neget coturnicum in castra Hebræorum compulsionem, aut ruinam murorum Urbis Jericuntinæ fuisse miraculosam, tametsi utrumque Deus per suos Angelos ponatur effecisse?

207. *Obj. cont. 1mam Prop. 1mo.* Nullus effectus potest in entibus universi hujus produci, qui sit dissentaneus viribus, ac legibus ad universam naturam pertinentibus: ergo miraculum proprie sumptum non est possibile. *Prob. ant.* Præsentes naturæ vires, ac leges fluunt ex ipsis entium mundanorum essentiis, veluti totidem attributa eorundem; ergo. *Cons.* patet; secus enim conveniret enti quidpiam, quod cum ejusdem attributis pugnet; quod absurdum est.

℟. *N. ant.* Ad prob. *D. ant.* Præsentes naturæ vires &c. Hoc est, natura entium mundanorum exigit, ut his viribus, ac legibus contingant effectuum consecutiones, ac vicissitudines, nisi dictis entibus a suprema quadam Virtute inferatur violentia *Trans. ant.*

ant. Hoc est, natura mundanorum entium *absolute* exigit, ut nullus in mundo possit effectus contingere, nisi his, quæ nunc obtinent, viribus, ac legibus consentaneus *N. a. & conf.*

Non est certum, utrum eæ leges, quæ in mundo corporeo nunc obtinent, ex ipsa mundanorum entium natura profluant, an vero potius externæ sint iisdem, pendeantque a libera Conditoris voluntate. At demus illas ex ipsa corporum natura promanare: *naturales* effectuum consecutiones, stantibus his entibus, aliæ esse non poterunt, quam quæ his definite viribus, ac legibus peragantur. Verum hinc minime consequitur, ne Divina quidem efficacitate posse effectum quempiam produci, qui præter, aut contra communem naturæ cursum sit. e. g. Ponamus eas vires, quas Cap. præc. pertractavimus, ex ipsa corporum essentia promanare. Lapis in superficie terræ situs, exigente natura sua tendet versus centrum Telluris: quis tamen, nisi temere, inferat, ne infinita quidem virtute Dei posse illum contra naturalem suum nisum celerrime in Lunam transferri? Deinde e. g. ex eo, quod ipsa humani corporis constitutio naturaliter exigat, ut illud in utero materno efformetur, quis ausit concludere, non posse a Deo, si velit, alterum Adamum e limo efformari? Quod cum natura entium universi hujus *absolute* pugnat, id iis ne per miraculum quidem posse evenire, ultro fatemur.

208, *Obj.* 2*do.* Si miraculum patraretur, Deum mutari necesse esset; cum ergo Deus mutari non possit, miraculum possibile non est. *Prob. ant.* Si miraculum patraretur, id a Deo non ex omni æternitate, sed certo quodam tempore fuisset decretum: ergo si miraculum &c. *Prob. ant.* Quidquid a Deo ex omni æternitate decretum est, ad universam naturam pertinet, ac proinde miraculum non est: ergo si miraculum patraretur, id a Deo non ex omni æternitate &c.

℟. *N. ant.* Ad prob. *N. ant.* Nam ut Doctor Angelicus ait *Quæs.* 6. *de Mirac. Art.* 1. „ Deus non „ facit contra rationes naturales mutabili voluntate; „ nam Deus ab æterno prævidit, & voluit se fa-

ctu-

turum, quod in tempore facit. Sic ergo instituit naturæ cursum, ut tamen præordinaretur in æterna sua voluntate, quod præter cursum istum quandoque facturus erat." Ad ult. prob. rursus *N. ant.* Natura universa definitur collectione virium, quæ in omnibus entibus mundum constituentibus simul sumptis insunt, & legum tam generalium, quam, quæ ex his profluunt, specialium, quibus entia hujus mundi solent agere, aut agi ad obtinendos fines, sibi a Deo præfixos. Quodsi ergo æterna Dei voluntate decernatur quispiam effectus, qui e dictis viribus, legibusque consequi non possit, ille præter universam naturam patrabitur, ac proinde pro miraculo haberi debebit.

209. Pro iis, quæ huc pertinent, uberius intelligendis sequentia adhuc notanda sunt. I. Magna circumspectione utendum est in ferendo de miraculis judicio. Multa possunt naturæ viribus fieri, quæ ab incautis in numerum miraculorum referri possent. Sic ut alia præteream, ab iis, quos Agyrtas nominamus, multa videntur fieri, quæ naturæ viribus superiora sint; cum tamen sola dexteritate sua imponant spectatoribus, ita ut si ipsorum agendi ratio his distincte proponeretur, prorsus admiratione digni non essent, nisi forte ob agilitatem corporis arte, longiorique exercitio procuratam. Attamen ex eo, quod omnes naturæ vires perspectas non habeamus, non licet ex adverso inferre, nullum nos effectum pro miraculo habere posse. Nam imprimis scimus naturæ vires certis limitibus esse definitas: quare si quispiam effectus infinitam exigat potentiam, ut rei ex nihilo procreatio; eum esse proprie miraculosum, nullum erit dubium. Deinde quæ *communi hominum sensu* pro veris miraculis, quibus veritas Religionis, aut servi Dei Sanctitas, pretium virtutis &c. comprobetur, habentur, re vera miracula sint, oportet. Nam ut P. Hauser ait Ontol. 337. „has regulas dum author naturæ nobis velut impressit, earum beneficio opera naturalia, & supernaturalia dignosci posse bene confidimus." Talia erant, quæ a Moyse & Aaron coram Pharaone patrata sunt: quibus visis Magi Ægyptii,

tii, utut ipsi etiam prius virgas suas in dracones convertissent, exclamarunt: *Digitus DEI est hic.* Exod. 8. v. 19.

210. II. Ut effectus quispiam miraculosus sit, Deum auctorem habeat, oportet, ita nimirum, ut vel ab ipso Deo, præter communem naturæ cursum operante proxime proficiscatur, vel saltem jubente Deo, communisque providentiæ leges laxante, per spiritus creatos fiant: secus enim non erit effectus supernaturalis, ut clarum est. Unde hæc corollaria consequuntur.

Coroll. 1. Ea quæ in confirmationem falsi dogmatis patrantur, Deo auctori tribui non possunt, ac proinde miracula non sunt; Deus enim falsitatis testis esse non potest. Didicit istud malo suo Simon magus aliique. Vide Bellarmin. *L.* 4. *de notis Eccles. c.* 14.

Coroll. 2. Neque illa possunt miraculis accenseri, quæ a Dæmone, vel ope Dæmonis fiunt. Divina enim providentia, & bonitas nunquam assumit Dæmones pro veris miraculorum instrumentis. Ceterum quia Dæmones peccando non amiserunt vires suas naturales, & dona naturæ, ut fortitudinem, perspicaciam &c.; habent egregiam rerum naturalium cognitionem, experientiam multam, vim humana majorem *activa passivis* applicandi. Hinc magi Dæmonum ope possunt patrare veros quosdam, & plane stupendos effectus, qui tamen prorsus naturales sint; cujusmodi effectus multos patrasse fertur Apollonius Thianæus. Certe etiam Simon magus ope Dæmonis erat in altum evectus. Nempe utut naturales Dæmonum vires plurimum reprimat Deus; aliqua tamen stupenda, juxta statutum quempiam ordinem, ab iisdem patrari ob notos sibi fines permittit. Unde ut omnis erroribus via præcludatur, in causis sacris non admittitur examen miraculorum, nisi constet de virtutibus, & sanctitate illius, qui miracula patrasse dicitur. Quodsi de his constet, ad dispicienda miracula tutius proceditur: probitas enim morum, vitæque sanctitas argumento utique sunt, nullam esse factam a Dæmonibus cooperationem. Ceterum tametsi

si certum sit, non posse ab improbis vera patrari miracula, quibus falsa eorum sanctitas, aut error aliquis approbari videatur, quod nimirum id genus miraculo Deus ipse nos in errorem induceret; nihil tamen obest, quominus possit Deus pro instrumentis verorum miraculorum assumere quoscunque improbos ipsos adeo Paganos tunc, quum Is veritatem aliquam ad fidem, & mores pertinentem per eos tanquam instrumenta confirmare cupit.

211. III. Juxta D. Thomam Aquinatem, quæcunque insolita, & admiranda perpetrant Dæmones, ea vel 1) fiunt per illusionem sensuum, quatenus hos illi eodem modo afficiunt, uti afficerent res ipsæ, quæ tum adesse apparent hominibus, utut res illæ aut nusquam sint, aut non sint præsentes. Sic per hujusmodi illusionem factum est, dum Judæus medicus teste Trithemio currum fæno oneratum, item aurigam, & equos devorare videbatur hominibus. Vel 2) per summam, quæ ab hominibus observari non possit, cleritatem. Ut si sublato corpore uno alterum in ejusdem locum celerrime substituant, ut repente generatum videatur. Vel denique 3) insigni sua rerum naturalium scientia stupendos quidem, sed tamen naturales effectus producendo. Prodigiosæ cæcorum, claudorumque sanationes attribuntur Vespasiano: at sanationes illæ vel sunt fabulosæ, aut fraudulentæ; quatenus pretio conducti fuerint homines, qui ejusmodi morbis se teneri simulaverint, uti probat Daniel Huetius in sua *Demonstr. Evang.* aliique; vel vero, uti notat Sylvius, verisimile est, morbos illos a Dæmone fuisse illatos, qui deinde ad Vespasiani nutum lædere desierit.

212. Atque ex his intelligere jam licet, in ferendo de miraculi veritate judicio sequentia cumprimis attendenda esse. 1) Si effectus mirus omnes universæ naturæ creatæ vires excedere deprehendatur; pro vero utique miraculo habendus est (205). 2) Si autem aliquod superfit dubium, annon naturæ viribus, aut arte effici possit; videndum est imprimis, utrum non sint adhibita clam, vel aperte media quæpiam, accelerando, aut etiam perficiendo effectui idonea,

vel vero absque omnibus id genus mediis solo nutu, voce, attactu levi &c. effectus mirus eveniat: expendenda deinde reliqua etiam miri operis adjuncta, ut celeritas, perfectio, stabilitas &c.; adeoque an momento, vel successive sit patratum? an effectus sit in genere suo absolutus, item suapte stabilis, & nisi nova in contrarium causa accedat, diuturnus &c. (3) Si opus mirum, tametsi humanis viribus majus appareat, non videatur tamen omnium creatorum spirituum vires excedere: pariter ex adjunctis colligendum erit, debeatne Deo auctori attribui, & in eorum referri numerum, quæ *miracula latius accepta; supernaturalia quoad nos* vocari diximus num. 204, & miraculis jure accenseri n. 206. probavimus. Cum primis autem spectandus est finis, quo patratur id genus mira res: num ad morum correctionem, Dei agnitionem, & cultum tendat, vel vero bona temporalia, vanam gloriam, aut alias res malas per eam patrator intendat, & annon is in patrandis miris rebus jam aliis fraude usus fuisse sit deprehensus. Recole præterea, quæ n. 210. *cor.* 1. & 1. adnotata sunt. Sed de his plura Theologi.

CAPUT OCTAVUM.

De Perfectione Mundi; ubi etiam de ejusdem Extensione, & Unitate.

213. De perfectione mundi duo potissimum quæri solent: imprimis an mundus iste sit omnium possibilium perfectissimus: deinde an saltem suo in genere sit perfectus ita, ut fini, quem Deus per illum obtinere vult, omnino congruat. Leibnitzius mundum hunc omnium possibilium perfectissimum esse contendit, uti elucet ex ejus verbis n. 14. relatis: nos priusquam nostrum sensum depromamus, notari cupimus, Deum mundo condito pro fine ultimo ac principali præstituisse externam suam gloriam, seu quandam perfectionum suarum manifestationem.

Cum

Cum enim omne bonum pro ratione bonitatis suæ sit amandum ei, qui sapienter amat; Deus se ipsum utpote bonum infinitum amore infinito prosequatur, est necesse: atqui non prosequeretur se ipsum amore infinito, si pro ultimo principalique operis sui fine aliud quidpiam præter se ipsum præstituisset; quippe aliud illud hoc in genere sibi ipsi prætulisset. Igitur Deus mundum condendo vel aliquam internam sibi perfectionem, vel externam quandam gloriam, in patefactione suarum perfectionum consistentem voluit adipisci: atqui primum dici non potest, cum Deus essentia sua sit cumulus omnium perfectionum, cui nihil addi possit; dicendum est ergo alterum. Hinc, quoniam entis *perfectio* est ejusdem ad præfixum finem habilitas (50. *cor.*), consequens est, tunc fore hunc mundum omnium possibilium perfectissimum, si divinas perfectiones eo gradu manifestaret, ut eæ magis manifestari prorsus nequeant.

214. *Propositio I.* Mundus iste omnium possibilium perfectissimus dici non potest. *Prob.* Tunc foret hic mundus omnium possibilium perfectissimus, si divinas perfectiones eo gradu manifestaret, ut eæ magis manifestari prorsus nequeant (*præc.*): atqui mundus hic divinas perfectiones non manifestat eo gradu, ut eæ magis manifestari nequeant; Divinæ enim perfectiones sunt infinitæ, ita ut nullos intensitatis limites admittant, consequenter eæ semper magis, ac magis manifestari possunt, ita ut in hac manifestatione nequeat unquam ad gradum ultimum perveniri.

215. *Confirm.* Nullum est ex entibus creatis, quod ulla perfectione e. g. intelligendi vi, polleat infinita: cum ergo quolibet ente certis limitibus definito majus quiddam cogitari queat, negare non possumus in Deo potentiam condendi creaturas, quibus Deus longe excellentiori gradu communicet perfectiones suas, ac communicaverit entibus hujus mundi. Jam vero si mundus iste ejusmodi entia complecteretur præter hæc, aut loco horum, quæ nunc complectitur; profecto divinas perfectiones posset uberius manifestare, atque modo manifestet. Igitur dici non potest, manifestationem divinarum perfectionum, quam Deus per-

per hunc mundum obtinet, esse omnium possibilium maximam: ac proinde mundus iste omnium perfectissimus dici omnino non potest.

216. *Obj.* 1*mo*, Debuit adesse ratio sufficiens, cur Deus hunc definite mundum condiderit præ aliis possibilibus: atqui alia ratio esse non potuit quam quod iste sit omnium possibilium perfectissimus: ergo mundus hic omnium possibilium perfectissimus sit, oportet. *Prob. min.* Deus nequit minus bonum majori præferre; ergo.

R. *D. maj.* Debuit adesse ratio sufficiens *interna* Deo, in liberrimo ipsius arbitrio sita *C. maj. externa* Deo, quæ ipsi necessitatem imponat hunc definite mundum præ aliis possibilibus condendi *N. maj.* Hinc *minorem* simpliciter *Nego*. Ad prob. *D. ant.* Deus nequit minus bonum majori præferre; id est, nequit pluris æstimare minus bonum, quam majus bonum *C. ant.* id est, nequit majori benevolentia complecti minus bonum, quam majus bonum, nimirum illud ad existentiam producendo; istud negligendo *N. ant. & conf.* Deus in condendis creaturis liberrimus est; quippe tam parum commodi, & beatitudinis ei obvenit e creatura perfectiore, quam parum e minus perfecta. At quod ad judicium de iisdem ferendum attinet, pluris utique facere debet ens majori perfectione præditum, quam alterum minus perfectum: secus enim erraret judicio suo; quod tamen infinitæ ejusdem perfectioni repugnat.

Urgeb. 1. Eligere minus bonum præ majori adversatur infinitæ Dei sapientiæ: ergo potentia eligendi minus bonum præ majori nequit Deo convenire. *Prob. ant.* Homo, cui rerum quarumpiam optio datur, insipienter agit, si neglecto majori bono minus bonum eligat; ergo etiam.

R. *N. ant.* Distinguenda enim sunt hæc duo: *unum mundum esse alio meliorem*, & : *melius esse creare hunc potius mundum, quam alium.* Primum illud habet locum in mundis possibilibus, non item alterum, sed æque bonum est creare, vel non creare mundum, quocunque perfectionis gradu præditum. Cum enim Deo nihil felicitatis accedat ex ullo mundo condito, ut-

utcunque perfecto, nec etiam decedat quidquam, si nullus condatur mundus; longe nobilius sentimus de Majestate Divina, si plenam ejus in mundo condendo libertatem agnoscamus, quam si eam fatali Leibnitzianæ rationis sufficientis necessitate constrictam esse, sine ulla sufficiente ratione asseramus.

Ad prob. *D. ant.* Insipienter agit, si neglecto majori bono &c. hoc est, insipienter agit, si id, quod suis usibus, destinatisque finibus magis congruit, neglegat, eligatque aliud, quod dictis usibus, finibusque minus inservit *C. ant.* Hoc est, generatim insipienter agit, si eo neglecto, quod secundum se majus bonum est, eligat id, quod secundum se est minus bonum *N. ant. & conf.* Si quis e rebus diversis sibi oblatis eligat rem suis usibus, designatisque finibus minus congruam, neglecta magis congrua; omnino insipienter agit: sapientis enim est optima pro designato fine media eligere. At quoties evenit, ut homines neglecta re secundum se pretiosiore, sed ipsis minus utili, aliam in se viliorem, sed ipsis utiliorem citra insipientiæ notam eligant? Hinc in Deo quoque tunc solum argueretur imperfectio, si is non eum determinate mundum elegisset condendum, qui sit aptissimus ad eum finem assequendum, quem ille mundum creando assequi intendit; at mundum hunc optime omnino congruere præfixo sibi fini, dicemus inferius.

Urg. 2. Infinita Dei bonitas poscit, ut is optimum operibus suis finem præstituat: sed ad optimum finem consequendum optima media sunt necessaria; ergo infinita Dei sapientia poscit, ut, si mundus quispiam condendus sit, eligatur ex omnibus possibilibus optimus.

R. *D. maj.* Poscit, ut is optimum *quoad substantiam* finem præstituat operibus suis *C. maj.* optimum etiam *quoad intensitatem*, & *gradum N. maj.* sic *dist. min. N. conf.* Si Deus mundum condere velit, ei omnino optimum quoad substantiam finem præstituere debet, nimirum aliquam gloriæ suæ manifestationem, uti n. 213. ostendimus. At quoniam æque felix est, sive hoc minus intenso, sive alio intensiore gradu ma-

manifestet perfectiones suas per creaturas; non est, cur debeat operibus suis præfigere finem, qui sit etiam quoad gradum & intensitatem dictæ manifestationis optimus. Immo neque est possibilis mundus, qui Divinas perfectiones eo gradu manifestet, ut eæ magis manifestari nequeant (214).

Urg. 3. Libertas ad malum morale eligendum non est attribuenda Deo: ergo neque libertas eligendi minus bonum præ majori. R. *C. a. N. Conf.* Malum enim morale cum infinita Dei sanctitate pugnare clarum est; eligere autem minus perfectum mundum præ perfectiore, sed talem tamen, qui præfixo sibi fini congruat, prorsus nullam involvit imperfectionem in Deo, se solo beatissimo, felicissimoque. Recole resp. ad *Urg.* 1.

217. *Obj.* 2*do.* Deus semper operatur modo optimo; ergo etiam semper id eligit in procreando, quod est optimum.

R. *C. ant. N. conf.* Dispar ratio est. Deus enim non esset perfectissimus Artifex, si ea, quæ condit, non conderet summa ratione, fine optimo, modoque ad præfixum finem accommodatissimo; id est, si operandi ratio, ipsi interna, perfectissima non esset. At ex electione mundi non optimi nullam in Deum redundare imperfectionem, superius jam declaravimus. Immo ne possibilem quidem esse mundum omnium perfectissimum, tum e n. 78. *cor.* cum e n. 214. liquet.

Urg. Mundus hic plene conformis est ideæ Divinæ; ergo quemadmodum hæc, ita & ille simpliciter perfectissimus sit, oportet. R. *D. ant.* Est plene conformis &c. Hoc est, mundus est omnino talis, qualis in idea Divina ab æterno repræsentatur *C. ant.* Hoc est, mundus est in se tam perfectus, quam perfecta est in se, &, ut dici solet, *subjective* spectata idea Divina ipsum repræsentans *N. ant.* & *conf.*

218. *Propositio II.* Mundus hic suo in genere perfectus est ita, ut fini, quem Deus per illum obtinere vult, omnino congruat. Deus enim non esset perfectissimus mundi Architectus, si ejus opus fini, quem

quem eidem præfixit, non congrueret. Certe hujusmodi defectus operis argueret defectum in potentia, vel sapientia sui Conditoris.

219. *Obj.* 1*mo.* Mundus iste multa continet entia suo in genere imperfecta, ut sunt animalia manca, monstrosa &c. ergo non est in genere suo perfectus. 2*do.* Si mundus iste esset suo in genere perfectus ita, ut fini suo congruat; quemadmodum finis ipsi præstitutus est externa Dei gloria, ita singula ejusdem entia deberent esse accommodata ad procurandam externam Dei gloriam: atqui non sunt accommodata omnia; ergo. *Prob. min.* Peccata potius in contemptum Dei, quam in ejus gloriam vergunt; ergo. 3*tio.* Homines non faciunt ea omnia bona, quæ Deus cupit ab iis fieri; ergo Deus per mundum hunc non assequitur perfecte eam gloriam suam externam, quam assequi cupit.

Ad 1*mum* ℟. *D. ant.* Multa continet entia suo in genere imperfecta, quæ hoc solum sensu sint in suo genere imperfecta, quod quibusdam perfectionibus, quæ spectato communi naturæ cursu ipsis conveniunt, sint destituta *C. ant.* quæ hoc etiam sensu sint suo in genere imperfecta, quod non sint apta ad perfectiones Divinas eo gradu, & mensura manifestandas, quo gradu & qua mensura has per illa Deus manifestari voluit *N. ant. & cons.* Singula hujus mundi entia, utcunque vilia ceteroquin, manca, monstrosaque fuerint, manifestant divinas perfectiones eo gradu, ac mensura, quo gradu, & mensura eas Deus per illa manifestari voluit; ergo singula perfecta sunt suo in genere hoc sensu, quod fini sibi a Deo præfixo perfecte congruant.

Ad 2*dum.* ℟. *C. maj. N. min.* Ad prob. *D. ant.* Peccata, si spectentur comparate ad malitiam, & intentionem hominis libertate sua abutentis, potius in contemptum Dei, quam in ejus gloriam vergunt *C. ant.* Si spectentur, prout a Deo permittuntur, & prout sunt actus cum reliquis mundi entibus ad communem finem, videlicet ad aliquam Dei perfectionem manifestandam tendentibus connexi *N. ant. & cons.*

Sin-

Singula hujus mundi entia (ipsa adeo peccata, si hæc ita spectentur, prout a Deo permittuntur, & prout connectuntur cum reliquis mundi entibus ad communem finem tendentibus) singula, inquam, ad manifestandas perfectiones Divinas dirigi ostendimus *a priori* num. præcedente. Idem a *posteriori* quoque argumentando multis in casibus de ipsis adeo peccatis elucet: quam in rem adduci solet exemplum Josephi Ægyptii, in cujus vitæ cursu scelera fratrum, variæque calamitates, quas innocenter ille perpessus est, ita se se consequebantur: ut ea a Deo cujusdam gloriæ suæ causa esse permissa, demum pateret. Neque obest, quod multi sint casus particulares, in quibus non appareat, quidnam conferant determinata quædam entia ad gloriam Dei: nam ad istud in singulis casibus pervidendum, necesse foret omnes omnino rerum creatarum connexiones ab exordio mundi usque ad finem habere perspectas: qui eas omnes accurate perspiceret, videret sane nihil esse in mundo, a quo aliqua Dei gloria aliquomodo non dependeat. Demum peccata conferre ad externam Dei gloriam inde etiam intelligere licet, quod ea remittendo manifestet Deus misericordiam suam; eadem vindicando, potestatem, ac justitiam suam exerceat &c.

Ad 3tium ℣. *D. ant.* Homines non faciunt ea omnia bona, quæ Deus *serio* & simul *efficaciter* cupit ab iis fieri *N. a.* quæ Deus *serio* quidem, sed non *efficaciter* cupit ab iis fieri *C. ant. D.* etiam *conf.* Ergo Deus per mundum hunc non assequitur perfecte eam gloriam suam externam, quam efficaciter assequi cupit *N. conf.* quam serio quidem, sed tamen non efficaciter cupit assequi *C. conf.* sic *dist. subs. min. N. conf.* 2.

Deus ob infinitam suam sanctitatem serio quidem cupit nihil mali committi a creaturis rationalibus; propterea tamen non habet necessitatem impediendi peccata earundem, ut vel inde patet, quod secus non posset eas perfectiones suas manifestare, quas occasione permissorum peccatorum manifestare solet. Hinc evenire potuit, ut tametsi omnia peccata a nobis evita-

tari Deus ferio desideret; hæc tamen seria ipsius voluntas sit *inefficax*, ejusdemque voluntas *efficax*, quam nimirum ille simpliciter vult in effectum deduci, reapse aliam perfectionum suarum manifestationem habeat pro objecto, ac ea sit, quam consequeretur tunc, quum nulla peccata perpetrarentur a creaturis rationalibus. Jam ut mundus hic sit suo in genere perfectus, satis est, si Deus per illum plene consequatur eam suarum perfectionum manifestationem, quam consequi *efficaciter* vult: atque hanc quidem plene consequitur. *Neque dicas*, fore consequens, ut Deus peccata hominum velit, ac desideret, si eam suarum perfectionum manifestationem vult efficaciter, quam ex parte etiam per peccata hominum consequi debet. Sufficit enim, si ea *permittere* velit (115. *cor.*). His de rebus uberius Theologi.

220. Enormem esse mundi hujus extensionem, vel ex iis siderum magnitudinibus, distantiis, revolutionibusque abunde elucet, quæ hactenus ab Astronomis, Physicisque detectæ sunt *a*): quodsi autem quæras,

---

a) Eandem tamen infinitam non esse, hac argumentandi ratione ostendi potest. Sit, si fieri potest, in *Fig. 5ta.* spatium a plaga C versus plagas A & E infinite extensum, concipiaturque in eo angulus A C E, a lateribus rectis C A & C E in infinitum protensis interceptus, quem bifariam secet recta C D pariter infinita. Porro ex puncto quocunque G ducatur recta G F ad C A parallela, in qua capiatur pars H F, quæ sit dupla ipsius G H. Denique per punctum F agatur recta C B infinite protensa. Ex his mox hæc consectaria fluunt: 1) Spatium infinitum A C D debet esse æquale spatio infinito D C E: hæc enim duo spatia ob angulum A C E ope rectæ C D bifariam sectum sibi invicem congruerent. 2) Triangulum H C F est duplum trianguli H C G (*Geom.* 146). 3) Eodem modo, si ex alio quocunque puncto *g* ducatur recta *g f* ad C A parallela; triangulum *h* C *f* erit duplum trianguli *h* C *g*. Nam triangula hæc imprimis eandem habebunt altitudinem, quæ est normalis ex C ad *g f* demissa; deinde basis *h f* erit dupla baseos *g h*, quod sic declaro; imprimis in triangulis H C G & *h* C *g*, ob bases G H & *g h* parallelas, stat, C G: C *g* = G H: *g h* (*Geom.* 152). Eodem modo triangulis F C G & *f* C *g* stat C G:

ras, unicusne sit mundus, an plures; ajo. non posse quidem ratione naturali ostendi, nonnisi unicum exstare mundum; temerarios tamen fuisse veteres illos, qui pro multitudine mundorum mordicus stabant, quos inter numerantur Anaxagoras, Epicurus &c. Id enim asserendi nullum solidum poterant habere fundamentum. Unde Diogenes Cynicus e quodam Epicureo, de pluribus mundis serio differente non immerito quæsivit: *quam dudum de cælo venisset?* At neque

---

C G: C g = G F: gf. Cum ergo duæ rationes, quæ sunt æquales uni tertiæ, debeant inter se quoque esse æquales; fiat:

G F: gf = G H: gh.

Alternando: - - G F: G H = gf: gh.

Subtrah. - - G F — G H: G H = gf — gh: gh.

Id est: - - H F: G H = hf: gh.

Jam vero H F est ex constr. = 2 G H; ergo est etiam hf = 2 gh.

Porro his stantibus sic jam ratiocinari licet. Quoniam triang. H C F est = 2 H C G, & h C f = 2 h C g: est quoque

h C f — H C F = 2 h C g — 2 H C G.

Hoc est, area F H hf est dupla areæ H G gh. Hinc si ducantur quotcunque aliæ rectæ gf, ad C A parallelæ; summa quoque omnium arearum F H hf erit dupla summæ arearum G H gh. Consequenter tota area infinita B C D erit dupla areæ infinitæ D C E. Quod absurdum esse omnino clarum est: quippe ex demonstratis area infinita D C E est æqualis areæ A C D; consequenter area B C D esset dupla etiam areæ A C D, cujus tamen ea nonnisi pars est. Igitur spatium a plaga C versus plagas A & E infinite extensum repugnat.

Schol. Si area A C E ponatur esse finita, & undique terminis clausa: dicta argumentandi ratione nullum erui posse absurdum, expendenti facile patet: at si versus A & E prorsus sufferantur limites, adeoque area ponatur esse infinita: absurdum omnino manifestum est. Tunc enim cuilibet areæ H hg G triangulo D C E respondebit in triangulo B C D area F fh H, quæ sit illius dupla: consequenter etiam infinita area B C D erit dupla areæ infinitæ D C E, ac proinde etiam areæ A C D, cujus tamen ipsa est pars tantummodo. Vide, si lubet, Boscoviehium, cujus hæc demonstratio est, *Phil. Nat. Edit. Vindob.* in annot. ad n. §37.

que id sustineri potest, quod ex adverso Cartesiani contendunt: ne quidem possibilem esse mundum alterum. Si enim dicant, *mundi* vocabulo rerum omnium creatarum universitatem intelligi, repugnare vero plures rerum omnium creatarum universitates; v. g. ideo duntaxat solere nos *mundi* vocabulo rerum omnium creatarum universitatem intelligere, quod mundum nomisi unicum esse credamus. Quodsi autem hoc ipsum in quæstionem adducatur; ne *petitione principii* laboret argumentatio, *mundi* vocabulo intelligenda erit certa series rerum creatarum, ratione quadam inter se connexarum, quæ cum alia quapiam serie nullam omnino connexionem, communicationemque habeat. Cujusmodi series innumeras esse possibiles, quo fundamento negabimus?

DISSERATIO TERTIA.

COMPLECTENS PSYCHOLOGIAM.

CAPUT PRIMUM.

De Inferiore cognoscendi Facultate Humanæ Mentis.

§. I.

De Mentis humanæ Cognoscendi facultate generatim; tum speciatim de facultate Sentiendi.

221. Cuilibet perspicuum est, se cogitare, velle hæc & appetere, aversari illa; sentire jam frigus, jam calorem &c. Id, quod in nobis harum

actionum principium est, *mens humana*, vel *anima rationalis* nuncupatur.

Coroll. Igitur quilibet de animæ suæ existentia certissimus est. Immo si quis in eam dementiam prolaberetur, ut de illa dubitaret; hac ipsa dubitatione suum errorem aperte refelleret: eas enim actiones exerceret, quarum principium *animam* nuncupamus. Nempe ut S. Augustinus loquitur *L.* 10. *de Trin. c.* 10. „ Si quis dubitet, vivit: si dubitat, unde dubitet, „ meminit: si dubitat, dubitare se intelligit: si dubi„ tat, certus esse vult: si dubitat, cogitat: si dubi„ tat, scit se nescire: si dubitat, judicat non se te„ mere consentire oportere. "

222. Scientia, quæ animæ proprietates expendit, *Psychologia* vocatur, dividiturque a quibusdam in empyricam, & rationalem. In *empyrica* traduntur illa, quæ nobis de anima ex experientia, sensuque intimo innotescunt; in *rationali* autem, quæ de eadem ex experientia ratiocinando deducuntur. Nos experientiam ratiocinationi ita conjungemus, prout alteram alteri ad scopum nostrum optime subservire videbimus.

223. *Facultas cognoscendi* est ea mentis potentia, qua illa sibi repræsentat res varias, etiam extra se positas. Actio illa, qua id genus repræsentatio peragitur, *cognitio* solet appellari: unde etiam *cognoscere* dicimur, cum animo nostro quidpiam obversatur.

224. Facultas cognoscendi a Philosophis in duas quasi partes tribuitur. Eam, quæ nobis cum ipsis bestiis communis est, *inferiorem*; eam vero, qua bestiis antecellimus, *superiorem*, aut *rationalem* nominant.

Coroll. Sensus, & imaginatio communis nobis est cum brutis animantibus: hæc ergo ad inferiorem facultatis cognoscendi partem pertinent.

225. Quemadmodum in Logica num. 14. in *Schol.* breviter indicavimus, vis illa mentis nostræ, qua motus in corpore nostro excitatos, & occasione horum res extra nos positas, ac nobis præsentes percipimus, *facultas sentiendi*; actio vera facultatis hujus sen-

sensio, vel *sensatio* dicitur. Nimirum actio illa, qua mens occasione commotionis in aliquo corporis membro excitatæ dolorem, vel voluptatem, ac etiam illam ipsam commotionem percipit, *sensio*, vel *sensus*; qua vero percipit res extra nos positas, earumque affectiones, *sensatio* nominari solet. Quanquam complures vocabula hæc pro utraque animæ sentientis actione promiscue usurpant: quod ipsum nos quoque brevitatis gratia facturi sumus.

226. *Sensuum organa* generatim sunt eæ corporis nostri partes, a quibus pendent in nobis sensationes. e. g. Oculus est organum sensus; ab eo enim pendet ea sensatio, quam *visionem* nuncupamus.

227. Ut iis, quæ huc pertinent, lux major affundatur, recolenda sunt aliqua, quorum jam in Logica *loc. cit.* paucis meminimus. Nempe ex intima cerebri substantia subtilissimæ fibrillæ, seu nervi, tanquam e radice prodeunt; quæ primum in oblonga, & spinali medulla, veluti in trunco collectæ, deinde in plurimos quasi ramos divisæ per totam animalis machinam Divino prorsus artificio diffunduntur, atque usque ad extimam illius superficiem porriguntur. Jam nervos hos esse præcipua sensationum instrumenta plurimis accuratione summa institutis experimentis compertum est. „ Si præcidas, inquit Galenus, nervi medullam; continuo membrum, cui nervus inseritur, stupidum omnino, & immobile reddideris.“ Item Boerhaave „ Si nervus, inquit, bruti animalis vivi, v. g. cruralis nervus canis denudetur, ligeturque plano vinculo, tænia aliqua, ne nervum constringendo discindas; perit omnino subito sensus, & motus in ea parte, cujus nervus ligatus fuit, infra ligaturam posita, neque redit soluto vinculo, nisi nervus tepida irroratus convaluerit.“ *Tom. 2. Prælect. in suas Instit. med.* Præterea id quoque in comperto est, animam ad sensationes demum ope cerebri determinari. Qamvis enim integri perdurent nervi illi, a quibus sensationes pendere diximus; si tamen in cerebro insit vitium, sensus animalis tollitur. „ Compressa, inquit Boerhaave, discis-

„ sa, putrefacta, exesa medulla cerebri, aut cerebel-
„ li, omnis actio per nervos inde oriundos exerce-
„ ri sueta statim aboletur, licet nervi in integritate
„ sua, & membranis intacti persistent. " Item:
„ Quando duæ unciæ aquæ in ventriculos cerebri ef-
„ funduntur, homo nihil quidquam sentit, neque fra-
„ gorem maximi tormenti, neque lucem vividissi-
„ mam, neque penetrantissimum ab ustione dolorem."
Tom. 4. Praelect. in suas Inst. med.

Coroll. Dicendum ergo est, sensationes in nobis eatenus peragi, quatenus, ubi membra nostri corporis ab externis rebus certa ratione pervelluntur, commoventurque, per nervos illic terminatos ea commotio defertur ad ipsum cerebrum, animaque ad certas sensationes juxta legem a Conditore naturæ statutam determinatur.

228. Nerveas has fibras quidam volunt esse solidas, & simul insigni elasticitate præditas: e quorum adeo sententia propagatio commotionis ab organo sensus ad cerebrum, fibrarum illarum oscillatione peragitur. Fibræ, inquiunt, per externam impulsionem certa ratione, structuræ suæ conveniente tenduntur: tensionem hanc consequitur in iisdem quidam tremor, qui deinde ad cerebrum ipsum propagatur. Alii censent, dictas fibras esse totidem veluti tubulos excavatos, per quos subtilissima quædam sanguinis portio (*spiritus animales* nominant) celerrime commeet; ajuntque subtilem hanc substantiam, factis in organa sensuum impressionibus, commotam celerrime fluere in eam cerebri partem, in qua anima resideat, atque hanc commotionis in organo sensus factæ quodammodo admonere.

229. Ex hactenus dictis patet jam, dum e. g. dolorem sentimus in membro quopiam, dolorem illum reapse in cerebro sentire. „ Cum puellæ cuidam, te-
„ statur Cartesius *Princ. Phil. part.* 4. *num.* 196. ma-
„ num gravi morbo affectam habenti velarentur ocu-
„ li, quoties chirurgus accedebat, ne curationis appara-
„ tu turbaretur; eique post aliquot dies brachium ad cubi-
„ tum usque, ob gangrænam in eo serpentem fuisset
„ amputatum, & panni in ejus locum ita substituti,
„ ut

„ eo se privatam esse plane ignoraret; ipsa interim „ varios dolores, nunc in uno ejus manus, quæ ab- „ scissa erat, digito, nunc in alio se sentire quere- „ batur.“ Nempe anima nostra eo refert sensationes, unde easdem ortas esse arbitratur. Sic in puella hac nervi, qui prius a cerebro usque ad digitos porrigebantur, resecta manu in ipso cubito terminati, ea illic ratione pervellebantur, qua prius debebant in digito pervelli ad doloris sensum in anima excitandum: quia vero anima nervos illos, uti prius, in digitis terminari putabat; ex ipsis digitis, non e cubito dolorem percipere sibi videbatur.

230. Organum sensus, quod in extima corporis superficie terminatur, *externum*; quod autem intra corpus latet, nimirum cujus ope sentiuntur motiones intra nos excitatæ, *internum* appellatur. Externa sensuum organa quinque deprehendimus in corpore nostro; nimirum oculos, aures, nares, linguam cum papillis suis, & fibrillas nerveas per totum corpus æquabiliter sparsas. Unde totidem genera sensationum oriuntur: nempe visio, auditio, odoratus, gustatus, & tactio.

231. Ex relatione ad organa ipsa etiam sentiendi facultas, vel, ut jam communiter nominatur, *sensus* tribui solet imprimis in externum, & internum. *Sensus externus* est facultas obtinendi certas ideas ope organorum externorum; *internus* vero ope internorum. Deinde quemadmodum quinque sunt externorum organorum genera, ita etiam sensus externi quinque numerantur: videlicet visus, auditus, olfactus, gustus, & tactus. *Visus*, seu *facultas videndi* est facultas percipiendi corpora ope mutationum in oculis factarum: quæ definitio paucis commutatis etiam ceteris sensibus externis applicari potest.

Schol. Ipsa etiam organa sensuum frequenter communi vocabulo *sensus* designantur: ut adeo *sensus* jam sensionem, jam organum sensus, jam facultatem sentiendi significet.

232. Ea cerebri pars, in qua conveniunt omnes illi subtiles nervi, quos per totum corpus protendi diximus (227), *commune sensorium* nuncupatur; pro-

pterea, quod omnes motiones, quæ in organis fiunt, illuc tandem propagentur, ibique anima ad sensationes omnes determinetur. Porro motiones organorum, postquam ad cerebrum delatæ sunt, *idearum materialium* nomen sortiuntur.

233. De sensuum organis & sensationibus hæc habeto. I. Ut organa sensuum ab objectis externis congruentur commoveri possint, in his certa virium intensitas adesse debet; ea tamen non nimia, justoque major. Ratio *1mi* est; secus enim nervulos illos, qui organum sensus constituunt, nequibunt ita percellere, ut motio usque ad commune sensorium propagetur. Sic exiguæ corporum particulæ sensus nostros effugiunt. Ratio *2di* est. Nimia enim vis organa ipsa destruit, aut certe obtundit. Atque hinc est, quod inermes oculos in solem defigere non possimus.

234. II. Mutationibus, quæ ab objectis sensibilibus efficiuntur in sensuum organis, consentaneæ sunt sensationes, quæ in anima excitantur: ita ut non sit in arbitrio nostro, factis in organa impressionibus sentire vel non sentire, item ut sensatio hujus potius, quam alterius generis sit, aut vigoris. Veritas hæc constanti sensus intimi testimonio patet.

Coroll. 1. Si ergo mutatio in eodem sensus organo eadem est, sensatio quoque in anima eadem esse debet: ac proinde si diversa objecta sensibilia idem sensus organum eodem modo immutent, in anima deceptionem oriri necesse est. Sic baculus rectus, si aliqua sui parte in aquam immergatur, apparet curvus: quia eo casu haud aliter facit in oculos impressionem ope lucis reflexæ, quam si curvus esset, ut in Physica explicatur.

Coroll. 2. Quo aptiora sunt organa ad recipiendas impressiones, atque ad cerebrum ipsum deferendas, eo facilius exoritur in anima sensatio. Sic feles, vespertiliones nocturnam lucem percipiunt ita, ut objecta quam optime discernant; quæ tamen lux oculos nostros non perstringit.

Coroll. 3. Instrumentorum ope effici potest, ut fortior sit impressio in organa sensuum ab objectis facta,

facta, quam secus esset: cum ergo sensationes consentaneæ sint mutationibus organorum, patet sensationes acui posse, si sensus armentur instrumentis. Sic per telescopium vividior est visio, quam oculis inermibus.

235. III. Inter objecta sensibilia, & organa sensuum proportio quædam intersit, oportet: nisi enim e. g. organum visus certo modo, structuræ suæ conveniente impellatur, nempe cujusmodi impulsionem lux in illud facit; non concipit eum tremorem, quo ad cerebrum propagato anima ad am sensationem, quæ *visio* dicitur, determinetur. Sic neque auris percipit lucem, aut nares sonum.

236. IV. Sensatio vehementior retundit, ac debilitat debiliorem. e. g. Immoderatus tympanorum strepitus impedit, ne hominem submissa voce loquentem exaudiamus: lux Solis obest, quominus interdiu debilem stellarum lucem discernere possimus &c. Nimirum quando e. g. oculi fibrillas intensa solis lux vehementer tendit; accedens stellarum debilis lux tensionem hanc ad sensum nihil auget. Sic etiam si funi horizontaliter distento magna in medio pondera appendantur, quæ ipsum nimiopere tendant; accedente quopiam novo minore pondere tensio ad sensum increscere non solet. Porro tensioni fibrarum respondet earundem tremor; a quo tremore ad ipsum cerebrum propagato dependet sensatio in anima. Hinc debilis illa stellarum lux neque potest sensationem, qua ipsam discernamus, in nobis interdiu excitare. Ex adverso noctu fibræ oculi ob solaris lucis absentiam laxatæ sunt, quæ proinde etiam debili stellarum luce satis tendi possunt; quemadmodum funis quoque horizontaliter distentus exiguo pondere initio satis tendi solet: hinc tremor quoque huic tensioni respondens, ac proinde etiam sensatio lucis stellarum sat vivax in nobis esse potest. Applicari hæc facile possunt cuilibet alteri sensui, & eorum quoque sententiæ, qui nervulos sensorios pro totidem excavatis tubulis, spiritibus animalibus repletis (228) habent, accommodari.

§. II.

De Facultate Imaginandi; ubi etiam de Somniis.

237. Nemo dubitare potest, pollere se facultate redintegrandi, rursusque animo sistendi ideas ac imagines earum rerum, quas aliquando sensibus usurpavit, tametsi nunc illæ absentes sint. Vis hæc mentis *facultas imaginandi*, vel *phantasia*; ipsæ autem redintegratæ imagines *phantasmata* nuncupantur.

238. Inest quoque in nobis vis phantasmata varia ita componendi, ut ex iis consurgat complexum quodpiam, a nobis nullo unquam sensu perceptum. Sic potest quispiam e phantasmatis auri, & montis effingere imaginem aurei montis. Ad eandem vim pertinet etiam dissociatio idearum, quas consociatas hausimus sensibus nostris, ut si quodpiam animal, quod integrum aliquando vidimus, capite mulctatum nobis repræsentemus. Vis hæc *facultas fingendi*; actio vero illius *fictio* solet appellari. Quodsi fictio rationi congruat, & reapse bene cohærentia inter se apte consociet, uti faciunt periti Comici, & Artifices; *ingeniosæ inventionis* laudem consequitur.

239. Multi sunt, qui existiment, nullas rerum formas posse ope phantasiæ animo nostro objici; nisi quas jam ante aliquando sensibus perceperimus. Etiam tum, inquiunt, dum nostra fingendi facultate quidpiam efformamus; tametsi ideas eo modo compositas simul omnes sensu non hauserimus, singulas tamen sensuum ope nos comparasse oportuit: quemadmodum pictor, si e. g. equum alis instructum expingere velit, ideas equi, & alarum sensu comparatas habeat, est necesse. Atque hoc ipsum volunt significari illo Philosophi: *Nihil est in intellectu, quod non ante fuerit in sensu.* Sunt ex adverso aliqui, qui censeant, posse ex aliqua caussa ita commoveri interiores nervulorum nostrorum partes, ut impressionem prorsus diversam faciant in *sensorio commuui*, quam unquam facta fuerit per sensus: quod si evenjat, jam adèrit in nobis imaginatio, quæ non sit sensationis prius habitæ redintegra-

tegratio. Et ſane non apparet, cur non poſſet fieri, ut nervuli ſenſorii ab aliqua intra ipſum corpus humanum cauſſa fortius tenſi, agitatique novas in communi ſenſorio notiones efficiant, quibus novæ, nec unquam prius habitæ ideæ in anima reſpondeant. Id quod Boerhaavius cumprimis in morbis acutis uſuvenire cenſet.

240. De imaginatione hæc notato. I. Idea una recurrente ſolent aliæ quoque exſuſcitari, ſi vel ſimilitudo quædam inter illam & has intercedat, vel eodem tempore ſint animo obverſatæ. Teſtis eſt quotidiana experientia. Sic viſa quapiam turri facile exſuſcitatur in nobis idea turris alterius, quam illi ſimilem alibi forte vidimus. Item, recurrente loci phantaſmate recurrere ſolent actiones ibi patratæ: viſo inimico recrudeſcit injuria &c.

Schol. Ideæ, quarum una recurrente altera quoque recurrit, *conſociatæ* ſolent nominari: quæ idearum conſociatio etiam in beſtiis deprehenditur. Sic canis oſtentato baculo fugit, quod idea baculi admoneat ipſum verberum alias acceptorum. Dictæ idearum conſociationi innititur etiam *memoria artificialis.* e. g. In veſtibus nodum facere ſolemus, ut ejus idea recurrente recudantur in nobis ideæ illæ, quas habuimus tunc, dum nodum illum faceremus.

Coroll. Quemadmodum non eſt in noſtra poteſtate ſemper, ut ea idea nobis recurrat, vel non recurrat, cui aliæ ſunt conſociatæ; ita etiam non eſt ſemper in noſtra poteſtate imaginatio: utut deinde verum ſit, eam exortam variis modis reprimi a nobis poſſe.

241. II. Quo fuerit clarior, aut frequentior, aut diuturnior, aut denique recentior ſenſatio; eo facilior eſt, vividiorque phantaſmatis redintegratio. Hujus quoque legis veritatem experientia comprobat. Si e. g. palatium quoddam aut minuatim & clare, aut frequenter, aut diu, aut non ita pridem es contemplatus; ejus imaginem ſat vividam abſens quoque facile redintegrabis: at peregrini hominis, obiter & ſemel duntaxat, idque pridem conſpecti ideam difficulter recudes.

242. III. Si sensus externi a suis functionibus conquiescant, imaginatio fortior est, & clarior. Mens enim tunc minus distracta otium nanciscitur suam imaginandi vim eidem objecto magis applicandi. Hinc imaginationes in somnio vividiores sunt: hinc solitudo est Musarum patria. Democritus teste Cicerone *L.* 5. *Tusc. Quæst.* oculis se ipsum privavit, ut naturæ secreta subtilius rimaretur.

243. IV. Quoties mens ideam rei cujuspiam sua imaginandi vi redintegrat, toties ideam materialem, quæ ideæ rei illius tum respondebat, dum ea sensu percipiebatur, redintegrari necesse est. Quoties enim mens sua imaginandi vi ideam rei cujuspiam redintegrat, toties inesse debet quiddam in cerebro, quod imaginationi illi respondeat; quod inde patet, quia concors Medicorum testimonium est, morbo, cerebri potissimum, hebetari phantasiam. Atqui id, quod tum in cerebro inest, aliud esse non potest, quam dicta idea materialis: cum enim imago rei, ope phantasiæ redintegrata, ea ipsa sit, quæ prius ope sensus acquisita fuit; etiam id, quod eidem redintegratæ in cerebro respondet, non aliud sit, oportet, quam quod ipsi respondebat tum, cum sensus ope primum acquisita fuit: atqui tum quidem ei respondebat in cerebro certa materialis idea (232); ergo nunc quoque eadem idea materialis redintegrata ipsi respondeat, est necesse.

Coroll. 1. Igitur quemadmodum sensatio, ita imaginatio etiam eo vividior est, quo vividior est idea materialis, ipsi respondens.

Coroll. 2. Si ergo quapiam e caussa tam vivida sit objecti perceptio, ac sit ipsa rei præsentis sensatio; tum enimvero res imaginatione sola exstantes pro reapse præsentibus habentur: propterea, quod eo casu imaginatio vivax a sensatione discerni non possit. Atque hinc explicari possunt multa, quæ de ejusmodi hominibus passim narrantur, qui vel de mente prorsus dejecti, vel saltem admodum vivaci phantasiæ obnoxii, mira quæque videre, audire, aut etiam certas in quibusdam membris suis affectiones pati sibi videntur. Scilicet eadem prorsus vehementia, lege-

que

que commovetur in ejusmodi hominibus commune sensorium, qua commoveretur certo quopiam objecto in externos eorundem sensus agente, aut qua commoveretur tunc, quum aliqua ipsorum membra certus morbus affligeret: hinc in mente quoque easdem ideas enasci necesse est, quæ in dictis casibus enascerentur. Insigne hujus rei exemplum refert Malebranchius *L. 2. de Inquis. verit. P. 1. C. 7.* „Sene „quodam, inquit, ægrotante factum est, ut ancilla „candelam admoveret, dum ipsi ægro venæ pedis „inciderentur: simul ac illa scalpellum vidit infixum, „tantus pavor ipsius invasit artus, ut per triduum „aut quadriduum in eodem pedis loco, quem vi„derat incidi, senserit dolorem adeo acerbum, ut „per illud tempus in lecto decumbere coacta fue„rit." Qui quidem dolor verus utique fuit; at causa doloris erat phantastica: quatenus motio cerebri, qua anima ad eum dolorem percipiendum determinata fuit, orta est ex vivacissima apprehensione vulneris seni inflicti, non autem ex incisione in proprio pede facta. Quodsi eveniat, ut reapse male affecta deprehendatur ea corporis pars, quam esse ejusmodi homo imaginatur; id inde provenire potest, quod, quemadmodum quum affectionem alicujus membri sentimus, tremor nervorum cerebro communicatur, ita vicissim quum id genus affectionem vividius quis imaginatur, motus vehementior sensorii communis ad externam corporis partem, cum nimia nervulorum a cerebro ad partem illam protensorum agitatione derivetur. *a)*

244.

---

a) Digna notatu sunt, quæ de hujusmodi imaginationibus adnotat Cl. Boerhaavius *Tom. 4. Prælect. Acad. in suas Instit. „Med. num.* 586. „Si, inquit, a caussa interna, eadem & „æque vivida impressio in sensorium commune facta fuerit, quæ „quidem ab externo objecto solebat fieri, cogetur utique mens „æque credere imaginationi, ac sensibus solet credere. Si sensorium menm commune ita dispositum est, quando circulum ru-

„brum

244. V. Tametsi non sit semper in nostra potestate, ut quæpiam idea recurrat nobis, aut non recurrat (240. *cor.*); negari tamen vix potest, in nostro verti arbitrio, ut ex rerum imaginibus, quas aliquando percepimus, complures ad nutum revocare, animoque sistere possimus. Sic quis, nisi anticipata aliqua sententia devinctus, inficari potest, in sua voluntate repositum esse, ut e. g. vultum amici, aut parentum pro arbitratu præsentem sibi sistat? Quod hoc processu evenire censet Cl. Invancisius *Metaphysicum*. 731. „ Primum, inquit, rem imaginatione exprimendam concipit mens aliunde determinata per ideam, ab omni corporea imaginatione abstractam: aut si solum intenditur imaginatio ad nutum mentis; per imaginationem remissiorem, debiliore sensorii communis commotione provocatam: tum ejusmodi impressionem in sensorio communi impulsu spirituum animalium efficit mens, qualem res imaginatione exprimendæ, aut aliæ quædam sensibiles actione sua in externis sensoriis solent efficere; vel vero debiliorem impressionem jam prius in eodem communi sensorio factam intendit, ac certa ratione modificat: hujusque demum impressionis in sensorio communi a se excitatæ perceptione imaginationem quam moliebatur, perficit."

245.

„brum ante oculos video, credam utique videre me circulum rubrum, licet duceuti homines me circumstarent, qui communi consensu negarent adesse circulum rubrum. Homo melancholicus - - - manebit in opinione, quam conceperit animo, donec violentus aliquis in corpore motus fiat, cujus impressio in sensorium commune fortior sit, quam causa interna ideæ præconceptæ: & tunc quidem liberabitur. - - - Id genus adeo errore laborantibus ut medearis, ne errori opponas frustra futura rationcinia: tanta enim pro errore suo solertia ipsis est, ut nunquam eos confutes. Aliter aggrediendi sunt: assentiendum est ipsis, & inveniendæ est physica aliqua antithesis, delirio oppositæ: ita continuo restitues, non aliter sanabiles. Quamprimum enim potes in sensorio communi validiorem excitare ideam, quam ridicula illa sit, statim rest tuta est æquabilis idearum distributio, & cum ea mentis verum judicium."

245. VI. Quo ſæpius redintegratur quæpiam idea materialis, eo major eſt ejus denuo redintegrandæ facilitas. Ampliſſima enim inductione patet, ſic eſſe naturæ comparatam corporis noſtri machinam, ut quo ſæpius repetuntur in ea motiones quæpiam, eo major easdem inſtaurandi promptitudo acquiratur. Patet iſtud vel in Muſicis; qui longa exercitatione miram inſtrumenta ſua tractandi facilitatem adipiſcuntur. Cum ergo ideæ quoque materiales ſint quædam corporis noſtri motiones (232.); in his quoque frequens inſtauratio deinceps faciendæ inſtaurationis facilitatem pariat, eſt neceſſe.

246. VII. Complures ſunt, qui exiſtiment, per impreſſiones in organa ſenſuum factas, ubi ad cerebrum delatæ fuerint, illic veſtigia quædam imprimi, quæ ſint quaſi materiales quædam imagines eorum objectorum, a quibus in organa ſenſuum factæ ſunt impreſſiones. E ſententia horum eousque poteſt idea quæpiam ſenſu acquiſita inſtaurari per phantaſiam, donec veſtigia illa, ſeu idola, tempore ſenſationis cerebro impreſſa, perdurant. At veriſimilius ſane eſt, ideas materiales in ſolis nervulorum in ipſo cerebro terminatorum motionibus conſiſtere. Nam imprimis qui fieri poteſt, ut innumerabiles illæ tot rerum, quarum ideas redintegrandi poteſtate gaudemus, formæ in tam exigua corporis noſtri portione concludantur? Deinde in adverſa etiam ſententia admittendæ ſunt certæ motiones, quibus idola illa velut excitentur, mentique objiciantur, priusquam peragatur imaginatio; & quidem, ſi animum diligenter adverſamus, aliæ ſunt admittendæ motiones pro uno, aliæ pro alio id genus idolo excitando: ſi ergo diverſæ hujusmodi motiones aptæ ſunt ad idola diverſa excitanda, cur, quæſo, non poſſent eſſe aptæ ad hoc, ut mentem ad redintegrandas ideas rerum, aliquando ſenſibus uſurpatarum, proxime determinent? Denique ideam ſaporis, ſoni &c. per phantaſiam renovari non negabis, cum hæ rerum qualitates ſenſibus percipiantur: quod vero idolum putas imprimi poſſe cerebro, quod referendo ſapori, ſono ſit accommodatum? Quodſi autem harum idearum redintegra-

tegratio perfici potest absque ulla imagine materiali, cerebro impressa; non est sane, cur pro ceteris ideis id genus imagines, ac idola pro solo arbitrio comminiscamur.

Coroll. Ideæ materiales, quæ redintegrandis ideis earum rerum, quas aliquando sensibus usurpavimus, serviunt, non insunt constanter cerebro actu. Cum enim sitæ sint in quibusdam motionibus nervulorum cerebri, diminuta celeritate, phantasiæque operatione sensim elanguescunt, ac intereunt; remanente sola nervulorum illorum ad easdem motiones recuperandas quadam facilitate.

147. Quando claris gaudemus sensationibus, *vigilare* dicimur: *dormimus* contra, quum nihil clare sentimus. Hinc *vigilia* est status sensationum clararum: *somnus* autem est ille status animæ, in quo ea sibi nullius sensationis est clare conscia.

248. Discernendi sunt in machina corporis nostri, aliorumque animalium motus *vitales* ab iis motibus, qui speciatim *animales* vocantur. Motus *vitales* sunt: chyli, sanguinis elaboratio, motus cordis, arteriarum &c. *animales* vero dicuntur, qui sensationibus, & motibus spontaneis inserviunt. Jam quum dormimus; motus animales maxima ex parte conticescunt in nobis, at non item vitales. Evenit tamen quandoque, ut cessatio motuum animalium cum quadam etiam motuum vitalium remissione conjungatur: quo casu habetur id, quod *animi deliquium* vocamus.

249. His notatis intelligi possunt ea, quæ Cl. Vaterus *Phys. exp. S. 7. art. 2.* de somno adnotat. „ Quamprimum, inquit, succus nervorum a sua expansione, & elasticitate remittit, eo ipso quoque „ fibræ organorum motrices a tensione sua remittunt, flaccescunt quodammodo, & consequenter „ sensus omnis, motusque languent; immo ad tempus aliquod plane cessant, donec novo e sanguine „ succo repleantur, & ad pristinam extensionem redigantur. Atque hæc remissio, & quies sensus, „ motusque animalis dicitur somnus. Notanter vero „ dicitur quies, & remissio tantum in sensibus, & mo-

„ motibus animalibus in specie dictis, non vero vi-
„ talibus, quod salva vita fieri non poterat: eaque
„ a succi in nervis aliquali immutatione, vel solum
„ condensatione, & contractione, quæ a variis ad-
„ modum caussis tam naturalibus, quam præternatu-
„ ralibus eidem contingunt; & quidem 1) ab immi-
„ nutione succi istius spirituosi per labores, vigilias,
„ curas, & similia; 2) a defectu ipsius succi nutri-
„ tii spirituosi, sive naturali, ut in senibus, sive
„ præternaturali, ut in ægris; 3) ab ipsius succi
„ lentore, crassitie, fixitate, cruditate, vel copia
„ nimia, quæ omnia elateri maxime resistunt: unde
„ etiam est, quod phlegmatici, & ebrii maxime in
„ somnum propendeant, & contra. His 4) accedunt
„ etiam alia, quæ succi istius mobilitatem tollere,
„ & impedire possunt; ut medicamenta opiata, ve-
„ nena, & similia. Quamprimum vero per quietem
„ istam vires e sanguine rursus colligit succus ille,
„ id quod communiter intra 6 vel 7 horas contingit;
„ eo ipso quoque nervos, fibrasque replet, ut ad
„ munia sua redeant. Si caussæ præternaturales ac-
„ cedunt, etiam diutius durat, vel plane in apople-
„ xiam terminatur.“ Ut autem pateat, quidnam no-
mine *caussarum præternaturalium* hoc loco intelliga-
tur; notandum est, omnem corporis statum mor-
bosum a Medicis vocari *præternaturalem*.

Schol. Hæc eorum quoque sententiæ accommoda-
ri possunt, qui nervos sensorios non censent esse tu-
bulos excavatos, spiritibus animalibus refertos. Nam
in eorum quoque sententia nervorum elasticitas, &
ad recipiendos motus structuræ suæ convenientes
promptitudo a subtili quodam fluido, quod *spirituum animalium* nomine insignire liceat, pendere potest;
ut expendenti facile patet.

250. Somnus generatim sumptus dividitur in som-
num profundum, & in somnium. Somnus *profun-
dus* est, quum anima non tantum sensationibus cla-
ris destituta est, sed neque alterius cujuspiam ideæ
conscientiam habet. *Somnium* autem est status medi-
us inter vigiliam, & somnum profundum, in quo a-

nima

nima, utut sensationibus claris destituta sit quasdam tamen rerum imagines sibi obversantes habet.

Coroll. Quoniam, quum dormimus, destituimur sensationibus claris (147.); consequens est, somniantibus nobis facultatem imaginandi, seu *phantasiam* operari, ideasque, quæ tunc menti nostræ obversantur, ad phantasmata esse referendas.

Schol. Somnium pro statu mentis superius explicato acceptum dicitur somnium *subjective* spectatum; *objective* autem spectatum est ipsa series rerum, quarum ideæ in illo statu menti obversantur. Unde patet, somnium subjective spectatum, utpote realem quempiam animæ nostræ statum, non carere ratione sufficiente; carere autem somnium objective spectatum, quum series illa rerum, quarum ideæ somniantibus nobis obversantur, nusquam existat saltem ita, uti eam somniando nobis repræsentamus. Recole n. 16.

251. Quod ad originem somniorum attinet: ii, qui cum Wolffio sentiunt, ajunt, omne somnium a sensione aliqua tanquam a principio proficisci; addunt-que, etsi difficile sit eam sensionem, quæ somnio initium fecerit, a phantasmatis internoscere, fieri tamen interdum, ut e somno experrecti ejusdem recordemur. At nullo sane firmo argumento potest evinci, non evenire sæpius nobis dormientibus, ut absque ulla sensatione eæ motiones excitentur ab interna quapiam causa in cerebro nostro, quæ ad habenda somnia sufficiant.

Schol. Tametsi *memoria* quoque ad inferiorem facultatis cognoscendi partem revocari possit, quod ea nobis cum bestiis aliqua ex parte communis sit; malumus tamen cum quibusdam eandem, utpote homini magis convenientem, superiori facultatis cognoscendi parti assignare. Sequente adeo capite de illa nobis sermo erit.

CA-

CAPUT SECUNDUM.

De superiore Humanæ Mentis cognoscendi facultate.

§. I.

De Intellectu, Ingenio, Judicio, & Ratione.

252. *Intellectus* est ea mentis facultas, qua res distincte, & cum suis notis ita repræsentamus, ut comparativo quodam judicio a ceteris rebus discernere, explicareque noverimus. Hinc vulgo etiam tum demum dicimur quidpiam *intelligere*, quum distinctam ejusdem notionem adipiscimur. Cognitio, quæ ab intelligendi vi proficiscitur, *intellectio* solet nuncupari.

Coroll. Cum ergo distinctas rerum notiones obtinendi vim ineſſe nobis, sensu intimo comperiamus; mens nostra intellectu prædita sit, oportet.

253. De intellectu hæc cumprimis notanda sunt. I. Quo plura, & quo distinctius potest quis cognoscere, eo perfectiore intellectu pollet.

254. II. Discernendæ sunt intellectiones a meris sensationibus, imaginationibusque. Sic homo emotæ mentis, & parvulus, qui necdum rationis compos est, sentiunt objecta sensibus suis rite applicata, at non intelligunt; non enim valent eadem a rebus ceteris comparativo quodam judicio secernere, ut ex eorundem actionibus rite colligimus. Nempe sensationes, imaginationesque nonnisi confusæ quædam rerum cognitiones sunt.

Schol. Card. Ptolomæus *Phys. part. Diss.* 4. ait, intellectiones a sensationibus haud posse clarius discriminari, quam ea notitia, quam quisque de suo *sentire* habet.

255. III. Abstractæ rerum notiones ab intellectu promanare debent. Cum enim nihil in nostros sensus incurrere possit, quod non omnimodis determina-

tum sit; abstractæ rerum notiones a sensationibus, & imaginationibus secernantur, oportet: eo ipso autem veritas asserti patet. Immo nulla sane intellectio inesse in nobis potest, quæ non alicujus abstractionis (*Log.* 21.) ope perficiatur. Nam si e. g. librum hunc contempler, esseque librum *intelligam*; id profecto non aliter fit, quam notam omnibus hujusmodi individuis communem ab hoc individuo abstrahendo, atque ita notionem *libri* efformando.

Coroll. Cum ergo generum, atque specierum notiones abstractæ sint (*Log.* 22. & 34.), eas ad intellectum pertinere, in confesso est.

256. IV. Intellectus in obtinendis distinctis rerum ideis plurimum adjuvatur attentione, & reflexione. Est vero imprimis *attentio* ea mentis actio, qua hæc e rebus pluribus sibi simul propositis quasdam fixius, & accuratius contemplatur, ceteris quodammodo neglectis. Unde si e. g. dum oculis tuis integrum palatium quoddam objicitur, mens tua potissimum in ejusdem porta contemplanda occupetur; ad ejus palatii portam *attendis*. Deinde *reflexio* ea mentis actio dicitur, qua illa cujuspiam *totius* sibi propositi partes omnes minuatim, & attente perlustrat, ac dispicit. e. g. Si cuiusdam palatii partes omnes diligenter, & attente oculis, animove lustres; in palatium illud mentem *reflectis*.

Coroll. Distinctas rerum ideas potissimum attentione, reflexioneque obtineri, vel inde patet, quod attentione fiat, ne animus ad plura simul objecta contemplanda distrahatur, reflexio vero efficiat, ut singulæ totius partes diligenter in examen revocentur: quare qui distinctas rerum notiones animo conformare vult, is usum attentionis, reflexionisque familiarem sibi reddat, oportet.

257. V. Cum objecta notionum abstractarum sensibus percipi, aliisque coram exhiberi non possint (*Log.* 21. *cor.* 2.); si eadem ab se invicem discernenda, aliisque communicanda sint, signa quædam vicaria in subsidium vocare solemus: cujusmodi sunt vocabula; item lineæ, formulæ algebraicæ &c. Jam cognitio, qua res ope id genus signorum repræsentamus,

mus, *ſymbolica*; qua vero res velut in ſe ipſis intuemur, quin ejusmodi ſigna vocemus in ſubſidium, *intuitiva* ſolet apellari. e. g. Dum diverſas quantitates diverſis ſignis exprimis in operationibus algebraicis, ſymbolicam habes earum cognitionem: dum librum hunc coram intueris, oculisque uſurpas, intuitiva ejusdem cognitione gaudes.

Schol. Quantum inſit adjumenti in ſignis ad diſtinctas rerum ideas conſequendas, optime norunt Geometræ; qui eorum adminiculo in profundiſſimarum veritatum cognitionem devenire ſolent.

258. VI. Intellectio, cui nihil confuſi, nihil obſcuri admiſcetur, *pura*; ſin minus, *non pura* ſolet nominari. Cum ergo confuſæ, obſcuræque perceptiones ad ſenſum, & imaginandi facultatem pertinent, intellectio pura eſt, quæ ab omni ſenſatione, imaginationeque depurgatur; non pura, cui ex his quidpiam eſt aſperſum. e. g. Si quis veritatem cujuspiam axiomatis aſſequatur, quin ullis ſenſuum vel phantaſiæ ideis utatur; is veritatis illius intellectionem puram obtinet: qui vero Angeli notionem animo confirmare nequit, quin eum ſub imagine pueri alis inſtructi ſibi ſiſtat, intellectioni non puræ eſt obnoxius.

259. VII. *Acumen* intellectus eſt facultas in eodem objecto multa, & facile diſtinguendi. Sic oculos etiam eo *acutiores* eſſe dicimus, quo plures, & minutiores partes in objecto diſcernunt. *Profunditas* ejusdem eſt facultas notiones compoſitas in ſua membra reſolvendi, ac veluti diſſuendi.

Coroll. Hinc eo profundior eſt intellectus, quo longius progredi poteſt in analyſi, ſeu reſolutione notionum.

260. *Ingenii* vocabulo non omnes idem intelligunt. Tullius *L.* 5. *de fin.* hoc nomine docilitatem, & memoriam ſimul complectitur. Quibusdam *ingenium* ſignificat ipſum acumen & ſimul profunditatem intellectus: plerique tamen eo vocabulo illam intellectus noſtri facultatem deſignant, qua rerum inter ſe collatarum ſimilitudines pervidemus. Unde etiam Poeta

ingeniosus dicitur, si aptis similitudinibus commenta sua exornare noverit.

261. *Judicium*, quum hoc nomine facultatem mentis designamus, est vis clare, prompte, ac solide percipiendi concordiam, aut discordiam duarum quarundam idearum, apteque de objectis propositis pronunciandi. Profecto dum quempiam *boni judicii* esse dicimus, hanc ejus dotem volumus indicare.

262. Certum imprimis est, veritates universales ita connexas esse, ut una ex altera deduci, demonstrarique possit, deinde inesse in nobis vim, qua ejusmodi nexus distincte percipiamus. Vis hæc *ratio* nuncupatur.

Coroll. 1. Igitur quo plurium veritatum nexus & quo promptius, distinctiusque pervides, eo majore gaudes ratione.

Coroll. 2. Tunc *ratiocinatur* quispiam, cum ex notis quibusdam veritatibus alias, quæ cum illis connexæ sunt, eruit, ac deducit.

Coroll. 3. Intellectus, qui distincte ratiocinari, pluresque ratiocinationes apte, ac prompte contexere valet, *solidus* dicitur. Igitur eo majore intellectus *soliditate* polles, quo aptius, promptiusque ratiocinaris, atque ratiocinationum colligationes instituis.

Schol. Solet ratio *objective*, ut ajunt sumi pro ipsa veritatum conexione. Hinc *rationi conforme* dicitur, quidquid cum veritatibus cognitis connexum est; *rationi difforme*, quidquid cum iisdem pugnat. Ethicis *ratio* est illa regula morum, cui actiones nostras conformare debemus, si felicitatem veram adipisci volumus. &c.

163. Dubitari nequit, quamlibet intellectus nostri actionem cum certis cerebri motionibus connexam esse. Compertum enim est, debilitate, languoreque capitis intellectum minus habilem reddi ad peragendas suas functiones; item intensis, immoderateque continuatis meditationibus lædi caput, infirmarique. Quorum non alia utique ratio est, quam quod in priore casu cerebrum minus habile sit ad eas motiones,

a quibus intellectus functiones dependent, in altero autem intensis meditationibus ejusmodi motiones respondeant in cerebri fibrillis, quibus hæ immoderate distrahantur, contorqueanturque.

Coroll. 1. Hinc patet, cur eæ intellectus nostri facultates, de quibus adhuc egimus, usu frequenti, ac exercitatione augeri possint. Quo enim frequentius exercentur aliquæ fibrillarum motiones in nobis, eo major acquiritur ad easdem, ac proinde etiam ad actiones intellectus cum illis connexas promptitudo.

Coroll. 2. Id etiam ex dictis colligi potest, cur unus altero quadam congenita sibi naturæ felicitate habilior sit ad intellectum suum excolendum: quod nempe unus alio ipsius naturæ beneficio aptius cerebrum sortiri possit ad recipiendas id genus motiones, quæ ad intellectus varias functiones requiruntur.

264. Non erit abs re hoc loco aliqua adnotasse, quæ ad excolendas conservandasque intellectus dotes pertinent. I. Attentionem, egregium illud distinctas rerum notiones acquirendi subsidium (256), frequenti exercitatione augeri posse, palam est. In pueris vix aliquam observamus attentionem: in adultis mens ad ea objecta magis potest attendere, in quibus eorum attentio jam sæpius ante defixa hæsit. Sic Poeta facile attentionem præbet versibus: Mahematicus in calculis, aut figuris geometricis facilius quam alter mentem defixam tenet. Exercitio id quoque assequi licet, ut attentio pluribus simul objectis applicari possit. Sic Julius Cæsar fertur, eodem tempore, quo ipse epistolam scripsit, quatuor aliis scribentibus epistolas dictare potuisse.

265. II. Idem de Judicio tenendum esse, vel inde patet, quod ii, qui certam disciplinam profitentur, de rebus ad suam disciplinam pertinentibus apte judicare soleant; tametsi ceteris in rebus exigui sæpe judicii esse deprehendantur. Antonius Genuens. *Log. L. 5. c. 1.* ait, judicii dotes acquiri lectione optimorum librorum, exercitatione rerum difficillima-

rum, & utilium, perpetuis disputationibus cum iis, qui mente, & judicio valent &c.

266. III. Intellectus longiori labore excultus intermisso usu sensim ad nativam tarditatem relabi potest: quippe fibrillæ cerebri neglectu velut obrigescunt, prioremque ad certas motiones promptitudinem deperdunt. Hinc qui intellectum suum iis dotibus, quas operose comparavit, sensim privari non vult, ab earundem jugi usu, exercitationeque desistere non debet.

§. II.

De Memoria.

267. Inest in nobis facultas, qua mens ideas non modo rerum sensibilium, sed etiam a sensibus abstractarum, aliquando habitas instauret, simulque agnoscat, illas omnino easdem esse quas jam prius habuit. Hæc mentis facultas *memoria* vocatur.

Coroll. Plus ergo est *meminisse* rei cujuspiam ac sit, refingi duntaxat in nobis pristinam ejusdem notionem. Tametsi enim refingatur in nobis idea rei cujuspiam, nisi tamen agnoscamus simul, ideam hanc esse eandem, quam jam alias habuimus, ejus rei non meminimus.

268. Memoria tribui solet in sensitivam, & intellectualem. *Sensitiva* ideas per sensus haustas; *intellectualis* intellectiones recognoscit.

269. Memoriam a certa cerebri constitutione pendere, certum est. Constat enim certis morbis cerebrum afficientibus memoriam labefactari, eorumque nonnunquam oblivionem induci, quæ prius operose condidicimus. Sic Plinius *Hist. nat. L. 7. c. 24.* „Ictus, inquit, lapide oblitus est literas tantum; ex „ prælto tecto lapsus matris, & affinium, propin„ quorumque cœpit oblivionem; alius ægrotus ser„ vorum tantum.“ Cujus ratio alia profecto non est, quam quod morbo perturbetur ea cerebri constitutio, a qua memoria dependet. Porro eorum sententia, qui censent, memoriam eatenus pendere a certa

certa constitutione cerebri, quatenus huic, vi motuum singulis perceptionibus nostris respondentium, imprimantur simulacra quædam rerum perceptarum, & imagines diutius perduraturæ, sistineri nequit; ut patet ex iis, quæ num. 246. dicta sunt: dicendum ergo est, memoriam, quatenus est in cerebro, consistere in facilitate fibrillarum cerebri ad eosdem motus recuperandos, quibus agitabantur tum, cum percepimus ea objecta, quæ memoria retinemus. Nempe ejusmodi commotio cerebri recurrens vicem obit ejus commotionis, a qua prima objecti perceptio pendebat; quare ipsa etiam idea objecti recurrat, oportet.

Coroll. 1. Plus est meminisse rei, ac sit pristinam ejusdem notionem in nobis refingi (267. *cor.*): ergo ad præsentem recordationem rei cujuspiam neque in cerebro sufficit eandem adesse fibrillarum commotionem, quæ primæ ejusdem rei perceptioni respondit; sed adesse præterea quidpiam debet, quo mens quasi admoneatur, ideam præsentem ex earum esse numero, quas illa jam ante habuit.

Coroll. 2. Notione quapiam menti recurrente solet etiam aliarum eidem consociatarum series recurrere: quare pariter recurrente motione cerebri, quæ dictæ notioni respondet, recurrant, oportet, aliæ quoque ejusdem motiones, a quibus idearum consociatarum series dependet. Atque hæc motionum connexio argumento potest esse menti, ut omnes eas ideas recognoscat; cum ejusmodi connexio non soleat adesse tunc, quum prorsus nova est idea, quæ menti obversatur, e. g. Obviam tibi fit quispiam, quocum anno præterlapso in eodem diversorio prandisti. Commotio cerebri, quam in te visio hujus hominis consequitur, eadem est, quæ tibi anno præterlapso inerat, connectabaturque cum aliis motionibus, ad ideas diversorii, prandii &c. pertinentibus. Recurrente igitur commotione hac, illæ quoque instaurantur; unde ideam quoque hominis visi comitantur ideæ absentis diversorii, prandii &c. Quod ubi evenit, advertit anima, ideam hujus hominis, quem modo præsentem contuetur, se jam una cum idea

diversorii, prandii &c. habuisse, eamque recognoscit.

Coroll. 3. Cum memoria pendeat a motionibus cerebri; tamdiu quidpiam retinemus memoria, quamdiu perseverat in cerebro facilitas & promptitudo ad recuperandos eos motus, a quibus revocatio idearum præteritarum dependet. Unde patet, cur memoria morbo acuto, inflictis capiti verberibus, senectute ipsa &c. debilitari soleat.

270. Ex hactenus dictis intelligere licet, memoriam arte, industriaque excoli, ac roborari posse. Ars memoriam perficiendi *ars mnemonica* nuncupatur. Ac 1*mo* roboratur memoria frequenti exercitio. Sunt, qui augendæ memoriæ gratia quotidie certum numerum versuum, primis quidem diebus minorem, tum sensim majorem semper ac majorem, memoriæ mandent; dum ad certum denique numerum eorundem deveniant, constanter deinceps pro quotidiano memoriæ penso retinendum. 2*do.* Juvatur memoria rerum ordine, distinctaque singularum perceptione. e. g. In objecto quopiam distinguis quatuor partes A, B, C, D; hoc ipso ordine se se consequentes. Imprimis solum A attente contemplare, abstrahendo mentem a ceteris partibus; deinde ad B, C, D, pedetentim transfer attentionem. Quodsi hoc facto demum ad ordinem illum, quo partes illæ se se consequuntur, animum adverteris; earundem ideas mire consociabis, mentique imprimes.

3*tio.* Multum ad memoriam confert scriptio compendiaria, seu ut vocant, *tabulæ mnemonicæ.* Si nimirum ea, quæ condidicisti, velut in pugnum contracta, breviter in chartam conjicias. 4*to. Repetitio frequens.* Quæ enim diu, & frequenter meditamur, tenacius imprimuntur. 5*to.* Si certis locis, e. g. diversis templi partibus, & angulis affignes, & velut affigas diversas partes orationis &c.

Schol. Stupenda memoriæ exempla legimus literis consignata. De Cyro Rege narrat Plinius *L.* 7. *c.* 24. eum singulos numerosissimi sui exercitus viros nominatim fuisse allocutum. Theodoctes fertur utcunque multos versus auditos mox de memoria re-

recitare potuisse. Seneca de se ipso „ Duo, inquit, „ millia nominum, quo erant ordine recitata, rese- „ rebam; & ab his, qui ad audiendum præcepto- „ rem nostrum convenerant, singulos versus a sin- „ gulis datos, cum plures essent ducentis, ab ulti- „ mo incipiens usque ad primum recitabam. "

271. *Memoria labimur*, si ideam, tametsi jam immutatam, multumque discrepantem pro eadem habeamus, quam alias jam in nobis exstitisse conscientia testatur. e. g. Vidisti nuper amicum tuum in foro. Hodie recurrit tibi ejusdem idea, sed quæ illum in porta Urbis tibi obviam factum sistat. Quodsi ergo illic eum a te visum putes, memoria laberis. Nempe ideam illam, quam habuisti, dum amicum in foro videras, non refingit fideliter phantasia, verum adjuncta loci commutat; qua commutatione in errorem induceris, qui *lapsus memoriæ* nuncupatur.

272. Sæpe cum ideam rei cujuspiam in memoriam revocare, aut revocatam agnoscere volumus, id non aliter consequimur, quam advertendo animum ad adjuncta personarum, loci, temporis &c. Hinc si a quopiam, quocum ante complures annos tibi familiaritas intercessit, agnosci velis; eidem quædam loci, temporis, actionum &c. adjuncta refricas, quorum subsidio tui meminisse queat. Dum hac ratione quidpiam in memoriam revocamus, *reminisci* dicimur. Is vero status mentis, in quo pristinam ideam rei prorsus nequimus instaurare, *oblivio* solet nominari.

Coroll. Cum ideas nostras potissimum vocabulis soleamus affigere, facile patet, vocabula esse præcipua reminiscendi instrumenta.

273. Atque hæc de memoria sufficiant; cujus distincta enucleatio nostram intelligentiam prorsus exuperat. Id unum addo: eorum sententiam, qui, ut arcana memoriæ facilius explicent, e singulis perceptionibus in ipsa adeo mente vestigia quædam, redintegrandis deinceps præteritis ideis servitura, relinqui fingunt, omnino rejiciendam esse. Audiamus enim Tullium: „ Utrum capacitatem aliquam, quæ- „ rit ille *L.* 1. *Quæst. Tusc.* in animo putamus esse, „ quo tanquam in aliquod vas ea, quæ meminimus,

„ infundantur? absurdum id quidem: qui enim fun-
„ dus, aut quæ talis animi figura intelligi potest?
„ aut quæ tanta animo capacitas? An imprimi, qua-
„ si ceram, animum putamus, & memoriam esse sig-
„ natarum rerum in mente vestigium? Quæ possunt
„ verborum, quæ rerum ipsarum esse vestigia? "

CAPUT TERTIUM.

De Appetitu, & Voluntate.

§. I.

De Appetitu; ubi etiam de Affectibus.

274. *Bonum* generatim sumptum dupliciter solet a nobis considerari: nimirum *absolute*, seu secundum se, & *relative*, seu prout ad nos refertur. *Absolute* consideratum est, quidquid aliqua perfectione præditum est; *relative* autem, quidquid aliquam nobis perfectionem conciliat, finibusque nostris est accommodatum. Hoc loco bonum cumprimis *relative* sumptum consideratur.

275. Cum malum bono opponatur, malum *absolute* id esset, quod omni perfectione careret; cujusmodi ens nullum dari, patet e num. 52, & 53: malum autem *relative* sumptum est, quod nos imperfectiores reddit, finibusque nostris adversatur.

Coroll. Id, quod reapse bonum est, potest nobis apparere malum, & contra: aliud est ergo bonum, vel malum *verum*; aliud *apparens* duntaxat.

276. Ea animi nostri affectio, quæ in nobis e boni cujuspiam perceptione oritur, *voluptas*; quæ autem mali perceptionem consequi solet, *tædium* nuncupatur. Porro voluptas tribuitur in sensualem, & mentalem. *Sensualis* est, quæ confusam boni perceptionem ope sensuum, vel phantasiæ genitam consequitur; *mentalis*, quæ e distincta boni repræsentatione

ne ope intellectus facta proficiscitur. e. g. Sensualis voluptas est, quam e cibo, potuque capis: mentalis, quæ distinctam scientiæ, qua imbutus es, repræsentationem in animo tuo comitari solet. Idem de tædio judicium esto.

277. Sensus ille, qui blandam nervorum in corpore nostro commotionem consequitur, *titillatio*; qui vero nascitur ex eorundem violenta tensione, aut solutione, *dolor* nuncupatur. Hinc titillatio ad voluptatem, dolor ad tædium referri debet.

278. *Appetitus* generatim est ea mentis facultas, qua hæc ad bonum perceptum inclinatur, a malo autem percepto avertitur. Prior actio hujus facultatis *appetitio*; altera vero *aversatio* solet nominari. Porro dividitur appetitus in sensitivum, & rationalem. *Sensitivus* est, vi cujus inclinamur in bonum, ope sensuum, vel phantasiæ confuse cognitum, aut avertimur a malo, itidem ope sensuum, vel phantasiæ percepto: *rationalis*, qui occupatur circa bonum, aut malum ab intellectu distincte propositum.

Coroll. 1. Intelligitur hinc, quæ appetitio, aversatioque *sensitiva*, quæ contra *rationalis* dicenda sit.

Coroll. 2. Appetitum sensitivum cum ipsis bestiis communem nobis esse, in confesso est.

Schol. Multi *appetitus* vocabulo id ipsum intelligunt, quod nobis appetitio est; ipsam vero vim, a qua appetitiones, aversationesque profiscuntur, *appetendi facultatem* vocare malunt.

279. *Propositio I.* Perceptionem boni semper voluptas quædam, mali vero perceptionem tædium quoddam in nobis consequitur. Utrumque istud ex intimo sensu clarum est.

Coroll. Quemadmodum ergo repræsentatio boni aut mali suos gradus habere potest, prout nempe majus aut minus bonum, vel malum, vividius, aut minus vivide repræsentatur; ita etiam voluptas, aut tædium enascens diversos intensionis gradus habere potest.

280. *Propositio II.* Perceptio boni, eique adjuncta voluptas est sufficiens ratio appetitionis; perceptio au-

autem mali cum adjuncto tædio est ratio sufficiens aversationis. Utrumque rursum sensus intimus diligenter examinatus docet. Unde Tullius etiam *L. 4. Quæst. Tusc. c. 6.* „ Ut bona, inquit, natura appetimus, sic a malis natura declinamus.“

Coroll. 1. Quando ergo perceptio boni aut mali non est in nostra potestate; nec est in potestate nostra, ut enascatur in nobis, vel non enascatur appetitio, aut aversatio.

Coroll. 2. Si ergo quidpiam sensus, aut phantasia sub ratione boni, intellectus vero idem sub ratione mali repræsentet, aut contra; appetitionem sensualem cum aversatione rationali, aut contra, collidi est necesse. Qui animæ status *pugna appetitus sensitivi, & rationalis* vocari solet. Hujusmodi pugnam experitur æger, dum partim abhorret a medicina, quod ea palato adversetur, partim appetit eandem, utpote sibi profuturam.

Coroll. 3. Quemadmodum in nostra potestate est, ut ab objecti repræsentata bonitate mentem abstrahamus, potiusque defectus ejusdem, ac malitiam contemplemur, aut contra; ita in nostra potestate est, exortam in nobis appetionem sedare, vel etiam in aversationem commutare, & vicissim.

281. *Propositio III.* Nihil appetimus, nisi sub ratione boni; nihil aversamur, nisi sub ratione mali. Utrumque intima conscientia testatur. Certe tum etiam, cum quispiam appetit id, quod ipsi aperte malum est, aliquam in eo boni rationem sibi repræsentet, adeoque id *ut bonum* appetat, opportet. Hinc Cicero *L. 5. de finib. c.* 10. „ Quotiescunque, inquit, „ dicetur male de se quis mereri, sibique esse inimi„ cus, atque hostis, vitam denique fugere; intelli„ gatur aliquam subesse ejusmodi causam, ut ex eo „ ipso possit intelligi, sibi quemque esse carum.“

282. Appetitio, vel aversatio sensitiva, si vehementior fit, & cum insolita quadam sanguinis, fluidique nervei commotione conjungatur, *affectus* nominari solet.

Coroll. In omni ergo affectu voluptas quædam, vel tædium, & quidem mentem vehementius percel-

cellens, reperitur (279): unde etiam alii sunt affectus *grati*, vel *jucundi*, *molesti* alii.

283. Affectus dividuntur in primigenios, & derivativos. *Primigenii* dicuntur, qui sunt veluti fontes reliquorum omnium affectuum: ii autem, qui e primigeniis, veluti surculi quidam promanant, vocantur *derivativi*.

284. In statuendis primigeniis affectibus non consentiunt Philosophi: mihi eorum probatur sententia, qui gaudium, & tristitiam pro fontibus reliquorum affectuum habent.

285. Ad gaudium grati affectus revocantur. Scilicet *hilaritas* est gaudium e mali cessatione proveniens. *Amor* est gaudium ex alterius perfectione. *Spes* ex bono futuro minus certo. *Fiducia* ex bono futuro certiori. *Cupiditas* ex conatu bonum obtinendi. Quodsi cupiditas erga bonum difficulter obtinendum conjuncta sit cum fiducia difficultates superandi; vocatur *animositas*. *Gloria* est gaudium ex benigno aliorum de nobis judicio &c.

286. De affectibus, quæ ad tristitiam revocantur, hæc habe. *Pusillanimitas* est tristitia ex difficultate boni obtinendi. *Desiderium* est tristitia ex retardatione boni sperati. *Metus* ex malo, quod nobis obvenire posset. *Timor* ex malo appropinquante. *Horror* ex malo ingenti. *Desperatio* ex malo intolerabili, quod tamen evitari nequeat. *Terror* ex malo improviso. *Pœnitentia* ex iis, quæ nos male egisse existimamus. *Pudor* e sinistro aliorum de nobis judicio. *Commiseratio* ex alterius infelicitate. *Ira* ex injuria nobis, aut aliis illata, cum aversatione personæ eam inferentis &c.

§. II.

De Voluntate, Libertateque Humanæ Mentis.

287. Ea mentis actio, qua illa se se ad amplectendum bonum, ab intellectu repræsentatum ulti-

timo determinat, *volitio*; qua vero se se ultimo determinat ad malum fugiendum, *nolitio* dicitur. Facultas harum actionum *voluntatis* nomine venit. Ratio illa, qua voluntas ad amplectendum bonum, vel rejiciendum malum incitatur, *motivum* nuncupari solet.

Coroll. 1. Voluntas ergo suis in actionibus ductu prælucentis intellectus eget. Unde vetus illud: *ignoti nulla cupido.*

Coroll. 2. Nihil appetimus, nisi sub ratione boni, nec aversamur quidquam nisi sub ratione mali (281): motivum ergo volitionis sola bonitas, nolitionis autem sola malitia objecti esse potest.

Coroll. 3. Cum voluntas *cæca* sit, si ei non præluceat intellectus; ut actus quispiam voluntati assignari possit, dicique *voluntarius*, is ab eadem voluntate cum prævia cognitione proficiscatur, oporret. Unde ejusmodi adjuncta, quæ nullo modo prævidentur, voluntati attribui non possunt. Sic si prorsus non dubitares feram esse, quod se se in dumeto movet, & hujusmodi errore, ut Ethici vocant, *invincibili* impulsus feræ loco hominem illic latitantem plumbeo globo perimeres; homicidium illud tibi voluntarium nequaquam esset.

Coroll. 4. Igitur duo maxime sunt opposita voluntario: nempe vis, seu coactio, & ignorantia. Coactione enim (quæ definiri solet *impetus propensioni voluntatis contrarius, qui repelli non potest*) efficitur, ut inviti agamus, vel potius agamur, ut dum quis nequidquam reluctans terræ alliditur; ignorantia vero prævium cognitionem excludit: ac proinde utroque voluntarium tollitur (*cor.* 3.).

Schol. Voluntas, quoniam prælucentis intellectus ductu regitur, *appetitus rationalis* nominari potest. Quia tamen appetitus rationalis num. 278 definitus, est potentia necessaria, volitiones autem, nolitionesque liberas competere nobis, ostenturi sumus; facultatem harum actionum, seu *voluntatem* ab appetitu rationali num. *cit.* descripto discernamus, oportet. Ceterum, si lubet, duas mentis facultates uno eodemque *appetitus rationalis* nomine complecti potes; modo addas, alias esse appetitus rationalis actiones, quæ ap-

appetitiones, aversationesque dicuntur, suntque necessariæ; alias, quæ volitionum, nolitionumque nomine veniunt, quibusve libertatem veram competere ostensuri sumus.

288. *Actus liber* generatim dicitur, qui vel absque ulla necessitate pro arbitratu exercetur, vel tametsi necessario, sponte tamen, & absque ulla coactione fit. Hinc in actibus voluntatis duplex libertas est discernenda: libertas a coactione, & libertas a necessitate. *Libertas a coactione* est facultas ex inclinatione, determinationeque propria quidpiam agendi, quin agens ulla vi propensioni suæ voluntatis contraria ad agendum adigatur. Hac libertate amant Beati Deum in cœlis; etsi enim illum non amare non possint, sponte tamen, & libentissime amant. *Libertas a necessitate*, quæ etiam *libertas indifferentiæ*, item *liberum arbitrium* dici solet, est facultas, vi cujus positis omnibus ad agendum requisitis potest actio poni, vel omitti, aut etiam actio contraria exerceri.

Coroll. Igitur non omnis actio voluntaria est simul libera libertate indifferentiæ. Nam profecto amor ille, quo in Deum Beati feruntur in cœlis, iisdem voluntarius est, tametsi simul necessarius.

Schol. Dum actio quæpiam absque omni addito dicitur *libera*, intelligitur libertas sensu stricto, & proprio sumpta, seu libertas *a necessitate*: eæ quippe actiones, quæ a sola coactione liberæ sunt, *spontaneæ* potius, quam liberæ dici solent.

289. Libertas indifferentiæ alia est contradictionis, alia contrarietatis. *Libertas contradictionis*, seu libertas *quoad exercitium* adest, si potentia est libera ad agendum, vel omissionem actionis. Quodsi potentia se possit extendere vel ad actum, vel ad ejusdem oppositum, e. g. ad amorem, vel odium; gaudet *libertate contrarietatis*, quæ vocatur etiam *libertas quoad speciem*. Quidam addunt etiam *libertatem diversitatis*, quæ est facultas illa, qua eligitur actio hujus, vel illius generis, diversi quidem, at non oppositi; e. g. amor præ dolore.

Co-

Coroll. 1. Duo illa, quorum alterutrum pro arbitrio eligere potest potentia libera, solent *extrema libertatis* vocari. Igitur extrema libertatis contradictionis sunt duo contradictoria, nempe *agere*, & *non agere*: extrema vero libertatis contrarietatis duo contraria, e. g. amor, & odium.

Coroll. 2. Causa, quæ omnibus ad agendum requisitis instructa est, dicitur esse *in actu primo proximo* ita ut actus primus proximus complectatur tam ipsam causæ agendi vim, quam etiam reliqua ad agendum requisita (98. *cor.*). Cum ergo libertas indifferentiæ sit illa, vi cujus ab agente habitis omnibus ad agendum requisitis potest actio poni, vel omitti, aut etiam actio contraria exerceri; palam est, actum primum proximum libertatis indifferentiæ ejusmodi esse debere, qui secundum se spectatus non sit cum definito quodam libertatis extremo necessario connexus, sed ad utrumque indifferens.

Coroll. 3. Igitur ad actum primum proximum libertatis indifferentiæ præter ipsam agendi vim, ad definitum libertatis extremum natura sua non determinatam requiritur 1) *cognitio indifferens*, quæ nempe objectum proponat cum motivis in partem utramque ita, ut potentia possit id amplecti, vel non amplecti. Requiritur 2) absentia *impedimentorum*, seu eorum, quæ cum definito libertatis extremo necessario connexa sunt, neque possunt a potentia tolli, aut impediri vi eorum, quæ ceteroquin ipsi ad agendum necessaria sunt, ejusdemque actum primum proximum constituunt. e. g. Qui arcte catenis ad columnam adstrictus est, habet impedimentum, quo a cursu prohibeatur; arcta enim colligatio hæc cum omissione cursus necessario connectitur, neque potest ab homine illo tolli vi eorum, quibus ad currendum necessariis ceteroquin instructus est, ut sunt integri, celeresque pedes, valetudo firma &c. Quare colligationis hujus absentia actum primum proximum libere currendi, vel non currendi ingreditur. At si quidpiam connexum quidem sit cum uno libertatis extremo, sed tamen vi eorum, quæ ceteroquin actum primum proximum agendi constituunt, tolli, aut impe-

di-

diri possit; ejus absentia actum primum proximum libertatis nequaquam ingreditur. Eo enim casu, modo cetera illa adsint, in potestate agentis est, hoc aut illud libertatis extremum amplecti, ut clarum est. Sic tametsi sessio nonnisi cum omissione cursus componi possit, non item cum cursu; ejus tamen *absentia* non constituit actum primum proximum libere currendi, vel non currendi: sessio enim tolli, vel impediri potest ab homine vi eorum, quibus ad currendum requisitis, ceteroquin est instructus. 3) Adesse quoque debet præsentia auxiliorum voluntati necessariorum, & concursus Divinus, de quo in Theol. nat. Atque hæc ad quemlibet libertatis indifferentiæ actum primum proximum generatim requiruntur: quæ præterea in singularibus casibus adesse debeant, ex ipsa actionis exercendæ natura, singularibusque rerum adjunctis metiendum est.

Coroll. 4. Quoniam actus primus proximus ea continet, quæ ad agendum necessaria sunt, is actione caussæ *natura* prior sit, oportet (92. *cor.* 2, & 93).

290. Jam animam humanam gaudere libertate *a coactione*, ipse intimus sensus docet. Eo enim teste bonum nostrum sponte & non inviti diligimus: & pariter, quod nobis videtur malum, nemine cogente ultro aversamur. Immo voluntatem humanam in omnibus omnino volitionibus, nolitionibusque suis liberam esse libertate *a coactione*, ambigere non possumus. Quotiescunque enim volumus aliquid, id secundum præsentem voluntatis nostræ propensionem accidere, idem sensus intimus testatur; ita ut etiam tum, quum aliquid *inviti* agere dicimur, id agamus, quod nobis in præsentia lubet, tametsi idem in aliis rerum adjunctis nobis non luberet. Certe cum Mercator fluctibus maris in vitæ periculum adductus, interitum evitandi gratia merces in mare projicit; id ille in his quidem rerum adjunctis secundum præsentem voluntatis suæ propensionem agit, vitam mercibus præferens, utut in alio rerum statu hanc voluntatis suæ propensionem habiturus non esset. Quod

autem ad libertatem indifferentiæ, quæ sola est *proprie* libertas, attinet; sit.

291. *Propositio.* Anima nostra gaudet libertate a *necessitate*, seu libertate *indifferentiæ.* Istud Fidei nostræ dogma tam apertis testimoniis comprobant sacri Codices, ut de eo dubitare non possit, nisi qui pietatem omnem, religionemque prorsus abjecit. Cain, postquam fratrem suum interemisset, hæc a Domino audit *Gen.* 4. *v.* 7. „ Nonne si bene egeris, recipies, sin autem male, statim in foribus peccatum aderit? sed subter te erit appetitus tuus, & tu dominaberis illius? " Ecclesiastici *C.* 31. *v.* 10. beatus prædicatur „ qui potuit transgredi, & non est „ transgressus, facere mala, & non fecit. " Item 1. *Cor.* 7. legimus: „ non habens necessitatem, sed „ potestatem habens suæ voluntatis „ &c. Hinc D. Augustt. *L. de quant. animæ.* „ Datum est, inquit, „ animæ liberum arbitrium; quod qui nugatoriis ra„ tiocinationibus labefactare conantur, usque adeo „ cæci sunt, ut ne ista quidem vana atque sacrilega, „ propria voluntate se dicere intelligant. " Sed Me„ taphysicis argumentis utamur. Itaque

292. *Prob. Propos.* 1*mo.* Ipse intimus sensus, modo ad eum rite nos reflectamus, attestatur, posse nos e duabus rebus menti propositis istam præ illa, aut illam præ ista pro arbitratu eligere, amplectique. Sic e. g. quis nostrum dubitare potest, liberum sibi fuisse, ut huc inferat pedem, aut non inferat? Sunt quidem, qui hoc intimi sensus testimonium negent, veramque libertatem homini ademptam velint; ut nimirum scelerum suorum turpitudinem hoc velamine tegant, quasi nullæ ipsorum actiones ab arbitrio libero, sed omnes a necessitate quadam proficiscantur: at ii ipsi pernicioſum hunc errorem suum quotidianis suis actionibus aperte refutant. Si enim non sentiunt, se in potestate habere actiones suas, cur studiose cavent, ne quid committant, unde vitæ, nominis, aut fortunarum suarum jacturam patiantur? Nonne inanis, risuque digna est omnis cura, solicitudoque nostra, ne hoc, aut illud committamus, si in om-

omnes actiones noſtras ineluctabilis quædam neceſſitas dominatur?

293. *Prob.* 2*do.* Sublata libertate indifferentiæ omnis vita humana ſubvertitur (verba ſunt S. Auguſtini *L.* 5. *de Civ. Dei C.* 5.) fruſtrà objurgationes, laudes, vituperationes, exhortationes adhibentur; neque ulla juſtitia bonis præmia, & malis ſupplicia conſtituta ſunt. " Nam imprimis an non ſumma eſſet dementia, cuipiam præcepta dare, ſi liberum ei non ſit, id, quod præcipitur, facere? item eum laude, aut vituperio dignum exiſtimare, cujus actiones omnes fatali quadam neceſſitate ita ſe ſe conſequantur, ut a libero ejusdem imperio non dependeant? Deinde an non extrema iniquitas eſſet, acerbiſſimis quempiam pœnis ſubjicere, quod non paruerit juſſis, quibus parendi poteſtate deſtitutus fuit?

294. Porro pro libertatis humanæ natura rectius intelligenda, notandum eſt I. Si ens habitis omnibus ad agendum requiſitis, ſeu completo toto actu primo proximo, nequeat omittere quampiam actionem A; hæc actio nequit eſſe libera, niſi forte ens illud ad complectendum dictum actum primum proximum aliqua prævia actione ſua libera B concurrat: quod quidem ſi fiat; id genus actio A nonniſi *mediate* libera dici poteſt, ſcilicet mediante prævia illa libera actione B. Quare, ut actio quæpiam A *immediate* libera ſit, ejusmodi actum primum proximum habeat, oportet, qui ſit indifferens ad utrumque libertatis extremum.

295. II. Actus a voluntate pendentes alii dicuntur eliciti, imperati alii. Actus *eliciti* vocantur, qui immediate a voluntate tanquam activo ſuo principio proficiſcuntur, ſuntque ſolæ volitiones, & nolitiones: actus vero *imperati* ſunt, qui ab aliis facultatibus, ſed tamen ad nutum, &, ut ajunt, *imperium* voluntatis efficiuntur; e. g. *deambulatio*, *locutio* &c. Jam actum primum proximum actus imperati ingreditur etiam imperium voluntatis, utpote a quo is pendet: poſito autem imperio voluntatis, ceterisque actus primi proximi conſtitutivis, neceſſe eſt etiam

poni actum imperatum. Itaque actus imperatus non est *immediate* liber, sed *immediate* necessarius. Quodsi tamen actus imperatus libero voluntatis imperio subsit, id est, si illud voluntatis imperium, quod ejus actum primum proximum ingreditur, voluntati liberum sit; id genus actus imperatus est *mediate* liber, mediante scilicet libero illo voluntatis imperio: quamobrem etiam laude vel vituperio, præmio vel pœna dignus esse potest.

296. III. Non recte sentiunt de libertate humana, qui eam his, aut æquivalentibus verbis rite exprimi contendunt: *Liber sum, quia id ago, quod volo, & quia istud non agerem, si non vellem.* Hi enim veram indifferentiæ libertatem, qua gaudemus, cum spontaneitate, seu cum libertate *a sola coactione* confundunt. Certe, quoniam bonum infinitum clare, intuitiveque cognitum necessario rapit voluntatem in sui amorem, uti videbimus infetius, Beati in cælo, utut sponte, libentissimeque Deum ament, eum tamen non libere, sed necessario amant: & tamen verum est 1) eos *agere, quod volunt*; 2) quod non amarent Deum, *si non vellent*; quatenus impossibile est *amare Deum*, & tamen simul *non velle* amare. Nempe perniciosa æquivocatio subesse potest his verbis: *si non vellem.* Hæc enim enunciatio: *non agerem, si non vellem*, potest imprimis tantundem significare, ac: *ejusmodi actio est, quam exerceo, ut ea cum propensione voluntatis debeat exerceri, quandocunque exercetur*: atque hoc quidem sensu mens etiam pure spontaneam actionem absque ulla libertate indifferentiæ exercens *non ageret, si non vellet.* Deinde eadem enunciatio potest etiam idem significare, ac: *non agerem, nisi me ipse ad agendum determinarem libere vera libertate indifferentiæ:* atque hic quidem sensus veram libertatem nostram continet. At subdoli illi homines priorem illum sensum ambiguis suis verbis subesse volunt, incautosque æquivocatione sua in gravissimum errorem facile impellunt. Ex quibus patet, veræ libertati perquam inimicam esse Voltairii doctrinam *Disc. de Libert. Hum.* sic generatim pronunciantis: „ qui percipit, vult, agit, liber est.“

297.

297. IV. Neque potest sustineri opinio Leibnitzianorum, veram libertatem in eo reponentium, quod caussa intellectu prædita ex pluribus possibilibus sponte eligat id, quod optimum esse judicat. Si enim nihil possum eligere, nisi quod optimum esse censeo, nunquam habeo actum primum proximum, qui sit indifferens ad utrumque libertatis extremum, quod sic declaro: motiva, quæ me impellunt ad ponendam actionem A, ingrediuntur actum primum proximum ejusdem actionis, ut clarum est: jam motiva hæc vel apparent mihi esse majora, quam quæ pro eadem actione omittenda pugnant, vel non? Si primum: necessario connexa sunt cum positione actionis illius; quia juxta Leibnitzianos motiva illa eo casu sunt ratio sufficiens actionis A., posita autem ratione sufficiente id quoque poni necesse est, cujus est ratio sufficiens. Si alterum: eadem motiva simpliciciter nequeunt componi cum dicta actione: quia secus actio illa poneretur, ut Leibnitziani quidem volunt, sine ratione sufficiente; quod tamen fieri nequit (12).

298. Pervident hæc doctrinæ suæ consectaria Leibnitziani: hinc plurimi eorum libertatem in prævia quadam deliberatione, seu, ut loqui solent, *consultatione* constituunt. Nempe dum e. g. pro duabus contrariis actionibus æqualia momenta pugnant; tametsi ponatur voluntas neutram amplecti posse ob defectum rationis sufficientis, sua tamen, inquiunt, ipsi stabit libertas: quatenus in ejus potestate est, rationem in consilium adhibere, motiva suis librare ponderibus, ab iisdem mentem avocare, aut nova conquirere incitamenta, ac eam demum partem amplecti, pro qua major ratio pugnaverit. At istud quidem inutile effugium est. Nam juxta doctrinam hanc actiones nostræ, liberæ esse deberent *mediante* dicta consultatione; ergo si consultatio hæc nequit ullo modo esse libera voluntati, neque actio ab ea dependens potest haberi pro libera: atqui dicta consultatio nequit esse libera, stante Leibnitzianorum doctrina. Vel enim incidunt menti majora momenta pro instituenda id genus consultatione, quam pro ea omittenda, vel non?

Si primum: voluntas necessario suscipit eam consultationem; habet enim tunc (juxta generalem Leibnitzianorum doctrinam) sufficientem pro ea suscipienda rationem. Sin alterum: eandem consultationem necessario omittit ob defectum sufficientis pro ea suscipienda rationis.

299. Demum de ipsis objectis voluntatis hæc attulisse juverit. I. Cum nihil appetamus, nisi sub ratione boni, nihil aversemur, nisi sub ratione mali (281); voluntas bonum ut bonum nolle, malum ut malum velle non potest.

Coroll. 1. Mirum ergo non est, quod veram felicitatem nostram, generatim animo repræsentatam nolle nequeamus; cum in ejus notione ratio mali neutiquam repræsentetur.

Coroll. 2. Itaque aliud est id, quod reapse bonum est, nolle, quod in eo mens quandam mali rationem sibi repræsentet; aliud, bonum, qua bonum, id est ob ipsam ejusdem bonitatem rejicere.

300. II. Voluntas nullum bonum finitum vult necessario, seu ita, ut illud nolle nequeat. Nam quodlibet finitum bonum imperfectione mistum est; carere enim quam plurimis perfectionibus (quod tamen in ipsa *finiti* notione includi patet ex num. 78) magna sane imperfectio est: ergo in quolibet finito bono potest non volitionis modo, sed nolitionis etiam motivum reperiri (287. *cor.* 2.): eo ipso autem voluntas illud nolle potest, ut obviis etiam exemplis declarari potest. Sic quis est, qui pulcherrimas scientias æstimatione dignissimas esse non videat? quia tamen sine labore comparari non possunt, quot sunt, qui easdem negligant, sibique potius in summa rerum ignoratione permanendum putent?

301. III. Voluntas bonum infinitum clara intuitione cognitum necessario amat. Constat enim eo magis inclinari nos ad amplectendum quidpiam, quo illud majori bonitate præditum esse cognoscimus: quodsi ergo bonum infinitum intuitiva cognitione clare cognoscat humana mens; in illud voluntas ipsius summa quadam vi, quin se se cohibere possit, rapiatur, oportet.

302. IV. Quodsi tamen bonum infinitum nonnisi *abstracte*, obscureque cognoscatur, uti a nobis in hac miseriarum valle degentibus cognosci solet; non modo non amari, sed etiam odio haberi potest. Cum enim ejus actiones, e. g. de sceleribus vindictam sumentis, aut fluxa hujus mundi bona non omnibus æqualiter dispensantis &c. ob oculos ponit impius, neque videt, has ipsas actiones summo quodam, adorandoque consilio niti; bonum infinitum sub ratione *mali sui* attingit, excæcataque ipsius voluntas in ipso bonitatis omnis fonte quoddam aversandi motivum, & objectum deprehendit.

303. V. Jus voluntatis liberæ in alias potentias nostras varie limitatum est. Nam 1*mo*. Sensus externi, e. g. oculi solum *indirecte* subsunt imperio ejusdem; quatenus nempe ad nutum voluntatis possunt ad objecta videnda converti, aut ab iisdem averti: quodsi autem oculi cuipiam objecto rite appliciti sint, voluntate frustra reluctante visionem peragi est necesse. Idem est de auditu, tactu &c. 2*do*. Ne appetitiones, aversationesque enascantur in nobis, voluntas directe impedire non potest; cum illæ perceptionem boni, hæ vero perceptionem mali natura sua consequantur (280.): potest tamen easdem sæpius impedire *indirecte*, cavendo, ne ejusmodi objecta menti objiciantur, quibus perceptis id genus affectiones in nobis enasci esset necesse; variis deinde modis exortas illas reprimere potest: velle denique, aut nolle easdem, ut ex hactenus dictis patet, voluntati omnino liberum est. Unde patet, quis sensus subsit veteri illi de pravis propensionibus adagio: *Non nocet sensus, si non adsit consensus*. 3*tio*. Vis movendi membra nostra voluntati, ut ajunt, *despotice* subjecta est. „ Imperat animus, ut moveatur manus, inquit S. August. & tanta est facilitas, „ ut vix a servitio discernatur imperium.“

§. III.

Solvuntur Objectiones, quibus humanæ Mentis libertas indifferentiæ impugnari solet.

304. *Objici.* 1mo. Sensus intimus, dum libertatem testari videtur, nos fallere potest; ergo testimonio quidem sensus intimi libertas indifferentiæ comprobari non potest. *P. ant.* Non deerant, qui existimarent, sensus intimi testimonio constare, animam hominis diffusam esse per totam corporis machinam, quos tamen a vero aberrasse, hodie non dubitamus: idem ergo nobis quoque evenire potest, si libertatem indifferentiæ attestante conscientia nobis inesse arbitremur.

R. N. ant. Ad prob. *C. ant. N. conf.* Dispar ratio est. Nam quod ad positum exemplum attinet: id solum genuino sensus intimi testimonio compertum nobis est, sensationes in nobis exoriri, si organa sensuum pervellantur: quodsi autem in eo ipso organo, quod pervellitur, arbitremur sensationem peragi, ac proinde animam ipsam illic præsentem adesse; is error noster est, quem ignoratione eorum, quæ n. 227. & 229. dicta sunt, intimo sensui male affingimus. Contra, quis est, qui non videat, sibi, cum e. g. animi relaxandi gratia quoquam vadit, liberum esse, ut ad hanc, aut illam partem de via deflectat, hac, aut illa sub arbore conquiescat &c. Profecto si eam perspicuitatem, quam de libertate id genus actionum nostrarum a conscientia habemus, putemus repudiandam; nulli unquam perspicuitati nostræ quidquam deferamus, est necesse. Adde: ii ipsi, qui hoc intimi sensus testimonium impugnant, errorem suum quotidianis suis actionibus refutant, uti n. 292. ostendimus.

Urgeb. Ponamus nos sola libertate a coactione gaudere: idem erit sensus intimus in nobis de nostris volitionibus, nolitionibusque, qui nunc est: ergo testimonium sensus intimi non evincit in nobis libertatem indifferentiæ. *Prob. ant.* Sensus intimus, qui

qui nunc in nobis pro libertate indifferentiæ stare videtur, in eo consistit, quod conscii nobis simus, id nos agere, quod volumus: atqui, etiamsi ponamus nos sola libertate a coactione gaudere, conscii nobis erimus id nos agere, quod volumus; ergo.

R. *N. ant.* Ad prob. *D. maj.* In eo consistit, quod *quomodocunque* conscii nobis simus, id nos agere, quod volumus *N. maj.* quod conscii nobis simus, ita nos agere id, quod volumus, ut eodem tempore, & in iisdem rerum adjunctis volitionis loco etiam nolitionem pro arbitrio elicere possimus *C. maj. D.* etiam *min.* Atqui, etiamsi ponamus nos sola libertate a coactione gaudere, conscii nobis erimus, ita nos agere id, quod volumus, ut eodem tempore, & in iisdem rerum adjunctis volitionis loco etiam nolitionem pro arbitrio elicere possimus *N. min.* Conscii nobis erimus id nos agere, quod volumus, hoc sensu, quod secundum propensionem voluntatis agamus, quin tamen eam propensionem in nostra potestate esse sentiamus *C. min. & N. conf.* Eo casu, quo sola libertate a coactione gauderemus, conscii quidem essemus nobis, nos agere secundum propensionem voluntatis nostræ; at non essemus simul conscii nobis, eam voluntatis nostræ propensionem in nostra esse potestate: fere quemadmodum nunc veram felicitatem nostram, generatim animo repræsentatam conscii nobis sumus nos sponte velle; non sumus tamen conscii eam nos ita velle, ut etiam nolle pro arbitrio possimus. Ex adverso nunc conscius sane mihi sum, ita me velle e. g. manum movere, ut eodem tempore, & in iisdem rerum adjunctis etiam nolle potuerim.

305. *Obj. 2do.* Tametsi solam a coactione libertatem haberemus; adhuc tamen locum haberent in vita civili præcepta, objurgationes, præmia, pœnæ. Ponamus enim sufficientem rationem volitionis nostræ contineri in repræsentatione boni; nolitionis autem in repræsentatione mali. Præcepta, adhortationes, & præmia proposita efficere poterunt, ut id, quod nobis

suadetur, injungiturque, mens nostra repræsentet sub ratione boni amplectendi; pœnæ vero efficere poterunt ut id, quod prohibetur, utpote pœnam sibi adnexam habens, sub ratione mali fugiendi proponatur nobis: ergo & præcepta, adhortationes, præmiaque apta erunt ad hoc, ut nos ad bene agendum impellant, & etiam pœnæ ad hoc, ut nos a committendo malo deterreant. Hinc saltem altera Propositionis probatio (293) vim non habet.

℣. In assumpta hypothesi longe alia esset præceptorum, adhortationum &c. conditio, atque nunc sit. Tunc enim quodvis præceptum, adhortatioque voluntati nostræ inevitabilem obsequendi necessitatem imponeret: nunc autem ea præcepta, & adhortationes cum fructu adhiberi solent, quibus non adimi libertatem & intimus sensus, & etiam communis hominum consensio aperte testatur. Quoties enim fit, ut homines aliorum adhortationibus excitati, ad ardua quæque, contempto etiam manifesto vitæ periculo, amplectenda post longam cum naturali sua in contrariam partem inclinatione luctam se se tandem resolvant? quis autem, nisi contra rationis naturaliter sibi inditæ ductum sentiat, existimet, ejusmodi homines fatali necessitate induci ad suscipienda id genus consilia, quin naturali suæ in partem contrariam inclinationi in iis rerum injunctis obsequi ullo modo possint? Præterea in assumpta hypothesi nemini posset prudenter decerni præmium, vel pœna ob actus duntaxat præteritos; hoc est, justitia *remunerativa*, & *vindicativa*, contra communem omnium nationum consensum, in vita civili locum habere prorsus non deberet. Quis enim prudenter præmiet, aut sine magna iniquitate puniat ejusmodi actiones, quæ necessario, inevitabiliterque ponuntur?

Urg. 1. Bruta, tametsi libertate careant, plectuntur tamen, si exerrent, verberibusque sæpius in officio continentur: ergo idem sentiendum de hominibus, tametsi libertate carere ponamur.

℣. Bruta proprie non puniuntur: pœna enim ex ipsa sui notione, & universali hominum opinione ob ejusmodi duntaxat actionem infligitur, quæ agen-

ti in genere morum ut *demeritum* imputari queat: cujusm. actio talis sit, oportet, ut & illa, & ejus omissio sit in potestate agentis. Recte tamen occiditur noxia bestia, ne hominibus noceat: utiliter quoque verberatur in flagranti, si actionem nobis displicentem exerceat; at hoc duntaxat fine, ut deinceps phantasiæ ope ab ejusm. actione impediatur, aut etiam ad contrariam actionem determinetur. Ex adverso hominibus non eo solum fine conferuntur præmia, aut infliguntur pœnæ, ut motiones in cerebro, ac ideæ in animo excitentur, quæ eos deinceps ad hoc vel illud agendum determinent, sed etiam obj actus præteritos, ut justitia stricte remunerativa, aut vindicativa exerceatur. Quodsi ergo ponamur libertate carere; alia erit conditio in vita civili præmiorum, pœnarumque, ac nunc sit.

Urgeb. 2. Amor ille, quo Cælites in Deum feruntur, utut sit necessarius, est tamen laude dignus: ergo nostræ quoque actiones possent esse laude, vel vituperio dignæ, tametsi sola libertate a coactione gauderemus.

℟. *D. ant.* Est laude dignus ratione *objecti C. ant.* ratione *meriti N. ant.* & similiter *D. conf.* Amor ille honestus omnino, laudeque dignus est ratione objecti; non tamen ratione meriti, quasi eo Cælites laudem tanquam præmium sibi mererentur: quis enim actionem necessariam ratione meriti laudet? Unde etiam Cælites eo suo in Deum amore nihil amplius mereri possunt. Itaque de nostris quoque actionibus eodem modo sentiendum esset, si libertate indifferentiæ destitueremur: nihil nobis laudi, nihil vitio verti posset; nullus unquam in prudentiæ leges peccare posset &c.

306. *Obj.* 3*tio.* Voluntas humana nihil potest velle, nisi sub ratione boni, nihil nolle, nisi sub ratione mali; ergo natura sua in quibuslibet rerum adjunctis determinatur ad definitum libertatis extremum. Eo ipso autem libertate indifferentiæ caret. *Confirm.* Teste D. August. *Epist.* 217. alias 107. liberum arbitrium primi peccati granditate perdidimus.

℟.

℟. *C. ant. N. conf.* Positum argumentum evincit quidem, non posse nos bonum ut bonum aspernari, malum autem ut malum amplecti; libertatem tamen indifferentiæ non evertit. Si enim finitum quoddam bonum sub ratione boni percipiamus; sentiemus quidem inclinari voluntatem nostram ad illud amplectendum, non tamen ita, ut ante ultimam ejusdem determinationem nullus deliberationi, examinandoque bono illi relinquatur locus: quodsi autem finitum bonum dispiciat mens nostra; in eo non volitionis modo, sed nolitionis etiam motivum, & objectum deprehendet (300). Idem est de bono infinito, abstracte cognito (302).

Ad Confirm. ℟. Proto-parentes nostri ea libertate gaudebant in Paradiso, cui summa quædam bene agendi facilitas adnexa erat; peculiari enim, & communes naturæ leges exuperante Dei beneficio, appetitus sensitivus, seu ut dici amat, *concupiscentia* in iis imperium voluntatis prævertere non poterat. Quo quidem beneficio & se ipsos, & nos etiam peccato suo infeliciter privarunt; ita ut appetitiones rerum etiam vetitarum, si hæ sensibus arrideant, item aversationes rerum etiam præceptarum, si sensibus adversentur, citra voluntatis imperium in nobis enascantur. Unde oritur quidem peccandi facilitas, & bene operandi difficultas; non tamen tanta, quæ cum ineluctabili quadam necessitate conjuncta sit. Quare granditate primi peccati quandam *appendicem* liberi arbitrii perdidimus, non *essentiam*. Hanc fuisse mentem S. Doctoris, tum ex illis ipsius verbis patet, quæ num. 291. retulimus, tum ex iis libris, in quibus liberum hominis arbitrium contra Heterodoxos acerrime propugnat.

307. *Obj.* 4*to.* E duobus objectis menti propositis semper id duntaxat potest amplecti voluntas, quod sub ratione majoris boni repræsentatur ab intellectu; ergo ea est voluntatis ab intellectu dependentia, quæ cum libertate indifferentiæ cohærere non possit. *Prob. ant.* Non potest voluntas e duobus objectis, quæ ipsi æque bona videntur, alterum præ altero, aut ex inæqualibus bonis minus bonum præ majori bono am-

amplecti; ergo e duobus objectis &c. *Prob. ant.* Nihil potest amplecti voluntas sine ratione sufficiente: atqui, si e duobus æqualibus bonis alterum præ altero, aut minus bonum præ majori bono amplecteretur, id faceret absque ratione sufficiente; ergo.

℞. *N. ant.* Ad prob. *N.* rursus *ant.* Ad hujus prob. *D. maj.* Nihil potest amplecti voluntas sine ratione sufficiente quæ in sola motivi firmitate consistat, ac proinde voluntati extranea sit *N. maj.* quæ habito motivo in ipso voluntatis arbitrio sita, eidemque interna sit *C. maj.* sic *dist. min. N. conf.*

Sine omni motivo voluntas quidquam amplecti omnino non potest; at si motiva opposita ipsi proponantur, non ita in eam dominatur ratio sufficiens externa, ut bilancis instar nonnisi in eam partem inflecti possit, in quam firmioris motivi pondere impellatur. Certe si cui proponantur duo nummi aurei, prorsus simillimi, quorum unum, si velit, tollere possit; risu dignus censebitur, si dicat: non esse in sua potestate electionem, quod pro uno majus motivum non habeat, ac pro altero, ac proinde, ut ab utroque se se abstineat, sibi necessarium esse. Falsum igitur est, e duobus æqualibus bonis alterum præ altero eligi non posse. At neque id verum est, nos ita esse natura comparatos, ut minus bonum præ majori bono nequeamus amplecti. Quis enim, nisi temere, negare potest, in sua esse potestate, ut e duobus e. g. equis sibi oblatis eum, qui deterior est, eligat, tametsi electionem hanc sibi damnosam, vitioque vertendam videat? Sæpe ergo juxta tritum adagium stat nobis pro ratione voluntas.

Urg. 1. Sufficiens illa volitionis ratio, quæ nobis interna esset, vel consisteret in ipsa volendi potentia, prout hæc in actu primo proximo consideratur, vel consisteret in eadem volendi potentia, jam in ipso actu secundo, seu in actuali exercitio considerata: atqui neutrum dici potest; ergo si voluntas e duobus bonis æqualibus alterum præ altero, aut minus bonum præ majori bono amplecteretur, id ea faceret absque ratione sufficiente, etiam interna sibi.

Prob.

Prob. min. Primum dici non posse inde patet, quia secus, quoniam posita ratione sufficiente ponitur id quoque, cujus est ratio sufficiens, posito solo primo actu proximo volendi determinate volitionem poni necesse esset: cum tamen voluntas nequeat esse libera libertate indifferentiæ, nisi totus actus primus proximus ipsius sit indifferens ad volitionem, vel ejusdem omissionem. Atqui neque potest dici alterum, quod *probo*. Ratio sufficiens universe est natura prior eo, cujus est ratio sufficiens: atqui voluntas in actu secundo suæ volitionis considerata nequit esset natura prior ipsa volitione; ergo.

Ex. Ratio sufficiens, cur volitio *libera* existat, neque consistit in solo actu primo proximo, uti rite probatum est, neque in solo actu secundo; sed in utroque simul. Nempe si intelligam imprimis, totum voluntatis actum primum proximum esse indifferentem tam ad volitionem, quam etiam nolitionem; intelligo voluntatem esse potentiam liberam, quæ pro arbitrio immediate elicere possit sive volitionem, sive nolitionem: quodsi ergo præterea intelligam ab ea elici volitionem præ nolitione; intelligo existere volitionem, eamque liberam. Recole etiam verba Ciceronis, quæ n. 14. in Scholio retulimus.

Ad ultim. prob. ajo, discrimen esse faciendum inter duas has enunciationes: *nihil est sine ratione sufficiente, qua intellecta intelligatur ipsum esse potius, quam non esse*, &: *nihil est sine ratione sufficiente sibi externa, quæ sit ipso natura prior*. Prioris enunciationis veritatem demonstravimus generatim n. 12, & ea locum habet etiam in volitionibus liberis, uti paullo superius declaravimus: at enunciationem alteram non esse universe veram, facile ostendi potest. Nam e. g. quod Deus plene sibi sufficiat ad existendum, utique non est sine ratione sufficiente; quis tamen propterea dicat, rationem hanc sufficientem in Deo natura priorem esse debere plena ad existendum sufficientia?

Urgeb. 2. Si volitiones nostræ carerent ratione sufficiente, voluntati externa; tunc quærenti, cur hoc, vel illud velis? respondere cogereris: *volo, quia*

quia volo: atqui hujusmodi responsio videtur esse ridicula qui enim ait, *volo*, *quia volo*, idem per idem resolvit; nisi forte per verba *quia volo* intelligat præviam volitionis volitionem, quod absurdum sane est, processumque in infinitum in volitionibus inducit.

℟. *D. maj.* Respondere cogereris: *volo*, *quia volo*, per verba: *quia volo*, non plus designando, quam quod volitionem eliciam *N. maj.* per verba: *quia volo*, indicando, sufficientem volitionis rationem non consistere in repræsentatione boni, sed in voluntate, postquam ejus totus actus primus proximus completus est, libere volitionem præ nolitione eligente *C. maj.* sic *dist. min. N. cons.* Ceterum quamvis certum sit ad hoc, ut voluntas libere se se determinet ad volitionem præ nolitione, non esse necessariam præviam volitionis volitionem, cum secus progressus in infinitum admittendus esset in volitionibus; nihilominus quid sit libere se se ad volendum determinare, melius sensu intimo percipimus, quam verbis explicare valeamus. Sufficiat Adversariis, hanc in anima nostra potestatem, scilicet sine externa sibi ratione sufficiente se se ad volendum vel nolendum determinandi, invictis argumentis a nobis evinci.

Urg. 3. Voluntas semper id eligit, quod ipsi magis placet; ergo semper externa sibi ratione sufficiente determinatur ad quidpiam volendum.

℟. *D. ant.* Voluntas &c. Hoc est, semper id eligit, ad quod amplectendum mavult se se determinare *C. ant.* Hoc est, semper id eligit, quod ipsi sub ratione majoris boni proponit intellectus *N. ant. & cons.* Verbum *placet* dupliciter sumi potest: primo pro inclinatione voluntatis necessaria, quæ repræsentationem boni in nobis necessario consequitur, soletque *appetitus* nominari; deinde sumi potest pro ultima voluntatis determinatione. Jam si voluntas semper id eligeret, quod ipsi magis placet, τὸ *placet* priore sensu accipiendo; triumpharent omnino Leibnitziani: at voluntas eatenus duntaxat eligit semper id, quod ipsi magis placet, quatenus semper id eligit, ad quod eli-

eligendum mavult se determinare; id quod cum libertate indifferentiæ bene utique cohæret.

308. *Obj.* 5*to.* Deus omnes nostras futuras actiones ex omni æternitate prævidit: cum ergo Divina scientia falli non possit, omnes illæ necessario ea serie evenient, qua easdem eventuras Deus prævidit: sed eo ipso actiones nostræ liberæ non sunt; ergo.

R. *C. ant. D. cons.* Ergo illæ omnes necessario ea serie evenient &c. necessitate partim antecedente, partim consequente nostram ad agendum determinationem *C. cons.* necessitate simpliciter antecedente omnem nostram ad agendum determinationem *N. cons. D.* etiam *subs. min.* Sed eo ipso omnes nostræ actiones liberæ non sunt *C. subs. min.* nulla nostra actio est libera *N. subs. min.* & *alt. cons.*

Tunc ponitur actio necessitate nostram ad agendum determinationem *antecedente*, quando actus primus proximus potentiæ non est indifferens ad actionem, vel ejusdem omissionem, sed necessario cum actione est connexus; cum enim actus primus proximus saltem natura prior sit nostra ad agendum determinatione (289. *cor.* 4.); etiam necessitas illa, quam iste sibi connexam habet, nostram ad agendum determinationem *antecedat*, oportet. Atque hujusm. necessitas libertatem actionis omnino evertit (289. *cor.* 2). Ea porro necessitas est nostram ad agendum determinationem *consequens*, quæ hanc præteritam, præsentem, aut futuram *supponit*, hacque posita deducitur: quæ enim necessitas e nostra ad agendum determinatione profluit, hanc natura *consequatur*, est necesse. Tali necessitate sedet, quem sedentem video, vel sedebit, quem sedentem reapse videbo. Necessitas hæc non officit libertati: secus enim sequeretur, ad libertatem requiri potentiam dictæ necessitati oppositam, vi cujus omitti possit actio, etiam posito, quod illa exerceatur: quod tamen absurdum est. Iam vero actiones nostræ, quæ a voluntate procedunt, ex eo, quod a Deo prævideantur, non alia necessitate evenient necessario, quam consequente. Sic enim ratiocinari licet: scientia Dei e. g. de futuro Petri pec-

peccato supponit futuram in Petro sui ad peccandum determinationem ; non enim ideo peccabit Petrus, quia Deus prævidet eum peccaturum, sed e contrario ideo Deus prævidet peccaturum Petrum, quia ille se ad peccandum determinabit: ergo etiam necessitas omnis, quæ ex illa Dei scientia eruitur, supponit futuram in Petro sui ad peccandum determinationem ; ac proinde *consequens* est.

Coroll. 1. Potentia *antecedens* illa dicitur, quæ opponitur necessitati antecedenti. Si ergo actus primus proximus agendi tam cum actione, quam etiam cum actionis omissione componi possit, jam adest potentia *antecedens*: potentia vero *consequens* tunc adesset, si posito, quod agens se se ad agendum determinet, simul omittere posset actionem ; vel, si posito, quod omittat actionem, simul eandem exerceret.

Coroll. 2. Igitur potentia consequens ad veram libertatem requiri non potest : sufficit antecedens.

Urg. 1. Libeat futurum Antichristi peccatum nominatim assumere. Eo ipso, quod Deus ex omni æternitate prævideriт Antichristum peccaturum, iste suo tempore carebit tali actu primo proximo, qui sit ad utrumque libertatis extremum indifferens ; ergo carebit potentia antecedente peccatum omittendi : id est, necessitate antecedente peccabit. *Prob. ant.* Qui ab equo, cui alligatus est, raptatur, non habet ejusmodi actum primum proximum, qui sit tam ad motum, quam ad quietem indifferens ; ergo etiam. *Prob. conf.* Ideo primum, quia homini illi adest aliquid, quod cum quiete componi non potest, nimirum cursus equi, a quo raptatur : atqui Antichristo quoque aderit quidpiam, quod cum omissione peccati componi non poterit, nempe scientia Dei de futuro ipsius peccato ; ergo.

℟. *N. ant.* Ad prob. *C. ant. N. conf.* Ad hujus prob. *D. maj.* Ideo duntaxat primum, quia homini illi &c. *N. maj.* ideo simul, quia raptatio illa ab homine, qui equo insidet, vi eorum, quæ ceteroquin ejus actum primum proximum se se ad motum vel quietem determinandi ingrediuntur, tolli non potest. *C. maj. D.* etiam *min.* Atqui Antichristo quoque &c.

is tamen vi eorum, quibus ceteroquin a peccandum, vel omittendum peccatum necessariis instruetur, impedire poterit, ne hæc de futuro ipsius peccato scientia in Deo unquam exstiterit *C. min.* secus *N. min. & conf.*

Dicta raptatio est definite cum motu connexa, neque potest impediri, vel tolli ab homine equo insidente vi eorum, quibus ad motum vel quietem ceteroquin necessariis gaudet tunc, dum equo insidet; igitur absentia raptationis ingredi deberet ejus actum primum proximum se se ad motum vel quietem libere determinandi (289. *cor.* 3). Non habet ergo plenum actum primum proximum ad utrumlibet extremum libertatis indifferentem: motus adeo necessarius illi est. Contra in Antichristo omnia erunt indifferentia ad ponendum, vel omittendum peccatum præter scientiam Divinam de futuro ipsius peccto; ita, ut si hujus scientiæ absentia non debeat ingredi actum primum proximum libere peccandi, omnino sit habiturus plenum actum primum proximum ad utrumlibet extremum libertatis indifferentem: habebit enim cogitationem indifferentem, qua ipsi peccatum partim sub specie boni sensibilis, partim sub specie mali vetiti proponatur; auxilia Divinæ gratiæ, quibus utendo bene agere, abutendo peccare possit &c. Atqui absentia Divinæ scientiæ de futuro peccato prorsus non ingreditur dictum actum primum proximum, quod sic declaro: non ideo quis aget bene, aut male, quod Deus prævideat ipsum bene, aut male acturum, sed potius ideo Deus prævidet quempiam bene, aut male acturum, quod is se se ad bene, vel male agendum sit determinaturus; igitur ut de futura nostra actione hæc, aut illa scientia insit in Deo, id a futura nostra ad agendum determinatione pendet. Cum ergo cetera omnia, quæ ad agendum necessaria Antichristo aderunt, tam ad peccatum, quam ejusdem omissionem indifferentia futura sint; vi eorundem posset Antichristus, nisi libertate abuti mallet, *directe* omittere peccatum, & Divinam de futuro peccato suo scientiam *indirecte* impedire. Eo ipso autem ab-

absentia dictæ scientiæ Divinæ actum primum proximum libertatis ingredi non debet (289. *cor.* 3.)

Urg. 2. Etiam dicta raptatio potest pendere ab actione illius hominis, qui invitus ab equo raptari ponitur, quatenus liberum illi erat conscendere ejusmodi equum, a quo se se vel invitum raptandum prævidit; nihilominus tamen motus illi non est liber, postquam equum conscendit: ergo etiam tametsi dicta Dei scientia pendeat a futura Antichristi actione, hæc tamen actio non erit Antichristo libera, cum scientia illa in Deo ex omni æternitate stet.

℟. *D. ant.* Potest pendere ab ea hominis illius actione, quam exercet tunc, dum equo insidet *N. ant.* ab alia actione prævia, de cujus libertate vel necessitate hic non agimus *C. ant.* & *N. conf.* Conscenso equo nullam actionem potest exercere homo *ille*, qua possit impediri, vel tolli raptatio, cum ponatur vel invitus raptari: non est ergo mirum, quod *illi* motus sit necessarius. Contra scientia Dei de futuro Antichristi peccato ab ea ipsa hujus actione pendet, quam hic suo tempore exerciturus est: ergo dicta scientia ejusdem actionis libertatem evertere non potest. Ceterum in posito casu motus esset liber *indirecte* homini illi, qui ejusmodi equum ultro conscenderet, tametsi ob rationem datam *directe* liber non esset.

Urg. 3. Repugnat, ut id, quod æternum est, impediatur per id, quod definito quodam tempore nanciscitur existentiam: atqui scientia Dei de futuro Antichristi peccato æterna est, potentia Antichristi, qua peccabit, primum futuro quodam tempore nanciscetur existentiam; ergo repugnat, ut dicta scientia Dei per dictam Antichristi potentiam impediri possit.

℟. *D. maj.* Repugnat, ut id &c. si id, quod æternum est, non sit natura posterius eo, quod definito quodam tempore nanciscitur existentiam *C. maj.* si sit eodem natura posterius *N. maj.* sic *dist. min. N. conf.* Deus sic videt futura, ut præsentia; igitur eo prorsus modo se habet dicta Dei scientia ad futurum Antichristi peccatum, quo se habet visio tua, dum Petrum sedentem cernis, ad ejusdem sessionem: hoc

est, dicta Dei scientia natura posterior est futura Antichristi potentia peccandi, vel non peccandi; ac proinde non est, cur vi hujus impediri non possit. Hinc Boetius *L. 5. de Consol. Phil.* „ Sicut, inquit, scientia præsentium nihil his, quæ fiunt, ita præscientia futurorum nihil his, quæ ventura sunt, necessitatis importat.

Urg. 4. Stante scientia Dei de futuro Antichristi peccato, iste omnino non poterit omittere peccatum: ergo non peccabit libere. *Prob. ant.* Si stante dicta Dei scientia omittere posset peccatum Antichristus; posset dictam Dei scientiam falsam reddere: atqui istud repugnat; ergo *Prob. maj.* Si Antichristus omitteret peccatum stante Dei scientia de ipsius peccato, eandem scientiam falsam redderet; ergo etiam, si posset omittere peccatum, posset scientiam Dei falsam reddere. *Prob. conf.* Ab *esse* ad *posse* legitima est argumentatio (17. *cor.* 2.); ergo.

R. *D. ant.* Non poterit omittere peccatum potentia *antecedente*, & ut amat dici, *pro sensu diviso* scientiæ Dei de futuro peccato *N. ant.* potentia *consequente*, & ut ajunt, *pro sensu composito* dictæ scientiæ *C. ant.* & *N. conf.* Nempe tametsi dicta scientia in Deo stet, verum est, actum primum proximum, vi cujus Antichristus peccabit, indifferentem fore ad utrumlibet extremum libertatis; quo si non abuteretur, impediret, ne unquam in Deo exstiterit scientia de futuro ipsius peccato: quod quidem ad veram libertatem sufficit. Potentia tamen consequente omittendi peccatum, seu *pro sensu composito* scientiæ Dei, ita nimirum ut stet in Deo scientia de futuro peccato, & tamen Antichristus non peccaret, carebit: at hujusm. potentia requiri non potest ad libertatem; ea enim esset potentia peccatum cum ejusdem omissione componendi, quod tamen repugnat.

Ap prob. *D. maj.* Si pro sensu *composito* scientiæ Dei de futuro peccato posset idem peccatum omittere, posset dictam Dei scientiam falsam reddere *C. maj.* si pro sensu *diviso* duntaxat scientiæ Dei posset omittere peccatum, posset dictam Dei scientiam falsam reddere *N. maj. Minorem con.* simpliciter, & *conf.*

conf. D. uti *majorem.* Ad hujus prob. C. *ant.* D. *conf.* Ergo etiam, si posset omittere peccatum *pro sensu composito* scientiæ Dei de futuro eodem, posset scientiam Dei falsam reddere *C. conf.* Si posset omittere peccatum *pro sensu* duntaxat *diviso* dictæ scientiæ, posset eandem falsam reddere *N. conf.* Scientia Dei de futuro Antichristi peccato nonnisi tunc redderetur falsa, si stante illa scientia omitteret peccatum Antichristus, adeoque si scientia illa *componeretur* cum omissione peccati: ergo etiam tunc solum posset Antichristus scientiam Dei falsam reddere, si posset efficere, ut stet in Deo scientia de futuro ipsius peccato, & tamen ipse reapse omittat peccatum; hoc est, si posset omittere peccatum *pro sensu composito* dictæ scientiæ Dei, quod tamen repugnat.

Ad ult. prob. *D. ant.* Ab *esse* ad proprium *posse* legitima est argumentatio *C. ant.* Ad *posse* alienum, seu ad *posse* aliter sumptum, quam sumatur ipsum *esse*, legitima est argumentatio *N. ant. & conf.* Si Antichristus omitteret peccatum stante scientia Dei de futuro peccato; omissio peccati esset *pro sensu composito* scientiæ Dei de futuro peccato, ut clarum est; ergo proprium *posse* hujus *esse* conditionati est posse omittere peccatum *pro sensu composito* scientiæ Dei de futuro peccato. Id est, ex hoc antecedente: *Si Antichristus omitteret peccatum stante scientia Dei de futuro peccato, eandem scientiam falsam redderet*, nonnisi hæc consequentia fluit: *ergo si posset omittere peccatum pro sensu composito scientiæ Dei de futuro peccato, posset eandem scientiam falsam reddere.* Quam consequentiam nos quoque admittimus; at negamus in Antichristo potentiam omittendi peccatum *pro sensu composito* scientiæ Dei de futuro peccato: nam eam habet tantum *pro sensu diviso* hujus scientiæ.

309. Pro reliquis object. solvendis nota I. Quia ratione sufficiente ita volunt regi humanam voluntatem, ut hæc nihil amplecti possit, nisi pro quo major ratio pugnaverit, quam pro opposito, ajunt, mentem esse plane indifferentem ad hoc, aut illud amplectendum, ac proinde ad suas actiones externa quadam ratione sufficiente debere determinari quemad-

dum lapis semel ad quietem redactus semper in eodem loco perstabit, nisi externa quadam vi ad motum hac, aut illa directione concitetur. At discernenda est indifferentia, ut vocant *activa* a *passiva*. Passiva, qualem e. g. in hærente humi lapide observamus, nonnisi accedente externa caussa tolli potest: at indifferentia voluntatis activa est, utpote quam voluntas, uti hactenus expositum est, ipsa pro arbitrio tollere potest.

310. II. Dum S. Augustinus *in enchir. n.* 9. hæc dicit: „ Homo male utens libero arbitrio & se ipsum „ perdidit, & ipsum peccantem secuta est gravis, & „ dura peccandi necessitas " *moralem* quandam peccandi necessitatem e vehementi *concupiscentia* oriundam vult significare, cui post Adæ peccatum obnoxii sumus; non autem ejusmodi necessitatem, quæ nos ad peccandum necessitate quadam, quæ a nobis superari non possit, impellat. Nam præterquam quod ejus pro libero arbitrio judicium eluceat ex iis, quæ diximus num. 306. in resp. *ad confirm.* aperte docet L. *de vera relig. c.* 14. neminem posse peccare in eo, quod necessitate facit.

311. III. Sunt, qui pro qualibet volitione, nolitioneque elicienda necessarium esse censeant judicium quodpiam, ut nominant, *practicum*, quo voluntas ad volitionem, aut nolitionem determinetur, ita ut neque absque ejusmodi judicio quidquam velle, aut nolle; neque eo jam posito volitionem, aut nolitionem omittere possit. Porro practicum id genus judicium intellectus est ipsis illud, quod expensis omnibus adjunctis pronunciat objectum esse *actu eligendum*. Unde etiam ejusmodi judicium vocant *ultimum*. At opinatio hæc sustinenda non est. Nam imprimis cur voluntas non posset se se ad volendum, vel nolendum determinare absque omni id genus practico judicio, ut primum bonitas, aut malitia objecti rite ab intellectu percipitur? an quia voluntas de se, ut dici amat, *cæca* est? At quo argumento probabitur solide, non præferri ipsi sufficienter facem ab intellectu, objecti bonitatem, aut malitiam rite repræsentante, quin opus sit ullo practico judicio? Deinde

inde practicum id genus judicium vel esset necessarium, vel liberum. Si primum: actum est de libertate nostrarum volitionum, nolitionumque. Nam illud judicium ingrederetur actum primum proximum volitionum, & nolitionum, poniturque ita esse connexum cum eo libertatis extremo, quod eligendum pronunciat, ut cum altero componi prorsus non possit: hinc voluntas neque in complendo actu primo proximo, neque etiam, ubi iste completus est, in actu secundo ponendo exerceret ullatenus suam indifferentiæ libertatem. Sin autem dicas, practicum illud judicium esse liberum; ajo: ut mens nostra hoc judicium practicum ferat, non indiget alio prævio judicio practico, secus redibit eadem quæstio, progressusque in infinitum admitti debebit: ergo pariter eadem mens etiam volitiones quascunque, nolitionesque elicere poterit, quin ad eas ullo judicio practico determinari debeat. Dico, *determinari.* Non enim inficior, sæpissime, dum quidpiam volumus, adesse etiam *concomitans* judicium, quo illud eligendum esse, aut saltem elegi posse judicemus: id unum nego, necessarium esse id genus *practicum* judicium, quo voluntas ad volitiones, nolitionesque suas *determinari* debeat.

CAPUT QUARTUM.

De Natura, & Origine Humanæ Mentis.

§. I.

An Anima humana sit substantia spiritualis, & individua?

312. Animam humanam, seu id, quod in nobis est principium cogitationum, volitionum &c. esse substantiam, ex ipsa *substantiæ* notione, n. 72. allata, patet: eandem esse spiritualem, & indi-

viduam, seu simplicem, hoc loco ostendendum est. Non enim desunt impii quidam Philosophi (si tamen Philosophi dicendi sunt) qui contendant, hominem nihil esse aliud, quam compositum quoddam, ex meris elementis corporeis ita compactum, & efformatum, ut ei certa materiæ organizatæ portio pro anima, & hujus motiones quædam mere corporeæ ac locales pro ipsis cogitationibus, volitionibusque sint. Audiamus unum eorum, Thomam Hobbesium in suo *Leviath. P.* 1. *C.* 3. „ Caussa sensionis, inquit, est „ externum corpus, sive objectum, quod premit „ uniuscujusque organum proprium vel immediate, „ ut in sensu tactus, & gustus, vel mediate, ut in „ visu, auditu, olfactu: & premendo (mediantibus „ nervis, & membranis) continuum efficit motum „ introrsum ad cerebrum, & inde ad cor: unde na„ scitur cordis resistentia, & contra-passio, seu „ ἀντιτυπια, sive conatus cordis deliberantis se a „ pressione per motum tendentem extrorsum; qui „ motus propterea apparet tanquam aliquid exter„ num, atque apparitio hæc, seu φαντασμα est id, „ quod vocamus sensionem, & quantum ad oculum, „ lumen dicitur, vel color; quod attinet ad aurem, „ sonus; ad nares, odor; ad palatum, sapor; & ad „ reliquum corpus calor, frigus, durities, mollities, „ & cetera pertinentia ad sensum tactus: quæ qua„ litates omnes nominari solent sensibiles, & sunt in „ ipso objecto nihil aliud præter materiæ motum, „ quo objectum in organa sensoria diversimode ope„ ratur. Neque in nobis aliud sunt, quam diversi „ motus: motus enim nihil generat præter mo„ tum. "

313. Alii, tametsi cognitiones, volitionesque nostras a motibus mere localibus discernant, ajunt tamen nihil obstare, quominus vis cogitandi corporeæ substantiæ, seu *materiæ* competat, ac proinde ratione naturali evinci non posse, animam humanam non esse materiatam. Utrisque respondebimus, ac tum animam humanam spiritualem, ac individuam esse debere concludemus.

314.

314. Contra impiam illam doctrinam, quam n. 312 verbis Hobbesii retulimus, hæc attulisse sufficiet. I. In absurda hac hypothesi, imprimis *vivere* nos haud esset aliud, quam ita esse corpus nostrum organizatum, ut certis impressionibus in externos sensus factis cor certo modo commoveatur; cogitare, judicare, subtiliterque ratiocinari non esset plus, quam artificiosam corporis nostri machinam variis motibus agitari, ac proinde ejus partes de loco in locum certa lege transferri. Quam doctrinam quis sanæ mentis non videat, communi naturæ sensui aperte adversari? Deinde nonne percipimus res, a sensibus prorsus abstractas, ut Deum, virtutes, vitia &c. quam autem consinges motionem localem, in qua notiones rerum a sensibus prorsus abstractarum citra stultitiæ notam collocare possis?

315. II. Si dum judicium e. g. affirmativum ferimus, nihil inest in nobis præter varias motiones locales; una motio vices subjecti, altera prædicati obibit, tertia denique easdem conjunget, annutumque constituet. Jam omnes hæ motiones in eadem corporis parte simul esse deberent: id enim, quod in nobis judicat, simul subjecti, & prædicati perceptionem habet, & nisi haberet, profecto affirmaret annutu suo, quin videat, quid, & de quo affirmet. Quomodo ergo fieri potest, ut motus illi non confundantur, sed eodem tempore, quo judicium ferimus, etiam notiones prædicati, & subjecti distinctas, & prorsus inter se non confusas habeamus? nonne juxta generalem motus legem, n. 175 allatam, dum uni eidemque corporis portioni diversi simul motus imprimuntur, hos confundi, inque novum motum compositum, a se diversum abire est necesse? Eadem de causa voluntas quoque, dum ipsi duorum bonorum optio datur, neutrum posset amplecti: cum enim compositus corporum motus media quadam linea, quæ *diagonalis* dicitur, incedere soleat, mentis appetitio inter bonum utrumque veluti fluctuans vagaretur.

316. III. Denique ut alia taceam: sensus, & phantasma falluntur, dum rectum baculum, cujus di-

midia pars aquæ immersa est, curvum exhibent; interea ratio errorem detegit, & constanter contradicit, etiam perdurante sensus, & phantasiæ errore. Jam si nihil esset ratio, nisi quidam motus, & conflictus cerebri, vel cordis; quoniam perdurat idem conflictus, dum phantasma idem refert, errorem suum nequaquam agnoscerent. Quomodo enim posset idem conflictus, idem phantasma perdurare, & tamen errorem suum deprehendere? An ab alio (quærit S. Augustinus) phantasmate dedocetur? Unde autem aliud istud? quomodo potest alterum ab altero percipi? quomodo cum objecto ipso conferri? Simili modo ostendi potest, neque pugnæ appetitus sensitivi, & rationalis (280. *cor.* 2.) fore in nobis locum, si cogitationes nostræ in solis corporeis motionibus sitæ essent.

317. Priusquam iis respondeamus, quorum sensum n. 313 retulimus, notandum est, nobis nomine materiatarum substantiarum venire illas, e quibus corpora hæc nostra, mundusque aspectabilis coalescit, adeoque illas, quæ nomine *corporum*, hæcque componentium *materiæ punctorum* designari solent. Porro materiata substantia hoc sensu accepta, seu *materia* prædita est inertiæ vi, n. 188. descripta, ut adeo e statu quietis ad motum, aut ab hoc ad statum quietis, siquidem sibi ipsi relinquatur, transire nequeat. Deinde nullum unquam cognitionis, volitionisque vestigium observamus in ejusmodi ente, quod esse materiam certo novimus: lapides, metalla, ceteraque corpora ne sensus quidem ullius, nedum intelligentiæ, aut voluntatis indicia præbent: per solas motiones locales explicari possunt omnia ipsorum phænomena. Dicimus quidem, *vivere* plantas, corporaque animalium; at hæc usurpatio *vitæ* minus propria est: nam etiam vita hoc sensu accepta per solos locales motus in corpore rite dispositio factos explicari potest, ut in Physica docetur.

318. *Propositio I.* Anima humana est substantia incorporea, seu materiæ expers. *Prob.* 1*mo.* Substantia corporea est vi inertiæ prædita, ita ut sibi ipsi relicta nec a statu quietis ad statum motus, nec ex

hoc

hoc ad illum tranſire queat (*præc.*): atqui anima humana profecto locum ſuum pro arbitrio ſuo mutat, ut intimus ſenſus cuique teſtatur; id quidem ita, ut una corpus etiam humanum de loco in locum tranſeat, ſed tamen corporis quoque motus ab animæ imperio pendet: animam ergo humanam a corporeis his entibus, ex quibus aſpectabilis hic mundus coaleſcit, diſcernamus, incorporeamque dicamus, eſt neceſſe.

319. *Prob. 2do.* Subſtantia materiata caret vi cognoſcendi, intelligendi, volendique. Ac imprimis ipſis quidem ſimplicibus materiæ punctis facultates has attribuere non poſſumus. Si enim ſingula horum vi cognoſcendi, intelligendi, volendique pollerent; aliquod cognitionis, volitionisque veſtigium deprehenderemus in ejusmodi ente, quod materiam eſſe novimus: quemadmodum impenetrabilitatis, vis inertiæ &c. indicia continenter obſervamus. Deinde neque poteſt dici, poſſe ſaltem compoſitum quodpiam exurgere e dictis materiæ punctis, quod per ipſam ſui compoſitionem, organizationemque habile fiat ad eliciendas cognitiones, volitionesque. Nam præterquam quod rectæ rationi adverſetur, ut ex elementis vi cognoſcendi, intellectuque penitus deſtitutis per meram conſociationem, nexusque peculiares enaſcatur compoſitum *vivens*, intellectionesque, ac volitiones, quæ a motionibus localibus tantopere differunt, eliciens; oſtendemus inferius, ejusmodi ens, quod cognoſcit, judicat, vult, non poſſe eſſe compoſitum: unde etiam animam humanam debere eſſe ſimplicem ſubſtantiam concludemus.

320. Multi quamlibet incorpoream ſubſtantiam *Spiritum* nominant. Ipſe D. Auguſt. hanc ei vocabulo notionem tribuit: nam *L.* 12. *ſup. Geneſ. n.* 16. „quidquid, inquit, corpus non eſt, & tamen aliquid eſt, recte jam ſpiritus dicitur.“ Aliis tamen vocabulum *ſpiritus* idem ſonat, ac *ſubſtantia incorporea, vi intelligendi, & voluntate prædita.* Atque nobis quoque cum his loqui libet: non enim veremur, ne nobis quispiam litem de nomine moveat. Notandum nihilominus eſt, hoc loco ſpiritum *creatum* dunta-

taxat a nobis definiri. Spiritus enim *increatus*, seu Deus, *substantia* dici (si nomine substantiæ designemus subjectum perdurabile, simulque modificabile) non potest (72). Hinc quum spiritum ita volumus definire, ut etiam Deo conveniat; id vocabulum latius sumimus, aimusque, spiritum esse *ens incorporeum, vi intelligendi, ac volendi præditum.*

321. *Propositio II.* Anima humana est spiritus. Est enim imprimis substantia incorporea (318); deinde pollet intellectu, liberaque voluntate (252. *cor.* & 291): est ergo spiritus (*præc.*).

322. *Propositio III.* Anima humana simplex, & individua substantia est. *Prob.* Si anima humana in plures partes dividua esset; vel 1) singulæ harum partium præditæ essent singulis iis facultatibus, quibus pollemus, ut vi sentiendi, intellectu, voluntate &c. vel 2) altera earum sola intelligendi vi gauderet, altera sola voluntate &c. vel denique 3) nulla earundem seorsim sumpta posset ullius facultatis nostræ actiones exercere, verum ad singulas id genus actiones singulæ partes animæ, vel saltem plures earundem operam suam conferre deberent: atqui nihil horum dici potest, quod declaro 1*mum* dici nequit: secus enim, ut patet, unusquisque nostrum non unicam, sed plures animas distinctis corporibus regendis aptas haberet; quod tamen quis, nisi summa cum temeritate, dicat? Immo tametsi quis eo dementiæ prolaberetur, ut istud affirmare non vereatur; saltem id evinci posset hac, qua utimur, argumentandi ratione, unamquamque animarum nostrarum simplicem, & individuam substantiam esse debere.

Neque potest dici *alterum*. Secus enim ea mentis nostræ pars, quæ solis judiciis ferendis occuparetur, iis de rebus judicaret, quarum notionibus ipsa prorsus careret: ea, quæ sola voluntate gauderet, amplecteretur, quod esse bonum non cognosceret; averaretur, quod esse malum ignoraret &c. Quæ, & alia id genus sustineri prorsus non posse, facile quisque videt.

Non potest denique dici 3*tium*. Nam imprimis si nulla dividuæ animæ pars, seorsim accepta, gaudet in-

intelligendi vi, libera voluntate &c. qua ratione poterit fieri, ut eædem simul sumptæ intelligentiam, liberamque voluntatem &c. adipiscantur? an e. g. ab aliqua parvulorum collectione, quorum singuli nullum, aut admodum tenuem rationis usum habeant, egregia promi consilia, vel alia maturi intellectus specimina dari possunt? Deinde assumamus e. g. triangulum; cujus notio tria latera, horumque certam positionem complectitur. Si singulæ partes animæ concurrunt ad hanc notionem efformandam; una pars unum, altera alterum, tertia tertium latus repræsentabit, quarta denique ipsam laterum horum positionem certam sibi præsentem sistet. At istud quidem perquam absurdum est. Repugnat enim, ut quæpiam animæ pars repræsentet sibi certam trium laterum positionem, quin simul ipsa tria latera sibi repræsentet: ac proinde illa pars animæ, cui dictæ trium laterum positionis repræsentatio assignatur, totam trianguli notionem absolvet. Quodsi autem ita se res habet, quo jam fine repræsentabit una ex reliquis animæ partibus unum, altera alterum, tertia tertium trianguli latus? qua item ratione poterit defendi, plures animæ partes ad eandem trianguli notionem efformandam unitis viribus concurrere? Eodem modo, si hoc e. g. judicium feras, *Deus est justus*; eadem omnino pars animæ, quæ affirmat, Deum esse justum, simul notiones *justi*, & *Dei*, item concordiæ prædicati & subjecti habeat, oportet; secus enim affirmabit, quin sciat, quid, de quo, & cur affirmet: ergo rursus non potest dici, quod plures animæ partes idem judicium de Deo ferendum inter se quodammodo partiantur. Plura hujusmodi possent adduci: igitur ne id quidem potest sustineri, quod 3*tio* loco positum est; adeoque anima nostra simplex, & individua substantia sit, oportet.

Coroll. 1. Igitur inter varias mentis nostræ facultates: e. g. inter intellectum & voluntatem nonnisi distinctio rationis intercedit (43).

Coroll. 2. De quocunque alio spiritu sermo sit, positum argumentum eandem vim obtinet: quivis er-

ergo generatim spiritus est simplex & individua substantia.

Coroll. 3. Cum anima humana ens simplex sit, oriri nequit, nisi oriatur de nihilo, seu creetur; neque potest interire, quin abeat in nihilum (59).

Coroll. 4. *Corrumpi* dicitur id, quod resolvitur in partes, ex quibus coagmentatum fuit. Cum ergo anima humana sit ens simplex, ea corrumpi nullo modo potest: ac proinde anima humana est prorsus *incorruptibilis*.

Schol. Ut alios veteres taceam, Tullii hæc est de præsente argumento sententia: „ In animi autem cog„ nitione, inquit *Tusc. Quæst. L.* 1. *c.* 29. dubitare „ non possumus, nisi plane in physicis plumbei fu„ mus, quin nihil sit animis admixtum, nihil con„ cretum, nihil copulatum, nihil coagmentatum, ni„ hil duplex. Item Aristoteles *L.* 12. *Metaph. t.* 55. „ Omne, inquit, non habens materiam indivisibile „ est, quemadmodum humanus intellectus.“

323. *Obj. cont.* 1*mam Propos.* 1*mo.* Non constat nobis, utrum materiæ, ex qua nimirum nostra hæc corpora coalescunt, non conveniat vis intelligendi, liberaque voluntas; ergo non constat nobis, utrum anima hominis ipso genere differat a materia: adeoque non est certum, animam hominis esse substantiam expertem materiæ. *Prob. ant.* Essentiam materiæ pervidere non possumus: ergo.

R. *N. ant.* Ad prob. *C. ant. & conf.* Ut certo statui possit, intelligendi vim, ac liberam voluntatem (præcipuos animi characteres) materiæ minime convenire, necesse non est, ut ejusdem essentiam pervideamus: sufficit imprimis, quod materia inertiæ vi, n. 188. descripta, prædita sit, quæ tamen in anima humana, se ipsam, corpusque pro arbitrio ad motum determinante locum non habet; deinde quod intellectionum, volitionumque, quarum anima in nobis principium est, nulla unquam vestigia cernamus in iis entibus, quæ mere corporea esse novimus. Sic etiam, ut tuto dicere possis, vitrum non esse aurum, necesse non est,

est, ut ipsam vitri, aut auri essentiam perspectam habeas.

Urgeb. 1. Materiæ convenire possunt vires attractivæ, & repulsivæ: ergo eidem convenire potest etiam vis cogitandi, & volendi, consequenter adhuc non constat nobis, utrum anima humana sit materiæ expers.

℟. *C. ant. N. cons.* Dispar ratio est. Vires enim attractivæ & repulsivæ non aliud sunt, quam determinationes quædam ad accessum vel recessum mutuum, adeoque ad motus locales (182); non est ergo, cur materiæ convenire non possint: immo quod eidem re ipsa conveniant etiam, firmis argumentis comprobatur (183. & seq.). At cogitationes, volitionesque a motibus localibus toto genere differunt (314); quarum cum nullum unquam vestigium deprehendamus in ente, quod puram materiam esse novimus, vel hoc ex capite jure concludimus, materiam carere vi cogitandi, & volendi (317). Præterea animam humanam a materia discernendam esse inde quoque patet; quod materia sibi relicta de quiete ad motum, & vicissim transire nequeat, anima vero humana locum suum pro arbitrio mutare queat.

Urg. 2. Vel arte humana miræ machinæ possunt e materia efformari. Sic Alberti Magni fictile caput quasdam voces articulate protulisse legitur: Joannes Regiomontanus fertur Aquilam e ligno effinxisse, quæ volans Imperatori Norimbergam proficiscenti viam ostenderit &c. ergo infinita Dei efficacitas ex eadem materia ipsam etiam animam hominis, intelligendi vi, ac voluntate libera præditam efformare potuit.

℟. *D. ant.* Vel arte humana miræ machinæ possunt e materia efformari; quarum tamen effectus omnes vis inertiæ legibus adstrictæ sint, perque solas motiones locales explicari queant ab iis, quibus earundem structura perspecta sit *C. ant.* a quibus proficiscantur actiones inertiæ vi repugnantes, & quæ per leges motuum mechanicis notas explicari non possint *N. ant. & cons.*

Ma-

Machinæ undique corporeæ non nisi ejusmodi actionum sunt capaces, quæ solis motibus localibus vi inertiæ consentaneis juxta leges Mechanicæ peragantur: unde etiam non sunt actionum suarum sibi conscíæ, neque possunt errores suos emendare; sed si semel deerrare cœperint, errare pergent, dum ab artifice emendentur. Longe alia est ratio actionum, quæ ab anima intellectu, liberaque voluntate prædita proficiscuntur. Deinde e num. 322 patet, ens intellectu, voluntateque præditum non posse esse compositum, sed simplicem substantiam esse debere. Unde ex eo, quod Dei efficacitas infinita sit, quod quidem ad rem præsentem attinet, non aliud consequitur, quam quod ab eo ex ejusmodi materia, e qua hæc corpora nostra constant, possit perfectior semper, & perfectior machina efformari, sed tamen cujus effectus omnes inertiæ vi consentiant, solisque localibus motionibus peragantur. *a*).

324. *Obj. 2do.* Tanta est animæ humanæ cum corpore connexio, ut certas hujus affectiones certæ in illa affectiones consequantur. Sic si langueat caput, anima non ita potest, ac prius, suas obire functiones: ergo anima nostra est ens ejusdem cum corpore generis. *Prob. cons.* Nequit concipi, qui possit esse tanta corpus inter & animam consociatio, si genere ipso inter se different; ergo. *Confirm.* Adamo post peccatum aperte edixit Dominus *Gen. 3. v. 19.* „ Pulvis es, & in pulverem reverteris. "

R. C.

---

a) Si quis contendat, non esse certum, an non posset Deus condere aliquod ens, quod & vi inertiæ, impenetrabilitate, cæterisque corporum proprietatibus, & simul etiam vi cogitandi, ac voluntate gaudeat, propterea, quod ob inertiæ vim nonnisi ad statum *motus*, vel *quietis* mutandum deberet ab ente alio determinari; R. etiamsi possibile ponatur ejusmodi ens, illud tamen nec erit corpus, nec spiritus, sed tertium aliquid a corpore discrepans per vim cogitandi ac volendi, a spiritu per inertiam, impenetrabilitatem &c. Vide Boscov. Philos. Nat. Theor. Edit. Vindob. n. 154.

R. *C. ant. & conf.* Hæc enim affectionum consensio ex eo vinculo oritur, quo anima in corpus veluti demersa eidem arctissime copulatur, non ex similitudine naturarum. Ad prob. *D. ant.* Nequit concipi &c. nihilominus tamen utrumque certum est, nimirum & genere ipso differre animam a corpore, & eandem huic arctissime copulari *C. ant.* secus *N. ant.* & *conf.* „ Nunquid ideo negandum est (inquit alio „ in argum. S. Augustinus *L. de dono Persev.*) quod „ apertum est, quia comprehendi nequit, quod occultum est? nunquid, inquam, propterea dicturi „ fumus, quod ita esse perspicimus, non esse; quoniam, cur ita sit, non possumus invenire? "

Ad Confirm. Ajo: effato primo nonnisi corporis dissolutionem futuram denunciavit Adamo Dominus, quam ille peccato suo est commeritus. Certe si anima ipsa hominis in pulverem abiret post mortem, æternis præmiis, aut suppliciis locus non esset; quæ tamen animabus hominum parari, sacræ paginæ identidem affirmant, Quid, quod diserte legamus hæc in Ecclesiaste *c.* 12. „ Et revertatur pulvis in terram „ suam, unde erat; & spiritus redeat ad Deum, qui „ dedit illum. "

325. *Obj. cont.* 3*tiam Propos.* Cogitationes nostræ dividuæ sunt; idem ergo dicendum est etiam de subjecto earundem, seu de anima nostra. *Prob. ant.* Docent Physici, e septem vel octo primigeniis coloribus confusis enasci colorem candidum; ergo idea coloris candidi componitur in nobis e septem vel octo diversis primigeniorum colorum ideis: sed si sic; ergo. *Confirm.* Si anima nostra non esset dividua, rerum extensarum imagines, e. g. patentium camporum in se non posset efformare: atqui has efformat; dividua ergo est.

R. *N. ant.* Ad prob. *C. ant. N. conf.* Dum enim radii heterogenei, qui si singillatim in oculos illaberentur, diversorum colorum ideas in nobis excitarent, permixti, confusique unitis viribus agunt; unica duntaxat impressio fit in organum visus, distincta a singulis illis impressionibus, quas iidem radii heterogenei singillatim in idem organum visus illapsi facerent:

rent: hinc etiam impressionem illam unica individua coloris notio consequitur in anima, quæ prorsus distincta sit a singulis illis colorum notionibus, quæ in nobis enascerentur, si dicti radii oculos nostros singillatim pervellerent.

Ad Confirm. N. ant. Immo si anima dividua esset, prorsus non posset notionem figuræ cujuspiam; e. g. campi triangulum referentis obtinere, ut ex eo argumentandi genere patet, quo usi sumus n. 322. Deinde, si prorsus necesse est, ut id, quod entis compositi notionem obtinet, ipsum quoque compositum sit; Deum ipsum partibilem esse asseras, est necesse. Denique positum argumentum nullius esse roboris, vel inde patet, quod in ipsos Adversarios retorqueri possit. Eodem enim jure dicemus nos, in anima dividua notionem rei individuæ inesse non posse. Neque ulla comparatio duci potest a corporeis extensarum rerum imaginibus; quod nimirum hæ semper partibus constare debeant. Quis enim simulacra corporea, quæ ab objectis suis natura non discrepant, contendat cum *vivis* rerum imaginibus, in mente nostra efformatis?

§. II.

De immortalitate humanæ mentis.

326. *Immortalitas* est vita sine fine duratura: hinc *immortale* est, cujus actiones vitales, ut intellectiones, volitiones &c. in omnem æternitatem sunt duraturæ. Porro id, quod sufficientem tam existentiæ, quam vitæ suæ rationem in essentia sua continet, adeoque quod absoluta necessitate & existit, & vivit, est *essentia immortale*. *Natura immortale* est, quod servatis naturæ legibus vita spoliari non potest. *Gratia* denique *immortale* dicitur, cujus existentia, & vita præter communem naturæ cursum gratuito Dei beneficio in omnem æternitatem conservatur.

Co-

Coroll. 1. Igitur etiamsi quodpiam ens perpetuo duraturum esset, si tamen nequiret exercere functiones vitales, immortale dici non posset.

Coroll. 2. Cum solus Deus existat & vivat necessitate absoluta; *essentia* immortalis solus Deus est. Hinc de humana mente id solum quæri solet, an sit *natura* sua immortalis.

327. Humanam mentem destructo corpore non dissipari, immo ejus vitam nullis temporum limitibus circumscribendam esse, Fidei dogma est. Ut enim alia Divinorum eloquiorum testimonia præteream, *imum* aperte consequitur e verbis Servatoris ad Latronem in Cruce prolatis *Luc.* 23. „ Hodie mecum „ eris in Paradiso. " Item Matth. *C.* 10. „ Nolite „ timere eos, qui occidunt corpus, animam autem „ non possunt occidere. " Alterum etiam diserte docet idem Servator noster *Matth.* 25. dum ait: „ ibunt „ hi in supplicium æternum; justi autem in vitam „ æternam. " Nihilominus Concilium Lateranense sub Julio II. & Leone X. celebratum *Sess.* 8. Philosophis præcipit, ut ad demonstrandam humanæ mentis immortalitatem omnes ingenii sui vires adhibeant, hancque veritatem, quæ e præcipuis orthodoxæ Fidei veritatibus una est, non solum auctoritate, verum naturali etiam ratione stabilire pro viribus adlaborent. Nos istud sequentibus propositionibus præstare conabimur. Ceterum nullus a nobis summum in demonstrando rigorem exigat: animo docili, veritatisque amanti sufficient ea argumenta, quæ omne de oppositio prudens dubium excludant.

328. *Propositio I.* Ponamus animam humanam destructo corpore manere superstitem: ea vitales suas actiones, spectata natura sua, obire adhuc poterit. *Prob. 1mo.* Si enim non posset, id esset ideo, quod ea in omnibus vitalibus suis functionibus necessario omnino, necessitate ex ipsa ejus natura profluente, dependeat a quibusdam organizati corporis motionibus: atqui istud dici non potest. Nam imprimis quo fundamento potest adstrui motionibus corporeis ea vis, in qua possit, & debeat contineri ratio sufficiens tam nobilium, totoque genere a motionibus lo-

calibus differentium animæ functionum? ut intellectionum, quibus res ab omnibus sensibus abstractas, e. g. Dei existentiam, virtutem percipit, subtilissimarum ratiocinationum, volitionum, nolitionumque, ad quas, etiam quum certis impressionibus in sensuum organa factis certas cerebri motiones persentiscit, adhuc libere se se determinat? Deinde etiamnum, quum luteam hanc machinam circumferimus, quo magis avocamus animum a consuetudine sensuum, rebusque corporeis, eo facilius perspicimus subtilium veritatum connexiones, & eo puriores, magisque distinctas rerum ideas adipiscimur; ita ut nec sit quidem unquam in nobis intellectio pura, nisi quæ ab omni sensatione, imaginationeque depurgetur (258). Unde inferre sane licet, ubi anima humana a corpore, cui nunc immersa velut in carcere quodam delitescit, separata fuerit, separationem hanc ipsi in vitalibus suis functionibus exercendis adjumento potius, quam obici futuram. Quapropter Tullius quoque *Tusc. Quæst. L. 1. C. 20.* „ Atque ea profecto (*nempe quæ nunc „ sensuum ope percipimus*) tum multo puriora, inquit, „ & dilucidiora cernentur, cum, quo natura fert, „ liber animus pervenerit. "

329. *Prob. ead. Propos. 2do.* Ex summa Dei in homines æquitate legitime deducimus, ita esse animam hominis naturæ comparatam, ut dissipato etiam corpore adhuc præmii, ac pœnæ, ac proinde actionum vitalium capax sit. Cum enim eam rationem Deus nobis indiderit, cujus ductu agnoscamus, quid agendum, quid ex adverso vitandum sit, liberaque voluntate nos donatos voluerit; ad ejus æquitatem pertinet utique, eos, qui recte agendi studio adducti se se a vitiis abstinuerint, condigne præmiare; alios contra, qui ut indulgerent genio, quasvis naturæ leges promiscue violaverint, justis pœnis afficere. Quodsi autem anima post interitum corporis non est præmii, pœnæve capax, hæc Numinis in nos æquitas nulla ratione defendi potest. Palam enim est, sæpe improbos hac in vita felices esse, quin dignas sceleribus dent pœnas; ex adverso probos non raro ad extremum usque vitæ diem plurimis cum ærumnis misere con-

conflictari. Unde D. Chryſoſtomus *Orat. de Provid.* „ Si nihil eſt, inquit, poſt vitam, ne Deus quidem „ eſt. Sin Deus eſt, juſtus eſt: quodſi juſtus ſit, pro „ dignitate tribuet unicuique.“

330. *Confirmatur* idem ex providentia illa, qua mundum ab Autore naturæ gubernari convenit. Ejus enim providentiæ præcipuum ſane caput eſt, ea bene merentibus præmia, ſceleratis vero ſupplicia conſtituere, quibus omnes univerſe homines moveri poſſint ad ardua quæque arripienda ſtudio exercendæ virtutis, vitiorumque declinandorum: id quod exemplo providorum Principum terreſtrium illuſtrari poteſt. Quodſi autem anima humana diſſipato corpore vitam amittit, quod erit, quæſo, aptum ad vetitas voluptates, aliaque ſcelera vitanda incitamentum? an non eo quis erit prudentior, quo plus genio ſuo indulſerit, ſi nihil, quod poſt mortem aut ſperet, aut timeat, habuerit? Certe ipſe Auguſtinus Magnus de ſe ipſo fatetur L. 6. *Confeſſ.* „ Niſi credidiſſem, in„ quit, poſt mortem reſtare vitam, Epicurus palmam „ in animo meo occupaſſet.“ Neque dicas, ſatisfieri huic providentiæ Divinæ, quod homines ita natura comparati ſint, ut ignorantes, quid poſt mortem ipſis eventurum ſit, ad id, quod ſecurius eſt, incitentur, nimirum ad vitanda ſcelera, colendamque virtutem; tametſi deinde diſſipato corpore reapſe penitus intereant. Si enim ſic ſentis, nos a Deo fraudulenter in officio contineri exiſtimas, ſcilicet inani ſpe, metuve: quod de Optimo Numine vel cogitare ingens ſane ſcelus eſt.

Schol. Probatio 2da (præc.), & nunc allata *Confirmatio* non modo *Propoſitionis* I. (328) veritatem evincunt, ſed evincunt etiam, animam humanam deſtructo corpore reapſe ſuperſtitem eſſe debere, ſaltem aliquo tempore, idque ita, ut vitales ſuas functiones exerceat, ſeu vivat: eandem ita eſſe natura comparatam, ut ſpectato naturæ curſu communi nunquam omnino poſſit exui vita, e ſequentibus elucebit.

Coroll. Quoniam anima humana vitales ſuas functiones etiam absque ullis corporis organizati motio-

nibus exercere potest; liberæ duntaxat Dei legi, qua is animam humanam corpori copulari voluit, adscribendum est, quod ea, quamdiu corpori inclusa manet, in exercendis vitalibus suis actionibus a motionibus corporeis certa ratione dependeat.

331. *Propositio II.* Anima humana a nullo ente creato potest unquam destrui. *Prob.* Anima humana nequit destrui, nisi per annihilationem (322. *cor. 3*): atqui nullum ens creatum potest quidquam annihilare; ergo. *Prob. min.* Dicemus in Theologia naturali, annihilationem non esse aliud, quam cessationem conservationis, conservationem autem esse continuatam creationem: hinc ille solus potest annihilare ens, qui illud conservare potest, & ille unus potest conservare, qui potest creare. Atqui creandi vis nulli creato enti potest competere, ut itidem in Theol. nat. videbimus: ergo. Et sane neque creationem rei, neque annihilationem posse convenire causis creatis, vel inde patet, quod omnes rerum productiones, & destructiones ab illis sola partium conjugatione, dissociatione &c. perficiantur, quin possit ullus unquam casus assignari, in quo constet, quidpiam a causa creata esse de nihilo productum, aut redactum in nihilum.

332. *Propositio III.* Animam humanam extra corpus positam nulla creata vis potest a suis vitalibus actionibus impedire. *Prob.* Si aliquod creatum ens efficere posset, ne anima humana corpore soluta possit exercere vitales functiones: id efficere deberet vel 1) tollendo animæ vim ipsam cogitandi, ac volendi; vel 2) subtrahendo omne objectum cogitationum, volitionum, nolitionumque; vel 3) ponendo quodpiam impedimentum. Jam *primum* fieri nequit: vis enim cogitandi, & volendi reapse est ipsa simplex animæ substantia, quam posse etiam sine organis corporeis suas vitales functiones exercere ostendimus n. 328; ea ergo vis tolli nequit, nisi ipsa simplex animæ substantia destruatur: quæ tamen a nullo ente creato potest destrui (*præc.*). Neque potest fieri *alterum*: nam ipsa anima est sibi objectum intime præsens: potest ergo imprimis se ipsam, suasque mutatio-

tiones, & affectiones percipere; potest deinde ex his Dei existentiam, ejusque infinitas perfectiones ratiocinando deducere, tum eundem amare, laudare &c. Denique non potest dici *stium*: cum enim anima humana sine ullis motionibus corporeis interna sibi vi exercere queat vitales suas functiones; quis fingi potest obex ab aliquo creato ente ponendus, quo ea impediri queat, quominus saltem se cognoscat, & ex suis mutationibus, affectionibusque in cognitionem Dei ratiocinando devolvi possit?

333. Jam si quæratur, an Deus, ut *Autor naturæ*, seu servatis naturæ legibus, possit animam humanam unquam destruere, aut vita exuere; ajo, si Deus ut Autor naturæ id efficere posset, deberet efficere vel per causas creatas, vel per se ipsum immediate: per causas creatas efficere nequit, uti patet ex Propos. 2, & 3; ergo deberet per se ipsum præstare. Hinc tota quæstio huc recidit, utrum Deus non ageret contra communes naturæ leges, si aliquando animam humanam in nihilum redigeret, aut non annihilatam vita exueret.

334. Ad quæstionem hanc multi hoc fere modo respondent: ampliſſima, inquiunt, inductione evinci potest, hanc esse naturæ legem, ut nihil intereat rerum sensibilium, nisi actione causarum externarum; quæ naturæ lex ad omnes universe res creatas, etiam quæ sensibus percipi nequeunt, jure extenditur, nisi *positiva* ratio in quadam entium classe contrarium evincat. Atqui nulla potest adduci ratio positiva, quæ evincat, dictam naturæ legem non debere extendi ad ipsam animam humanam: hujus enim existendi finis neque destructo corpore cessat; utpote cui etiam tunc sufficiens existendi finis est cognoscere Deum, amare, laudareque, aut, si pœnas merita est, has ferendo infinitam Dei justitiam manifestare. Igitur (inferunt) si Deus ipse per se annihilaret animam humanam, non ageret secundum communes naturæ leges, consequenter Deus servatis naturæ legibus animam humanam ipse per se annihilare non potest. Eadem argumentandi ratione inferunt, non posse fi-

ri servatis naturæ legibus, ut ipse Deus per se vitam adimat animæ humanæ, seu ut eam ab exercitio vitalium suarum actionum impediat: nam eo quoque casu violaretur ea naturæ lex, juxta quam omnis naturalis entium interitus actione causarum creatarum peragi debet. Unde cum animam humanam causæ creatæ prorsus non possint destruere, aut vita exuere, uti 2*da*, & 3*tia* Propos. ostensum est; demum concludunt, animam humanam servatis naturæ legibus annihilari, aut vita exui omnino non posse, ac proinde eandem esse natura sua immortalem.

335. At hæc quidem argumentandi ratio non videtur satis esse firma. Nam 1) inductio illa, cujus ope eruitur generalis illa naturæ lex, quæ argumentationis hujus fundamentum est, nititur observationibus, & experientiis, quas de rebus sensu perceptibilibus, ac proinde corporeis habemus: nulla autem philosophandi regula docet, proprietates, & naturæ leges, in corporibus inductione detectas, ad ipsos etiam spiritus extendi debere; secus enim etiam impenetrabilitatis legem, quam ope inductionis pro corporibus stabilimus, ad animam humanam tuto extenderemus. 2) Ponamus Deum, quum mundum condere constituit, generales naturæ leges, ad entium conservationem pertinentes pro certo duntaxat annorum numero, e. g. pro mille annorum millionibus sibi præstituisse, ita ut evolutis his annis nullum amplius ens velit conservare, sed omnia in nihilum suum recidere patiatur. Stante hac hypothesi Deus omnes animas humanas, quin omnia etiam corpora (non obstante illa naturæ lege, cui dicta argumentandi ratio innititur) evolutis dictis annis profecto annihilabit, quin agat contra ordinem, cursumque naturæ a se stabilitum. Quodsi ergo hypothesis hæc non est impossibilis, certi necdum sumus, animam humanam servatis naturæ legibus non posse unquam a Deo annihilari, etiamsi dictam naturæ legem a corporibus ad ipsam etiam animam humanam extendi ponamus.

336. Porro hypotheſim hanc imprimis quoad entia materialia impoſſibilem eſſe vix poſſumus dicere: quis enim Deo neget libertatem dicta lege condendi ſubſtantias materiatas? unde etiam ratione naturali nequimus profecto oſtendere, corporum elementa, utut ſint ſubſtantiæ ſimplices, ab Autore naturæ in omnem æternitatem conſervatum iri. Ejusdem hypotheſeos impoſſibilitas nec quoad animam humanam poteſt evinci ex iis fundamentis præciſe acceptis, quibus argumentatio, n. 334. allata, innititur. Nam ex eo, quod anima etiam poſt interitum corporis queat vitales functiones exercere, ſeu, ut dici ſolet, *exiſtendi finem habeat*, non plus conſequitur, quam *poſſe* eam ab Autore naturæ in æternum conſervari: ut anima titulo finis exigat naturaliter æternam ſui conſervationem, non ſufficit, eam etiam deſtructo corpore manere in ſe aptam ad aſſequendum illum finem, quem nondum deſtructo corpore ſibi præfixum habuit; ſed neceſſarium præterea eſt, ut re ipſa velit Deus ejusmodi finem ab anima humana per totam æternitatem obtineri. Sic etiam, tametſi elementa corporum ſemper habitura ſint finem exiſtendi eatenus, quatenus ſemper apta erunt ad aſpectabilem hunc mundum conſtituendum; nulla tamen ratione naturali poſſumus evincere, finem illum elementis a Deo reapſe non pro definito duntaxat tempore, ſed pro tota ſecutura æternitate eſſe præfixum. Itaque paullo alia adducemus pro immortalitate animæ humanæ argumenta. Prius tamen ſit adhuc.

337. *Propoſitio* IV. Autor naturæ ejusmodi generalem naturæ legem non conſtituit, vi cujus anima humana (ſaltem ita conſtituta, uti nunc eam conſtitutam eſſe ſenſu intimo novimus) poſt definitum quodpiam tempus in nihilum recidat, ſed potius contrariam, ſcilicet de perpetua ejusdem conſervatione, tulit. *Prob.* Unusquisque noſtrum intimo ſenſu novit, ita ſe eſſe natura comparatum, ut veram felicitatem ſuam, ac beatitatem non appetere non poſſit: id eſt, ita natura comparati ſumus, ut quotiescunque idea veræ felicitatis menti noſtræ obſervatur, illico neceſſarius ejusdem appetitus in nobis enaſcatur,

isque vehemens, & nos ad veram illam felicitatem nostram exquirendam, ac obtinendam constanter incitans. Unde S. Augustinus *Serm.* 1. *in Psal.* 118. „ Beatum esse tam magnum est bonum, inquit, ut „ hoc & boni velint, & mali. Nec mirum est, quod „ boni propterea sunt boni; sed illud mirum est, „ quod etiam mali propterea sint mali, ut sint beati. " Porro noster iste appetitus non potest exsatiari, nisi ejusmodi bono, qnod & summum sit, & quod videamus nunquam nobis ereptum iri, quemadmodum unusquisque nostrum, si internos animi sui motus diligenter examinet, facile intelligit, ita ut fateri debeat, verissimum esse illud ejusdem S. Doctoris *L.* 1. *Confes. C.* 4. „ Fecisti nos ad Te, & „ irrequietum est cor nostrum, donec requiescat in „ Te, " item illud Tullii *de Fin. L.* 1. *C.* 27. „ Si „ amitti vita beata potest, beata esse non potest. " Unde sic licet argumentari. Si Autor naturæ eam sibi præstituisset generalem naturæ legem quoad animas humanas, ut eas ad certum duntaxat tempus conservet, tum in suum nihilum recidere patiatur; lex illa naturæ plurimum adversaretur ei animæ nostræ naturali constitutioni, quam intimo sensu discimus, redderetque naturaliter impossibilem consecutionem veræ felicitatis nostræ, cujus tamen appetitus sit nobis necessarius: atqui hæ sequelæ sunt absurdæ; ergo. *Prob. min.* Ex his sequelis manifesta imperfectio redundaret in Autorem naturæ: nam non constituisset eas naturæ leges, quibus anima humana modo naturæ suæ conveniente regatur, & quoniam appetitus veræ beatitatis in nobis natura sua tendit eo, ut nos ad veram beatitatem quærendam incitet, is appetitus esset datus nobis pro medio id quærendi, quod naturaliter assequi repugnet: quod tamen cum infinita naturæ Autoris sapientia profecto non cohæret.

Coroll. Si anima humana superstes quidem esset in perpetuum, sed tamen a vitalibus suis actionibus impediretur; perinde non esset capax assequendi veram suam felicitatem, ac si annihilaretur: ergo perinde certum est, Deum ut Autorem naturæ non præsti-

stituisse sibi legem de tollenda post aliquod tempus vita humanæ animæ, ac certum est, eundem non præstituisse sibi legem de eadem anima humana aliquando annihilanda.

338. *Propositio* V. Anima humana est natura sua immortalis. *Prob. 1mo.* Animam humanam etiam destructo corpore nullum ens creatum potest aut destruere, aut impedire ab exercendis vitalibus suis actionibus (331, & 332); deinde neque potest eandem Deus ipse ut Autor naturæ aut annihilare, aut vita exuere (*præc. ejusque cor.*) ergo anima humana est natura sua immortalis (326.)

339. *Prob, eadem Propos. 2do.* Judicium istud: *anima hominis est natura sua immortalis*, ejusmodi est, in quod nationes omnes ac populi ipsa natura duce, ac magistra conspirarunt semper, ac etiamnum conspirant; si paucos Epicuri sectatores demas, quos, ut Cicero loquitur *Quæst. Tusc. L. 1. c. 31.* „nescio, „ quo modo doctissimus quisque contemnit. " Audiamus imprimis Senecam *epist.* 118. „ Cum, inquit „ de animarum æternitate differimus, non leve mo„ mentum apud nos habet consensus hominum, aut „ timentium æthera, aut colentium. " Item Tull. *L. 1. Quæst. Tusc. c.* 14. „ Maximum vero argu„ mentum est, inquit, naturam ipsam de immortali„ tate animorum tacitam judicare, quod omnibus cu„ ræ sunt, & maxime quidem, quæ post mortem „ futura sint. - - - Nemo unquam sine magna spe im„ mortalitatis se pro patria offerret ad mortem. " Item *c.* 16. „ Permanere, inquit, animos arbitra„ mur consensu nationum omnium. " Dicti ergo judicii veritatem in dubitationem adducere non possumus (*Log.* 170).

340. *Confirm.* Præcipuum incitamentum, quo homines ad vitæ honestatem, vitandaque scelera potissimum moveri solent, est universalis illa persuasio, quam de immortalitate animæ suæ habent; si ergo persuasio hæc falsa esset, præcipuum honestæ vitæ, humanæque societatis fundamentum in errore situm esset, supremusque mundi Gubernator falsa persuasione nobis ingenerata alliceret nos ad colendam virtu-

tutem, vitiaque declinanda; communis enim hominum in re tanti momenti persuasio Deum ipsum Auctorem habeat, oportet: atqui illud de Optimo Numine vel cogitare scelus est; dicta ergo persuasio hominum vera sit, oportet.

341. *Prob. 3tio.* Ipse communis naturæ sensus vetat nos tam vilem de naturali nostra conditione opinionem fovere, ut existimemus, nos minus posse esse felices, quam bestias, quibus ceteroquin natura longe antecellimus: atqui profecto longe deterioris conditionis naturalis nos esse voluisset naturæ Autor, quam ipsas bestias, si anima nostra non esset natura sua immortalis. Nam uti num. 337. vidimus, naturalis noster appetitus, quo in bonum nostrum ferimur, exsatiari non potest, nisi æternum vivamus; bestiarum vero appetiones hac in vita pleniſſime satiantur. Unde S. Augustinus *Lib. 1. de Civ. Dei c. 29.* „ Si pecora, inquit, essemus carnalem vitam, „ & quod secundum sensum ejus est, amaremus; id- „ que esset sufficiens bonum nostrum: & secundum „ hoc cum esset nobis bene, nihil aliud quærere- „ mus. "

§. III.

Solvuntur Objectiones.

342. *Obj. contra 1mam Propos.* Ipsa virtus sufficiens sibi merces est, ex adverso vitium sua turpitudine sufficientem pœnam irrogat impiis, ergo saltem ex providentia, æquitateque Dei, præmia, vel pœnas decernentis minime consequitur, animam hominis destructo corpore superstitem futuram. *Confirm. 1mo.* Deus, ut dici, amat, *absolutus* mundi Dominus est: potest ergo neque merita servorum suorum compensare præmiis, neque etiam ulcisci eorundem scelera. *2do.* Quodsi etiam bonos præmiis, malos pœnis afficere vult, potest illis in ipso vitæ exitu voluptatem, ac solatium longe maximum indulgere: his

his autem dolorem acutissimum, qui diuturnitatem acerbitate compenset, irrogare: ergo.

℟. *N. ant.* Nam imprimis Divinæ providentiæ est, ea meritis nostris præmia, vitiis autem pœnas constituere, quæ apta sint ad hoc, ut iis omnes universe homines invitentur ad sectandam vitæ honestatem, fugiendaque scelera, tametsi deinde aliqui malint genium suum sequi, quam vel hujusmodi incitamentis cedere. Sic Principes quoque terrestres pulchritudini virtutis, & turpitudini vitii jungere solent præmia, & pœnas; media de se apta continendis in officio subditis, tametsi perditi quidam ne his quidem moveantur. Jam vero quis existimet illud inesse momentum pulchritudini virtutis, vitiique turpitudini, quod spectatis hujus illiciis, ac illius arduitate de se aptum sit ad plerosque homines intra honestatis limites continendos? Deinde si res ita se haberet, uti objicitur; profecto iniquissimæ essent humanæ leges, quæ deprehensa crimina gravissimis pœnis mulctari volunt: scelerati enim jam ipsa flagitiorum suorum turpitudine condigne punirentur.

Ad Confirm. 1. *C. ant. N. conf.* Ex eo, quod Deus sit supremus mundi Dominus, consequitur quidem eum ex justitia, ut ajunt, *commutativa* non obstringi ad reddendam nobis mercedem, postquam jussis ipsius paruimus; quia tamen simul summe justus, & providus mundi Gubernator est, hoc sane ex capite & meritis nostris condigna præmia, & peccatis supplicia decernere debuit; præsertim cum ita nos natura comparatos esse voluerit, ut spe felicitatis, quæ probos post mortem manura sit, animaremur ad vitam honeste traducendam, & metu suppliciorum improbis irrogandorum a sceleribus abterreremur. Unde Tullius *Quæst. Tusc. L.* 1. *c.* 49. „Non „temere, inquit, nec fortuito fati, & creati sumus; sed profecto fuit quædam vis, quæ generi „consuleret humano, nec id gigneret, aut aleret, „quod, cum exantlavisset omnes labores, tum in„ciderat in mortis malum sempiternum."

Ad

Ad Confirm. 2. Ajo, id non sufficere ad providam gubernationem. Nam exiguo tempore durans delectatio, aut pœna, utut intensa, non esset de se aptum medium universale, quo homines ad arduam virtutem arripiendam, aspernandasque vitiosas voluptates incitari possint. Deinde multi in ultimo vitæ exitu prolabuntur, multi tum demum ad frugem redeunt: quod igitur his præmium, illis supplicium decernetur, nisi post mortem sentiendum?

343. *Obj. contra 5tam Propos. 1mo.* Mens humana nascitur cum corpore, cum eodem crescit, senescit; ergo etiam pereunte corpore perit. *Confirm.* Mens hominis est obnoxia ægritudinibus, ut dolori, tristitiæ &c. ergo non minus ac corpus in se ipsa continet principium interitus sui, consequenter non est natura sua immortalis.

R. *D. 1. memb. ant.* Mens humana nascitur cum corpore hoc sensu, quod nonnisi tunc creetur a Deo, quum secundum legem in natura stabilitam est copulanda corpori, idque ita, ut non repugnet simpliciter, condi a Deo animam extra omne consortium corporis viventem *C.* secus *N. hoc memb.* Alterum autem, & *3tium antec.* membrum prorsus *N.* Cum enim anima individua subsistantia sit, neque crescere, neque senescere (eo, quo Adversarii volunt, sensu) potest. Ea duntaxat, quæ ipsi ad agendum necessaria sunt, variantur; ut organorum dispositio, fibrillarum firmitas, & ad certas motiones habilitas: atque hinc promanat omne illud discrimen, quod videmus, si eam agendi habilitatem, quam quis e. g. in ætate virili habet, contendamus cum illa, quam habuit, dum adhuc primam ætatem egit.

Ad Confirm. C. ant. N. cons. Nam ex eo, quod anima nostra dolori, tristitiæ &c. obnoxia sit, intelligimus quidem, illam non esse ens summe perfectum, ac proinde non existere absoluta necessitate (85. *cor.* 1.); non intelligimus tamen, eandem etiam natura sua ad corruptionem tendere: cum ne concipi quidem possit, qua ratione queat ens simplex vi doloris, tristitiæque interire. Aliter sentiendum est de corpore. Cum enim istud sit ens compositum; dis-

so-

solutione partium interire potest (59. *Schol.*), quam in eo morbi, aliæque causæ naturales facile efficiunt.

Urg. Anima hominis sanari potest medicinis materiatis; nam sæpe ab amentia, in quam forte incidit, Medicorum ope liberatur: ergo actione causarum materiatarum lædi quoque, ac destrui potest.

℟. *N. ant.* Dum enim quispiam ab amentia liberatur, non anima ipsius, sed cerebrum sanatur. Nempe vi legum illarum, quibus Autor naturæ animam corpori arctissime copulatam voluit, illa suis in actionibus ita dependet a motionibus cerebri, ut si hæ vi cujuspiam morbi perturbentur, etiam in anima perturbata cogitationum series enascatur. Quare ut sibi restituatur ejusmodi homo, qui delirat, sufficit, si cerebrum ipsius sanetur: quod medicinis corporeis sæpe fieri posse, in confesso est. Quemadmodum ergo manus scriptoris non dicitur sanari, dum calamus, quo illa characteres rite efformare prius nequivit, reparatur; ita neque anima est dicenda sanari, dum cerebrum, cujus recta constitutione opus habet illa ad suas functiones rite peragendas, medicina materiata pristino vigori restituitur.

344. *Obj. 2do.* Si anima humana esset natura sua immortalis; id deduceretur potissimum ex eo, quem intimo sensu percipimus, veræ felicitatis appetitu: atqui inde deduci non potest; ergo. *Prob. min.* Etiamsi is appetitus noster nunquam posset impleri, propterea nulla redundaret in Autorem naturæ imperfectio: ergo ex eo appetitu deduci nequit immortalitas animæ humanæ. *Prob. ant.* Varias appetitiones habere solent homines, quæ impleri non possunt, quin propterea in Autorem naturæ ulla redundet imperfectio; e. g. multi habent appetitum maximarum divitiarum, vitæ longissimæ, constantis sanitatis &c. cui tamen appetitui ut satisfiat, non est in ipsorum potestate: ergo similiter nulla in Autorem naturæ redundaret imperfectio, tametsi ita essemus natura comparati, ut nunquam possit satisfieri illi nostro appetitui, quo in veram felicitatem nostram ferimur.

℟.

R. C. maj. N. min. Ad prob. *N. ant.* Ad hujus prob. *C. ant. & conf.* Dispar ratio est. Nam dictæ appetitiones, ut vitæ longissimæ, divitiarum &c. non induntur nobis a natura; secus eæ perinde inessent uni homini, ac alteri, quod tamen verum utique non est. Nempe priusquam veram felicitatem nostram consequamur, inquieti in illud inquirimus; ideoque ad quamcunque boni speciem veram vel falsam animo occurrentem inclinamur, putantes verum bonum nostrum ibi latere posse. Hinc tametsi etiam immoderata e. g. longæ vitæ appetitio in nobis re ipsa ex ipso naturali veræ felicitatis desiderio, velut ex radice profluat; non profluëret tamen, nisi eam ob defectum debitæ considerationis sub specie veri boni nostri nobis proponeremus. Nulla ergo potest in Deum redundare imperfectio, si ejusmodi desideria nostra impleri nequeant; præsertim cum ejusmodi caducorum bonorum consecutione a vera felicitate nostra consequenda plurimum impediremur. Ex adverso veræ felicitatis appetitus, omni omnino homini communis, ab ipso Autore naturæ proficiscitur; cui proinde si naturaliter satisfieri non posset, ea absurda consequerentur, quæ n. 337. adnotavimus.

Urgeb. 1. Appetitus ille felicitatis, quem re ipsa a natura habemus, ad summum exigit, ut anima humana aliquo post destructionem corporis tempore conservetur: ergo naturalis animæ humanæ immortalitas ex eo appetitu deduci adhuc non potest. *P. ant.* Quod nunc appetamus *æternam* beatitatem, id inde solum provenit, quod ex revelatione Divina discamus, nos capaces esse beatitatis æternæ, eamque nobis a Deo præparari, si ad ejus præcepta vitam exegerimus; Gentiles autem, qui ratione naturali evincere conantur, veram felicitatem humanæ animæ competentem esse debere æternam, in eam cogitationem ideo duntaxat venerunt, quia in libris Moysis ea legerunt, quæ ipsis de beatitatis æternitate suspicionem moverint: ergo natura humana sibi relicta, omnique revelatione Divina carens nunquam sensisset appetitum beatitatis *æternæ*: sed si ita, ille, quem re ipsa a natura habemus, felicitatis appetitus ad summum

mum exigit, ut anima humana aliquo post destructionem corporis &c. ergo. *Prob. ant.* Æternitas beatitatis animæ humanæ convenientis ratione naturali cognosci non potest : ergo. *Prob. ant.* Ratione naturali in præsente argumento non plus evinci potest, quam a justissimo, providentissimoque naturæ Autore debere aeimabus hominum destinari præmia quædam post dissipationem corporis impertienda, quibus sufficienter compensentur merita animæ, quæ posuit, dum corpori copulata fuit, quæve sint aptum medium, quo homines ad virtutem in vita colendam, vitandaque scelera incitentur : atqui præmia quædam ingentia, longissimoque tempore e. g. mille millionibus annorum duratura profecto sufficienter compensarent merita naturalia animæ humanæ, possentque esse sufficiens motivum, quo homines ad virtutem colendam, vitandaque scelera incitentur, præsertim si recogitarent, improbos ex adverso acerbissimis pœnis per longissimum itidem tempus cruciandos: ergo æternitas beatitatis animæ humanæ convenientis ratione naturali cognosci non potest.

℟. *N. ant.* Ad prob. rursus *N. ant.* & ajo : etiamsi omnis Divina revelatio abesset, tamen generica quædam notio *veræ* felicitatis animo nostro identidem occurreret, eaque occurrente necessarius veræ illius felicitatis appetitus in nobis enasceretur. Sic nunc quoque non est sane ulla natio tam barbara, quæ appetitum veræ felicitatis suæ non sentiat, utut omni revelatarum veritatum cognitione careat. Atque hujusmodi appetitus naturalis, quoniam non potest exsatiari nisi bono æternum duraturo, jam evincit, ea lege fuisse humanam animam a sapientissimo naturæ Autore conditam, ut ea ab eodem in æternum conservetur ; idque dictus appetitus sufficienter evinceret, etiamsi nunquam nobis incideret *reflexe*, veram felicitatem debere esse æternam. Porro etsi negare non possimus, multos Philosophos cognitione revelatarum veritatum fuisse non parum adjutos, ut de natura veræ felicitatis naturalis acutius, accuratiusque meditarentur ; falsum tamen est, supra naturales ingenii humani vires esse, ut absque omni re-

revelatarum veritatum cognitione agnoscere queamus, verum esse illud Tulli : *si amitti vita beata potest, beata esse non potest.* Unde in ulteriore prob. *N. ant.*

Ad ultimam prob. *N. maj.* Nam etiam Dei, merita nostra naturalia præmiare volentis, justitiæ satisfieret, si quædam ingentia præmia longissimo tempore nos manerent, & etiamsi eadem præmia sufficiens motivum nobis esse possent, ut virtutem colamus, scelera vitemus ; attamen postquam constat, appetitum veræ felicitatis esse nobis inditum ab Autore naturæ, jure inferimus, id non posse cum infinita ejusdem sapientia cohærere, ut hoc non obstante nostras animas nolit esse capaces veræ felicitatis, ac proinde immortales. Deinde postquam idem naturæ Autor communem naturæ sensum hominibus indidit de immortalitate animæ nostræ, ita ut præcipuum incitamentum, quo homines ad vitæ honestatem, vitandaque scelera moveri solent, sit universalis illa persuasio, quam de animæ suæ immortalitate habent, profecto rursus manifesta in eundem imperfectio redundaret, si communis hæc de naturali animæ immortalitate persuasio reapse falsa esset (340.)

Urgeb. 2. Animæ humanæ proprietates non exigunt ejusdem creationem : ergo neque exigunt conservationem perpetuam. *Prob. cons.* Conservatio est continuata quædam creatio : ergo de conservatione animæ humanæ perinde sentiendum est, ac de prima ejusdem creatione.

R. *C. ant. N. cons.* Dispar ratio est : nam proprietates animæ ante creationem sunt mere possibiles ; res autem mere possibilis productionem sui exigere non potest, secus enim Deus ad res procreandas externa sibi ratione sufficiente determinaretur ; quod tamen cum libertate ipsius non bene cohæret. Contra eo ipso, quod decreverit Deus condere animam eo veræ felicitatis appetitu, quem intimus noster sensus testatur, præditam, jam jure inferimus, ab eodem generalem naturæ legem de humanis animabus conservandis latam esse. Recole n. 337. Hinc ad prob. *C. ant. & N. cons.* Ceterum etiam quoad creationem animæ

mæ humanæ exstat aliqua naturæ lex a Deo libere lata ; nimirum vi cujus Autor naturæ pro quolibet corpore humano rite organizato *aliquam* animam humanam condit.

345. *Obj.* 3*tio.* Anima humana ipsa natura sua est forma corporis : ergo non secus, ac corpus est natura sua mortalis. *Confirm.* Anima humana naturaliter creatur ; ergo etiam naturaliter destrui potest.

R. *D. ant.* Anima humana &c. Id est, ipsa natura sua est habilis, ut copuletur corpori, & cum eo unum *per se* (36) constituat, exstatque præterea naturæ lex a Deo liberrime lata, vi cujus quævis anima humana initio existentiæ suæ alicui corpori copulari, cumque eodem, quamdiu illud rite organizatum manet, unum *per se* constituere debeat *C. ant.* Id est, anima humana ex ipsa essentia sua habet, ut nequeat existere, nisi sit forma corporis *N. ant. & conf.* Tametsi hac in Providentia exstet naturæ lex, vi cujus quævis anima humana initio existentiæ suæ alicui corpori copulari, cumque eodem, quamdiu illud rite organizatum manet, unum *per se* constituere debeat ; ea tamen lex ab Autore naturæ liberrime lata est, ita ut potuisset is, si ita ipsi libuisset, aliam naturæ legem ferre vi cujus anima humana extra omne corporis consortium creetur, vivatque. Id quod vel e num. 328. patet.

Ad Confirm. *C. ant. N. conf.* Nam exstat naturæ lex, quam Deus libere sibi præstituit, ut, ubi adfuerit corpus humanum rite organizatum, creet aliquam animam humanam eidem copulandam : anima ergo humana juxta generalem quandam naturæ legem, ac proinde *naturaliter* a Deo creatur. Ex adverso non exstat naturæ lex, quæ exigat animam humanam a Deo annihilari post destructionem corporis ; immo contrariam legem esse ab Autore naturæ statutam evincunt argumenta, quibus Propositionem stabilimus. Unde non est verum generatim, omne id, quod naturaliter conditur, etiam posse naturaliter destrui.

346. *Obj.* 4*to.* Judicium de naturali animæ immortalitate non est ita universale, ut pro judicio a communi naturæ sensu proficiscente haberi possit : ergo

saltem argumentum num. 339. allatum naturalem animæ humanæ immortalitatem non evincit. *Prob. ant.* Olim multi cum Epicureis contrarium docuerunt; & recentius in America integri populi reperti sunt, qui prorsus ignorarunt animam humanam post dissolutio-corporis superstitem futuram esse, victuramque. Denique olim Philosophi etiam Christiani docuerunt, animam esse mortalem: ergo.

℟. *N. ant.* Ad prob. ajo: ut judicium quoddam haberi possit pro *universali*, seu tali, quod proficiscatur ab ea vi naturaliter nobis insita, quam *communem naturæ sensum* nuncupamus, non obest quorundam improborum (uti erant Epicurei) comparate ad eos, qui contrarium sentiunt, paucorum dissensio, uti patet ex iis, quæ *Log.* 171. dicta sunt: id quod in præsente argumento vel inde elucet, quod iidem illi improbi, qui contra communem omnium recta ratione utentium consensum animam humanam cum corpore interire contendunt, futilem suam argumentationem factis suis convellant, dum famæ, posteritatique student, scelerum conscientia misere divexantur &c. „ Nec quemquam vidi (inquit de Epicu-„ ro Tullius *L.* 1. *de nat. Deor. c.* 29.) qui magis ea „ quæ timenda esse negaret, timeret; mortem dico, „ & Deos.“ Unde etiam Epicurei, teste eodem Tullio, a doctissimo quoque cotemnuntur.

Quod de quibusdam Americæ populis adfertur, nullo idoneo teste nititur, quin ex probatæ fidei Scriptoribus contrarium evincitur, quodsi etiam id de una, alterave natione cum veritate affirmaretur; sequeretur; solum, ejusmodi homines belluarum more viventes, corporeisque voluptatibus posita omni futurorum solicitudine penitus immersos ita a natura sua recessisse, ut in iis efficacitas communis naturæ sensus (quod evenire posse diximus *Log.* 171. *in resp. ad obj.*) fuerit omnino impedita. Quod autem attinet ad veteres illos Philosophos Christianos, quorum autoritas postremo objicitur: ii, quoniam nequiverant intelligere, quo pacto spiritus cum corpore immediate uniri possit, Græcos secuti contendebant, substantia quadam quasi media inter spiritum & corpus

pus opus esse, ut ea unio perficiatur; unde eam substantiam appellabant spiritus *vehiculum*, item *animam* corruptioni obnoxiam, & reapse in morte perituram; at iidem spiritum ipsum, quem nos *animam* vocamus, natura immortalem esse omnino admiserunt. Doctrinam de vehiculo spiritus olim fere in communem omnium Philosophorum opinionem abiisse testatur Plutarchus *L. 4. de plac. Phil.*

347. *Obj. 5to.* Ex ipsis Divinis effatis aperte conficitur, animam hominis esse natura sua mortalem; ergo. *Prob. ant. 1mo.* Ecclesiastis *c.* 3. legimus. „ Unus est interitus hominis, & jumentorum & „ æqua utriusque conditio.“ Item c. 9. „ Mortui „ vero nihil noverunt amplius, nec habent ultra mer„ cedem.“ *2do.* Apostolus 1. *Tim.* 6. diserte fatetur, solum Deum habere immmortalitatem; ergo.

℟. *N. ant.* Ad prob. *1mam* ajo, Ecclesiastem iis locis in persona impiorum loqui, qui hujusmodi frivolis cogitationibus solentur se se, quo facilius excutiant metum futurorum suppliciorum. Sin autem interpretem S. Hieronymum audiamus, ibi est sermo de interitu corporis, dissolutioneque humani compositi, ex anima & corpore inter se unitis conflati. Certe sub finem ejusdem libri aperte stat Ecclesiastes pro immortalitate animæ; sic enim habet: „ Ibit homo in domum æternitatis suæ. - - - - Et rever„ tatur pulvis in terram suam, unde erat, & spiri„ tus redeat ad Deum, qui dedit illum.“

Ad prob. alteram ℟. Apostolum eo loco de immortalitate essentiali loqui; vel, ut S. August. explicat, eodemque redit, illum vocabulo *immortalitatis* designare *incommutabilitatem.* Sic enim loquitur S. Doctor *Tract.* 23. *in Joan.* „ Ubi, inquit, inveni„ tur aliter, & aliter, facta est ibi quædam mors. „ Mors enim est, non esse, quod fuit. Immortalis „ dicitur anima - - - & est in illa quidem vita perma„ nens, sed mutabilis. Secundum mutabilitatem vi„ tæ hujus & mortalis dici potest. - - - Quid ergo „ quod ait Apostolus de Deo, *qui solus habet immor„ talitatem*? nisi quia hoc aperte dixit: *solus habet „ incommutabilitatem.*“

348. Pro reliquis Object. solv. notandum est I. Quod anima hominis plerumque horreat separationem a corpore, id non ideo accidit, quasi ipsius naturæ admonitione persuasum ei esset, se cum corpore simul interituram; sed quod incerta sit de futura vitæ suæ conditione, aut plane illam, scelerum suorum sibi conscia, omnino formidandam habeat. Certe animæ, quæ vitæ bene tractæ conscientiam habent, adeo non reformidant mortem, ut dissolvi cum Doctore gentium optent etiam.

349. II. Impii illi homines, qui animæ immortalitatem negant, abuti solent autoritate quorundam veterum Philosophorum, quasi ii quoque negassent animam humanam esse natura sua immortalem; cum tamen Philosophi illi nonnisi arbitraria Poetarum de futuro animæ statu figmenta rejecerint: quæ quidem ipse Cicero risit, utut de immortalitate animæ prorsus non dubitaret. „ Sed ut Deos (inquit *L.* 1. *Tusc. Quæst. c.* 6.) esse natura opinamur, qualesque sint, „ ratione cognoscimus; sic permanere animos arbi„ tramur consensu nationum omnium, qua in sede „ maneant, qualesque sint, ratione discendum est. „ Cujus ignoratio finxit inferos, easque formidines, „ quas tu contemnere non sine caussa videbare.“

350. III. Demum *quæres*, an Deus, saltem ut absolutus Dominus possit, contra communem naturæ cursum agendo, annihilare animam humanam? R. Neque absolutum Dei dominium potest exigere, ut is actionem infinitis suis perfectionibus oppositam exerceat: repugnat autem perfectionibus Divinis annihilare animam, appetitu veræ felicitatis præditam, & de sua immortalitate ipsius naturæ admonitione persuasam (337. & 339.). Ceterum sunt, qui hac de re hoc fere modo ratiocinentur: tametsi manifesta in Deum redundaret imperfectio, si is, ut Autor naturæ, non tulisset naturæ legem de perpetua conservatione animarum, nunc commemoratis affectionibus præditarum; non redundaret tamen, inquiunt, si is ad ostendendum supremum suum dominium quampiam animam humanam contra communem naturæ cursum annihilaret. Non redundaret imprimis in eum ut naturæ

turæ Autorem: tunc enim spectato communi naturæ cursu non esset superfluus veræ felicitatis appetitus in ejusmodi anima, ac proinde neque esset Autori naturæ vitio vertendus; quia eidem animæ possibilis esset spectato communi naturæ cursu vera felicitas, & ab eadem nonnisi per accidens impediretur. Non etiam redundaret imperfectio in Deum ut supremum creaturarum Dominum: Deus enim optimo fine ageret, si animam humanam ideo annihilaret contra communem naturæ cursum, ut supremum suum dominium omnipotentiamque suam manifestet.

Schol. Ab animabus bestiarum non posse duci argumentum contra immortalitatem humanæ mentis, patebit ex iis, quæ ult. hujus Diss. cap. dicturi sumus.

§. IV.

Quæsita quædam ad naturam, & originem humanæ mentis pertinentia.

351. *Quæres* 1*mo.* An humana mens vitales suas functiones constanter & sine ulla intermissione exerceat? *R.* Eorum opinionem videri verisimiliorem, qui animam hominis functionibus vitalibus nunquam non occupari arbitrantur. Vita enim humanæ mentis in vitalibus ejusdem actionibus consistit; quamdiu ergo vivit, semper agat aliquid, & moliatur, est necesse. Certe si certis duntaxat intervallis ageret mens nostra; emoreretur quodammodo, rursusque vitam recuperaret, quod non videtur verisimile.

352. Neque obest, quod earum actionum, quas vel in utero matris, vel somno sopiti exercebamus, non recordemur. Nam ex iis quoque actionibus, quas reapse exercuimus vigilantes, multarum non recordamur: cur ergo illæ quoque non potuissent ita obliterari, ut earum reminisci nequeamus?

353. *Quæres 2do.* An ejusdem speciei anima insit in omnibus hominibus? ℟. Non adesse ullam rationem sufficientem, diversis hominibus diversæ speciei animas attribuendi. Illud enim discrimen propensionum, agendique habilitatum, quod in diversis hominibus observamus, provenire potest ex diversa corporum constitutione, educatione &c. Quemadmodum his e capitibus etiam in uno eodemque homine diversis temporibus diversi morum, agendique habilitatis status respondere solent.

354. De humanæ mentis origine variæ sunt Philosophorum opiniones. Erroneas hac super re sententias ad duo capita possumus revocare. Primus error eorum est, qui tenent, omnes hominum animas ab initio mundi conditas esse, priusquam corpora, cum quibus conjungantur, fuerint generata. Error hic cumprimis Pythagoræ tribuitur, qui præterea fertur admisisse etiam *metempsychosim*, seu transmigrationem animarum; id est, docuisse: animas hominum, & brutorum esse ejusdem naturæ, atque post mortem unius hominis animam separatam transire in aliud corpus humanum; immo sæpe ex humano corpore in corpus belluæ transmigrare. Quod deliramentum ut aliis quoque persuaderet Pythagoras; narrare solebat, se primum fuisse Æthalidem Mercurii filium, dein Euphorbum, postea Hermotimum, tum piscatorem quemdam Delium, nomine Pyrrhum, ac denique Pythagoram. Alter error eorum est, qui animas hominum *per traducem* propagari docent, ita nimirum, ut anima filii sit particula quædam ex anima Parentis decerpta. Hinc

355. *Quæres 3tio.* An opinio Pythagoræ de origine, transmigrationeque animarum sustineri possit? ℟. Utramque opinionis hujus partem fabulam omnino esse, non sententiam Philosopho dignam. Nam imprimis, quo fundamento potest asserere Pythagoras, singulas humanas mentes jam ab ipso mundi exordio exstitisse? cur nullus alter præter ipsum meminit eorum statuum, quos obtinuerit, priusquam hoc corpus, quod nunc habet, adipiscereturⁿ? Unde etiam Concil. 5. œcumenicum *can.* 1. anathemate ferit eos, qui fabu-

bulosam animarum id genus *præexistentiam* affirmare audent. Deinde quod ad metempsychosim attinet: hæc quoque figmentum est, nulli fundamento innixum; ac præterea orthodoxæ fidei aperte adversatur. Nam imprimis Divina fide certum est, mortuos omnes aliquando in vitam revocandos, singulasque animas suo in corpore gestorum suorum perpetua præmia, aut pœnas percepturas. Quodsi autem istud ita se habet, quodnam ex tot corporibus suis induet insulsa illa Pythagoræ anima? Deinde concilium Lateranense sub Leone X. celebratum aperte definit: „ animam humanam pro corporum, quibus infundi„ tur, multitudine singulariter multiplicabilem, mul„ tiplicatam, & multiplicandam. " Quod profecto verum non esset, si eadem anima uno corpore privata in alterum transmigraret. Denique vel e parabola Divitis Epulonis *Luc. cap.* 16. patet, impios post mortem mox æternis addici suppliciis: prorsus ergo falsum est id, quod metempsychoseos Patroni somniant, nempe hanc esse pœnam vitæ sceleratæ, ut anima post mortem in vilius corpus, e. g. cujusdam bestiæ detrudatur.

Coroll. iis ergo verbis, quæ *Gen.* 2. legimus, nempe „ complevit Deus die septimo opus suum, „ quod fecerat, & requievit ab universo opere, quod „ patrarat " id solum significatur, quod nulla deinceps *nova* entium *genera* creaverit, aut creet Deus, non vero, quod nulla etiam nova *individua.* Atque D. etiam Augustinus hoc modo locum illum interpretatur *L.* 4. *super Gen. ad lit. c.* 12.

356. *Quæres* 4*to.* Quid de eorum opinione sentiendum sit, qui animas hominum *per traducem* propagari docent? ℟. Eam nulla ratione posse defendi: cum enim anima humana sit simplex, & individua substantia; profecto ab anima parentis nulla pars avelli potest, quæ surculi instar in filium transplantetur.

357. *Quæres* 5*to.* Quid igitur sentiendum est Philosopho de origine humanæ mentis? ℟. Maxime vulgata hodie sententia est, singulas animas creari, corpusculoque humano infundi tunc, cum istud in ute-

ro materno ad vitæ functiones aptum efficitur. Certe in ipsa etiam primi hominis productione prius fuit corpus efformatum a Deo, quam anima crearetur, *Gen. 2. v. 7.*

CAPUT QUINTUM.

De Commercio Animæ cum Corpore.

§. I.

Quid de commercio Animæ cum corpore sit sentiendum?

358. Nomine *commercii animæ cum corpore* venit arcta illa inter animam & corpus connexio, ac unio, qua fit, ut non tantum immutationibus, quæ in organis sensuum fiunt, certæ respondeant in anima affectiones, sed etiam certas animæ affectiones certi in corpore motus illico consequantur; ut quum vehementior animi concitatio in corpus ipsum redundat, quum membra nostra pro arbitrio movemus &c. Mirabile istud commercium omnium adhuc Philosophorum ingenia quam maxime torsit: tria sunt autem celebriora eorundem hoc in argumento systemata.

359. Primum systema est Cartesianorum, juxta quos commercium inter corpus & animam in eo duntaxat situm est, quod Deus, secundum certas leges sibi libere præstitutas, positis in humano corpore certis mutationibus certas ideas animæ ipse imprimat, & positis in anima certis affectionibus, decretisque voluntatis certos in corpore motus producat: quin vel corpus in animam, vel anima in corpus quidquam agat. Hypothesis hæc vocatur *systema causarum occasionalium*; quod motiones corporis nonnisi *occasionem* Deo præbeant certas ideas imprimendi animæ, decreta vero humanæ voluntatis certos in corpore mo-

motus efficiendi. Solet etiam nominari ſyſtema *aſſiſtentiæ*; quod juxta illud, corporis & animæ commercium in ſolius Dei utrique conſtanter *aſſiſtentis* actionibus conſiſtat.

360. Alterum eſt Leibnitzii, a Wolffio adoptatum, quod vulgo ſyſtema *harmoniæ præſtabilitæ* audit, hisque tribus potiſſimum capitibus continetur. I. Opinione Leibnitzii anima hominis ingenita ſibi efficacitate omnes actiones ſuas peragit, quin ullo modo dependeat ab impulſionibus in organa ſenſuum factis, aut a motionibus cerebri. Hinc juxta eundem omnes eas ſenſationes, appetitiones &c. quæ in nobis enaſcuntur, haberemus, tametſi ab objectis externis nulla unquam in membris noſtris commotio excitaretur; immo tametſi corpore prorſus careremus: ſeu ut Wolffius. alter hujus ſyſtematis parens docet *Pſych. rat.* 614. „ perceptiones, & appetitiones „ in anima eodem, quo nunc, modo conſequerentur, „ etiamſi corpus non exiſteret. " Nempe vult Leibnitzius perceptiones omnes *continua ſerie* produci ab anima ita, ut ſequens animi ſtatus ſemper in antecedente habeat ſufficientem ſui rationem: unde etiam animam *automaton incorporeum*, *& ſpirituale* nominat.

361. II. Corpus humanum pro *automato materiali* habet Leibnitzius, cujus motiones omnes ex ſola mechanica ejusdem ſtructura proveniant, quin ad eas quidquam conferat anima. Hinc Wolffius *Pſych. rat.* 637. „ Archimedes, inquit, tam ſublimia inventa, „ quibus Geometriam ditavit, in libris ſuis expoſu- „ iſſet, librosque ſingulos eodem, quo ſcripti ſunt, „ modo ſcripſiſſet, etiamſi nulla ipſi fuiſſet anima. " Porro ut explicent hi Philoſophi, qua tamen ratione poſſit evenire, ut diverſa hæc automata, ſpirituale videlicet, & corporeum, quorum alterum ab altero prorſus non dependeat, usque adeo conſpirent ſuis in actionibus, ut e. g. eadem commotione recurrente in corporeis ſenſuum organis, conſtanter eadem perceptio in anima quoque enaſcatur, quæ primum ei commotioni reſpondit; docent III. id peculiari Dei providentiæ tribuendum eſſe. Deus, inquiunt, antequam

quam dissimiles has naturas conjunxisset, prænovit seriem mutationum, affectionumque tam in anima, quam in corpore futurarum: cuivis ergo animæ conveniens corpus conjungere potuit, & re vera ut providus mundi Gubernator conjunxit etiam; in quo videlicet series motionum accurate semper congruat cum serie actionum illius: unde etiam hanc, quam inter corpus & animam ponunt, harmoniam dicunt esse *præstabilitam.*

362. Tertium denique systema est, quod *influxus Physici* solet nominari. Hujus systematis defensores docent, animam & corpus, naturas ceteroquin dissimiles, arcto quodam vinculo inter se copulari, ita ut factis in organa sensuum impressionibus, nervorumque ope ad cerebrum usque propagatis determinetur mens ad efformandas rerum notiones, & vicissim, suborta in anima cujuspiam membri commovendi voluntate, illico impellantur nervi, voluntariique motus in eo membro efficiantur. Iidem omnes universe censent, animam *movendi* facultate præditam esse, vereque agere in corpus; ita ut sæpissime in humano corpore inchoentur motus, ab ipsa animæ movendi facultate orti, sæpissime item ad arbitrium mentis exstinguantur membrorum commotiones. At, quod attinet ad veram corporis in animam actionem, non æque consentiunt. Unde P. Hauser systema istud dividit in antiquum, & novum. „ Antiquum, in„ quit *Psych.* 447. dici potest, quod admittit *mutuum* „ influxum physicum, ita ut anima vere agat in cor„ pus, & vicissim corpus in animam. *Novum* tenet, „ animam vere, & physice in corpus agere: at ne„ gat physicam actionem corporis in animam.“

363. Triplex istud systematum genus hac similitudine solet post Billebium illustrari. Fingamus animo duo horologia, quæ semper accurate omnino consonent: concordia hæc triplici ratione posset evenire. 1*mo.* Si adsit aliquis, qui applicata constanter utrique horologio manu eosdem semper in utroque motus progignat. 2*do.* Si horologia illa ea accuratione efformet artifex, ut utrumque easdem leges ad amussim omnino suis in motibus sequatur, eademque ini-

initio motus ita dirigat, ut sibi mutuo respondeant. Tum enimvero ea harmonia continuabunt motus suos, ut nunquam dissentiant. 3*tio.* Denique, si eadem ita connexuerit artifex, ut alterum agat in alterum; idque vel mutuo, vel ex unica tantum parte. Primo casu systema causarum occasionalium; altero harmoniam præstabilitam; tertio denique influxum physicum exprimi, consideranti patebit.

364. *Propositio I.* Systema causarum occasionalium sustineri non potest. Nam 1. juxta systema hoc anima careret vi ideas rerum ac perceptiones vere efficiendi, item movendi corpus. At imprimis volitiones, nolitionesque in nobis ipsa profecto mens vi sibi congenita efficit; secus enim minime gauderemus libertate, nec essemus digni laude, vel vituperio, ut nemo non videt: non est ergo, cur eidem vim ideas rerum efficiendi adimamus. Quæ enim ratio evincet, vim ideas efficiendi esse superiorem iis facultatibus, quæ humanæ menti convenire possint, non item vim volitiones, nolitionesque libere eliciendi? Deinde si a solo Deo efficiuntur in nobis ideæ rerum, cui usui est in corpore nostro tantus organorum apparatus? tam exquisita oculorum, aurium &c. ipsius denique cerebri structura? An forte censes Deum eo duntaxat sine tam artificiose construxisse corpus nostrum, ut nos mirifica hac ejusdem coagmentatione nosmet in rebus cognoscendis uti falso existimemus? Eodem modo, absque omni solido fundamento adimunt Cartesiani animæ vim movendi corpus.

365. II. Inter corpus & animam ejusmodi unio intercedit, vi cujus ex iis oritur compositum humanum, quod communi omnium consensione est una natura humana, unaque persona; unde etiam vulgo actiones nostras nec soli animæ, nec soli corpori attribuimus denominative, sed homini ex utroque coalescenti: sic enim loqui solemus: *homo sentit, homo loquitur* &c. Ergo inter corpus & animam vera unio physica, & non aliqua duntaxat moralis intercedit. Jam vero, uti recte ratiocinatur Leibnitzius, duo horologia, quæ nonnisi propterea consonarent, quod

quod utrique constanter applicata sit artificis manus, qua utriusque rotulæ eodem prorsus modo sine intermissione urgeantur, profecto hoc ex capite unita dici non possent; ergo neque mentem inter & corpus vera intercedet unio, quod Deus ita utrumque modificet, ut ipsorum modificationes congruant.

366. III. In hoc systemate intelligi non potest, cui usui sit anima in corpore. Affectiones enim mentis perinde possent esse occasio motionum a Deo in corpore excitandarum, & vicissim, etiamsi mens a corpore omnino sejuncta existeret. Neque potest intelligi, qua ratione verum sit, corpus nostrum a mente, & non potius a solo Deo animari.

367. *Propositio II.* Systema harmoniæ præstabilitæ prorsus rejiciendum est. Nam I. ponamus, te in lexico quopiam oculis percurrere hæc vocabula: *Fulcrum*, *Fuligo*, *Fulix*, *Fulmen* &c. In systemate hoc ratio sufficiens, cur eo casu ideam fulcri proxime consequatur in mente tua idea suliginis, hanc idea fulicis, fulminis, non potest inde repeti, quod post vocem *fulcrum* vocem *fuligo* exhibeat oculis tuis lexicon, tum voces *fulix*, *fulmen*; sed ex ipsa animæ natura deberet proficisci, ut hæ ideæ, etiam non inspecto, immo ne existente quidem lexico, nunc in te hoc eodem ordine enascantur (360): atqui, præterquam quod istud enorme commentum sit, hinc aperte sequeretur, omnes animæ actiones esse prorsus necessarias, utpote quarum ratio sufficiens in ipsa animæ natura contineatur; adeoque systema hoc cum libertate nostra non cohæret.

368. II. Juxta systema hoc Archimedes egregia illa inventa sua, quibus Geometriam illustravit, in suis libris eo prorsus modo, & ordine posteritati transcripsisset, quo reapse transcripsit, tametsi nulla ipsi fuisset anima; quemadmodum ultro fatetur Wolfius (361): Cl. P. Fortunatus a Brixia tam nervose, prolixeque refutasset hoc ipsum harmoniæ præstabilitæ systema, ac reapse refutavit *Met. part.* 2. *sect.* 3. tametsi de systemate hoc nihil unquam audivisset, cogitavissetque; quin tametsi istud nec fuisset unquam a Leibnitzio, aut ullo alio excogitatum &c. atqui hæc

hæc & id genus alia prorsus absurda, temereque conficta esse, nemo non videt.

369. III. Systemate hoc non explicatur animæ cum corpore copulatio. Utar ipsius Leibnitzii argumento, quo is Cartesium impetit (365), paullulum immutato. Duo horologia, quæ nonnisi propterea consonarent, quod ea accuratione sint ab artifice efformata, ut utrumque easdem leges ad amussim suis in motibus sequatur, profecto hoc ex capite unita dici non posset: ergo neque mentem inter & corpus vera intercedet unio, si citra ullam connexionem mutuam series motionum, affectionumque in utroque congruant.

370. *Propositio III.* Systema influxus physici, tametsi non careat difficultatibus, defendi tamen potest. Nam imprimis tametsi arduum esset dicere, corpus vere agere in animam; dicendum tamen est, saltem ea lege stabilitam esse a Deo mentis & corporis unionem, ut positis in corpore certis motionibus anima illico determinetur ad perceptiones rerum, quæ motionibus illis congruant, in semet ipsa efformandas. Vim enim ideas efformandi animæ attribuendam esse, num. 364. probavimus: ad has vero efformandas eandem impulsionibus in organa sensuum factis, opeque nervorum ad cerebrum usque propagatis determinari, vel inde patet, quod pro varia corporis mutatione mens vario modo afficiatur. Deinde animam vere agere in corpus, non est, cur in dubium vocemus. Denique hoc systemate veram corpus inter & animam unionem, commerciumque rite explicari, nemo non videt.

§. II.

Respondetur ad Objectiones, contra systema influxus physici poni solitas.

371. *Objic.* 1mo. Anima humana nullum motum producit in corpore: ergo systema *physici influ-*

fluxus defendi non potest. *Prob. ant.* Si quem produceret, tunc produceret eum, quem habemus, dum e. g. celerrime currimus: atqui hunc producere nequit; secus enim toto vitæ tempore iisdem currendi viribus polleremus, cum anima in se iisdem semper viribus prædita sit.

℟. *N. ant.* Ad prob. *D. maj.* Tunc produceret eum &c. ita ut tota motus quantitas, quam currentes habemus, eo sensu indatur ab anima corpori nostro, quo sensu corpori cuipiam quiescenti communicatur ab altero incurrente tota illa motus quantitas, quam illud per conflictum acquirit *N. maj.* ita, ut dicta nostra motus quantitas ab anima sumat initium, tametsi deinde ipsi mechanicæ corporis nostri structuræ sit potissimum tribuenda *C. maj.* sic *min. N. cons.* Anima quodpiam corporis membrum commovere volens plus præstare non habet necesse, quam ut extremitates nervorum in cerebro terminatorum certa ratione commoveat: reliquus motus ipsa mechanica corporis structura, mutuisque partium rite dispositarum viribus perficitur. Unde patet, cur toto vitæ tempore iisdem corporis viribus non polleamus. Nempe machina corporis nostri non est toto vitæ tempore semper eodem modo habilis ad eos motus, qui post impulsionem nervorum, ab anima factam, e mechanica ipsius structura consequi deberent.

Urg. 1. Anima ignorat nervorum, musculorumque structuram in corpore nostro; igitur non potest machinam corporis nostri ad varios motus determinare, e. g. ad incedendum, vel loquendum.

℟. *D. ant.* Anima ignorat &c. ipso tamen usu comperit, certas membrorum commotiones solere consequi, prout ipsa se huc, aut illuc convertit *C. ant.* & *cons.* Ignoras, quæ sit interna structura cujuspiam artificiosi fontis salientis; si tamen usu ipso didicisti, jam hanc, jam illam statuam copiosas aquas egesturam, modo hunc aut illum asserculum pede premas; profecto in tua erit potestate, ut hinc, aut illinc aqua erumpat. Quare anima quoque potest machinam cor-

corporis nostri regere; quin hujus structura penitus ipsi perspecta esse debeat.

Urg. 2. Inter caussam & effectum debet intercedere proportio: sed inter vires animæ & inter motiones corporeas non intercedit; ergo motiones corporeæ nequeunt esse effectus virium animæ. *Confirm.* Si anima in corpus ageret, etiam corpus vicissim vere ac proprie deberet agere in animam: atqui istud alterum non admittitur; ergo neque animæ in corpus actio potest admitti. *Prob. maj.* Juxta generalem naturæ legem, actioni semper æqualis & contraria est reactio (176): ergo.

R. *D. maj.* Inter caussam & effectum intercedere debet proportio quædam *geometrica*, vi cujus majori virium contentioni major, minori minor effectus certa ratione respondeat *C. maj.* Debet intercedere proportio, si hoc vocabulo designes duarum rerum convenientiam in genere, aut in specie *N.* veram esse universe *majorem.* Sic *dist. min. N. conf.* Si *inter caussam & effectum proportionem intercedere debere* Adversariis tantundem significet, ac: caussam & effectum semper ejusdem generis, aut speciei esse debere, ita e. g. ut *spiritus* nonnisi *spirituales* modificationes queat efficere, non item *corporeas*; assertum suum profecto non poterunt comprobare.

Ad Confirm. N. maj. Ad prob. *D. ant.* Actioni semper æqualis & contraria est reactio, inter duo quævis corpora *C. ant.* etiam inter spiritum & corpus *N. ant.* & *conf.* Lex illa generalis, quam num. 176 pertractavimus, inter corpora vigere omnino deprehenditur, non item æque inter corpus & animam. Ceterum quamvis corpus non agat in animam, fieri tamen potest, ut actione animæ nunquam turbetur in ipsis corporibus generalis lex actionis & reactionis: fieri enim potest, ut nunquam ab anima producatur motus in uno materiæ puncto, quin in alio aliquo æqualis motus in contrariam partem producatur.

372. *Obj.* 2*do.* Juxta systema influxus physici mens nostra deberet gaudere vi ideas rerum in se ipsa efformandi: atqui hac vi gaudere non potest; ergo. *Prob. min.* Mens nostra nequit ideam, seu ima-

ginem objecti cujuspiam in se ipsa efformare, priusquam objectum illud cognoscat: cum ergo cognoscere quodpiam objectum tantundem sit, ac ejusdem ideam menti obversari; si mens nostra posset ipsa sibi efformare rerum ideas, has efformaret, postquam jam illas haberet: atqui istud absurdum est; ergo. *Prob. ant.* Pictor nequit expingere effigiem animalis ignoti, seu cujus ideam nondum habet: ergo similiter.

℟. *C. maj. N. min.* Ad prob. *N. ant.* Ad hujus prob. *C. ant. N. conf.* Dispar ratio est. Pictori enim prævia animalis notione destituto non adest quidquam, quo manus ipsius in expingenda ejusdem effigie regatur: contra mens nostra ita comparata est, ut præsentes sibi motiones cerebri, juxta statutas ab Autore naturæ leges, pro ipsis rerum extra nos positarum qualitatibus habeat, ac proinde ut excitatis cerebri motionibus ad ipsas externas res sibi repræsentandas satis determinetur. Ceterum pictor quoque multas res expinget, quarum nullam prius notionem habuit, modo manus ipsius alieno ductu ad pingendum determinetur.

Urgeb. 1. Positis motionibus cerebri, seu ideis materialibus, non determinatur mens ad easdem motiones percipiendas: ergo neque determinatur ad percipiendas res externas. *Prob. ant.* Si mens dictas cerebri motiones perciperet; ejus perceptionis conscii nobis essemus, sciremusque, quæ cerebri pars, quove pacto moveatur: atqui ejus perceptionis prorsus non sumus nobis conscii, neque scimus, quo pacto eæ motiones peragantur; ergo.

℟. *D. ant.* Non determinatur mens ad easdem motiones clare & distincte percipiendas *C. ant.* non determinatur ad easdem motiones obscure percipiendas *N. ant.* & *conf.* Ad prob. *D. maj.* Si mens dictas cerebri motiones *clare* & *distincte* perciperet, ejus perceptionis conscii nobis essemus *C maj.* Si *obscure* duntaxat perciperet, confunderetque cum perceptione ipsius objecti, ejus perceptionis conscii nobis essemus *N. maj. C. mm.* & similiter *D. conf.* Sensatio reapse non aliud est, quam perceptio motionis ab objecto externo in organis excitatæ, & ope nervorum

tum ad ipsam animæ sedem propagatæ; sed eam motionem mens nostra non contemplatur ut affectionem cerebri, sed ut imaginem, ac velut nuncium objecti externi: unde etiam perceptio ideæ materialis, quatenus est motio, obscura est, confunditurque cum perceptione ipsius objecti, pro cujus qualitate mens ipsam habet. Porro cur providentissimus naturæ Autor hujusmodi lege voluerit animam copulari corpori, colligitur ex fine, in quem sensus nobis ab eodem benignissimo Numine sunt concessi. Si enim dictis cerebri motionibus contemplandis occuparetur anima; ad res ipsas externas, quarum tamen percipiendarum gratia sensibus instructi sumus, minus adverteret, quam vitæ nostræ rationes exigant.

Urgeb. 2. Atqui positis motionibus cerebri non potest determinari mens ad externa objecta clare percipienda, nisi prius ipsas quoque motiones clare percipiat; ergo. *Prob. subs. min.* Ad hoc, ut intelligamus, quid alter nobis loquatur, necesse est, ut vocabula ab eo prolata distincte percipiamus: ergo similiter.

℟. *N. subs. min.* Ad prob. *C. ant. N. cons.* Dispar ratio est; vocabula enim nullum nexum naturalem habent cum rebus, quas significant, sed suam vim significandi a libera hominum institutione habent, ac proinde sunt signa mere arbitraria; porro ad hoc, ut signum arbitrarium ideam significati sui in mente excitet, profecto necesse imprimis est, ut generatim sciatur, hoc signo hanc rem solere significari, deinde ut in casu singulari signum illud percipiatur ita, ut ab omni alia re probe discernatur. Contra ex ea lege, qua Autor naturæ animam corpori copulavit, ita connectuntur motiones cerebri cum perceptionibus externorum objectorum, ut iis positis has in nobis illico excitari sit necesse.

Urgeb. 3. Motiones cerebri sunt motiones locales; ergo non possunt in anima excitare ullam sensationem.

℟. *C. ant. D. cons.* Ergo non possunt ullam in anima sensationem excitare, eam proprie efformando, animæque veluti imprimendo *C. cons.* non possunt

excitare, quandam externi objecti imaginem exhibendo, in qua mens juxta leges ab Autore naturæ statutas ipsum externum objectum illico contemplari possit, ac debeat *N. conf.* Motiones cerebri, tametsi nullam possint in anima sensationem excitare, eam proprie efformando, efficiendo, animæque veluti imprimendo; possunt tamen quandam externi objecti imaginem exhibere, qua habita mens *ex lege unionis* ad ipsum externum objectum percipiendum determinetur ita, ut motiones illas non tanquam affectionem cerebri, sed tanquam ipsas externi objecti notas, ac characteres contempletur.

Urgeb. 4. Juxta systema influxus physici motiones cerebri saltem determinare deberent mentem ad efformandas in se ipsa rerum externarum perceptiones: atqui motiones cerebri ne istud quidem possunt præstare; ergo. *Prob. min.* Motus nonnisi motum, & quæ motu perficiuntur, generare potest: atqui determinare mentem ad efformandas rerum perceptiones plus est, quam motum generare; ergo.

℟. *D. maj.* Determinare deberent &c. quidpiam in anima producendo, positiveque efficiendo *N. maj.* instar cujusdam *requisiti* ex lege unionis necessarii complendo actum primum proximum facultatis sentiendi, quo completo mens objecti externi imaginem in se ipsa efformare, utpote necessaria in cognoscendis rebus potentia, debeat *C. maj.* Sic *dist. min. N. conf.* Motiones corporeæ non determinant animam ad perceptiones, in ea quidpiam efficiendo, uti e. g. lapis dicitur ad motum determinari impressa ipsi quadam celeritate: determinant tamen eatenus, quatenus iis positis completur actus primus proximus facultatis sentiendi, quo completo anima ex lege unionis possit, ac debeat res externas percipere; vel potius occasionem præbent animæ, ut ea ipsa se se ad efformandas rerum externarum perceptiones determinare, id exigente unionis lege, possit, ac debeat.

Ad prob. *C. maj.* At ajo, in *minori* falso supponi, quod motiones cerebri animam quadam sua in eam actione determinent ad res externas percipiendas. Ea determinatio ex lege unionis provenit, uti superius

rius explicatum eſt, quin motiones illæ vim ullam exerere in animam debeant.

373. Pro reliquis, quæ huc pertinent, intelligendis nota I. Cum ſenſationes re ipſa non in membris externis, ſed in ipſo cerebro peragantur (229); inferre ſane licet, animam in cerebro reſidere: ea enim ibi utique reſidet, ubi ſentit. Cerebrum eſſe pro ſede animæ habendum, indè quoque colligere licet, quod omnes nervi (præcipua ſenſationum inſtrumenta) in eo colligantur. At per totum cerebrum, aut per dividuam aliquam ejus partem eſſe animam quodammodo diffuſam, non videtur veriſimile. Secus enim ea in quolibet ejus ſpatii puncto exiſteret tota, adeoque animæ exiſtendi modus infinitis replicationibus æquivaleret. Jam vero mirabilem hunc exiſtendi modum (id eſt, extenſionem *virtualem*) quo fundamento attribuimus animæ, ubi conſtat ſimplicem replicationem nonniſi ſupernaturaliter eſſe poſſibilem? An quia ea ſecus non poſſet machinam corporis noſtri regere? At varii concipi poſſunt modi, quibus anima, utut unico duntaxat individuo loci puncto contenta, id præſtare queat. Nempe 1) tametſi, quamdiu organorum diſpoſitio ad vitam neceſſaria perdurat, anima ex lege unionis debeat in ea cerebri parte reſidere, in qua *commune ſenſorium* (232) eſt; forte tamen ea in ipſo communi ſenſorio non eſt ita alligata cuidam materiæ puncto, ut non queat jam ad unius, jam ad alterius nervi extremitatem accedere, quæ commovenda ſit, ut hic vel ille in corpore motus oriatur. 2) Neque eorum hypotheſis videtur impoſſibilis, qui ponunt, animam cum uno quopiam cerebri puncto materiæ compenetratam eſſe, illudque, cum ſe ipſam movet, una movere. Qua in hypotheſi, quamprimum anima ſe ipſam moveret, mutaretur diſtantia illius materiæ puncti comparate ad alia proxime vicina; quæ proinde ad motum concitarentur: qui motus deinde ulterius ad ipſos nervos, ac muſculos propagari poſſet. Denique 3) forte neque id repugnat, ut anima nervos, etiam intervallo aliquo a ſe diſtantes ad motum determinet.

374. II. Duæ anteriores cerebri partes sunt duo veluti hemisphæria, quod proprie *cerebrum* est: his accumbit ex parte postica quasi novum, & singulare cerebrum, quod ab Anatomicis *cerebellum* nuncupatur. Duo cerebri hemisphæria junguntur una eademque basi, corpore candido, ac duriusculo, quod propterea *callosum* audit. Atque in hoc collocandam animæ sedem opinantur multi.

375. III. Vitales corporis nostri motus a sola mechanica ejusdem structura pendere videntur: at animales ab anima ortum ducunt. Habemus autem & liberos, & necessarios motus animales: „ & sæpe „ fit, (inquit Boscowichius) ut aliquis apoplexia ictus „ amittat omnem, saltem respectu aliquorum membrorum facultatem liberi motus; at necessarios, „ non eos tantum, qui ad nutritionem pertinent, & „ a sola machina pendent, sed & eos, quibus excitantur sensationes, retineat. "

CAPUT SEXTUM.

De Idearum Origine, ac Natura.

376. Vim ideas rerum efformandi competere animæ nostræ, num. 364 probavimus. Porro quatuor sunt genera notionum, quas inesse in nobis, testis est conscientia: videlicet 1) rerum sensibilium, nobis præsentium, sensuumque organa pervellentium; 2) sensibilium absentium, ac proinde quæ sensus nostros in præsentia non afficiunt; 3) insensibilium sub imagine corporea repræsentarum; 4) denique insensibilium, citra omnem corpoream imaginem perceptarum.

377. Jam primi generis ideas *sensu*, seu dependenter ab impressionibus in organa sensuum factis; ideas autem *2di* generis *phantasia*, seu dependenter a quibusdam motionibus in cerebro renovatis effomari a mente, ex hactenus dictis patet. Tertii quoque generis ideas ope phantasiæ posse effomari, palam

lam est: si nempe imaginem corpoream, quam imaginando effingimus, ejusmodi rei, quæ in sensus nostros incurrere non potest, attribuamus.

378. Quod ad postremi generis ideas, nempe rerum insensibilium citra omnem corpoream imaginem perceptarum, attinet; has *attentione*, *reflexione*, *ratiocinio*, *abstractione* &c. erui a mente, facile quisque videt, si rem tantisper attentius consideret, Unam, alteramque illarum vocemus in examen; nominatim ideam *Dei*, tum ideam communem *hominis*. *1mo.* Notio Dei, quam habemus, profecto ope ratiocinii, abstractionis &c. efformatur a nobis. Nempe postquam e contemplatione mundi aspectabilis ratiocinando detegimus, exstare quodpiam ens, absolute necessarium, omnique possibili perfectione præditum; eas perfectiones, quas in rebus creatis observamus, ab his quodammodo abstractas, collectasque concipimus, tum semotis, quæ iis admista sunt, vitiis, easdem in immensum augemus, ac ideam hujusmodi notis constantem Deo attribuimus. *2do.* Qua ratione efformétur a nobis communis notio hominis, eleganter explicat Cl. Huetius *Censur. Philos. Cartes. cap.* 3. „ Animus, inquit, in rebus multis idem quid„ piam animadvertens, excerpit illud e multis, in „ quibus fuerat dispersum, & in unum colligit; at„ que inde ideam universalem conflat. Velut in Pe„ tro, & Joanne, aliisque hominibus singulis depre„ hendens, eos esse animalia ratione prædita, jam „ neque Petrum, neque Joannem, neque ullum sin„ gularem hominem spectans educit illud, & compo„ nit in unum, quod multiplex fuerat, ac genera„ lem, & universalem conflat, & confingit ideam, „ sibique commendat, omnem hominem esse animal „ rationale. "

379. Quidam cum Cartesio contendunt, quasdam rerum ideas menti nostræ insitas, ac *innatas* esse. Qui quidem *ideas innatas*, quas propugnant, nequaquam possunt sumere pro *actualibus* rerum notionibus, perceptionibusque, quæ cum ipsa mente nostra natæ sint, constanterque in eadem perseverent. Quis enim, nisi temere, repugnanteque intimo sensu, dicat, se

jam a primo vitæ suæ momento constanter occupari contemplatione id genus objecti, cujus ideam nobis innatam esse contendunt Cartesiani? Cujusmodi objecta cumprimis volunt illi esse *Deum*, *ens*, *substantiam*, *veritatem*, *unitatem*, *axiomata* &c.

380. At iidem a vero aberrant, etiamsi ideas innatas juxta communiorem ipsorum sententiam usurpent pro quibusdam rerum imaginibus, & formis, quæ ab ipsis rerum perceptionibus distinctæ sint, animisque nostris ingenitæ. Nam vel omnium rerum, quas aliquando percepimus, aut percepturi sumus, formæ congenitæ essent menti nostræ, vel aliquarum duntaxat? Si primum? cur, si rari cujuspiam animalis spectandi gratia quoquam vadas, genuinam ejus imaginem, utut jam dudum menti tuæ impressam, non prius potes tibi præsentem sistere, quam animal illud oculis tuis objiciatur? Innata, inquis, illa forma excitari primum debet impressionibus, ab eo ipso animali in oculos faciendis. At qua ratione possunt ideæ incorporeæ motibus corporeis excitari? aut si istud motiones corporeæ præstare possunt, cur non posset mens iisdem positis ad dictam ideam efformandam determinari? cum præsertim vim ideas rerum effingendi in eadem negari non posse jam superius n. 394 comprobaverimus. Plura alia sunt, quorum ne verisimilem quidem rationem unquam reddes, si omnes ideas nostras nobiscum natas esse dicas; e. g. cur idem objectum sensibile pro diverso ipsius comparate ad nostros oculos situ, distantia &c. diverse a nobis percipiatur? cur idem cibi genus in juventute eidem homini sapiat, dissipiat in senectute &c. An forte putas, diversas ejusdem rei non variatæ formas esse nobis a Deo impressas? &c.

Quodsi autem aliquarum duntaxat rerum ideas existimes nobis innatas esse; præter has erunt aliæ veluti peregrinæ, & adventitiæ; unde vero illæ? si a Deo? quam sufficientem rationem adferes, cur non censeas potius, aut has cum prioribus illis, juxta te *innatis*, simul ipso creationis momento fuisse a Deo nobis inditas, aut illas cum his sensim, prout usus postulat, ab eodem Deo menti nostræ imprimi. Sin au-

autem ideas ab innatis diſtinctas ipſa mens ſibi efformat, cur non poſſet illas quoque efformare, quas nobis congenitas eſſe vis? nonne ideam Dei, quam cumprimis innatam nobis eſſe contendis, operationi, abſtractionis &c. a nobis efformari poſſe, vidimus num. 378? Deinde ſi ideæ noſtræ partim innatæ, partim adventitiæ ſunt, cur quæſo adventitiæ, quæ e. g. oculorum ope acquiruntur, quamprimum menti præſentes fiunt, etiam a parvulis illico percipiuntur, innatæ vero, ut idea Dei, primorum principiorum &c. nonniſi ætate jam maturiore, idque per intervalla duntaxat, ſolent a nobis percipi, tametſi in mente noſtra nunquam non adeſſe ponantur?

381. *Confirm.* Formæ illæ rerum, quas nobis ingenitas eſſe contendunt Adverſarii, imprimis nequeunt eſſe motiones quædam corporeæ, e. g. cerebri: deinde non poſſunt eſſe quædam modificationes ipſius mentis; in hac enim alias modificationes, quam tranſeuntia potentiarum exercitia, utut vim tibi velis inferre, omnino fingere non potes: igitur non erunt aliud, quam *entitates* illæ Peripateticorum, quas accidentia *abſoluta* nominant: atqui has melior philoſophandi ratio hodie contemnit; igitur innatas quoque ideas rejiciat, eſt neceſſe.

382. *Obj.* 1*mo.* Idea Dei non poteſt efformari ex ideis rerum creatarum; ergo innata ſit, eſt neceſſe. *Prob. ant.* Idea Dei in nobis eſt perfectior omnibus rerum creatarum ideis; ergo. 2*do.* Innata eſt nobis propenſio ad vitam tuendam, amor famæ & honoris &c. ergo etiam ideæ eorum objectorum, in quæ hujusmodi appetitionibus ferimur, innatæ nobis ſint, oportet. 3*tio.* Catuli beſtiarum, ut primum editi ſunt, ubera materna apprehendere, & ex iis lac fugere ſolent; ergo iis ingenitæ ſunt ideæ uberum maternorum, lactis, modique fugendi; ac proinde non eſt, cur non credamus, infantibus quoque ideas quasdam eſſe congenitas. 4*to.* Prima principia, ſeu axiomata ipſo lumine naturæ nobis nota ſunt; quod tantundem videtur ſignificare, ac eorundem notiones nobis eſſe ingenitas.

℟. *Ad 1mum N. aut.* Ad prob. *D. ant.* Idea Dei *objective*, ut ajunt, considerata perfectior est in nobis omnibus rerum creatarum ideis *C. ant. subjective* spectata *N. ant. & cons.* Objectum dictæ ideæ est ipse Deus; adeoque si idea illa consideretur *objective*, omnino perfectior est omnibus rerum creatarum ideis: at non item, si spectetur in se ipsa, seu *subjective*; nam sicut hæ, ita illa etiam non aliud est, quam modificatio quædam animæ nostræ. Immo hæ eo ex capite illi etiam præstant, quod objecta sua longe clarius, perfectiusque exprimant, quam illa Deum. Unde prorsus non est, cur a mente nostra nequeat imperfecta illa, quam habemus, idea Dei efformari. Deinde ut eadem ex ideis rerum creatarum eruatur, plus non requiritur, quam ut rerum creatarum perfectiones a suis individuis abstrahantur, semotisque imperfectionibus, in immensum augeri concipiantur; quod cur mens nostra præstare nequiret, equidem non video.

Ad 2dum N. ant. Nam ejusmodi inclinationes, appetitionesque non alio sensu possunt innatæ nuncupari, quam quod natura sic comparati simus, ut apprehensa bonitate, quæ in ideis vitæ, honoris, famæ &c. relucet, ad hæc appetenda facillime impellamur.

Ad 3tium C. ant. N. cons. Illæ enim catulorum actiones proficisci possunt ab internis motibus, quibus fames & sitis conciliari solet; utut modum, quo id fiat, clare & distincte nequeamus comprehendere. Nihil enim vetat dicere, animalcula illa sic esse comparata providentissimi Numinis dispositione; ut ubi fauces eorum molestis id genus motibus vexantur, oriantur in ipsis eæ ipsæ ideæ, quas Adversarii eisdem innatas esse volunt. Ceterum utcunque istud se habeat in bestiarum catulis; profecto infantes nulla id genus indicia præbent, e quibus vel leviter conjicere possis, eosdem innatis quibusdam ideis instructos in lucem edi. Hi enim fame prius peribunt, quam ubera materna arripiant; ut adeo eadem illis vel invitis in os ingeri debeant, lacque instillari, dum aliquam harum rerum ideam consequantur.

Unde

Unde catulorum exemplum nos de humanis ideis argentes prorsus non premit.

Ad 4tum. Ajo, phrasi huic: *axiomata lumine naturæ nota sunt*, non alium subesse sensum, quam eorum veritatem tam esse apertam, ut solis terminis rite apprehensis, modicaque attentione adhibita ab omni, qui rationis usu præditus sit, intelligi queat, quin ratiocinationum, quæ aliis magis notis principiis innitantur, ambages in subsidium vocare sit necesse. Unde patet, ne axiomatum quidem notiones esse nobis innatas, verum attentione comparari.

383. Demum ex iis quoque Philosophis, qui omnes rerum *ideas* ab ipsa mente nostra efformari docent, arbitrantur nonnulli, ideam cujuspiam objecti ab ejusdem perceptione in nobis reapse distingui. Censent enim, mentem habito rei phantasmate non posse illico determinari ad eandem percipiendam, sed esse necesse, ut prius mens ipsa dependenter a phantasmate sibi efformet incorpoream ejus rei imaginem, seu ideam, qua deinde ad perceptionem ejusdem determinetur. At imprimis ideam in mente existere profecto non aliud est, quam rem a mente repræsentari; istud vero tantundem reapse est, ac: rem illam a mente percipi: ergo adesse in mente ideam rei cujuspiam est adesse in mente ejusdem rei perceptionem; hoc est, una eademque mentis affectio est & idea rei cujuspiam, & perceptio. Deinde si juxta Adversarios habito phantasmate potest mens primum determinari ad effingendam ideam seu imaginem incorpoream objecti, tum ad ejusdem perceptionem; cur, quæso, eodem phantasmate habito non posset determinari illico ad eam sui ipsius affectionem, quæ simul sit & idea, & perceptio rei? Denique idea, quæ a perceptione distincta sit, haud esset aliud, quam accidens quoddam *absolutum*; quod tamen accidentium genus jure commentis accensent hodierni Philosophi.

Coroll. Igitur inter perceptionem rei, ejusque ideam nonnisi distinctio rationis intercedit. Nempe una eademque individua mentis, objectum quodpiam contemplantis, affectio potest referri & ad mentem ipsam

ipsam, quatenus hæc ejus ope objectum cognoscit, & ad objectum, quatenus illa hujus imago est. Affectio illa priore modo considerata *perceptionis*; altero autem modo considerata *ideæ* nomen apud nos obtinet.

CAPUT SEPTIMUM.

De Animabus Bestiarum.

§. I.

An, & qualis anima insit in bestiis?

384. Cartesius, ejusque assecłæ bestias volunt esse mera *automata*, seu machinas Divino artificio ita constructas, ut omnes earundem actiones vi solius structuræ mechanicæ absque ulla id genus anima, quæ cujuspiam cognitionis capax sit, peragantur. Audiamus eosdem philosophantes. Pastor quidam, ut narrat autor de sermone brutorum, a viatore monitus, ut sibi, gregique suo a lupo non procul excubante caveret, respondit, nullum imminere periculum gregi, quamdiu canes penes se contineret; sin autem eosdem emitteret adversus lupum, quem viator vidisset, mox adfuturum prædonem alterum, qui non nihil remotius in insidiis staret. Istud experiri volens viator, damnum, quod accideret, suum fore pollicetur, modo canes emittantur. Obtemperat pastor; at ubi canes in lupum jam diu conspectum effusi longius a grege recedunt, adest lupus alter, ovemque secum abstrahit.

Scena hæc Cartesianorum opinione hoc modo peracta est. Effluvia, inquiunt, gregis utramque lupinam machinam ad accessum determinarunt: pro varia tamen machinarum constitutione alter luporum non procul in conspectu gregis, alter paullo remotius in dumeto substitit: uterque inimicis canum effluviis ulte-

teriore acceſſu prohibitus. Lupus vicinor emiſſos canes effluviis ſuis poſt ſe trahebat, ipſe vero canum effluviis, aut etiam latratu in fugam agebatur. Porro ubi canes longius a grege receſſerant, ad lupum alterum, in dumeto hærentem, ſolius jam gregis effluvia deferebantur; quibus adeo ad motum concitatus, potentiſſimeque tractus, in gregem velut ex inſidiis irruere debuerit. Bella profecto, & facilis explicatio. Id unice mirandum, quod alter iſte lupus tanta effluviorum, e grege ipſi jam viciniore continenter erumpentium, vi ulterius trahi nequiverit, ſed prima, quam apprehendere poterat, ovicula contentus aufugerit illico; eandem non prius deartuaturus, quam penitus extra conſpectum Paſtoris eſſet.

385. *Propoſitio I.* Beſtiæ facultate cognoſcendi præditæ ſunt. *Prob. 1mo.* Actiones beſtiarum eam habent cum iis actionibus noſtris, quas a cognoſcendi facultate pendere ſenſu intimo novimus, analogiam; ut ſi quidquam deferamus alteri huic Newtoni philoſophandi regulæ, *effectuum naturalium ejusdem generis eædem ſunt aſſignandæ cauſſæ, quatenus fieri poteſt*, in beſtiis cognoſcendi facultatem omnino agnoſcere debeamus. Ad ſolas canum actiones lubeat animum tantiſper advertere. Canis herum ſuum a peregrino diſcernit: illi blanditur, obtemperat: peregrinum contra negligit, aut in furorem actus dentibus impetit etiam; ſi tamen ab hero minas intentari ſibi videat, immo ſæpe ſi vel contrarium hujus nutum obſervet, a nocendo deſiſtit. Viſo fuſte fugit, conſpecta carne accurrit: in ipſa fuga non impingit in obſtacula, in qua prima motus directione fertur, ut muros, ſepes, verum caute declinat. Sexcentæ ſunt aliæ tam canum, quam aliarum beſtiarum actiones, quæ actionibus humanis ab anima cum prævia cognitione proficiſci ſolitis admodum ſimiles ſunt. Quidni ergo juxta memoratam recte philoſophantium regulam concludamus, dictas quoque beſtiarum actiones ab earundem anima, quæ cognoſcendi facultate gaudeat, proficiſci? Profecto, ut ex objectionum ſolutione patebit, nullum Adverſariorum argumentum eſt ejus ponderis, quo ad dictam philoſophandi

di legem deferendam, bestiasque in numerum machinarum *hydraulico - pneumaticarum* referendas moveri debeamus. Argumento huic ab analogia ducto novum pondus addit cerebri fabrica, nervorumque, ac sensuum apparatus, quæ in bestiis similia sunt structuræ humani corporis.

386. *Prob.* 2. Utut fatendum sit, longe nobiliores machinas posse a Deo construi, quam ulla creata mens assequi valeat; si tamen actiones bestiarum contendamus cum iis legibus, quibus materiæ inertiæ vi præditæ motus peraguntur, eas cum his vix posse conciliari videbimus: ut adeo inesse in bestiis animam cognoscendi vi præditam oporteat, a qua mirabiles ipsarum actiones proficiscantur. Nam imprimis generosus equus ad angustiorem fossam transiliendam sola virgæ umbra, aut levi sibilo incitatur; si autem fossa nonnihil latior sit, ne verberibus quidem ullis efficies, ut se se in periculum conjiciat. Item, si famelicus equus fœnum eminus conspiciat, concitato cursu feretur versus illud; ubi tamen ad fossam profundiorem, quæ forte viam intercidat, pervenerit, gradum sistet, potiusque fossam declinaturus longiorem viam arripiet, quam ut cum periculo priorem motus sui directionem retineat. Denique si carnem in fenestra altæ domus existentem tu in platea consistens ostensa carne ad te allicias, non se dabit per fenestram præcipitem; sed per tortuosos graduum anfractus, quin impingat in obstacula, descendet, ut oblatam escam adipiscatur. Jam vero dic, obsecro, an non vel ille sensus, quem tibi rationalis natura indidit, reclamet, si actiones has a solis iis motuum legibus, quas in mundo corporeo obtinere novimus, ope structuræ mechanicæ derivare contendas? Quid virgæ umbra, quæ nonnisi absentia lucis est, conferet ad hoc, ut equina machina ad fossam angustiorem transiliendam determinetur, si eadem ad crepidinem fossæ nonnihil latioris adducta ne verberibus quidem ullis ad saltum adigi possit? Quid item fossæ præsentia conferet ad hoc, ut equus versus fœnum celerrime currens repente consistat, aut fossam declinaturus aliam viam priore longiorem arripiat? an

forte

forte odorem fœni fossa intercipit, ut jam eo trahi equus priori directione non possit? Denique an carnis odor impellit caninam machinam, ut per dictos graduum anfractus tam dextre descendat, & non potius per fenestram præceps ruat?

387. His unam adhuc observationem addere lubet; ex qua sola, ut ego quidem arbitror, satis elucet, bestias pro meris automatis haberi omnino non posse. Nimirum ostende cani jacenti corpus, quod pani simile sit; assurget, accedetque: ubi olfactu deprehenderit non esse escam, quod ipsi porrigitur, recumbet iterum. Porrige rursus idem ei corpus; forsitan secundo, ac tertio quoque accedet: at fraude sæpius repetita non adducetur amplius, ut assurgat. Quodsi autem canis ille merum *automaton* est, cur toties non assurgit, quoties fictum ei panem porripis? nonne machinæ omnes, quas mere materiatas esse novimus, ut molæ, horologia &c. in iisdem rerum adjunctis eo certius constantem in agendo modum retinent, quo perfectiores sunt? aut forte putas, bis, terve assurgendo vitiata fuisse organa quædam in canina illa machina, ut jam amplius commoveri non possit, tametsi iisdem, atque prius, viribus ad motum solicitetur?

Coroll. 1. Bestiæ igitur pro meris *automatis* haberi non possunt, verum agnoscenda est in iis anima, quæ cognoscendi facultate polleat.

Coroll. 2. Bestiæ præter sentiendi facultatem etiam facultate imaginandi, seu phantasia, item memoria gaudent. Id rursus analogia evincit. Complures enim bestiarum actiones cernimus, omnino similes essò iis actionibus nostris, quas a nostra imaginandi facultate, & memoria proficisci novimus. e. g. Canis herum suum a peregrino discernit; fuste ostentato fugit; domo longius abductus redire novit &c.

Coroll. 3. Ex hactenus dictis conficere licet, bestias obnoxias esse appetitionibus, aversationibusque sensitivis: quod ipsum earundem actiones palam faciunt. Unde Tullius quoque *L. 2. de Nat Deor.* c. 47. „Dedit autem, inquit, eadem natura belluis „ & sensum, & appetitum; ut altero conatum ha-

„be-

„ berent ad naturales pastus capessendos, altero se-
„ cernerent pestifera a salutaribus. "

Coroll. 4. Spontanei quoque motus agnoscendi sunt in bestiis. Cum enim non sint automata mera, se ipsas ad agendum determinant: appetunt. Quod sensibus ipsorum arridet; aversantur, & fugiunt, quod iisdem adversatur.

388. *Propositio II.* Bestiæ carent intellectu, & ratione-*Prob. 1ma pars.* Intellectus est ea facultas entis, qua illud distinctas rerum notiones efformat, ita ut easdem res comparativo quodam judicio a ceteris discernat (253): atqui bestiæ tali facultate carent; ergo carent intellectu. *Prob. min.* Si bestiæ distinctas rerum notiones obtinerent, ita ut rem unam ab altera comparativo quodam judicio discernant; profecto similitudines rerum, genera, differentias perviderent, abstractasque rerum notiones efformare possent (255. *ejusque cor.*): ergo non esset imprimis ratio, cur vocabulis arbitratu suo instituendis uti, atque ita fermocinari, aut saltem aliis signis non mere naturalibus, sed arbitrariis intimos suos sensus explicare non possent; non esset deinde ratio, cur saltem eæ bestiæ, quæ inter homines constanter versantur, ut canes, vocabulorum, quibus utimur, significationem non assequantur. Atqui bestiæ vocabulis, aliisque æquivalentibus arbitrariis signis profecto destituuntur, utut cum certis suis internis affectionibus certos externos sonos, ceu naturalia quædam signa, conjungere soleant: item bestiæ, etiam quæ inter homines versantur constanter, ut canes, vocabulorum, quibus utimur, significationem non assequuntur ut adeo iis præsentibus secreta tua tuto pandere possis, tametsi necem ipsis inferendam contineant. Ergo bestiæ &c.

389. *Prob. altera pars Propos.* Ratio est ea mentis facultas, qua nexus veritatum universalium pervidemus, ita ut ex quibusdam veritatibus alias, quæ cum ipsis connexæ sunt, deducere queamus (262): quodsi ergo bestiæ ratione præditæ essent; abstractas veritatum universalium notiones animo conformare earumque nexus intelligere possent: atqui istud de

be-

bestiis dici non potest ; secus enim distinctis rerum notionibus , & intellectu gauderent (252 , & 255), rursusque fieri non posset , ut vocabulis , aut aliis arbitrariis internorum suorum sensuum signis destituantur. „ Observatu dignum est (inquit ipse Cartesius „ *Dissert. de methodo n.* 5.) nullos reperiri homines „ adeo hebetes , & stupidos , ne amentibus quidem „ exceptis , ut non possint diversas voces apte con„ struere , atque ex iis orationem componere , qua „ cogitationes suas patefaciant , contra vero nullum „ esse aliud animal , quantumvis perfectum , aut fe„ lici sidere natum , quod simile quidquam faciat. „ Hocque ex organorum defectu non contingit : vi„ demus enim picas , & psittacos easdem , quas nos, „ voces proferre ; nec tamen , sicut nos , loqui pos„ se , hoc est , ita , ut ostendant se intelligere, quid „ dicant. Cum nihilominus homines a nativitate sur„ di , & muti , sicque non minus , sed potius ma„ gis quam bruta , destituti organis , quibus alii in „ loquendo utuntur , soleant propria industria quæ„ dam signa invenire , quibus mentem suam aperiant „ iis, quibuscum versantur , & quibus vacat ipso„ rum linguam addiscere. Istud autem non tantum „ indicat , bruta minore rationis vi pollere , quam „ homines , sed illa plane esse rationis expertia. "

390. *Confirmatur.* Si quæ ratio inesset bestiis ; ea sensim magis , ac magis persici posset , ejusque ope jam artes aliquæ ab ipsis excogitatæ fuissent , prius ignotæ : atqui nullam sane videmus apud bestias peculiarem inventionem , nullam in artibus varietatem, incrementa nulla ; nihil observamus ab hodiernis bestiis ratiocinando detegi , quod veteribus ignotum fuerit ; perindeque calluerunt artificia sua lupi , vulpes &c. Plinii tempore , atque modo. Ratio ergo bestiis tribuenda omnino non est.

Coroll. 1. Igitur bestiæ nonnisi corporum singularium , quæ nempe in earundem sensus incurrere possunt , ideas obtinent ; abstractas , & universales rerum notiones , ut sunt generum , specierum , efformare nequeunt (355). Hinc nulla potest in ipsis inesse notio Dei, juris, honesti, inhonesti. Quod

ipsum innuit Propheta *Psalmo* 31. „ Nolite fieri sicut „ equus, & mulus, quibus non est intellectus. "

Coroll. 2. Libertas indifferentiæ intellectum poscit in agente. Ut enim imprimis actio quæpiam poni, aut omitti possit, omissionis hujus notio adesse, in eaque quiddam boni relucere debet: quod tamen absque intellectu fieri nequit. Pariter ut e duobus singularibus bonis alterum præ altero libere queat eligi, ejusmodi cognitio debet adesse boni utriusque, vi cujus alterum ab altero comparativo quodam judicio discerni possit, quæve utrumque repræsentet ex eorum esse genere, quæ quandam rationem boni contineant; ac proinde debet adesse boni utriusque intellectio. Cum ergo bestiæ intellectu destitutæ sint, libertate quoque indifferentiæ careant, est necesse.

Coroll. 3. Si quid ergo libere efficere videantur bestiæ, ut cum jam huc, jam illuc corpus flectunt, jam lentius, jam celerius progrediuntur &c. ad totum id diversa duntaxat appetitionum contentione, vel perceptionum, aut phantasmatum claritate determinantur; ita ut vehementior appetitus, vel cognitio clarior citra deliberationem, electionemve ad agendum eas impellat.

391. Pro iis bestiarum actionibus, quæ cum aliqua ratiocinatione connecti videntur, explicandis duo hoc loco notanda sunt: quorum alterum *instinctus naturæ*, alterum *exspectatio casuum similium* nuncupari solet. *Instinctus naturæ* non aliud est Recentioribus, quam ea organorum, communisque sensorii constitutio, animalibus congenita, vi cujus in certis rerum adjunctis certæ in ipsis ideæ, ac proinde etiam certæ appetitiones, aut aversationes excitentur, quibus anima sine ulla prævia deliberatione, ratiociniove ad quasdam actiones externas determinetur. Hujusmodi admonitiones naturæ nobis quoque indulsit providentissimum Numen, utut intellectu, rationeque instructis. Sic, ut alia taceam, in periculo lapsus dexterrime libramus corpus, manumque in partem oppositam, ad omnes æquilibritatis leges, solius naturæ ductu protendimus. Atqui id genus instinctui naturæ, qui in diversis bestiarum ge-

generibus diverſus utique eſſe poteſt, jure attribuuntur eæ ipſarum actiones, quæ *uniformes* dici ſolent, ſeu quæ ab omnibus ejusdem generis animantibus æque exercentur, pertinentque potiſſimum ad procurationem victus, propagationem generis, & ſui ipſius conſervationem. Tales ſunt, conſtructio nidorum in avibus, inſidiæ in belluis rapacibus &c.

392. *Exſpectatio caſuum ſimilium* adeſt, quum recurrentibus iis rerum adjunctis, quæ cum certis eventibus ante connexa erant, iidem rurſus eventus exſpectantur. e. g. Canis in culina cibum aggreditur: meminit vero, ſe nuper, dum idem pertentaret, ab hera ſuperveniente inſigniter fuſte verberatum fuiſſe: quodſi ergo nunc quoque videat heram cum fuſte appropinquantem, ſimilem priori caſum, id eſt verbera exſpectat; adeoque fuga ſibi conſulit. Jam caſuum ſimilium exſpectatio etiam absque genuina ratiocinatione haberi poteſt: ſi nempe inferior cognoſcendi facultas duos ſingulares caſus quoad quæpiam adjuncta ſimiles repræſentet, alterum præſentem, præteritum alterum; vis autem fingendi eventum caſus præteriti adjungat caſui præſenti. Tunc enim caſus præſentis perceptionem iidem affectus conſequi poterunt in anima, qui conſequebantur eventum caſus præteriri. e. g. In aſſumpto caſu adeſt in cane duplicis caſus cognitio; priſtini, dum ab hera ſuperveniente in ſimilibus rerum adjunctis verberatus erat, & præſentis, dum heram ſimili rurſus modo appropinquantem conſpicatur. Jam quoniam fingendi vis juxta ſtatutas ab Autore naturæ leges eventum priſtinum, ſeu verberationem præſenti caſui adjungit, vel forte ob ſolum intellectus, rationisque defectum, priſtinum caſum cum præſente confundit; averſatio quædam præſentis caſus enaſcitur in cane, qua is ad vitandum eum, capiendamque fugam determinatur.

393. Dixi: caſuum ſimilium exſpectationem haberi poſſe *absque genuina ratiocinatione*. Genuina enim ratiocinatio ſemper generali cuidam principio innititur, neque poteſt absque omni axiomatum noti-

tia instituí: cum tamen nunc explicata casuum similium exspectatio absque ullius generalis principii notione stet. Profecto si quis sola natura duce, vere tamen, ratiocinetur; iisdem reapse argumentationum principis utitur, quæ in artificiosa Logica explicari solent; quamvis ea diserte nequeat explicare (*Log.* 10.)

Coroll. Igitur pura casuum similium exspectatio umbra potius ratiocinationis quam genuina ratiocinatio est dicenda.

394. *Propositio III.* Anima bestiarum incorporea est. Patet ex earum facultatibus hactenus percensitis. Pollent enim inferiore cognoscendi facultate, seu vi sentiendi, imaginandi, memoria sensitiva; hæ autem facultates materiæ, e qua nimirum nostra hæc corpora coalescunt, minime conveniunt (219).

Coroll. 1. Eadem argumentandi ratio, qua num. 322. animam humanam esse simplicem & individuam substantiam ostendimus, bestiarum quoque animabus applicari potest, ut expendenti patebit: quare hæ quoque simplices, & individuæ substantiæ sint, oportet; ac proinde nequeunt oriri, nisi per creationem, neque interire, nisi abeant in nihilum (59).

Coroll. 2. Vocabulo *spiritus* designamus substantiam incorpoream, quæ intelligendi vi, & voluntate prædita sit (320.); animæ vero bestiarum intelligendi vi carent (388), ac proinde etiam voluntate, cum hæc sine illa stare non possit (287); bestiarum ergo animas, utut incorporeæ sint, *spiritus* nuncupare non possumus.

§. II.

Solvuntur Objectiones.

395. *Obj. contra prop. 1mam* Potuit Deus ita condere bestias, ut omnes suos motus sine ulla anima, cognitionis capace, vi solius mechanicæ structuræ peragerent; ergo dicendum est, ita reapse illas esse a Deo conditas. *Ant.* patet. Si enim vel hu-

humana perſpicacitas tam ſtupendas machinas conſtruere potuit, qualis erat Regiomontani aquila, lignea Dædali venus &c. an ne dictam efficacitatem Deo negare poſſumus? *Conſ.* vero *prob.* Deus nihil fruſtra molitur: atqui fuiſſet quidpiam fruſtra molitus, ſi non obſtante, quod beſtias aptas reddere potuerit ad omnes ſuos motus absque ulla anima cognitionis capace peragendos, iis tamen id genus animam indidiſſet; ergo.

℟. *T. ant. N. conſ.* Quemadmodum ais tu, potuiſſe dicto modo conformari a Deo beſtias, ita ajo ego, potuiſſe ab eodem indi beſtiis animam cognitionis capacem. Tota ergo quæſtio huc recidit: quidnam Deus reapſe fecerit? Quæ quidem quæſtio *facti* ex ſola rei poſſibilitate decidi utique non poteſt, ſed ſtante hac alia conquirenda ſunt argumenta, e quibus colligi queat, quid reapſe factum a Deo ſit. Porro argumentum, quod tu præter poſſibilitatem pro ſententia tua adducis (quod nimirum Deus fruſtra fuiſſet quidpiam molitus, ſi &c.) prorſus inane eſt. Cum enim Deus in procreandis rebus liberrimus ſit, tot ſane rerum genera condere poteſt, quot voluerit; neque molitur id fruſtra, quod ob notos ſibi fines liberrime molitur. Ex adverſo nos pro anima beſtiarum cognitionis capace opponimus tibi argumentum ab analogia ductum (385): quod magni ſane roboris eſſe agnoſcas, oportet. Certe ſi argumentis ab analogia ductis nihil, aut parum deferendum exiſtimes, ne id quidem apud me unquam evinces, aliquam tibi ineſſe animam. Si enim imprimis externas tuas actiones pro indicio latentis in te animæ adferas: dicam, potuiſſe a Deo machinam tui corporis ita conſtrui, ut omnes, quas experior, actiones tuæ vi ſolius mechanicæ ſtructuræ peragantur: uti tu de beſtiarum mechanica ſtructura loqueris. Si ad intimum animi ſenſum provoces; reponam, me quidem animæ meæ conſcium mihi eſſe, neque ſentire tamen, an tibi quoque ſimilis conſcientia inſit. Delaberis ergo demum ad analogiam, dicesque; ſi quis intimo ſenſu comperiat, externas actiones ſuas ab anima intus latente proficiſci, dubitare non poteſt, alterius quo-

que actiones similes, quem iisdem, quibus ipse, organis instructum videat, intus latenti animæ tribuendas esse. Recte quidem : at si tu argumentum meum ab analogia ductum sine ulla ratione solida respuis, quo jure a me postulas, ut ego tuo pariter ab analogia ducto cedam?

Transmisi *ant.* Actiones enim bestiarum cum legibus vis inertiæ, ad quas substantiarum corporearum motus exigi novimus, haud cohærere, e num. 386. & 387. intelligere licet. Ad prob. *ant.* ajo, miras illas machinas, quæ humana industria constructæ quasdam animalium actiones expressisse feruntur, communibus motuum legibus omnino fuisse adstrictas. Profecto si e. g. Regiomontani aquilæ volanti expansum velum objecisses, non dubito futurum fuisse, ut illa in istud impingat : si Dædali venus ad crepidinem fossæ adducta fuisset, ut ibi suas motiones peragat, facile in fossam ruisset præceps. Aliter sentiendum esse de bestiis, e num. nunc cit. patet.

396. *Ob. cont. 2dam Propos. 1mo.* Bestiis tribuitur facultas cognoscendi ; ergo iisdem etiam intellectus, & ratio tribuatur, oportet. *Prob. cons.* Ideo primum ; quia bestiarum actiones multæ similes sunt iis actionibus nostris, quas a cognoscendi facultate pendere, sensu intimo novimus : atqui multæ earundem actiones similes quoque sunt iis actionibus nostris, quas ab intellectu, rationeque pendere, sensu intimo novimus; ergo.

℟. *C. ant. N. cons.* Ad prob. *D. maj.* Ideo primum duntaxat, quia &c. *N. maj.* ideo præterea, quia vis analogiæ quoad primam hanc actionum classem positiva ratione non eliditur, immo insuper solide probatur, actiones bestiarum a machina pure corporea, communibus vis inertiæ legibus subjecta, haud posse provenire *C. maj. D.* etiam *min.* Atqui multæ earundem &c. positiva tamen ratio evincit, analogiam quoad alteram hanc actionum classem robore carere *C. min.* secus *N. min. N. cons.* Adversarii nulla ratione positiva possunt elidere vim argumenti ab analogia ducti, quo cognoscendi facultatem in bestiis agnoscendam esse n. 385. probavimus: eo ipso autem

autem argumento illi deferendum est plurimum; quemadmodum in omni vita humana argumentis ab analogia ductis, quorum vim ratio positiva non enervat, plurimum tribuere solemus. Ex adverso nullum esse robur analogiæ quoad vim intelligendi, ac ratiocinandi bestiis attribuendam, positiva ratione ostendimus n. 388. Deinde pro bestiarum cognoscendi facultate præter analogiam alia quoque argumenta attulimus n. 386. & 387. e quibus patet sane, actiones bestiarum a machina pure corporea, communibus vis inertiæ legibus subjecta, haud posse provenire.

Urgeb. 1. Si quæ esset ratio positiva, quæ evincat bestias carere intellectu, & ratione, ac proinde quæ vim analogiæ quoad alteram illam actionum classem enervet; essent hæ: 1) quia si bestiæ intellectu, ac ratione pollerent, non esset ratio, cur vocabulis, aut saltem aliis signis arbitrariis intimos suos sensus explicare non possent; 2) quia saltem eæ bestiæ quæ inter homines constanter versantur, ut canes, vocabulorum, quibus utimur, significationem tandem assequerentur; 3) denique quia si quæ ratio inesset bestiis, ea sensim magis ac magis perficeretur, ejusque ope jam aliquæ novæ artes ab ipsis excogitatæ fuissent: atqui rationes hæ vim dictæ analogiæ non elidunt; ergo. *Prob. min.* 1) Bestiis desunt organa ad loquendum necessaria: quod autem variis signis intimos suos sensus pandant, dubitare non possumus; nam e. g. gallina certo sono convocat pullos; canis alio latratu prodit ferociam, alio lætitiam &c. 2) Pariter dubitari non potest, bestias e. g. canes significationem humanorum vocabulorum assequi; nam & nomina sua optime norunt, & heris ipsos alloquentibus obtemperare solent. 3) Denique artes quoque suas perficiunt bestiæ. Nam e. g. canis venaticus longiore usu perficitur in arte sua, majorique dexteritate circumvenit leporem successu temporis, quam primis hujus exercitii sui annis. Ergo.

R. *C. maj. N. min.* Ad prob. ajo: Sunt bestiæ: quæ aptissima habeant ad loquendum organa, & longa exercitatione eo adducantur etiam, ut plura vo-

cabula articulate promere norint ; quin tamen ullo signo prodant , distinctam se habere notionem earum rerum , quarum nomina pronunciare solent. Unde etiam , si quis non intelligat ea, quæ de memoria recitat , vulgo cum Psittaco comparari solet. Porro signa illa , quibus animalia internos affectus suos prodere solent , naturalia sunt , non mere arbitraria ; ut vel inde patet , quod singula ejusdem speciei animalia in ejusmodi signis, e. g. gallinæ in convocandis pullis , conveniant, tametsi in diversis , maximeque dissitis regionibus absque ulla communicatione mutua degant. Denique possunt (ut expendenti facile patebit) omnes illæ bestiarum actiones per instinctum naturæ, & casuum similium expectationem (391. & 392.) explicari, ex quibus inferre nonnulli conantur , eas inter se vere , ac proprie sermocinari. 2) Pariter potest exspectationi casuum similium absque ullis intellectionibus adscribi , quod e. g. canis audito suo nomine accurrat , hero suo obtemperet ; uti etiam 3) ea artis perfectio , quam e. g. in cane venatico post longum ipsius exercitium observamus.

Urgeb. 2. Ex plurimis bestiarum actionibus colligere licet , eas vere ratiocinari : ergo positiva ratio potius evincit, bestias intellectu, & ratione gaudere. *Prob. ant.* adducendo quasdam bestiarum actiones. 1) Si canis venaticus feram persequens ad trivium deveniat ; ubi olfactu deprehenderit , per neutram e duabus viis iviſſe feram , tertiam viam ne indagat quidem , sed per eam illico fertur ; ac proinde sic videtur ratiocinari : *aut hac , aut istac , aut illac transiit fera ; non autem hac , neque istac , ergo illac.* 2) „ Thraces etiamnum (inquit „ Plutarchus *de industria animalium*) flumen glaciatum „ transituri , non aliunde , quam a vulpe documentum „ capiunt prius. Leniter hæc super glaciem incedens , „ auriculam admovet : ac si strepitum subterlabentis a„ quæ captando assequi potest , non satis alte , sed te„ nuiter , & invalide fixam colligens , sistit gradum ; „ ac nisi quid vehementer urget , nusquam promovet „ pedem ; strepitum vero postquam audire nullum pot„ est , sumptis animis trajicit. " &c.

By.

y. N. ant. Ad prob. ajo, has quoque bestiarum actiones partim per instinctum naturæ, partim per expectationem casuum similium absque ulla genuina ipsarum ratiocinatione sat apte posse hoc, aut simili modo explicari: Imprimis canis venaticus cupiditate reperiendæ feræ æstuans, ipsius naturæ admonitione, seu *instinctu* ad exploranda olfactu ejus vestigia incitatur: meminit vero se alias, dum feram persequendo ad trivium devenisset, duasque vias frustra olfactu explorasset, in tertia feræ vestigia deprehendisse; quem eventum dum singendi vis moderno casui adnectit, enascitur in cane appetitio, qua is ad tertiam illam viam tenendam determinatur. Profecto posita canis illius ratiocinatio, ut expendenti patet, *supponeret* rudem aliquam hujus generalis veritatis notitiam: *quandocunque per unam ex tribus viis transit fera, si constet eandem per duas quasdam earum non ivisse, inferre licet, tertiam tenuisse viam*: quoniam vero hæc veritas principio contradictionis innititur, hujus quoque aliqua cognitio in cane illo inesse debuisset. Quæ tamen quis sustineat? Quod vero ad vulpem attinet: ex eo, quod hæc leniter per glaciem incedens auriculam admoveat, minime consequitur, id eam ratiocinando agere, nimirum explorandi gratia, sitne firma glacies, an non: potest enim hujus rei non alia esse causa, quam quod auditu acutissimo pollens vel eminus percipiat aquæ motum, aut alium sonitum, hacque occasione ad applicandam glaciei aurem determinetur. Sic nos quoque ad sonitum subito enatum sæpe solius naturæ admonitione aures arrigimus, inque partem illam convertimus, ex qua impressio facta videtur. At, inquis, tametsi nullum audiat aquæ susurrum, aures tamen ad glaciem applicat, non transitura, si defluentis aquæ susurrum admotis auribus perceperit. Ita tu quidem interpretaris; at ego ajo, etiam tum, cum eminus nullum perciperet vulpes aquæ susurrum, posse ipsam determinari, ut aurem glaciei admoveat, quin ullo ratiocinio habeat opus; si nempe recordetur susurri in hujusmodi rerum adjunctis alias observati: tum posse terreri, si admotis auribus potentio-

rem susurrum percipiat. Quid, quod hujusmodi historiolæ miris sæpe rerum adjunctis augeri soleant.

397. *Obj. 2do.* Si dicamus, bestias carere quidem *perfecta* ratione, nempe vi cujus eæ principia generalia deducant, ratiocinationes difficiliores nectant, sed tamen pollere quidam *imperfectiore* ratione, vi cujus singularium objectorum simplices, magisque obvias relationes pervideant, & ex singularibus ideis quasdam faciliores conclusiones deducant; facile intelligitur, cur bestiæ non æque, ac muti homines, excogitent arbitraria signa, quibus intimos suos sensus pandant; cur novas artes non excogitent &c, & simul eæ ipsarum actiones, quæ nunc *in Urg.* 2. objectæ sunt, magis congrue explicabuntur, quam si omnis ratio ipsis penitus adimatur: ergo dicendum est, bestias saltem imperfectiore quadam ratione gaudere. *Confirm.* Ipsa casuum similium exspectatio sane continet in se imperfectum id genus ratiocinium; quæ sit conclusionis ex singularibus ideis deductio, ergo.

R. *N. ant.* & ajo: *Ratiocinari* est ex notis quibusdam veritatibus alias, quæ cum illis connexæ sunt, eruere, ac deducere; videlicet ob perspectam earundem connexionem: jam vero ex nullis sane veritatibus potest alia quæcunque veritas deduci ob connexionem absque omni veritatum generalium notitia, uti superius *in resp. ad Urg.* 2. in particulari casu canis ad trivium devenientis ostensum est: quodsi ergo bestiæ vero quopiam sensu conclusiones formarent ex quibusdam veritatibus; omni veritatum generalium, & abstractarum notitia destitutæ nequaquam essent. Eo ipso autem non esset sane ratio, cur non excogitent tandem aliqua signa arbitraria, quibus internas suas cogitationes ita nobis manifestent, ut de earum intellectu, & ratione nullum superfit dubium; cur saltem eæ bestiæ, quæ inter homines constanter versantur, ut canes, vocabulorum, quibus utimur, significationem non assequantur ita, ut iis auditis ea rationis suæ specimina dent, quæ per solam similium casuum exspectationem a phantasia profectam explica-

cari nequeant; cur artes ſuas ſucceſſu temporis non perficiant, neque novas unquam excogitent &c. Recole verba Carteſii, n. 386 relata. Et ſane, ſi ex actionibus beſtiarum ulla in iis probaretur facultas vere, ac proprie ratiocinandi; probaretur in plurimis non tantum imperfecta quædam, ſed omnino eximia: aliqua enim opera complurium beſtiarum ſunt ejusmodi, ut ſi ab homine fierent, eximiam in eo arguerent facultatem ratiocinandi. e. g. „ Apes ſi favos ſuos „ cum reflexione conſtruerent (verba ſunt Boehmii), „ integram L. 5. Euclidis notitiam animo compre„ henſam tenerent. "

Ad Confirm. D. ant. Ipſa caſuum ſimilium exſpectatio continet in ſe imperfectum ratiocinium, quod vere ratiocinium ſit, ita ut generica ratiocinii notio (262. *cor.* 2.) ei reapſe conveniat *N. ant.* ita ut effectus duntaxat ipſius ſit ſimilis effectui veri ratiocinii, vocabulumque *ratiocinii* noſtris ratiociniis & exſpectationi ſimilium caſuum in beſtiis reapſe *æquivoce* duntaxat, non *univoce* (*Log.* 38) conveniat *C. ant.* & *N. conſ.* Verum ratiocinium absque omni veritatum generalium notitia profecto fieri nequit, uti ſuperius dictum eſt: exſpectatio vero ſimilium caſuum ope ſolius inferioris cognoſcendi facultatis peragi poteſt (392).

398. *Obj. contra 3tiam Propoſ.* Si animæ beſtiarum eſſent incorporeæ; eſſent ſubſtantiæ ſimplices, ac proinde in partes diſcerpi non poſſent: atqui poſſunt; ergo. *Prob. min.* Serpentes, viperæ, lumbrici, ſi in duas ſecentur partes, ambæ non moventur ſolum, verum etiam, ſi e. g. acu pungantur, ſe ſe contrahunt, quaſi dolorem ſentirent. Item polypi dulcis aquæ in plures partes ſecti, teſte Trembleyo, in totidem novos polypos abeunt. Denique ſcarabæus etiam ablato capite diutiſſime vivit: ſed ex his manifeſte conſequitur. animas beſtiarum in plures partes diſcerpi poſſe; ergo.

℟. *C. maj. N. min.* Ad prob. *C. maj. N. min.* Imprimis omnis ille motus, qui in recidis ſerpentum, viperarum, & lumbricorum partibus obſervatur, poteſt adſcribi fluido cuidam tenuiſſimo per nervos ad-

huc

huc commeanti, prioresque commotiones diutius conservanti; ipse sanguis quoque putrescens ad id conferre aliquid potest: ac proinde minime dicendum est, animas earum bestiolarum in totidem partes, in quot corpus, discerpi. Sed neque sensus doloris potest inferri e subita contractione, dum compunguntur. Nam hæc quoque contractio ab ipsa partium illarum conformatione, fluidoque intus aliquamdiu perdurante, ac commeante proficisci potest. Ista verisimilia redduntur etiam observationibus Cl. Nicol. Weis Med. Profess. Altorfii. „ Sæpius expertus sum, „ inquit ille *Dissert. edita an.* 1752. corda æque, ac „ frusta musculorum, certa cum encheiresi ex cani„ bus modo strangulatis abscissa, magis, vel minus „ convelli, prout plus, aut minus afflatu aeris, pun„ ctura acus, vel sale, aut spiritu aspersо afficiebantur.“ Quos quidem motus nemo parti animæ, quæ in his partibus remanserit, attribuet. Quod ad polypos attinet: plerique censent per polypi corpus dispersa esse plurima ovula, quæ accedente calore in novos polypos excrescant, ita ut tunc primum nova cuilibet condatur anima, dum jam matura redduntur organa ad præcipuas vitæ functiones paragendas. Argumento est ipsa naturalis propagatio polyporum: gigni enim solent e materno corpore ad eum fere modum, quo germina ex arboribus producuntur; ita ut posteriore sui parte matri aliquot dies quodammodo infixi sint. De scarabæo dicendum videtur, ejus commune sensorium, ac proinde etiam animæ sedem, non in capite, sed in vicina quapiam corporis parte esse constitutam; ac proinde avulso corpore non discerpi animam, cujus pars una capiti, altera reliquo corpori adhæreat; verum totam eam in majore corporis divisi parte perdurare, dum organa, quæ ad exercendas vitæ functiones necessaria sint, penitus destruantur.

399. Pro reliquis Object. solvendis nota I. Ex eo, quod bestiæ anima sit ens simplex, simulque inferiore cognoscendi facultate prædita, non sequitur, eandem esse immortalem. Nam ad immortalitatem naturalem requiritur, ut ens nec a creatis caussis possit

sit destrui, aut vita exui, nec etiam a Deo ut naturæ autore, ac proinde requiritur etiam Autoris naturæ lex de entis illius existentia & vita in perpetuum conservanda; qualem extare legem pro anima humana, ex ejusdem proprietatibus ostendimus n. 337. Jam vero quis ex eo, quod bestiæ anima sit substantia simplex, *inferiore* cognoscendi facultate prædita, inferat, ab Autore naturæ latam esse legem de ejusdem vita in omnem æternitatem conservanda? Immo cum animæ bestiarum ob defectum intellectus, & rationis nec actuum moraliter bonorum, aut malorum, nec præmii, aut pœnæ capaces sint; de his contrarium potius censere possumus, nimirum eas hoc duntaxat fine esse creatas, ut corpora rite orgonizata informent, ac proinde his destructis fine existendi destituantur, sicque ab Autore naturæ juxta universalem quandam ab eodem statutam legem annihilentur, quemadmodum juxta aliam naturæ legem, rite organizato corpore creatæ fuerunt. Ceterum „ non „ interest scire, inquit Antonius Genuensis, quid „ contingat his substantiis, postquam ab unione alia„ rum discessere: constet id Autori suo, ut perfecte „ pronuntiat Augustinus Calmetus. Ad rerum, ut „ alias dixi, extremos fines humana mens non per„ tingit. " Sufficiat nobis, e proprietatibus animæ humanæ rite deduci naturalem immortalitatem, non item e proprietatibus animæ bestiæ; ut adeo neque ex immortalitate animæ humanæ liceat inferre immortalitatem animæ bestiæ, neque e mortalitate hujus mortalitatem illius.

400. II. Canis nequaquam discernit panem a lapide ita, ut *intelligat*, quid panis, quidve lapis sit: quippe nequit intelligi, hoc objectum esse e. g. panem, nisi intelligatur generatim, quid sit esse panem, ac proinde, nisi prius abstracta notio *panis* in mente efformetur; cujusmodi facultatem cani attribuere non possumus. Tota igitur distinctio, quam canis panem inter & lapidem facit, in eo fere sita est, quod panis eas faciat in ipsius sensus impressiones, quas grata sensatio consequatur, quibusve excitetur memoria gratæ sensationis jam prius pane comesto habitæ: quo

fa-

facto excitatur in cane appetitio panis præsentis, isque ad eum arripiendum determinatur. Lapis ex adverso idem non præstat, vel potius refricat memoriam doloris, quem forte canis lapide ictus olim senserit.

401. III. Tametsi actionum, organorumque cum humanis similitudo non deprehendatur æque in omnibus bestiis, cumprimis in iis, quæ vocantur *imperfectæ* (54. *Schol.*), ut sunt insecta varia; jure tamen aimus, omnibus omnino bestiis inesse animam aliqua cognoscendi facultate præditam. Nam primo argumentamur ab hominibus ad bestias, nobis quoad actiones, organorumque numerum, & perfectionem maxime similes: ab his deinde ad alias, quæ illis magis, nobis minus similes sunt, & sic porro.

402. IV. Ex eo, quod bestiæ doloribus absque demerito suo subjectæ sint, & hominum usibus destinatæ, prorsus nulla in Divinam bonitatem imperfectio redundare potest. Nam imprimis bestiæ sunt natura sua obnoxiæ doloribus: non est autem inconveniens, si Deus producat ens quodcunque, illudque modo naturæ ipsius conveniente conservet. Deinde bestiarum dolores compensantur voluptatibus, quibus illæ pariter absque omni suo merito perfruuntur. Porro Deus absolutus omnium creaturarum Dominus est: cur ergo nequeat bestias usui nostro destinare, ut nobis tanquam nobilioribus creaturis singularem benevolentiam exhibeat? Si non pugnat cum naturali justitia, ut homo hominis servus sit, cur deberet justitiæ Divinæ adversari, ut bestiæ hominum usibus destinentur?

403. V. Dicuntur reperti jam fuisse homines aliqui inter feras educati, qui postquam capti, hominumque convictu mansuefacti sermonem humanum tandem addidicerunt, fassi sint, se prorsus non meminisse eorum, quæ olim belluinam vitam degentes viderant, fecerantque. Quodsi ita se habet; ejus ratio inde videtur repetenda, quod ejusmodi homines inter bestias destituti fuerint præcipuo illo memoriæ acquirendæ, conservandæque remedio, quod vocabulorum usus per signa singulis idearum notis respondentia sup-

suppeditare solet (*Log.* 39); unde factum fuerit, ut exiguam habuerint factorum suorum memoriam, quamdiu inter feras versati sunt; quæ quidem memoria magis adhuc obliterata, penitusque deleta fuerit, postquam homines illi usu loquelæ vividas rerum ideas acquisiverunt, quibus priores illæ debiles quodammodo obrutæ, sepultæque fuerint.

DISSERATIO QUARTA.

COMPLECTENS THEOLOGIAM NATURALEM.

CAPUT PRIMUM.

De Dei existentia, & quibusdam attributis.

§. I.

Demonstratur existentia Dei.

404. Nomine *Dei* præstantissimum quoddam ens venit, quo nihil melius possit excogitari. „ Hoc omnes Deum consentiunt esse, inquit D. Au„ gust. *Doct. Christ. c.* 6. quod ceteris rebus antepo„ nunt.“ Item: „ Omnes latinæ linguæ gnaros, „ cum aures eorum sonus iste (*Deus*) tetigerit, mo„ vet ad cogitandum excellentissimam quandam, im„ mortalemque naturam.“ Hinc nomine *Dei* jure designamus quoddam ens, ab hac rerum universitate diversum, absoluta necessitate existens. Nam, ut ex iis intelligere licet, quæ *Diss.* 1. *c.* 8. §. 2. dicta sunt, nonnisi hujusmodi enti convenire possunt præ-

præstantissima illa prædicata, quæ Deo attribui solent.

405. Qui Dei existentiam non agnoscunt, *Athei* nominantur. Alii sunt negativi, positivi alii. *Negativi* dicuntur, qui Deum exstare ignorant: *positivi* autem, qui negant existentiam Dei, aut saltem in dubium revocant. E recentioribus positivis Atheis noti sunt, Lucilius quidam, origine Italus, qui an. 1619. Tolosæ exustus est; Machiavellus, ex assecla Calvini factus atheus, eodem supplicio Parisiis affectus &c. Contra hos ergo, & alios id genus pessimæ farinæ homines invictis argumentis existentiam Dei demonstrabimus.

406. *Argumentum I.* Singula entia, quæ hoc aspectabili mundo continentur, contingenter existunt: nam quodcunque eorum speciatim contempleris, illud variis mutationibus obnoxium esse, multisque perfectionibus carere deprehendes; cum tamen ens absoluta necessitate existens debeat esse immutabile, omnibusque possibilibus perfectionibus præditum (86. 85). Assumamus ex iis quodpiam individuum, e. g. animam tuam, vocemusque A. Contingens istud ens A sufficientem existentiæ suæ rationem in essentia sua continere non potest (83. *cor.* 1.): igitur exstare debet aliud quodpiam ens B, in quo entis A sufficiens existendi ratio contineatur. Jam ens istud B Deum esse oportere, sic ostendo. Ens istud B neque potest esse quodpiam ens contingens individuum, neque potest esse aliqua collectio entium contingentium; ergo est ens a rerum contingentium universitate diversum, absoluta necessitate existens, ac proinde Deus (404). *Ant.* 1. *memo. Prob.* Si B ponatur esse quoddam individuum contingens, sufficientem existentiæ suæ rationem non in se ipso, sed in alio quopiam ente C. habebit (83. *cor.* 1.); hinc idem B non existet, nisi existente C; ac proinde neque A existet, nisi existente eodem C: ergo contra hypothesim assumptam B non continet sufficientem existendi rationem entis A, quod absurdum est.

Prob.

Prob. alterum ejusdem ant. memb. Nam etiamsi infinita esse ponatur collectio entium contingentium, ea tamen, non minus ac singula ejus individua, manet contingens, uti n. 88. ostensum est: ergo sufficiens ipsius existendi ratio in alio quopiam ente C extra totam illam collectionem posito contineri debet (83. *cor.* 1.). Hinc rursus sic argumentari licet: B non existet, nisi existente C; ergo neque A existet, nisi existente eodem C: ac proinde contra hypothesim assumptam B non continet sufficientem existendi rationem entis A, quod rursus absurdum est.

Schol. Ea, quæ contra hanc argumentandi rationem temere objiciunt Athei, jam *Diss.* 1. *c.* 8. §. 2. diluimus.

407. *Argumentum II.* Nemo est, cui serio persuasum esse possit, ex atomorum per inane volitantium fortuita concursione quoddam e. g. magnificum palatium, ad omnes omnino Architectonicæ leges conformatum, aut librum meris elegantissimis versibus heroicis constantem, simulque omni eruditionum genere plenissimum unquam coaluisse, aut coalituruum: ergo multo minus potest ineptire quis usque adeo, ut mundum hunc, in quo tantam rerum varietatem, ad suos fines aptissime dispositarum, tam concinnos, statisque legibus accuratione summa adstrictos cælestium globorum motus &c. contuetur, absque omni artifice fortuita atomorum consociatione temere conflatum esse opinetur. Atqui summus ille artifex, cujus efficacitate hæc tam elegans, ordinataque rerum universitas coaluit, Deus est. Patet istud tum e communi omnium populorum consensu, qui nomine *Dei* Conditorem hujus mundi, ac providum Gubernatorem intelligunt; tum inde etiam, quod facile quisque assequatur, mirabilem hanc mundi machinam, tamque diversa entium genera, ad suos fines aptissime ordinata, summi cujusdam artificis, infinita efficacitate, intelligentiaque præditi opus esse oportere. Igitur in extremam dementiam prolapsus sit, oportet, qui Dei existentiam inficietur. Unde D. Bonaventura *Itin. ment. c.* 1. „ Qui

„ tantis, inquit, rerum creatarum splendoribus non „ illustratur, cæcus est; qui tantis clamoribus non „ evigilat, surdus est; qui ex tantis indiciis *Pri-* „ *mum Principium* non advertit, stultus est. " *a)*

408. Neque dicas, inter *Deum*, & *casum* dari medium, scilicet *naturam*, ac proinde ex eo, quod mundus hic aspectabilis casu & fortuito non coaluerit, minime sequi, eundem a Deo esse conditum, sed potuisse necessariis *naturæ* legibus effici. Nam R. id, quod obscuro *naturæ* vocabulo designant hoc loco Athei, vel est ens contingens, vel necessarium? Si primum; in eo sufficiens existentiæ mundi ratio contineri prorsus non potest (406): sin alterum; id oportet esse æternum (84), omnibus possibilibus perfectionibus absque ullis limitibus præditum (85), immutabile (86), unicum (89); adeoque ab ipso Deo diversum esse non potest.

409. *Argumentum III.* Teste Tullio L. 1. *de Leg.* c. 8. „ Nulla gens est, neque tam immansueta, ne- „ que tam fera, quæ non, etiamsi ignoret, qualem „ habere Deum deceat, tamen habendum sciat. " Item *L.* 1. *Quæst. Tusc. c.* 13. „ Omnes esse vim, „ & naturam Divinam arbitrantur: nec vero id col- „ locutio hominum, aut consensus efficit; non in- „ stitutis opinio est confirmata, non legibus. Omni „ autem in re consensio omnium gentium, lex na- „ turæ

---

a) Cleanthes quoque apud Ciceronem *L.* 2. *de Nat. Deor. c.* 5. earum caussarum, ob quas in animis hominum informata sit notio Dei, vel maximam esse dixit „ æquabilitatem motus, „ conversionem cæli; solis, lunæ, siderumque omnium distinc- „ tionem, utilitatem, pulchritudinem, ordinem: quarum re- „ rum aspectus ipse satis indicaret, non esse ea fortuita. Ut „ si quis in domum aliquam, aut in gymnasium, aut in forum „ venerit; cum videat omnium rerum rationem, modum, di- „ sciplinam, non possit ea sine caussa fieri judicare, sed esse „ aliquem intelligat, qui præsit, & cui pareatur: multo ma- „ gis in tantis motionibus, tantisve vicissitudinibus, tam mul- „ tarum rerum, atque tantarum ordinibus, in quibus nihil un- „ quam immensa, & infinita vetustas mentita sit, statuat ne- „ cesse est, ab aliqua mente tantos naturæ motus gubernari. "

„ turæ putanda est. " Plotinus *L.* 5. *Ennead.* 6. *c.* 1. „ Omnes naturali quodam instinctu clamant, in „ uno quoque nostrum Deum esse. " Denique ut alios præteream, Maximus Tyrius *Diss.* 1. „ In hac, „ inquit, tanta pugna, & opinionum varietate in eo „ leges, & opiniones ubique terrarum convenire vi- „ debis, Deum esse unum Regem omnium, & Pa- „ trem. " Igitur rationis vis hominibus naturaliter insita, quæ *communis sensus* nomine venire solet, estque certum veri criterium, aperte docet, aliquem Deum exstare oportere.

410. *Dices* 1*mo*. Feruntur exstitisse aliquæ nationes barbaræ, immo etiamnum existere, quæ nullum Deum colerent; ergo dici non potest, judicium illud, quod de existentia Dei habemus, ab ipsa vi hominibus naturaliter insita proficisci. *Confirm.* 1*mo*. Nonnulli eorum, qui Athei fuisse dicuntur, acerrimo ingenio erant; immo non desunt, qui Platonem ipsum, & Aristotelem Atheis adnumerent; atqui credibile non est, futurum fuisse, ut egregiæ perspicacitatis viri Numinis existentiam inficientur, si hanc ipsa rationis vis, naturaliter nobis insita doceret; ergo. *Confirm.* 2*do*. Opinio Dei potuit ingenerari hominibus aut ab astutis Logislatoribus, qui populos hac ratione facilius in obsequio continendos existimarent; aut ex timore phænomenorum aeris, secundum illud Poetæ: *Primus in orbe Deos fecit timor, arduâ cælo fulmina quum caderent*; ergo.

R. Etiamsi exstitissent reapse, aut etiamnum existerent barbari quidam populi, qui nullum Deum colerent; inde non plus inferri posset, quam quod ii nefandis cupiditatibus suis obsequi, adeoque bestiarum magis, quam hominum more vivere, accedente præsertim prava majorum institutione, quam rationem, quæ scelerum vindicem Deum exstare doceret, sequi maluerint. Recole *Log.* num. 171. Ceterum nullo potest argumento satis ostendi, aut existere, aut exstitisse unquam id genus populos. Nam imprimis Historici, qui ejusmodi nationum meminerunt, plerumque iis vocabulis utuntur, quæ tunc solent usurpari, dum incerta narrantur; ut: *fama est*, *fertur*, *narra-*

tur. Deinde Scriptores Græci, & Romani quaspiam Gentes idcirco traduxerunt tanquam omnis Divinitatis ignaras & hostes, quod ipsorum deos, præter quos tamen ipsi nullum aliud esse Numen credebant, non colerent. Denique Mercatoribus, qui se id expertos ajunt, non illico est habenda fides. Hi enim facile poterant in errorem induci propterea, quod forte apud quosdam populos nulla fana publica, dedicataque simulacra observarent: quo quidem ex indicio inferri non potest, ab ejusmodi populis nullum Deum fuisse adoratum. Nempe poterant id illi privatim, aut sub aperto cælo sine ullo apparatu, strepituve præstare, quin a Viatoribus observentur: profecto similibus de caussis primi quoque Christiani pro Atheis habiti sunt.

Ad Confirm. 1. Ajo, perspicaces illos Atheos optare potius, ne ullus sit Deus, qui justas de nefandis ipsorum sceleribus pœnas sumat, quam ejusdem ignoratione laborare. Profecto in subitis casibus, in exitu vitæ, velut immemores affectatæ ignorantiæ suæ, oculos in cælum levant, trepidant, scelerumque conscientia misere divexantur. „ Mentiuntur, „ inquit Seneca *Epist. ad Nepotian.* qui dicunt, se „ non sentire Deum: nam etsi tibi affirment interdiu, „ noctu tamen, & soli dubitant. “ Laertius de Aristotele sic loquitur: „ Deum, inquit, sicut & Plato „ incorporalem definivit, ejusque providentiam ad „ cæleſtia usque pertingere, ipsum vero esse immobi„ lem. “ Unde patet, Platonem, & Aristotelem in numerum Atheorum injuria referri. Quod forte nonnunquam minus caute de Deo locuti sint, mirandum non est: veræ fidei lumine illustrati non erant. Porro Clemens Alexandrinus observat, nonnullos Philosophos idcirco fuisse Atheis adnumeratos, quod aliquos popularium suorum Deos minus colerent; utut ceteroquin de Numinis existentia prorsus non dubitarent.

Ad Confirm. 2. 3. Religio, ac proinde etiam notitia Dei longe antiquior est apud homines imperio civili, humanisque Legislatoribus; quemadmodum ex historiis patet. Unde Simplicius in *C.* 28. *Epicteti:*

ti: „ Omnes, inquit, homines tam Barbari, quam „ Græci, tum infinito ſuperiori tempore, tum nunc, „ quamvis aliis rationibus, Deum eſſe cenſent. “ Deinde ſi reapſe homines viſis naturæ phænomenis manu quaſi deducti ſunt ad agnitionem Nnminis; id nobis minime adverſatur. Cum enim ne Dei quidem ideam velimus nobis eſſe *innatam*; dum aimus, ipſam rationis vim naturaliter nobis inſitam eſſe teſtem exſtantis Numinis, ſenſus eſt: ita nos eſſe natura comparatos, ut inſita nobis rationis vi utendo, ex ipſo rerum creatarum aſpectu in notitiam Dei facillime poſſimus devenire, immo non devenire nequeamus. Ceterum pro arbitratu ſuo, & prorſus temere loquitur, qui ait, primam agniti a mortalibus Numinis occaſionem fuiſſe fulmina, quæ in terras decide-rent.

411. *Dices 2do.* Olim univerſus pene orbis plures eſſe Deos arbitrabatur: ſi ergo communis hominum ſenſus evincit exiſtentiam Dei, multitudinem quoque Deorum evincat, eſt neceſſe; atqui iſtud admitti nequit, ergo neque illud.

R. Opinionem de multitudine Deorum non eſſe profectam a recto rationis uſu, manifeſtum eſt. Nam imprimis ante confuſionem Babylonicam penitus ignota fuit idololatria, Quod autem deinde rudior plebs ſuperſtitionibus diu firmiter adhæſerit, objectioni poſitæ nullum pondus addit. Nam etiam tum ſapientiores unicum eſſe mundi Gubernatorem ſemper agnoverunt. Orpheus, ut refert Clemens Alexandrinus *L. 5. Stromat.* ſic canit: *Unicus eſt per ſe exiſtens, qui cuncta creavit.* Maximus gentilis philoſophus *in epiſt. ad D. Auguſtinum*, quæ in edit. vet. eſt 43. „ Equidem, inquit, unum eſſe Deum ſummum, ſive unicum, quis tam demens, tam mente captus neget eſſe certiſſimum? hujus nos virtutes per mundanum opus diffuſas multis vocabulis invocamus. “ Oroſius quoque teſtatur *L. 6. Hiſt. c.* 1. Gentiles vi argumentorum, quibus deorum multitudo impugnabatur, convictos declaraſſe unanimiter: „ ſe non plures Deos ſequi, ſed ſub uno Deo „ magno plures miniſtros venerari. “ Denique ipſe

D. Augusst. *L.* 4. *de Civ. Dei c.* 11. ait, Philosophos fere omnes de *unitate Dei* recte sensisse, quamvis plures Deos ut virtutes, vel partes unius Dei colerent, aut humano respectu victi, veritatem palam profiteri non auderent. Ut autem rudior plebs pro multitudine Deorum ex animo staret, evenire poterat; tum quod illa ratiocinationum ambagibus, quibus evincere solemus, unicum duntaxat esse Deum, non assueta, potissimum auctoritate humana, consuetudineque duceretur; tum quod nequiret satis discernere Deum a qualibet superiore causa, virtute &c. Contra, ut quis agnoscere possit, aliquem Deum existare oportere; nonnisi ea rationis vi opus habet, qua nullus, qui quidem mentis compos sit, caret. Unde Tullius quoque *L.* 1. *Quæst. Tusc. c.* 13. „ Multi, inquit, de diis prava sentiunt; id enim vitioso „ more effici solet: omnes tamen esse vim, & naturam Divinam arbitrantur. "

§. II.

De quibusdam Dei attributis.

412. Dei essentiam in ejusdem absoluta existendi necessitate collocari posse, inde patet, quod ea necessitas reliquarum omnium Dei proprietatum, uti mox videbimus, veluti radix sit, ac fundamentum. Porro eas Dei proprietates, quæ ex ejus essentia necessario profluunt, ejusdem *attributa* vocamus. Horum alia dicuntur positiva, negativa alia. *Positiva* sunt, quæ sine ulla negatione concipimus; ut sunt, sanctitas, bonitas &c. *Negativa* nuncupantur, quæ tametsi nullam significent in Deo negationem, a nobis tamen ob intelligentiæ nostræ imbecillitatem ope negantium idearum concipiuntur; e. g. infinitas, immensitas.

413. *Propositio I.* Deus est ens a se. Deus enim absoluta necessitate existit (404); ergo sufficientem existendi rationem in ipsa essentia sua continet

tinet (83. *cor.* 2.) : eo ipso autem est ens a se (31).

414. *Propositio II.* Deus est æternus, infinitus, immutabilis. Ens enim absolute necessarium imprimis neque initium, neque finem existendi habere potest, ac proinde æternum est (84) : deinde omnes possibiles perfectiones absque ullis limitibus complecti debet (85) ; quod tantundem est, ac esse undequaque infinitum (78) : est denique immutabile (86).

415. Etsi Divinam æternitatem instar temporis, quod initio quidem, ac fine careat, partibus tamen sibi succedentibus constet, ob imbecillitatem mentis nostræ concipiamus; ea tamen reapse nullam partium successionem, nulla dividui temporis momenta habet, sed est prorsus simplex, & individua: unde a Boetio definitur : *interminabilis vitæ tota simul, & perfecta possessio.* Nempe ut D. August. ait *Serm.* 2. *in psalm.* 101. „ Ibi nihil est præteritum, quasi non sit; ni„ hil est futurum, quasi nondum sit ; sed non est ibi, „ nisi *est.* Non est ibi *fuit*, & *erit;* quia & quod „ fuit, jam non est, quod erit, nondum est : sed „ quidquid ibi est, non est, nisi *est.* "

Coroll. 1. Quidquid ergo Deo inerat ex omni æternitate, ineritque in omnem æternitatem, id totum eidem absque ulla successione, mutationeque semper inest.

Coroll. 2. Igitur in Deo nihil præteriti, nihil futuri fingi potest; denominationes *præteriti*, & *futuri* reapse creatis duntaxat rebus inter se comparatis conveniunt. Unde sic Deum alloquitur idem S. August. *In* 11. *Confess. n.* 16. „ Præcedis, inquit, „ omnia præterita celsitudine semper præsentis æter„ nitatis, & superas omnia futura : quia illa futura „ sunt, & cum venerint, præterita; Tu autem idem „ ipse es, & anni tui non deficient. "

Coroll. 3. Hinc & amor ille, quo Deus prosequitur hominem, quamdiu iste amore dignus est, & odium, quo eundem in scelera prolapsum habet, constanter Deo absque ulla vicissitudine inest. Nempe Deus in nos amore, vel odio fertur, quatenus ex

ejus decreto beneficiis, præmiove digni, aut rei pœnæ reddimur : non repugnat vero, ut vi ejusdem individui, æternive decreti ob has actiones nostras certis beneficiis. præmiove digni, ob alias vero pœnæ rei fiamus.

Schol Amor, quo nos in objectum quodpiam ferimur, est quædam animæ nostræ in illud inclinatio; odium contra est quædam declinatio ab eodem. Atque hinc est, quod in nobis amor, & odium ejusdem rei simul consistere non possint. Nempe si & odio & amore prosequeremur quoddam objectum, duæ prorsus oppositæ affectiones in anima nostra simul inesse deberent. Aliter se res habet in Deo, ut coroll. præc. vidimus.

416. *Propositio III.* Deus est unicus. Ens enim absoluta necessitate existens unicum duntaxat est (89).

Schol. Quid ei respondendum sit, qui pro deorum multitudine probanda Gentilium opinionem adduceret; e num. 411. abunde patet.

417. *Propositio IV.* Deus expers materiæ, seu incorporeus est. Deus enim undequaque infinite perfectus est (414): atqui non esset, si aliqua sui parte materiatus esset; materia enim vi cogitandi, liberaque voluntate caret (319).

418. *Propositio V.* Deus est ens simplex. Si enim e pluribus partibus coagmentatus esset; vel quælibet ejus pars esset ens absolute necessarium, vel quælibet contingens, vel denique alia ejus pars esset ens absolute necessarium, alia contingens. Si primum: quælibet id genus pars esset Deus infinite perfectus, cum ex absoluta existendi necessitate omnes possibiles perfectiones deducantur; atque adeo Deus non esset unicus: quod dici nequi (416). Sin alterum: ex mera contingentium partium coagmentatione deberet conflari Deus absoluta necessitate existens; quod omnino repugnat, uti patet ex iis, quæ num. 88. dicta sunt. Si denique tertium: pars illa Dei, quæ contingens esset, posset interire, quin altera pars absolute necessaria intereat (82): ea vero pars, quæ absoluta necessitate existeret, omnino Deus esset (404);

posset ergo superstes manere Deus, tametsi pars ad eum constituendum prorsus requisita interiret, quod absurdum est. *Confirmatur* Propositio eo argumentandi genere, quo animam hominis simplicem esse oportere, num. 322. ostendimus.

Schol. Si vocabulo *spiritus* designes ens incorporeum, vi intelligendi; ac voluntate præditum, Deus omnino spiritus est dicendus. Recole n. 320.

419. Ex his apparet, quam absurda fuerit Anthropomorphitarum opinio, qui Deum corporeum, humanaque figura præditum esse censuerunt. Ipse Tullius *L.* 1. *de natur. Deor. c.* 27. agnoscit, diis humanas formas tribui non posse. „Quis, inquit, tam „cæcus in contemplandis rebus unquam fuit, ut non „videret, species istas hominum collatas in Deos „aut consilio quodam sapientum, quo facilius animos „imperitorum ad eorum cultum a vitæ pravitate „converterent, aut superstitione, ut essent simula„cra, quæ venerantes, Deos ipsos se adire crede„rent? Auxerunt autem hæc eadem poetæ, picto„res, opifices.“ Sunt, qui ad hujusmodi errores defendendos auctoritate sacrorum librorum, qui videantur Deo humana membra tribuere, abutantur: at ii audiant Theodoretum *Quæst.* 20. *in Gen.* „Stolidi, inquit, non animadverterunt, Dominum De„um per homines hominibus loquentem, audien„tium infirmitati sermones accommodare: & quo„niam nos oculis videmus, virtutem ejus, per quam „videt, scriptura vocat oculos: & rursum audien„di facultatem vocat aures, quoniam hisce parti„bus audimus.“

420. Orthodoxæ fidei dogma est, tres esse in Deo Personas, inter se ratione *personalitatis* re ipsa distinctas. Hinc tamen minime consequitur, Deum esse quoddam ens compositum. Compositio enim tunc adest, quum plura entia, seu res natura distinctæ inter se consociantur ad quoddam *totum* efficiendum: Personæ vero Divinæ unam eandemque Divinam naturam habent; ac proinde non sunt tria entia inter se consociata. Sed istud ad sublimiorem Theologiam pertinet.

421. *Propositio VI.* Deus est omnino immensus; ita ut natura sua determinatus sit ad existendum ubique, nec ullis spatiorum limitibus circumscribi possit. Cum enim Deus infinite perfectus sit (414); quidquid e duobus oppositis perfectius est, id eidem attribui debet: perfectius autem est ubique præsentem esse, neque ullis locorum limitibus circumscribi, quam certo cuipiam loco affigi.

422. *Confirm.* Si Deus definito quodam loco contineretur; illic is vel necessario, vel contingenter existeret? Primum dici nequit: quæ enim ratio sufficiens fingi potest, cur Deus potius loco A, quam loco B sit ipsa natura sua affixus? Sin autem dicatur alterum: Deus locum suum mutare potest, ac proinde non est immutabilis, quod absurdum est.

423. Sunt, qui Dei immensitatem in eo sitam esse arbitrentur, quod is non tantum omnibus creatis rebus intime præsens sit, verum etiam ultra hoc universum per imaginaria quædam spatia, quorum num. 153. meminimus, in infinitum porrecta, sine ullis limitibus quoddammodo diffundatur. At imprimis imaginarium spatium profecto nihil aliud est, quam mera possibilitas spatii realis (153. & 160.): qua vero ratione posset Deus re ipsa, & *actu* existere in ejusmodi spatio, quod mere possibile est? Deinde in hac sententia quæpiam Dei perfectio penderet a re quapiam ipsi externa; nimirum immensitas Dei a spatio imaginario sine ullis limitibus protenso: quod sane de Deo dici non potest. Itaque dicendum potius est, Immensitatem Dei esse simplicem & individuam ejusdem perfectionem, ipsi internam, vi cujus determinatus sit ad hoc, ut sibi perpetuo præsentes habeat omnes res creatas, spatiaque realia, quin ullis limitibus circumscribatur: id est, quin possibilis sit tanta rerum creandarum magnitudo, cui toti, si ad existentiam perveniret, Deus intime præsens non esset.

Coroll. 1. In loco existere est obtinere quendam existendi modum *localem* (155): cum ergo id genus mutabiles existendi modi Deo convenire non possint (414); Deus reapse in loco non existit, sed ipse sibi locus est: quemadmodum etiam non existit in tempore,

pore, verum ipse sibi omni successione carens individua æternitas est (415.) Deus ergo *extensus* dici non potest. Unde etiam monet D. August. *Epist.* 57. „ Ne quasi spatiosa magnitudine opinemur Deum „ per cuncta diffundi, sicut aer, aut lux ista dis„ funditur.“

Coroll. 2. Quum ergo legimus in sacris libris: Cælum esse Dei sedem; templum Dei esse animam justi; descendisse Dominum, ut videret civitatem, & turrim &c. hæc & similia sano, infinitæque Dei perfectioni non repugnante sensu sunt accipienda. Nempe 1*mi* sensus est; Deum peculiariter in cælo manifestare gloriam suam, non vero, eum illic duntaxat præsentem esse. Nonne hæc legimus *Ps.* 138. „Quo „ ibo a spiritu tuo, & quo a facie tua fugiam? si „ ascendero ad cælum, tu illic es: si descendero „ in infernum, ades: si sumpsero pennas meas di„ luculo, & habitavero in extremis maris; illuc ma„ nus tua deducet me, & tenebit me dextera tua.“ Altero effato indicatur, quibusdam supernaturalibus gratiis, quas explicare Theologorum est, justorum animas a Spiritu Sancto foveri, quæ negentur iis, qui peccato gravi obstricti sint. Denique quod ad tertium attinet, is loquendi modus imbecillitati nostræ accommodatus est; quemadmodum de membris humanis pariter Deo attribui solitis locuti sumus n. 419. Nimirum, quum dicitur Deus ad quempiam locum advenire, non aliud significatur, quam novum ipsius in ejusmodi loco opus, aut peculiaris suimet manifestatio.

424. Ipsos veteres solius naturalis rationis ductu agnovisse Immensitatem Dei, vel ex illo Virgilii, *Jovis omnia plena*, intelligi potest. Sunt tamen, qui Deo indignum censeant esse, ut is sordibus ipsis quibusque intime præsens sit; ac proinde Immensitatem ejusdem in eo duntaxat esse reponendam, quod in omni loco agere possit, nihilque sit uspiam, quod ejus scientiam effugiat; tametsi reapse non sit ubique præsens. At præsentiam Dei, proprio etiam sensu acceptam nullis locorum terminis posse circumscribi, evincunt argumenta, quæ n. 421. & 422. attullimus.

Par-

Porro res illæ, quas nos fœdas dicimus, nonnisi comparate ad sensus nostros, ideasque tales sunt; secundum se vero nonnisi elementorum certa ratione consociatorum congeries esse possunt. Cur ergo indignum esset Deo, iis intime præsentem esse, si non erat indignum easdem decernere, efficereque? an putas ejusmodi sordes purissimo spiritui adhæresceré posse, si eæ nec lucis radios, qui tamen materiati utique sunt, a se reflexos inficere possunt?

CAPUT SECUNDUM.

De Intellectu, Voluntate, & Omnipotentia Dei.

425. Cum Deus omnes possibiles perfectiones absque ullis limitibus in se complectatur; perfectissimo intellectu, rationeque polleat, est necesse. Quod ipsum vel ex admirabili hujus universi constitutione intelligere licet. Hinc

426. I. Deus cumulatissimam rerum omnium scientiam habeat, oportet; ita ut omnia, quæ sunt, fuerunt, & erunt, immo etiam quæ esse possunt, omnem denique veritatem unico actu distinctissime intelligat, quin ejus ideis quidquam confusionis sit aspersum. Secus enim intellectu, rationeque perfectissima, qua nimirum perfectior excogitari nequeat, præditus nequaquam esset.

427. II. Intellectus Divinus non est mera potentia intelligendi, seu intellectiones eliciendi, sed est essentialis determinatio Naturæ Divinæ ad intelligendum omne id, quod intelligi potest; seu, ut dici amat, est *actus purissimus*. Quod enim nos non simus ipsa natura nostra determinati ad hoc, ut earum rerum, quas scire possumus, intellectio constanter insit in mente nostra, ac proinde quod intellectus noster in mera intellectiones eliciendi potentia consistat; id profecto in nobis magni defectus argumentum est.

428.

428. Vis ratiocinandi, item memoria quidpiam imperfectionis adnexum habent : qui enim ratiocinatur, duas notiones cum tertia comparat, ignotam veritatem hac ratione in lucem protracturus ; qui vero memoria utitur, instaurat ideas, quas jam aliquando habuit: quod utrumque cujusdam sane imbecillitatis in agente signum est. Igitur Deus ratiocinandi vim, & memoriam non *formaliter*, ut ajunt, verum *eminenter* in se complectitur (85. *Schol.*) Atque istud de aliis quoque perfectionum generibus, in quarum notione quidpiam imperfectionis relucet, intelligendum est, ut loco cit. diximus.

429. De voluntate Divina hæc cumprimis notato. I. Cum perfectiones omnes, quæ quidem *puræ* sint (85. *Schol.*), absque ullis limitibus Deo inesse debeant, & a notione voluntatis ii defectus, quibus voluntas creata subjecta est, semoveri possint; palam est, Deo voluntatem, eamque perfectissimam attribuendam esse.

430. II. Voluntas Dei est immutabilis, simulque in iis, quæ extra se agit, liberrima. Ratio *1mi* patet. Secus enim Deus non esset immutabilis. Ratio *2di* est. Si enim Deus insuperabili aliqua necessitate impelleretur ad quidpiam efficiendum; ea necessitas vel proveniret a fato quopiam, vel ab ipsis rebus efficiendis, vel denique ipsa Natura Divina esset necessitatis illius radix. Primum dici nequit. Cum enim solus Deus sit *ens a se*, in cujus efficientia contineatur ratio sufficiens ceterorum entium procreandorum ; profecto ante decretum Voluntatis Divinæ nulla causarum constituta series, nullum fatum cogitari potest. Neque potest dici alterum, Si enim ne nostram quidem voluntatem potest ullum finitum bonum ad se amplectendum insuperabili vi flectere; quanto magis necesse est, ut interminata sit ea bonitas, quæ Divinam voluntatem necessario flectat ? quæ autem res a Deo distincta fingi potest, quæ bonitatem habeat interminatam ? Denique non potest dici tertium. Cum enim Deus omnes possibiles perfectiones absque ullis limitibus in se complectatur; se solo beatissimus est, ut prorsus nullo alio ente egeat:

quo

quo igitur fundamento finges in eo aliquam naturæ necessitatem, qua ad condendas res ineluctabiliter impellatur? Argumento Leibnitzii, e principio rationis sufficientis ducto, nullum inesse pondus, vel e num. 216, & 217. patet.

Coroll. Igitur Deus decreta sua immutare, novaque consilia inire non potest; adeoque omnia, quæ eveniunt, ex omni æternitate unica voluntate constituit. Hinc diversa illa decreta, quæ in Deo concipimus, nonnisi ratione nostra distinguuntur. Horum alia nominamus *positiva*, alia *permissiva*. Illa sunt, quibus Deus bona vult; hæc vero, quibus mala evenire patitur.

431. *Dices* 1mo. Si decreta Divina sunt æterna, & simul immutabilia; frustra vota facimus ad Deum, frustra preces fundimus. Si enim ea, quæ petimus, nobis elargiri decrevit; elargietur, tametsi eum precibus non fatigaverimus: sin autem ex omni æternitate decrevit eadem nobis denegare; nullis precibus nostris flecti poterit, ut æternum decretum suum immutet.

℟. Tametsi Deus ex omni æternitate decreverit, beneficia quædam conferre nobis, alia vero negare; id tamen facit is prælucente sibi cognitione, quam de liberis nostris actionibus futuris habet: ita ut multa, quæ nobis conferre liberrime decrevit, minime decrevisset, nisi preces nostras ad se fundendas prævidisset. Cum ergo Deus non possit prævidere preces nostras, nisi eæ a nobis suo tempore reapse fundantur; facile quisque assequitur, a nobis ad eum preces non in cassum mitti.

432. *Dices* 2do. Summa Dei libertas cum immutabilitate decretorum non videtur posse conciliari. Eorum enim volitio, quæ Deus efficere libere statuit, in ipso contingens est; ergo mutabilis.

℟. Volitio rerum contingenter existentium Deo contingens omnino esse debet: Deus enim eas res efficere non decerneret libere, si non decerneret ita, ut non decernere possit. Eadem nihilominus volitio immutabilis est: illa enim ex omni æternitate inest

Deo,

Deo, neque unquam in omnem æternitatem variari poteſt.

433. *Dices* 3*tio.* In ſacris libris legimus, Deum pœnituiſſe quarundam ſuarum actionum; ergo voluntas Dei mutabilis eſt. R. Sacros libros ejusmodi locis tropica locutione uti, eaque Divinæ voluntatis decreta exprimere, ex quibus ſimiles effectus conſequantur iis effectibus, qui apud nos conſequi ſolent, dum pœnitentia rei cujuspiam tangimur. Nempe ſacri libri frequenter effata ſua ad ideas nobis familiares accommodant. Sic etiam dicitur in ſacris libris Deus quidpiam *deſiderare*; quod ad ejus effectionem apta media conſtituerit: *iraſci* cuipiam; quod eundem ſtatuerit punire: non vero quaſi Deus his, & id genus aliis affectibus, qui profecto in ens infinite perfectum cadere nequeunt, obnoxius eſſet.

434. Omnipotentia eſt illa vis, qua omne id, quod exiſtere aptum eſt, ad exiſtentiam perduci queat. Hujusmodi vim in ente infinite perfecto agnoſcendam eſſe clarum eſt. Hinc quidquid pugnantia in ſe non complectitur, id omne a Deo effici poteſt.

435. Dixi: *quidquid pugnantia in ſe non complectitur.* Nam ſi id, quod pugnantia in ſe continet, ad exiſtentiam perduceretur; exiſteret (17): ergo etiam Deus, illud ad exiſtentiam perducendo, ageret. Cujusmodi actio cum abſurda omnino ſit, enti infinite perfecto convenire poſſe non debet. Itaque prorſus non officit omnipotentiæ Dei, quod nequeat ea efficere, quæ pugnantia in ſe complectuntur. „ Un„ de convenientius dicitur, quod ea (*nimirum quæ „ pugnantia continent*) non poſſunt fieri, quam quod „ Deus non poſſit facere. " S. Thomas *P.* 1. 9. 25. *art.* 3.

Schol. 1. Ex eo tamen, quod nos non aſſequamur, quanam ratione poſſit a Deo quidpiam effici, non illico ſequitur, id pugnantia in ſe continere: nam e. g. quis gloriari audeat, ſe pervidere, quanam ratione mundus hic ex nihilo condi potuerit? Temerarius ergo eſſet, qui hoc; aut ſimili modo ratiocinaretur: nos non concipimus, quomodo poſſit a Deo

hoc

hoc, aut illud effici; dicendum ergo est, id ab eo effici nequaquam posse. Recole n. 21. *Schol.*

Schol. 2. Ipsi veteres solius naturalis rationis ductu agnoverunt, Deum esse debere omnipotentem. „ Non dico, da mihi Christianum, da mihi Judæum, „ inquit D. Augustinus; sed da mihi Paganum, ido- „ lorum cultorem, dæmonnm servum, qui non di- „ cat, Deum esse omnipotentem. Negare Christum „ potest, negare — Omnipotentem Deum non pot- „ est.“ *Serm* 139. *de tempore c.* 2. Unde etiam nomen *Patris omnipotentis* apud gentiles quoque Poetas frequenter legimus.

436. Vis de nihilo quidpiam efficiendi *vis creandi* nominatur. De hac quæri solet, an ea soli Deo, vel etiam causis creatis convenire possit. Nos eam vim soli Deo propriam esse, jam num. 331. innuimus; quod hoc argumento confirmari potest: causa vi creandi prædita omnipotens sit, oportet; ergo quemadmodum omnipotentia, ita vis quoque creandi soli Deo est propria. *Prob. ant.* Res, quæ nondum existit, effectioni sui non resistit, nec aliud quidpiam fingi potest, quod causam creandi vi gaudentem ab agendo impediat; ergo si quæ causa polleat vi, quæ uni rei creandæ par sit, non est, cur non ceteras quoque res quaslibet creare possit; sed si ita &c. ergo.

CAPUT TERTIUM.

De Operationibus Dei.

§. I.

An Deus mundum assidue conservet, concurratque ad singulas causarum creatarum actiones.

437. *Conservatio* est ea actio, qua fit, ut res productæ existere pergant. Alia dicitur indirecta,

cta, directa alia. Quodsi res a Deo conditæ hoc duntaxat e capite perdurarent, quod eas Deus in rerum natura toleret, nec ipsis existentiam *positive* velit adimere; *indirecte* conservarentur a Deo: *directe* vero tunc conservantur ab eodem; si ad earum perdurationem necesse sit, ut positivum illud Divinæ voluntatis decretum, cujus efficacitate de nihilo conditæ sunt, continuetur; ita ut ipsarum conservatio reapse non aliud sit, quam continuata, singulisque momentis quasi iterata earundem procreatio. Jam dubitari nequit, ad rerum perdurationem necessarium esse, ne Deus iisdem existentiam *positive* adimere velit, adeoque ut illas *indirecte* conservet: si enim ille conditas a se res in nihilum redigere velit, quis infinitæ ipsius potestati resistet? Id unum ergo hoc loco quæritur, utrum ad rerum perdurationem requiratur, ut eæ a Deo *directe* quoque constanter conserventur?

438. *Propositio I.* Ad perdurationem rerum creatarum constanter necessaria est ea actio Divina, quæ *conservatio directa* nuncupatur; atque adeo Deus mundum assidue conservat. Nam imprimis esse ens adeo necessarium, & sufficiens, ut reliquorum omnium existentia non solum primo creationis momento, verum deinceps quoque constanter a positivo ejusdem decreto dependeat, est peculiaris, eaque pura perfectio; ac proinde Deo tribuenda. Profecto amplitudinem Majestatis Divinæ multum commendat id, quod ejusdem continua id genus actione egeamus, qua firmet nos, ne recidamus in nihilum. Deinde si res conditæ non egerent directa conservatione Divina; ratio sufficiens, cur non abeant in nihilum, in iis ipsis contineretur: atqui istud sane dici non potest. Quid enim reperitur in iis, ex quo dicta ratio sufficiens erui possit? an quod illæ jam ad existentiam pervenerint? at si eam rationem sufficientem hinc eruere velis, hoc sane modo ratiocineris, oportet: *res, quæ ipsa essentia sua primam existentiam nonnisi actione Divina, quæ creatio dicitur, adipisci possunt, jam existunt; ergo existentiam continuatam absque id genus actione Divina, quæ con-*

tinuata creatio dici solet, adipisci poterunt. Quam argumentandi rationem robore carere, quis non videt?

Coroll. 1. Igitur quamdiu continuatur Divina actio, quæ conservatio directa nuncupatur, perdurant res conditæ; cessante vero illa hæ illico in nihilum abeant, est necesse. Unde S. Chrysostom. *Homil. de Paralytico.* „ Non solum creaturam produxit De„ us, sed productam etiam fovet, & conservat - - „ ac si ejus efficientia destituantur, abeunt, & dif„ fluunt, ac pereunt" &c.

Coroll. 2. Patet ergo, annihilationem entis non esse aliud, quam cessationem conservationis directæ, seu continuatæ creationis. Hinc quemadmodum vis creandi, ac proinde etiam conservandi soli Deo propria est; ita etiam vis entia annihilandi soli Deo competere potest. Recole n. 331. ubi alio quoque argumento probavimus, neque creationem rei, neque annihilationem posse causis creatis attribui.

439. *Dices* 1*mo.* Ens existentiam suam, quam semel adipiscitur, non amittit, nisi ea ipsi externæ cujuspiam causæ actione adimatur; ergo mundus non indiget ea conservatione, quæ directa dicitur, sed sufficit, si a Deo, ut ajunt, indirecta conservetur. *Ant.* Amplissima inductione probari posse videtur. e. g. Horologium, etsi Artificis opera egerit, ut ad existentiam perveniat; ubi tamen semel constructum est, ad id, ut in rerum natura perseveret, nullo amplius Artifice opus habet; modo absint causæ, quæ in eo partium nexum dissolvant &c. *Confirm.* Mentes humanæ sunt natura sua immortales: atqui potius natura sua mortales dici deberent, si natura sua ita tenderent in nihilum, ut ne minimo quidem tempusculo durare queant absque positiva id genus actione Divina, qua fulciantur, vindicenturque ab interitu; ergo.

℟. *D. ant.* Ens existentiam suam &c. idque propriis entis viribus est attribuendum *N. ant.* idque ob eam conservationem Divinam, de qua agimus, evenit *C. ant. & N. cons.* Hanc sibi legem præstituit Autor naturæ, ut res ad existentiam semel perductas eo-

eousque conservet, quoad externarum causarum actio easdem destrui non exegerit, aut earum existendi finis non cessaverit. Atque hinc dimanat, quod ens existentiam suam, quam semel adipiscitur, non amittat, nisi ea ipsi externæ cujuspiam causæ actione adimatur. Certe si dicta Dei lex non staret, aut contra; quam ea postulet, Deus actionem suam conservativam enti denegaret; istud illico abiret in nihilum, ut e probatione propositionis patet. Hinc horologium quoque ideo perdurat, etiam cessante Artificis operatione, quod a Deo conservetur, quoad ejusdem destructionem causæ naturales non postulaverint.

Ad Confirm. C. maj. N. min. Natura enim immortale non illud est, quod conservatione Divina non eget, sed quod servato communi naturæ cursu vita privari non potest; seu cujus vita servatis naturæ legibus a Deo stabilitis, in omnem æternitatem ab eodem Deo conservari debet.

440. *Dices 2do.* Ad omnipotentiam Dei pertinet, ut perfectiores res producere possit, ac producant homines; cum ergo horum opera, cessante artificis actione, perdurare soleant, potiore jure dicendum est de Deo, ab eo posse ejusmodi res procreari, quæ perdurent cessante etiam actione Conditoris, adeoque directa conservatione Divina non egeant.

R. D. ant. Ad omnipotentiam Dei pertinet, ut perfectiores res producere possit, ac producant homines, quæ tamen res cuipiam Divinæ perfectioni non repugnent *C. ant.* tametsi res producendæ repugnent cuidam Divinæ perfectioni *N. ant. & conf.* Artefacta humana, non secus ac Divina, illico in nihilum suum abirent, nisi a Deo continenter conservarentur; adeoque hac ex parte artefacta humana & Divina sunt paria: at neque pertinet ad Omnipotentiam Dei, posse res condere artefactis humanis hoc in genere præstantiores, seu tales, quæ non egeant assidua conservatione Divina: condere enim hujusmodi ens repugnat ei perfectioni Divinæ, vi cujus Deus tam necessarium ens est, ut reliquorum omnium existentia non solum primo creationis suæ momento, ve-

verum deinceps quoque constanter a positivo ejusdem decreto dependeat. Hoc tamen non obstante, Deus res artefactis humanis longe perfectiores condere potest: quia potest res condere, quæ imprimis longe plura, ac præstantiora perfectionum principia habeant, iisque longe magis consentiant, quam artefacta humana; quæ deinde longe minus possint a caussis contrariis destrui, ac ista &c.

441. Ens *concurrit* ad entis alterius actionem, si *agendo* contineat aliquam rationem, cur illud agat. e. g. Qui alterum consilio, adhortatione, aut imperio ad agendum inducit, item qui alteri ad agendum necessaria suppeditat &c. ad ejusdem actionem *concurrere* dicitur. Quæritur hoc loco, utrum Deus ad omnes generatim actiones creaturarum, & quomodo concurrat? Ad quod priusquam respondeamus, notandum est, concursum Divinum dici *immediatum*, si Deus non minus ad existentiam effectus, quam ad existentiam caussæ concurrat; *mediatum* autem, si concursus ille in eo duntaxat consisteret, quod Deus entibus a se conditis efficacitatem agendi largitus sit, cetera illis relinquens.

442. *Propositio II.* Deus ad omnes entium creatorum actiones concurrit; & quidem concursu immediato. *Prob. 1ma pars.* Deus positiva actione (quæ *conservatio directa* dicitur) conservat singula entia creata, eorumque omnem agendi vim, idque etiam eo ipso momento, quo entia illa agunt (438.): ergo ad omnes eorundem actiones concurrit (*præc.*).

Prob. altera pars. Caussa creata, quemadmodum quovis momento accipit a Deo existentiam per conservationem, ita per eandem conservationem quovis momento accipit ab eodem & agendi vim, & eum quoque statum suum, quem agendo obtinet: ergo Deus non minus concurrit ad existentiam effectus, quam ad existentiam caussæ: eo ipso autem ad omnes entium creatorum actiones concurrit concursu immediato (*præc.*).

443. *Dices.* Si Deus ad omnes creatorum entium actiones concurreret concursu immediato; concurreret tam ad bonas, quam etiam ad malas eorundem actio-

actiones : ergo malæ creaturarum actiones æque Deo adscribendæ essent, ac bonæ, consequenter Deus peccatorum Autor habendus esset : atqui istud ejus infinitæ Sanctitati adversatur ; ergo.

℟. *C. ant. N. cons.* Nam Deus, tametsi ad omnes creaturæ actiones, etiam ad ipsa peccata, generatim concurrat, ut creaturæ libertatem illæsam conservet; is tamen peccata minime elegit, sed ea potius aversatur, prohibet, punit : igitur creaturæ peccata Deo adscribenda minime sunt — ; peccati enim autor is dicendus est, qui illud propria voluntatis electione perpetrat. Unde etiam dictus generalis concursus Divinus comparate ad actiones moraliter malas est mere *physicus*, non *moralis*, ac proinde non *cooperatio*, sed *permissio* dicendus. Aliter sentiendum est quoad actiones creaturarum moraliter bonas : cum enim ad has Deus præter generalem illum concursum etiam specialiter concurrat, constituendo legem, suadendo, hortando, præmia, & pœnas proponendo, aliaque adjumenta submministrando ; jure pro earundem autore habetur.

Urgeb. Si homo vel voluntate permittendi concurrat ad alterius peccatum, jam istud illi jure adscribitur : ergo Deo quoque adscribenda essent peccata creaturarum, si is ad ea immediate concurreret : tametsi ad ea non concurreret elective. ℟. *C. ant. N. cons.* Dispar ratio est. Nos enim legi, quæ alienorum peccatorum impeditionem præcipit, subjecti sumus : quamvis etiam in nobis obligatio impediendi aliena peccata aliquam nonnunquam exceptionem patitur, ut Theologi morales docent. Ex adverso Deus nulla id genus lege tenetur : deinde is permittendo peccata agit convenienter naturæ entium a se conditorum ; certe si nequiret Deus peccata permittere, nos nec pœna, nec præmio digni esse possemus : denique Deus hominum sceleribus permissis ad optimos, sanctissimosque fines uti consuevit. Plura hanc in rem adferemus inferius.

§. II.

De Providentia Dei.

444. Nomine *Providentiæ Divinæ* ea Dei voluntas venit, qua ille universa conservat, ad singulas entium creatorum actiones concurrit, omnia denique gubernat ita, ut singula ad certos fines bonos referat, optimaque ad eos assequendos adjungat media.

445. *Propositio.* Deus providentia sua mundum administrat, ita ut nihil in hoc universo sit, quod Divinæ providentiæ non subjiciatur. *Prob. 1mo.* Imprimis Deus universa conservat (438.), deinde ad singulas rerum creatarum actiones concurrit (442.), denique omnia gubernat ita, ut singula ad certos fines bonos referat, aptaque ad eos assequendos media adjungat: atqui his continetur providentia Divina (*præc.*) ergo. *Prov. 3. memb. maj.* Si Deus dicto modo mundum non gubernaret; id vel propterea esset, quod non sciat ita eum gubernare, ut singula referat ad certos fines bonos, mediaque iis finibus accommodata statuat, vel quod non possit ista præstare, vel denique quod nolit. Jam duo priora dici non possunt, cum Deus cumulatissimam rerum omnium scientiam habeat, sitque præterea omnipotens: at neque potest dici tertium, quod ostendo. Quidquid in rerum natura fit, id debet fieri vel positive volente Deo, vel saltem consulto permittente: ut enim hoc modo res omnes a Deo dependeant, summa ejus perfectio, ac dominatus postulat. Porro insipientis est quidquam velle, aut consulto permittere absque ullo fine; insipientis item, vel saltem infinita scientia, potentiaque carentis est, non constituere media, quæ apta sint ad assequendos fines, a se præstitutos: denique Deus optimus nequit malo fine quidquam, velle, aut consulto permittere. Fatendum ergo est, velle Deum, singula, quæ fiunt, referre ad certos bonos fines, hisque assequendis accommodata media con-

constituere : ac proinde mundum ab eodem dicto superius modo gubernari.

446. *Prob. 2do.* Ipsa hominibus naturaliter insita rationis vis docet , mundum providentia Divina regi. Si enim graviori aliqua necessitate premamur, vita , vel aliæ res nostræ periclitentur ; mox suspicimus in cælum, ad Deum vota facimus , opem imploramus. Unde vero istud , nisi quia persuasum nobis est, mundum Deo curæ esse , quidquid evenit, eo volente , aut permittente fieri ? id est, nisi quia mundum Divina providentia regi , tacite sentimus ? „ Si dii neque possunt nos juvare , inquit Tullius „ *L. 1. de Nat. Deor. c. 2.* neque volunt , nec omni„ no curant , nec , quid agamus , animadvertunt, „ nec est , quod ab his ad hominum vitam permana„ re possit ; quid est , quod ullos diis immortalibus „ cultus , honores , preces adhibeamus ? “ Item Salvianus *L. 1. de Gubern. Dei.* „ Si negligit Deus „ hoc in seculo genus humanum , cur ad cælum „ quotidie manus tendimus ? cur orationibus crebris „ misericordiam Dei quærimus ? - - nulla est enim „ nobis ratio precandi , si spes tollitur impetran„ di. “

447. *Confirmatur* argumento S. Joannis Damasceni *L. 2. de Fide , c. 29.* „ Natura , inquit , bonus, „ est *(Deus)* & sapiens. Igitur , quatenus est bo„ nus , providet ; qui enim non providet , non est „ bonus. Nam & homines , & bestiæ propriorum „ fœtuum providentiam habent naturali quodam in„ stinctu ; & qui non providet , vituperari solet. „ Quatenus autem sapiens est , optime rebus pro„ spicit. “

Coroll. 1. Igitur objectum Divinæ providentiæ amplissimum est : nempe „ attingit a fine usque ad fi„ nem fortiter , & disponit omnia suaviter. “ *Sap. 8.* Quod ipsum aliis quoque locis frequenter testantur sacri libri. Sic Matth. 6. legimus : „ Respicite „ volatilia cæli , quoniam non serunt , neque me„ tunt , neque congregant in horrea , & Pater ve„ ster cælestis pascit illa. - - - Considerate lilia a„ gri , quomodo crescunt , non laborant , neque

„ nent. - - Si autem fœnum, quod hodie est, &
„ cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, quanto
„ magis vos modicæ fidei? &c. "

Coroll. 2. Tam bona, quam mala ad providentiam Divinam referenda sunt: nam sive bona largiatur, sive mala pœnæ infligat, seu denique mala culpæ permittat; id sanctissimos ob fines providentissime agit, tametsi nos arcana ejus consilia non assequamur.

448. *Obj.* 1*mo.* Si mundus Divina providentia administraretur, tot in eo mala nequaquam reperirentur. Sic enim Epicurus apud Lactantium *L. de ira Dei c.* 13. „ Deus aut vult tollere mala, & non potest;
„ aut potest, & non vult; aut neque vult, neque
„ potest; aut & vult, & potest. Si vult, & non
„ potest, imbecillis est; quod in Deum non cadit.
„ Si potest, & non vult; invidus: quod æque alie-
„ num a Deo. Si neque vult, neque potest; & in-
„ vidus, & imbecillis est: ideoque neque Deus. Si
„ vult, & potest, quod solum Deo convenit; unde
„ ergo sunt mala? aut cur ea non tollit? "

Ante responsionem nota, mala in tres classes tribui possunt; nimirum in metaphysica, physica, & moralia. *Malum metaphysicum* est differentia a summa, & infinita perfectione. *Physicum* sunt morbi, afflictiones animi, incommoda denique, quæ substantiæ vita præditæ tolerant. *Morale* est libera legis transgressio, sive peccatum. Jam de tribus his malorum classibus singillatim respondeamus Epicuro. Itaque

Ad 1*mo.* de malis metaphysicis sermo sit, R. hæc Deus a rebus creatis removere non potest, adeoque nec vult. At inde non est consequens, eum esse imbecillum, & invidum. Nam imprimis ex eo, quod Deus nequeat ea efficere, quæ repugnant, nulla in eum redundat imbecillitas (435.): repugnat autem, ut creata res malo metaphysico non sit obnoxia, id est, ut infinita perfectione gaudeat. Deinde cuivis imperfectæ rei longe melius est esse, quam non esse; igitur cujusvis rei procreatio beneficentiam

tiam potius, & bonitatem Dei commendat, quam ut ullius in eodem invidiæ argumentum esset.

Si 2*do* sermo sit de malis physicis, v. g. hæc Deus absolute potuit a rebus creatis removere, sed noluit. Neque tamen recte infert hinc Epicurus, Deum esse invidum. Hæc enim mala in ipsa natura rerum conditarum habent originem; compensanturque voluptatibus, & commodis, quibus perfruuntur eædem illæ substantiæ vitâ præditæ, quæ dictis malis obnoxiæ sunt. Porro quod ad nos homines attinet: præterquam quod justa peccati originarii, ceterorumque, in quæ prolabimur, pœna sint mala nostra physica; ea cum innumeris moralibus bonis connectuntur. Nempe imprimis, quum animum subit cogitatio tot siniſtrorum casuum, quibus adimi nobis vita possit; admonemur identidem, ut de integritate vitæ, reddendaque gestorum ratione semper cogitemus: deinde occasio sunt exercendarum pulcherrimarum virtutum; animum a fluxis hujus mundi bonis avocant, adque sempiterna sectanda incitant, eluendis peccatis nostris serviunt &c.

Si denique 3*tio* de malis moralibus, seu peccatis loquamur, v. g. potuisse Deum impedire, ne ulla peccata perpetrentur, maluisse tamen eadem permittere, idque ob fines sanctissimos; ita ut ex hac permissione nulla in eundem imperfectio redundet. Certe si Deus voluisset impedire omnia peccata; necesse fuisset, ut vel nulla condat entia intellectu, rationeque prædita, vel nullas iis leges morales constituat, vel denique ipsis adimat libertatem: si ergo horum nihil est Deo necessarium vi summæ suæ perfectionis; neque erit eidem necessaria impeditio peccatorum: atqui nihil sane eorum potest ipsi necessarium esse vi suæ perfectionis infinitæ, quod per partes ostendo. 1) Si quodpiam entium genus condere decuit Deum, profecto cumprimis decuit condere entia ratione prædita: tum quia in his maxime elucet ipsius bonitas, ac beneficentia; tum quia hæc sola possunt Dei perfectiones e contemplatione rerum creatarum agnoscere, ejusdemque majestatem suspicere, celebrare, venerari. Igitur e summa Dei perfectione prorsus non sequi-

tur, ab eo non debere condi entia ratione prædita. 2) Summa Dei sapientia postulat, ut is entibus ratione præditis, quæ condit, præcipiat ea, quæ ad finem ipsis præstitutum necessaria sunt; vetet vero illa, quæ fini illi adversantur: ergo moralium legum constitutio deducitur potius ex summa Dei perfectione, quam ut cum illa pugnet. 3) Si Deus entia ratione prædita exspoliaret libertate; imprimis naturæ ordinem inverteret, cum omni enti ratione prædito, simulque finito libertas hæc natura sua insit: deinde adimeret nobis occasionem bene merendi, sibi autem tot suas perfectiones manifestandi, ut misericordiam, justitiam &c. Unde Doctor Angelicus *L.* 3. *contra Gentil. c.* 71. „ Si ergo, inquit, malum totaliter ab universitate „ rerum per Divinam providentiam excluderetur; o„ porteret etiam bonorum multitudinem diminui. " Igitur ne id quidem pertinet ad summam Dei perfectionem, ut nos exspoliet libertate. Non est ergo, cur Deus mala moralia in mundo permittere non possit. „ Sicut mali homines, inquit S. August. *Serm.* „ 110. *de Diversis*, male utuntur creaturis bonis; sic „ Creator bonus bene utitur hominibus malis. - - - „ Pictor novit, ubi ponat nigrum colorem, ut sit „ decora pictura; & Deus nescit, ubi ponat peccatorem ut sit ordinata creatura? "

Urgeb. Cum Cotta apud Ciceronem *L.* 3. *de Nat. Deor. c.* 31. „ Si homines rationem bono consilio „ a diis immortalibus datam in fraudem, malitiam„ convertunt; non dari illam, quam dari humano „ generi, melius fuit. Ut si medicus sciat, eum ægrotum, qui jussus sit vinum sumere, meracius sum„ pturum, statimque periturum; magna sit in culpa: „ sic vestra ista providentia reprehendenda, quæ ra„ tionem dederit iis, quos scierit ea perverse, & im„ probe usuros. Nisi forte dicitis eam nescisse. "

℟. Prævidisse Deum, complures homines ad perniciem suam abusuros ratione, neque tamen providentiam ejus hoc ex capite impugnari posse. Cum enim is eam nobis naturam indiderit, qua duce veram felicitatem appeteremus, omnemque miseriam averaremur; dubitare non possumus, eum sincere vel-

le

le noſtram felicitatem; ad quam conſequendam ſufficientia etiam adjumenta nobis ſuppeditat: quodſi ergo his liberrime abutatur homo, quo jure in Deum rejicitur culpa? cur eam infelicitatem, quam pro arbitrio ſuo in caput ſuum accerſit peccator, non ſuæ unius malitiæ adſcribit? Quod allatum medici exemplum attinet, diſpar ratio eſt. Medicus enim lege adſtringitur, ut omni eo, quo poteſt, modo ægrotum ſanitati reſtituere ſtudeat. Contra quis a ſupremo, abſolutoque mundi Domino exigat, ut is omni eo, quo poteſt, modo felicitatem cujuspiam hominis curet? an non ſumma veneratione dignus eſt vel ideo, quod ſingulos nos felices eſſe cupiat, ſuffientiaque ad veram beatitatem adipiſcendam ſubſidia nobis adminiſtret? Profecto ſi quis ex eo capite neget providentiam Dei, quod is liberam peccandi poteſtatem relinquat hominibus; ille negat Deum providum eſſe poſſe, niſi ſimul ita conſtrictum, ut neque bene meritos præmiandi, neque in peccatores miſericordiam, lenitatem, aut juſtitiam manifeſtandi occaſionem unquam habere poſſit: quod nimium eſſe, nemo non videt.

449. *Obj. 2do.* Conſtans experientia teſtatur, multos probos hac in vita plurimis, maximisque cum calamitatibus conflictari; ex adverſo multos impios rebus omnibus affluere, proſperamque agere vitam: atqui hæc cum providentia Dei nequeunt conciliari; ergo. *Min. prob.* Deus natura ſua juſtus eſt: ſi ergo res noſtras curaret, non ſineret ſceleratos eſſe feliciores probis, virtutique deditis hominibus; ſed ſi ſic &c. ergo.

℟. *C. maj. N. min.* Ad prob. *C. ant. D. conſ.* Non ſineret ſceleratos eſſe tam in hac vita, quam etiam poſt mortem feliciores probis *C. conſ.* Non ſineret ſceleratos in hac vita feliciores eſſe probis, poſito, quod poſt mortem hi præmiis, illi vero ſuppliciis ſint afficiendi *N. conſ.* „ Placuit Divinæ providen-„ tiæ, inquit D. Auguſt. *L.* 1. *de Civ. Dei c.* 8. „ præparare in poſterum bona juſtis, quibus non fru-„ entur injuſti, & mala impiis, quibus non excru-„ ciabuntur boni. Iſta vero temporalia bona, & ma-

„ la

„ la utrisque voluit esse communia: ut nec bona cu-
„ pidius appetantur, quæ mali quoque habere cer-
„ nuntur, nec mala turpiter evitentur, quibus & boni
„ plerumque afficiuntur. “ Adde: probi quoque leviores culpas contrahere solent; ob quas si hac in vita plectantur, felices censendi sunt: ex adverso improbi quoque aliqua recte agunt, ob quæ aliquo præmio digni sint; adeoque cum post mortem nihil boni sperandum habeant, non mirum, si providus, justusque Deus caduca hujus vitæ bona ipsis elargiatur.

Urgeb. Si hæc ita se habent, cur Deus aliquos impios hac etiam in vita punit, non item alios? cur quibusdam probis hujus quoque vitæ dies prosperos esse vult, non item omnibus? R. Id ipsum est manifestum Divinæ providentiæ argumentum. „ Nam
„ si nunc omne peccatum manifesta plecteretur pœ-
„ na, inquit idem S. Doctor *loc. cit.* nihil ultimo ju-
„ dicio reservari putaretur. - - Rursus si nullum pec-
„ catum nunc puniret aperte Divinitas; nulla esse
„ providentia Divina crederetur. Similiter in rebus
„ secundis, si non eas Deus quibusdam petentibus
„ concederet; non ad eum pertinere ista diceremus.
„ Itemque si omnibus eas petentibus daret; nonnisi
„ propter talia præmia serviendum illi esse arbitrare-
„ mur, nec pios faceret talis servitus, sed potius cu-
„ pidos, & avaros. “ Ceterum cur definite hic aut illo homo hos, aut illos Divinæ providentiæ effectus experiatur, scrutari non est nostrum. „ Homo sum,
„ inquit Salvianus *L.* 3. *de Gubern. Dei*, non in-
„ telligo, secreta Dei investigare non audeo, & ideo
„ etiam attentare formido; quia & hoc ipsum genus
„ quasi sacrilegæ temeritatis est, si plus scire cupias,
„ quam sinaris. Quid me interrogas, quare alter ma-
„ jor sit, alter minor? alter miser, alter beatus?
„ alter fortis, alter infirmus? qua causa quidem hæc
„ Deus faciat, non intelligo; sed ad pleniſſimam ra-
„ tionem abunde sufficit, quod a Deo agi ista de-
„ monstro. “

450. *Obj.* 3*tio.* Quoniam observantia moralium naturæ legum necessaria est homini veram felicitatem asse-

assequi cupienti, ad Divinam providentiam, si quæ daretur, pertinuisset, eas leges omnibus ratione utentibus sufficienter promulgare: atqui reperiuntur sane plurimæ nationes, quæ morales naturæ leges ignorent; ergo. *Prob. min.* Reperiuntur complures nationes, quæ pecudum instar vivant, eaque pro honestis habeant, quæ moralibus naturæ legibus prorsus adversantur: ergo.

R. *D. maj.* Ad Divinam providentiam pertinuisset, morales naturæ leges quoad prima, & universalia principia omnibus ratione utentibus sufficienter promulgare *C. maj.* etiam quoad conclusiones remotiores, quæ variis ratiociniis deducuntur ex primis illis, universalibusque moralium naturæ legum principiis *N. maj.* sic *dist. min. N. cons.* Prima, universaliaque moralium naturæ legum principia, e. g. Deum esse colendum, parentes honorandos &c. ita promulgantur per ipsam rationem, ut nullus omnino rationis compos ea citra culpam ignorare possit: at quod conclusiones remotiores, quæ ex generalibus illis principiis ratiocinando deduci debent, idque sæpe non sine magnis difficultatibus, omnibus ratione utentibus non æque promulgentur, profecto Divinæ providentiæ nihil detrahit. Cum enim morales naturæ leges cuivis per rationem modo ipsi accommodato promulgandæ fuerint, hoc modo rem confici oportebat; siquæ hanc ob caussam quispiam erret, errat citra culpam, nec error ex ignorantia invincibili oriundus eum a vera felicitate impediet.

Ad prob. ajo: barbaræ illæ nationes, quæ pecudum instar vivere dicuntur, si reapse ita pravis affectionibus se se abripi patiantur, ut vitam nec primis quidem naturæ legum principiis studeant conformare, culpandæ omnino sunt, suamque infelicitatem malitiæ suæ, non defectui providentiæ Divinæ attribuere debent: ea enim principia citra culpam prorsus ignorare, si rationis compotes sunt, omnino nequeunt. Quodsi autem ex invincibili earum legum, quæ subtilius ratiocinando erui deberent, ignorantia errent; hujusmodi error ipsis fraudi non est, adeoque rursus

non

non est, cur adversus providentiam Divinam conqueri possint.

Schol. Qua ratione fiat, ut in hac quoque providentia, in qua sine vera fide salutem æternam consequi nemo potest, nullus æternæ suæ infelicitatis caussam in Deum conjicere queat, in revelata Theologia explanatur.

451. Pro reliquis objectionibus solvendis nota I. Evenit quidem non raro, ut aliqui post primum scelus a se commissum e vivis tollantur, æternisque addicantur suppliciis, dum quidam alii impune scelera sceleribus accumulant, & tamen demum resipiscendi occasionem obtinent, æternasque pœnas evitant; at istud cum justissima Dei providentia minime pugnat. Deus enim vi supremi sui dominii plenum jus habet quemvis ob quodcunque scelus admissum æternis illico pœnis addicendi: attamen nullam habet obligationem illo suo jure utendi, sed potest differre pœnam, aut etiam remittere, prout ipsi libuerit. Itaque dum aliquos post commissum scelus illico punit, jure suo utitur; dum pœnam differt, aut etiam remittit, clementiam suam, quam nulli debet, exercet.

452. II. Prorsus non est indignum Majestate Dei, ut is omnia etiam vilissima per se ipsum administret. Nam imprimis hujusmodi curæ Deum non avocant a perfecta ceterarum majoris momenti rerum gubernatione, nec quidquam ejus summæ felicitati detrahunt: cum neque laboribus fatigari, neque a rebus illis, quæ judicio nostro fœdæ sunt, ullam maculam contrahere possit. Deinde id in Deo summæ cujusdam perfectionis argumentum est, quod nihil omnino evenire possit, nisi eo vel volente, vel saltem consulto permittente: ac proinde id quoque e summa ejusdem perfectione dimanat, ut ejusdem providentia administentur minima quæque. Non enim potest fieri, ut quidquid evenit, Deo volente, vel permittente eveniat, neque tamen certos fines bonos Deus his voluntatis suæ decretis præstituat, iisque assequendis accommodata media adjungat: quibus capitibus providentiæ summa continetur (444). Aliter senti-

en-

endum est de Principe terreno. Hic vilium rerum tractatione fatigaretur, maculareturque; idque omnino frustra, cum ei præsto sint servi, quorum opera in vilioribus negotiis tractandis uti possit: deinde vilioribus curis ab accurata majoris momenti rerum tractatione impediretur. Hujus ergo majestate indignum omnino esset, viliſſima quæque per se ipsum administrare.

CAPUT QUARTUM.

De Religione erga Deum.

§. I.

An exstet Religio naturalis, & quibus partibus constet?

453. *Religio* est summi amoris, & obsequii cultus, ei, cui debetur, exhibitus. Id genus cultus, si vitiosus sit, *superstitio* nuncupatur: est autem vitiosus, si vel ei præstetur, cui non convenit; vel ex falsis de ente ceteroquin cultu digno opinionibus proficiscatur; vel denique ritibus absurdis, & ab ente colendo abhorrentibus peragatur. *a)*

454.

---

a) De origine vocabulorum *religio* & *superstitio* hæc adnotat Cicero *L.* 2. *de nat. Deor. c.* 29. „ Non philosophi solum, „ verum etiam majores nostri superstitionem a religione sepa„ raverunt. Nam qui totos dies precabantur, & immolabant, „ ut sui liberi superstites essent, *superstitiosi* sunt appellati; „ quod nomen postea latius patuit. Qui autem omnia, quæ „ ad Deorum cultum pertinerent, diligenter retractarent, & „ tanquam relegerent, sunt dicti *religiosi* ex relegendo, ut ele„ gantes ex eligendo, tanquam a diligendo diligentes, ex in„ telligendo intelligentes. - - - - - - Ita factum est „ in superstitioso & Religioso alterum vitii nomen, alterum „ laudis. "

454. Religio dividitur in naturalem, & revelatam. *Naturalis* nonnisi ea complectitur, quæ ipso rationis naturalis ductu cognoscere possumus: ad *revelatam* vero ea pertinent, quæ intelligentiæ nostræ inaccessa, singulari quodam modo nobis a Deo revelantur. Quamquam si religio revelata secundum totam suam amplitudinem accipiatur, ad eam multæ id genus etiam veritates pertinent, in quarum notitiam naturali quoque ratione possumus devenire: si nempe eæ religionem concernant, & simul a Deo quoque singulari quodam modo nobis propositæ sint; cujusmodi est hæc e. g. veritas: *Deus est unicus.*

455. Religionem a nobis præstandam convenire Deo, nemo sanæ mentis potest in dubium revocare. Nam imprimis, cum Deus infinita bonitate gaudeat, omnisque humanæ felicitatis autor sit, summum profecto meretur a nobis amorem; deinde cum sit conditor omnium, conservator, gubernatorque providentissimus, obsequio quoque summo dignus est: atqui duobus his capitibus continetur religio (453); ergo. Et sane si vel ipsius naturæ admonitione incitamur ad omne officii genus Parentibus nostris exhibendum, quidni communem omnium Parentem Deum, cujus infinita efficacitate de nihilo conditi sumus, cui omnem nostram felicitatem debemus, dignum esse arbitremur, cui summum amorem, obsequiumque præstemus? Non minus certum est, religionem Deo duntaxat convenire. Religio enim est cultus summi amoris, & obsequii (453); ergo ei dunt.at convenit, qui summa bonitate præditus, omnisque felicitatis nostræ autor est, ac proinde soli Deo.

Coroll. Potest ergo Deus a nobis exigere religionem, ita ut ejus prævaricatores gravissimarum pœnarum rei efficiantur. Si enim terrestres Principes gravissimis pœnis jure afficiunt eos, qui debitum honorem, & obsequium ipsis exhibere detrectant, an non potiore jure supremus Mundi Dominus convenientem sibi religionem a nobis, secus severissime plectendis, exigere potest?

Schol. Ostendendum jam est, Deum reapse etiam exigere a nobis religionem, eamque tam naturalem, quam

quam etiam revelatam; seu exstare leges stricte obligantes religionis tam naturalis, quam etiam revelatæ, a Deo nobis impositas, quibus parere debeamus, nisi gravissimarum pœnarum rei effici malimus. Ostendendum, inquam, istud est. Non enim desunt, proh dolor! postremis hisce seculis impiissimi quidam homines, quorum aliii nefanda veterum Epicureorum, animam humanam omni lege exemptam volentium deliria resuscitantes, contendunt nullam exstare religionem, quam ab hominibus Deo præstari sit necesse; alii naturalem quidem religionem exstare, at revelatam fictitiam esse, atque adeo contemnendam scelerate dictitant: utrique pestiferam doctrinam suam copiosis libellis, ad incautos decipiendos apte concinnatis, late spargunt, & innumeros mortales, ex iis cumprimis, qui ad vitæ libertatem ceteris proniores sunt, in æternam animæ perniciem præcipites agunt. Itaque §pho hoc existentiam religionis naturalis stabiliemus; de revelata in sequentibus acturi.

456. Ii, qui contendunt nullam exstare religionem, in tres classes dividi possunt. In prima classe sunt *Athei*, qui cum existentiam Dei negent, consequens est, ut religionem quoque omnem contemnant. Hi ad sanam de religione mentem non prius adducentur, quam edoceantur Dei existentiam. Ad *secundam* classem revocari possunt ii, qui tametsi Dei existentiam non inficientur, omnia tamen in mundo fatali cuidam necessitati subjecta esse arbitrantur. Cum enim hujusmodi fatalis necessitas liberum arbitrium nostrum penitus evertat; simul tollit etiam religionem omnem, per actus nostros liberos exercendam. His itaque insanus ille de fato error primum eximendus est, & liberum hominis arbitrium dilucide proponendum. *Tertiam* classem constituunt *Deistæ*, qui tametsi Deum existere statuant, ejusdem tamen providentiam, & cum hac religionem ipsam naturalem tollunt; inquientes, non esse nos curæ Deo, perinde ipsi esse, sive aliquem, sive nullum ei præstemus cultum, cum se solo beatissimus sit, felicissimusque. Contra hos, naturalis religionis, quam Deo præstare debeamus,

exiſtentiam evincemus utique, ſi evicerimus exſtare præcepta juris naturæ, ſeu normam quandam, quam Autor naturæ neceſſario nobis impoſuerit, ut ad eam actiones noſtras liberas exigere teneamur; vi cujus normæ quædam actiones noſtræ, ut amor Dei, obedientia erga Principes, Parentes &c. laude, præmioque dignæ ſint, aliæ vero, ut odium Dei, inobedientia erga Principes, Parentes &c. vituperium, pœnamque mereantur. Hoc, inquam, ſi evicerimus, exiſtentiam religionis naturalis evincemus. Nam imprimis obſtringi nos lege, actiones noſtras liberas id genus normæ conformandi, profecto tantundem eſt, ac exſtare religionem Deo a nobis præſtandam, juxta illud Socratis apud Xenophontem: „ Non ſanctius „ & caſtius coles Deum, quam ea, quæ juſſerit, fa„ ciendo.“ Deinde hujusmodi religio jure nuncupatur naturalis: num enim aliqua, & quæ exſtent juris naturalis præcepta, ductu rationis naturalis cognoſcimus; religio autem, quæ ipſo rationis ductu cognoſcitur, *naturalis* nuncupari ſolet (454).

457. *Propoſitio.* Exſtat religio naturalis. *Prob.* Exſtant præcepta juris naturæ, quæ Deus infinite bonus, ac ſapiens nobis imponere debuit, ut ad ea noſtras actiones liberas exigere teneamur: atqui exſtare id genus præcepta tantundem eſt, ac exſtare religionem naturalem (*præc.*); ergo: *Prob. maj. 1mo.* Si Deus id genus præcepta juris naturalis neque debuiſſet nobis imponere, neque etiam impoſuiſſet; dicendum eſſet, fieri poſſe, ac etiam fieri, ut perinde non diſpliceat Deo, ſi eum homines odio habeant, contemnant, blaſphement, quidpiam pro arbitrio ſuo forte præcipienti obedire detrectent &c. quam ſi eundem ament, æſtiment, laudent, quidpiam jubenti prompte, alacriterque pareant &c. Atqui hæc, & alia id genus profecto indigna Deo forent, & infinitis ejusdem perfectionibus manifeſte repugnant. Tametſi enim liberum Deo fuerit hominem condere; poſtquam tamen eum condere decrevit, non potuit ei aut nullum, aut alium finem ultimum præfigere, quam manifeſtationem Divinarum ſuarum perfectionum, gloriamque ſuam extrinſecam (213): quomodo autem inten-

tenderet Deus ſerio finem hunc per homines adipiſci, ſi ei perinde non diſpliceret homines, qui ipſum odio habeant, contemnant, blasphement, quam qui ipſum ament, æſtiment, ac laudent? ſi perinde nullius culpæ reum velit eſſe eum hominem, qui ipſi forte quidpiam libere jubenti obedire detrectaret, ac eum qui ipſi prompte, humiliterque pareret?

Prob. eadem major 2do. Nemo ſanæ mentis dicet, poſſe a Deo ſumme ſancto, & ſapiente præcipi nobis odium & contemptum ſui, cultum idolorum &c; ergo hæc, & alia id genus opera pugnant cum eo fine, quem Deus hominibus, poſtquam eos condere decrevit, præfigere debuit: ſecus enim cur ea Deus nobis pro libertate ſua præcipere non poſſet? Igitur dicta opera Deus nobis prohibere debuit, ac proinde jam exſtant aliqua juris naturæ præcepta: ſi enim opera cum dicto fine pugnantia Deus non prohibuiſſet nobis, cum tamen potuerit; profecto finem illum ſeria voluntate nequaquam intendiſſet. Sic etiam quis diceret ab aliquo Magiſtratu ſerio intendi publicam tranquillitatem, ſi is non prohiberet id genus opera, quæ directe pugnent cum tranquillitate publica?

Prob. 3tio. exſtare præcepta juris naturalis, ac proinde etiam religionem naturalem. Ipſa naturaliter nobis inſita vis, quæ *communis naturæ ſenſus* vocatur, infallibileque veritatis criterium eſt (*Log.* 170), docet aliquas actiones humanas natura ſua bonas eſſe, alias autem malas. Sic „quæ natio (ſunt verba Ciceronis *L.* 1. *de Leg. c.* 9.) non comitatem, „non benignitatem, non gratum animum, & beneficii memorem diligit? quæ ſuperbos, quæ maleficos, quæ crudeles, quæ ingratos non aſperna„tur, non odit?„ Quem quidem naturæ ſenſum, ſcilicet de quibusdam actionibus humanis natura ſua bonis, aliis autem natura ſua malis, ipſi etiam ſceleratiſſimi quique vel inviti produnt. Nam imprimis nemo ſane eorum eſt, cui virtus ſuapte natura non placeat; qui non probet meliores, quamvis eos imitari, ne cupiditates ſuas refrenare cogatur renuat; qui ſcelera ſua, quantumvis grandia, excu-

sare, & illis speciem virtutis prætendere non conetur: „quod non facerent (inquit Seneca *L. 4. de „ Benef. c.* 17.) nisi illos honesti, & per se expe„tendi amor cogeret moribus suis opinionem con„trariam quærere, & nequitiam abdere, cujus fru„ctus concupiscitur, ipsa vero odio, pudorique „ est.„ Deinde nemo magis angitur delictorum conscientia, nemo futurarum pœnarum metu magis excruciatur, ac flagitiosi illi homines, qui nulla juris naturalis præcepta, nullam exstare religionem scelerate contendunt. Jam vero quæ hujusmodi anxietatum, conscientiæque stimulorum alia causa est, quam quod actiones suas malas, dandisque post mortem pœnis obnoxias, ipsius naturæ admonitione vel inviti agnoscant? Igitur exstant aliqua juris naturalis præcepta, ad quæ actiones nostras exigere teneamur: cur enim aliquæ actiones nostræ essent natura sua bonæ, aliæ vero malæ, si non exstarent naturalia quædam præcepta, quibus illæ conformes sint, hæ vero difformes?

Coroll. 1. Cum legum finis sit earundem observantia, hæc autem sine legitima earum cognitione, cognitio sine promulgatione obtineri nequeat; naturæ leges eadem necessitate, qua nobis ab Autore naturæ impositæ sunt, promulgari etiam debuerunt. Promulgat eas ipsa naturaliter nobis insita ratio, juxta illud Tullii *L.* 1. *de Legib.* „ Quibus ratio a na„tura data est, iisdem & recta ratio data est; ergo „ & lex, quæ est recta ratio in jubendo, & ve„tando.„

Coroll. 2. Obligatio religionis, uti ex hactenus dictis liquet, ex infinita Dei perfectione, & essentiali creaturarum ab eodem dependentia deducitur: quemadmodum ergo nihil horum tolli potest, ita neque obligatio religionis. Hoc est, nequit Deus ullam creaturam ratione præditam obligatione religionis absolvere: cui proinde obligationi non populi modo universi, sed ipsi quoque Principes constanter obnoxii manent. Hinc tametsi Principis potestas *suprema* sit hoc sensu, quod is, quidquid justum, & promovendo bono communi idoneum videtur, id omne

omne jure ſummo præcipere poſſit; non eſt tamen *ſuprema* hoc etiam ſenſu, quaſi Princeps nulli religionis, naturæque legi ſubjectus eſſet, jureque poſſet ea etiam ſubditis ſuis præcipere, quæ æternæ Dei legi, per rectam rationem mortalibus manifeſtatæ aperte adverſantur. Unde patet, quam fœdus fuerit Hobbeſii error, qui leges civiles Principum ita ſtatuit eſſe juſti, & injuſti regulam, ut quidquid demum Princeps præcipit, id omne eo ipſo evadat *juſtum*, *injuſtum* vero, quidquid is vetat. Hoc enim pacto quæcunque abominanda flagitia, religioni, rectæque rationi utcunque adverſantia, illico evaderent juſta, licitaque, ut primum a Principe præciperentur: quo quid magis abſurdum cogitari poteſt? Errorem hunc jam dudum refutavit Cicero *L.* 1. *de Leg.* „ Si populorum juſſis, inquit, ſi „ Principum decretis, ſi ſententiis judicum jura ſta„ tuerentur; jus eſſet latrocinari, jus adulterare, „ teſtamenta falſa ſupponere, ſi hæc ſuffragiis, & „ ſcitis multitudinis probarentur. Quodſi tanta po„ teſtas eſt ſtultorum ſententiis, atque juſſis, ut „ eorum ſuffragiis rerum natura vertatur; cur non „ ſanciunt, ut quæ mala, pernicioſaque ſunt, ha„ beantur pro bonis, & ſalutaribus? aut cur, cum „ lex ex injuria jus facere poſſit, bonum eadem fa„ cere non poſſit ex malo? „

458. Autor naturæ ipſa etiam rationis judicia quædam, quæ Divinis ejus perfectionibus adverſantur, e. g. ne judicemus eum eſſe malum, injuſtum, imbecillum &c. vetare, eorumque contraria præcipere debuit. Hinc religio naturalis (id quod de revelata quoque intelligendum erit) duabus quaſi partibus conſtat: theoretica, & practica, *Theoretica* religionis naturalis pars exigit, ut de natura Dei recte ſentiamus: ſcilicet eum eſſe unum, infinite bonum, juſtum, omnipotentem &c. *Practica* vero poſtulat, ut eundem amemus, metuamus, invocemus, colamus, idque externis ſignis conteſtemur, ut denique omnes actiones noſtras ad rectæ rationis normam exigamus.

Dixi: ut Dei cultum *externis signis contestemur*. Quamvis enim Deus intimos quosque cordis nostri motus distinctissime perviderat, tametsi nos eos nullis omnino signis externis manifestemus; infinita tamen ejus excellentia, summusque in nos dominatus jure suo a nobis postulat, ut eum pro supremo mundi Domino a nobis haberi, externo quoque cultu conveniente, ipsique grato contestemur. Profecto non minus dependemus a Deo quoad corpus, quam quoad animam: quidni ergo nostram ab eo dependentiam non internis duntaxat animæ, sed externis etiam corporis actionibus testatam faciamus, atque ita externam ejusdem gloriam amplificemus? Et vero ad externam quoque religionem Deo præstandam ipsa tacita naturæ admonitione incitari homines, patet ex consensu omnium ætatis omnis populorum, qui cultum externum; sive vero Deo, sive fictitiis semper exhibuerunt, & etiamnum exhibent.

§. II.

De Religione Revelata generatim.

459. Qui sola religione naturali contenti, revelatam pro fictitia habent, ac proinde repudiandam dictitant, *Naturalistæ* nominantur: quanquam eos aliqui sæpe *Deistas* vocant. Porro *Naturalistæ* nullam oraculis Divinis fidem habent: rident eos ritus, quibus Deum, ipsomet suam hominibus voluntatem manifestante, colimus; idque unum, quod naturalis ratio suggesserit, a nobis Deo præstandum esse dictitant. Priusquam impiam horum doctrinam refellamus, duæ de Christo sunt præmittendæ propositiones.

460. *Propositio I.* Historiam vitæ, gestorumque Christi, quam libri novæ legis in se complectuntur, in dubium revocare prudenter nemo potest. *Prob.* Historia vitæ, gestorumque Christi, quam libri novæ legis in se complectuntur, pares, immo firmiores veritatis characteres habet, quam quævis alia profana historia: si ergo non possumus pruden-

ter

ter rejicere e. g. annales Græcorum, aut Romanorum; neque possumus de veritate dictæ historiæ prudenter dubitare. *Prob. ant.* dictos characteres enumerando *1mo.* Autores librorum novæ leges scribunt de rebus ejus temporis, quo ipsi vivebant; ut testantur summi viri, Clemens Romanus, Polycarpus, Ignatius &c. qui eorum Auditores erant. *2do.* Iis de rebus perhibent testimonium, quarum ipsimet fuerint spectatores: quod ipsorum testimonium consequentium deinceps ætatum auctoritate confirmatum, nusquam interrupta traditionis serie ad nostra usque tempora permanavit. *3tio* Autores dictorum librorum, uti & ipsorum socii, qui ea, quæ libris illis de Christo continentur, in maxima hominum frequentia usque ad exitum vitæ suæ testificati sunt, prorsus nulla habeant illicia, quibus ad pejerandum incitarentur. Nam imprimis Christus jam tum neci datus erat; ac proinde si falsa fuissent, quæ de isto illi spargebant, nihil ab eodem sperandum, nihil metuendum habebant: deinde propositis honoribus, opibusque invitabantur a Judæis ad ea neganda, quæ prius de Christo prædicassent; sin autem in proposito persisterent, tormenta, cruces sibi parari non ignorabant: maluerunt tamen furorem inimicorum sustinere, discerpi, crudelissimeque enecari, quam a prædicando Christo desistere, ne dicam revocare illa, quæ prius testabantur.

4to. Libri illi, utut Synagogam, ritusque Judæorum everssum irent, nunquam ab his, tametsi legum suarum retinentissimis, eo nomine fuerunt reprehensi, quod commentitii, suppositisque nominibus conficti essent. Pariter primorum seculorum heterodoxi, dum argumentis, quæ his e libris deprompta essent, refellerentur, non eo scuto se se defenderunt, quod libri illi fide digni non essent, sed relicta illis auctoritate, ad alias artes sese converterunt. Patebunt hæc ei, cui temporum illorum historias evolvere libuerit. *5to.* Denique illa, quæ in illis libris de Christo narrantur, eorum quoque calculo comprobata sunt, qui a religione Christiana plurimum abhorrebant. Sic 1) Julianus Apostata fatetur novum sidus apparuisse post Christum natum, & ad

hunc veniſſe Magos; ſed ortum ſideris illius cauſſis naturalibus imperite aſſignat. 2) Idem Julianus, nec non Celſus, pariter inſenſiſſimus Chriſtianorum hoſtis, patrata a Chriſto prodigia non inficiantur; ut-ut alter eorum eadem verbis nimium elevet, alter vero appellet præſtigias. 3) Mirabilem illam ſolis defectionem, item terræ motum, quæ moriente Chriſto evenerant, refert Phlegon L. 13. Olympicorum Chronicorum: eadem confirmant alii quoque Scriptores Ethnici, ut teſtatur Euſebius in Chronico. 4) Joſephus, celeberrimus Scriptor Judæus de Chriſto *L.* 18. *Antiquit. c.* 6. ſic ſcribit: „ Fuit autem eis„ dem temporibus JESUS, ſapiens vir, ſi tamen vi„ rum eum nominare fas eſt. Erat enim mirabilium „ operum effector, & Doctor hominum eorum, qui „ libenter, quæ vera ſunt, audiunt. Et multos qui„ dem Judæorum, multos etiam ex gentibus ſibi ad„ junxit. Chriſtus hic erat. Hunc accuſatione pri„ morum noſtræ gentis virorum, cum Pilatus in „ crucem agendum eſſe decreviſſet, non deſeruerunt „ hi, qui ab initio eum dilexerunt. Apparuit enim „ eis tertia die iterum vivus: ſecundum quod divi„ nitus inſpirati Prophetæ, vel hæc, vel alia de eo „ innumera miracula futura eſſe prædixerant. Sed & „ in hodiernum, Chriſtianorum, qui ab ipſo nun„ cupati ſunt, & nomen perſeverat, & genus. “ Non ignoro eſſe quosdam, qui ſubdubitent, iſta unquam a Joſepho eſſe de Chriſto ſcripta: at immerito ſane. Nam ut eruditiſſimus Huetius teſtatur *Demonſtr. Evang. Prop.* 3. *n.* 11. in omnibus omnino Joſephi codicibus, tam excuſis, quam etiam manuſcriptis hoc ejus inſigne de Chriſto teſtimonium reperitur.

Hi ergo veritatis characteres ſi cui non ſufficiant, ut hiſtoriam vitæ, geſtorumque Chriſti, quam libri novæ legis complectuntur, fide digniſſimam eſſe arbitretur; is profecto nullis unquam Scriptoribus fidem habeat, omnemque hominum quidpiam atteſtantium auctoritatem contemnat, eſt neceſſe.

461. *Propoſitio II.* Chriſtum eſſe Deum, prudenter dubitare nemo poteſt. *Prob.* 1*mo.* Chriſtus vel eſt

Deus

Deus, vel fuit homo sceleratissimus, aut certe mente captus: atqui dici nequit, eum fuisse hominem sceleratum, aut mente captum; ergo est Deus. *Maj.* patet. Christus enim tam per se se, quam per discipulos suos vulgabat, se esse naturalem Dei filium, ac proinde verum Deum; quam etiam ob causam a Judæis neci datus est. Jam si vera erant, quæ de se ipso spargebat; eum verum esse Deum fateamur oportet. Sin autem falsa erant; sane Christus vel mente captus, vel sceleratissimus homo esse debuit. Probus enim, sanæque mentis homo in ejusmodi gravissimum errorem mundum universum inducere nunquam conabitur. *Min.* vero *prob.* Imprimis Christum non fuisse mentis impotem, in confesso est. Nam annos duodecim natus cum veteranis Judæorum Doctoribus in templo sapientissimos de Religione sermones habuit; ita ut in admirationem raperentur, qui eum literis nunquam dedisse operam, probe noverunt. Tam sapienter dicere solebat ad populum, ut plura hominum millia ejus doctrinam excipiendo cibi obliviscerentur. Futura, nec non arcana cordium detexit. Quæ, & plura id genus alia legimus de illo in iis libris, quorum auctoritatem num. præc. vindicavimus. Adde testimonium Josephi, eodem num. relatum. Deinde Christum non fuisse sceleratum, ex ejus vita, & gestis, quæ dictis libris continentur, item e doctrina sanctissima, qua homines, ad colendas virtutes, deserendaque vitia constanter incitabat, cumulatissime patet. Certe dum invidi Judæi eum de medio tollere totis viribus conarentur, in eodem verum crimen deprehendere non poterant; sed conquisitis falsis testimoniis innocentem coram Pilato accusabant, ipso ethnico judice calumnias Judæorum agnoscente, deque innocentia Christi palam testimonium perhibente.

462. *Prob. 2do.* Innumera miracula patravit Christus cum per se, tum per discipulos suos, quibus Divinitatem suam comprobaret; uti erant: subitæ morborum inveteratorum curationes, sine arte, sine medicamentis peractæ; piscium, ac panum, ut numero pauciſſimi pluribus famelicorum hominum mil-

libus saturandis sufficerent, multiplicationes: mortuorum ad vitam revocationes, ut Lazari, Filii viduæ in Naim &c. Quæ & alia prodigia ne quidem Pharisæi, & Sacerdotes poterant negare; sed omnes conatus suos eo converterant, ut eorundem patratorem JESUM quantocyus interficerent, ne universa plebs ipsi adhæreret. Profecto hæc, & alia plura, quæ de Christo legimus, non fuisse præstigias ope Dæmonum factas, sed vera miracula, dubitare non possumus: tum quod Christus probissimæ vitæ fuerit (*præc.*), iisque prodigiis imperium Dæmonum evertere conaretur, ab eorundem artis falsorum numinum cultores avellendo; tum quod plura eorum omnes omnino naturæ creatæ vires manifeste exuperent, sintque ex eorum numero, quæ *miracula stricte sumpta, supernaturalia quoad se* nuncupari diximus n. 204. Dicta ergo Christi miracula virtute Divina patrata sunt. Jam vero Deus in confirmationem falsitatis miracula patrare non potest: id enim summæ ejus perfectioni, qua infinite verax est, mentirique nullo modo potest, aperte adversatur. Itaque cum ea miracula in comprobationem Divinitatis Christi patrata sint; Christum verum esse Deum fateamur, adoremusque, oportet.

463. *Propositio III.* Exstat aliqua religio a Deo revelata. *Prob. 1mo.* Christus est verus Deus (461.); atqui exstat religio a Christo revelata, uti testantur libri novæ legis, quorum auctoritatem in dubium vocare non possumus (460.): exstat igitur aliqua religio, a Deo revelata.

464. *Prob. 2do.* argumento inde ducto, quod sola naturalis religio absque omni revelata, in hac quidem, quam sentimus, naturæ humanæ constitutione non sufficiat humano generi ad finem suum perducendo. Sequentibus autem Propositionibus id argumentum proponi potest. I. Multa, quæ ad religionem naturalem pertinent, ab intellectu humano sibi relicto admodum difficulter possunt perspici, ita ut nullus sane potuerit hactenus jure gloriari, se ea omnia solius naturæ ductu plene pervidisse. Id quod abunde patet vel ex turpissimis gentium antiquarum, etiam

etiam cultiorum (quales erant Phænices, Ægyptii, Græci, Romani &c.) circa res ad religionem pertinentes erroribus. Nam præterquam quod tot fictitiis diis cultum divinum tribuerint, quam fæde errarunt in ſtatuendis morum regulis? Nonne inceſtuoſas Matris cum Filio nuptias probarunt Ægyptii, Phænicesque? Nonne dolos, & furta Spartiatæ, promiſcuas mulieres Hircanii, alia vitia gentes aliæ licita eſſe voluere? Atque grandes hujusmodi errores non indoctæ duntaxat plebis, privatorumque hominum erant, ſed erant ſenſa integrarum nationum, publicis Magiſtratuum decretis ſancita, e Philoſophorum, qui omnem vitam cognoſcendæ naturæ conſecrarunt, ſententiis profecta, aut certe ab iisdem approbata. Quodſi etiam accidit, ut Philoſophi quipiam inſanam popularium ſuorum religionem non omni ex parte probarent; iidem tamen ſe ipſos quoque turpiſſimis erroribus detineri abunde prodiderunt. Sic Ariſtoteles crudelem prolium expoſitionem probavit, uti & laſcivas imagines, cum eæ Deos, Deasque referrent &c. Plato Deos, quos toties riſit, edixit tamen *L.* 3. *de Republ.* pro recepta locorum conſuetudine colendos. Idem ebrietatem in Bachi feriis licitam contendit. Cicero, tametſi miretur *L.* 2. *de Divin.* „ quod non rideret aruſpex, aruſpicem cum vi„ diſſet; " *L.* tamen 2. *de Leg.* „ illud, inquit, ex „ inſtitutis Pontificum, & aruſpicum non mutandum „ eſt, quibus hoſtiis immolandum cuique Deo. " Quapropter jure reprehenditur a Lactantio *L.* 2. *Div. Inſt.* „ Video te, Cicero, terrena, & manufacta „ venerari: vana eſſe intelligis, & tamen eadem fa„ cis, quæ faciunt ipſi, quos ipſe ſtultiſſimos con„ fiteris. " Nempe non ſolum magno, multisque ſcientiis exculto ingenio opus eſt, ad ea omnia, quæ religionem concernunt, plene pervidenda; ſed aſſidua inſuper animi, a curis, præjudiciis, cumprimis autem a pravis affectibus liberi meditatione: quæ omnia ſimul in quo, quæſo, qui quidem ſibi, naturæque ſuæ relictus ſit, reperienda putabis?

465. II. Immo ſunt aliqua ad religionem naturalem pertinentia, quæ ne poſſunt quidem ſola natura duce

duce perspici. Nam imprimis, quoniam Deo externum quoque cultum exhibere debemus (458.), profecto ad completam religionem pertinet notitia eorum rituum externorum, quibus vult Deus a nobis coli: deinde ad eandm pertinet etiam cognitio modi, quo commissa peccata (siquidem Deus ad ea certis sub conditionibus remittenda paratus sit) expiari queant. Neutrum autem posse sola natura duce cognosci, in confesso est.

466. III. Religio naturalis, prout ad voluntatem refertur, adeo ardua est, ut ejus quidem legibus omnibus observandis natura non sufficiat. Tanta enim est humanæ voluntatis ad malum propensio, & arduæ, sensibusque repugnantis virtutis horror quidam, ut ad ea continenter vincenda nos ratio naturalis sibi relicta nequaquam incitet sufficienter. Istud vel inde satis patet, quod clarissimi etiam apud Veteres Philosophi, qui de Deo, anima humana, legibusque morum præ ceteris melius sentire videbantur, mores vitiis doctrinæ suæ quam maxime oppositis desœdatos præsetulerint. „ Quotus enim quisque Philosophorum invenitur, inquit Cicero *L. 2. Tusc. Quæst. c. 4.* qui sit ita moratus, ita animo, ac vita constitutus, ut ratio postulat? qui discipli„ nam suam non ostentationem scientiæ, sed legem „ vitæ putet, qui obtemperet ipse sibi, & decretis „ suis pareat.“ Nempe bona præsentia, sensibusque sæpius obversantia vehementius alliciunt hominem ad transgressionem legis, quam ab eadem retrahant, & ad arduam virtutem impellant ea motiva, quæ solo intellectu attinguntur, & eas duntaxat pœnas, aut præmia, in quorum notitiam sola naturali ratione citra omnem revelationem deveniri possit, post mortem primum futura proponunt.

467. Ex his consequitur, religionem naturalem infirmam omnino, incompletam, & humano generi ad finem suum perducendo insufficientem esse, nisi accedat revelata, cujus præsidio & intellectus plenius cognoscat, quæ agenda sint, & voluntas ad ea amplectenda efficacius incitetur; ut adeo ad providen-

tiam

tiam Dei pertinuerit, ut nos omni penitus revelatione ad religionem pertinente non destituat.

Coroll. Deplorandam ergo esse misere cæcutientium *Naturalistarum* sortem, in aperto est.

468. Neque sequitur ex his, rationem naturalem, qua gaudemus, non esse Dei donum suo in genere perfectum. Rationis enim munus est, nos in veritatum, vim ipsius non excedentium, cognitionem deducere, modo ipsa recte utamur: quod ea præstat omnino, quotiescunque ipsa recte utimur; tametsi ea in omnibus, & diu recte uti, ob multiplicia impedimenta moraliter impossibile sit. Id verum est, ex ingenti illa, quam superius descripsimus, leges naturales cognoscendi, implendique difficultate jam veteres Philosophos (uti ostendit S. Augustinus L. 5. *contra Julian.* c. 15.) suspicatos omnino fuisse, statum, in quo sumus, non esse primigenium, sed talem, in quem homines aliqua culpa sua fuerint delapsi. (*a*). Nos ex revelatione Divina novimus. Proto-parentes nostros, Adamum, & Evam in beato innocentiæ statu (de quo n. 306. in *resp. ad confirm. objectionis 3tiæ* aliqua breviter adnotavimus) fuisse conditos: at in pœnam commissi ab iisdem delicti, naturam humanam, quam ab iisdem infelices posteri trahimus, gratuitis Dei donis, innocentiæ statui

(*a*) Nec immerito. Quis enim credat, hanc, qualem nunc inesse nobis sentimus, naturam, ad malum tantopere proclivem a bono adeo abhorrentem ab optimo, sapientissimoque naturæ Auctore, quin ulla hominum culpa intervenerit, primum manasse? Quis credat, citra omnem pœnam homini eam obtigisse naturam, quæ ipsum ab obtinendo fine tantopere moretur, cum ipsa animalia ratione destituta ad assequendum finem suum a natura adjuventur? Tametsi ratio naturalis, etiam abstrahendo mentem ab omni pœnæ ratione, evincat, consequens fore, ut ad malum quoque, quum illud sub ratione boni nobis proponitur, inclinemur; cur tamen, cum simul oppositæ etiam actionis bonitas menti relucet, non eadem vi in bonum, qua in malum inclinamur? cur mali facile, nulloque negotio efficimur, ad virtutem autem nonnisi natura tota adversante eluctamur? Sed hæc de re Theologi uberius.

tui concessis spoliatam esse, & in pejus commutatam (*a*).

§. III.

De Religione Christiana.

469. Religiones publicæ, quæ nimirum apud diversas nationes obtinent, ad quatuor has classes revocari possunt: *gentilismum*. *mahumedanismum*, *judaismum*, & religionem Christianam. Jam fœdas gentium, falsa numina colentium, superstitiones non posse placere Deo, manifestum est. Quod ad tres reliquas religiones attinet, non desunt ejusmodi cæci homines, qui dicant, quamlibet earum placere Deo, possequé hominem æternam salutem consequi, cui demum cunque religionum illarum mancipatus sit, modo

---

(*a*) Dæmonis quoque assultibus, ac tentationibus variis in pœnam originariæ labis subjecti sumus; de quo sic loquitur S. Cyprianus *Tract. de Cælo & Civ.* „ Circuit ille nos singulos, inquit, „ & tanquam hostes clausos obsidens, muros explorat, & tentat, an sit pars aliqua membrorum minus stabilis, & minus „ fida, cujus ad interiora penetretur. Offert oculis formas illices, & faciles voluptates, ut visu destruat castitatem: aures per cantum & magicam tentat, ut soni dulcioris auditu solvat, & molliat Christianum vigorem: linguam convitio provocat, manum injuriis lacessentibus ad petulantiam „ cædis instigat, ut fraudatorem faciat: lucra opponit injusta, „ ut animam pecunia capiat: ingerit pernicioſa compendia: honores terrenos promittit, ut cælestes adimat: ostentat falsa, „ ut vera surripiat, & cum latenter non potest fallere, exerte, atque aperte minatur, terrorem turbidæ persecutionis in„ tentat ad debellandos Dei servos: inquietus semper, & semper infestus: in pace subdolus, in persecutione violentus.“ Vel hi ergo & similes Dæmonis assultus faciunt, ut & intellectus in discernendo bono, & voluntas in eo amplectendo majorem difficultatem sentiat, ac sentiret secus, & postquam sæpius ad errorem & malum inclinata mens, quendam quasi habitum pravum, & consuetudinem contraxit, cessantibus etiam Dæmonis assultibus, inflictum intellectui, & voluntati vulnus sentiat.

do unum Deum juxta leges religionis suæ colat: ac proinde seu sit Turca, seu Judæus, sive Christianus. Qui pernicioso hoc errore detinentur, *Indifferentistæ laxiores* solent nuncupari, *Indifferentistæ strictiores* illi sunt, qui censent, religionem Christianam esse quidem ad salutem necessariam; perinde tamen esse, sive sis Catholicus, seu Lutheranus, Calvinista &c. Quanto in errore versentur *laxiores* Indifferentistæ, e sequentibus elucebit: *strictiores* autem confutandos Sacratiori Theologiæ relinquimus, ne in ejusdem septa irrumpere videamur.

470. *Propositio I.* Religionem, quam nos Christus docuit, esse veram religionem, prudenter dubitare non possumus. Eadem istud argumenta evincunt, quibus Christum verum esse Deum ostendimus num. 461. & 462. Si enim Christus verus Deus est; fieri nequit ut ea religio, quam ille nos docuit, vera non sit.

471. *Confirmatur 1mo* tot illis miraculis, quæ seu ab Apostolis, sive ab eorum Successoribus, viris sanctissimis, Christi fidem prædicantibus creberrime patrata esse negare non possumus, nisi omnem omnino fidem Historicis, magna consensione passim illa referentibus, pro solo arbitratu nostro summa cum temeritate derogandam putemus.

472. *Confirmatur 2do* mirabili religionis hujus propagatione, qua illa mox a morte Christi per totum terrarum Orbem caput extulit. Equidem mirandum non est, si numerosos sectatores nanciscantur ii, qui consentanea naturali nostræ propensioni dogmata, vitæ licentiam, voluptatesque sectandas doceant: exigua enim propulsione opus est, ut in eam prolabamur partem, in quam alioquin nativo pondere ferimur. Quodsi præterea arma, visque adhibeatur, uti Mahumedes sectam suam carni & sanguini quam maxime faventem propagavit, res perfectu adhuc facilior est. At Christianæ religionis dogmata, hominum, iis cumprimis temporibus ad omnem vitæ licentiam effusorum, propensionibus, naturæque adversabantur quam maxime: præterea mysteriis intelligentiæ nostræ inaccessis refertissima erant, simulque convellebant tam synagogam notæ pervicaciæ Judæorum

orum, quam etiam inveteratas Romanorum, ceterarumque gentium superstitiones; unde etiam nihil non agebant Imperatores, Reges, Principes, quo novitiam hanc doctrinam in ipsa veluti herba suffocarent. Incurrebat adeo in Principum odium, in supplicia gravissima, ferociter undique intentata, quisquis Christianæ religioni nomen daret. Autor novellæ religionis Christus duos inter latrones infami morte peremptus esse sciebatur: ejus præcones erant numero pauciſſimi, obscuro nati genere, nulla prius doctrinæ laude conspicui &c. Hi tamen tot, tantique obices efficere non poterant, ne novitium dogma per totum, qua late patet, terrarum orbem celerrime propagaretur. Porro non vi, non armis, sed sola paucorum illorum de indocta plebe electorum a Christo hominum eloquentia propagabatur. Principum undique in Christianos dire desævientium furor id effecit, ut quo plures ex Athletis Christi discerperentur, eo major esset eorum numerus, qui contempto suppliorum, mortisque metu ad sacram hanc militiam undique palam convolarent. Quot autem natalium splendore, gestis magistratibus, sapientiæ laude conspicui erant inter eos, qui novitiam doctrinam humanis cupiditatibus adeo oppositam catervatim sunt amplexi! Polycarpus, Dionysius, Ignatius, Quadratus, Apollinaris, Melito, Justinus, Athenagoras, Origenes, Tertullianus, & alii innumeri. Hæc si docilis, verique amans animus, ut par est, expendat, fierine potest, ut potentem Dei dexteram in mirabili hac religionis Christianæ propagatione non agnoscat, deque veritate ejusdem disceptandum putet?

473. *Propositio II.* Sola religio Christiana pro vera religione habenda est. *Prob.* Præcipua Christianæ religionis dogmata negant, rejiciuntque omnes reliquæ religiones: e. g. tres esse in Divinitate Personas: Christum esse verum Deum, & hominem &c. Si ergo religio Christiana est vera; reliquæ omnes religiones negant, rejiciuntque aliqua dogmata divinitus hominibus manifestata, proindeque sunt falsæ: atqui religio Christiana est vera (*præc.*); igitur omnes reli-

quæ

quæ ab hac distinctæ sunt falsæ. Id est, sola religio Christiana est pro vera religione habenda.

474. *Obj.* 1*mo.* Religio Christiana complura ejusmodi dogmata proponit credenda, quæ credere nemo prudenter potest: ergo de ejus veritate prudenter dubitare possumus. *Prob. ant.* Religio Christiana complura ejusmodi dogmata proponit credenda, quæ intellectus humanus intelligere, & comprehendere non potest, uti sunt mysteria SSmæ Trinitatis, Incarnationis &c. atqui hujusmodi dogmata credere prudenter nemo potest; ergo. *Prob. min.* Nequit intellectus prudenter præbere firmum assensum cuipiam dogmati, nisi pervideat, nihil esse in prædicato, quod subjecto repugnet: atqui istud in dictis mysteriis non videt humanus intellectus; ergo.

R. *N. ant.* Ad prob. *D. maj.* quæ intellectus humanus intelligere, & comprehendere non potest quoad modum & rationem ipsis intrinsecam, qua existunt *C. maj.* quoad ipsam eorum existentiam, seu quod reapse existant *N. maj.* sic *dist. min. N. conf.* Multæ veritates sunt, quarum tametsi modum existendi non intelligamus, ipsam tamen existentiam in dubium revocare non possumus: igitur etiam in dictis mysteriis tametsi modum existendi non possimus intelligere, e. g. quomodo Deus natura unicus possit simul esse in personis trinus; eorundem tamen existentiam credere possumus, si adsit sufficiens pro credendo autoritas. Jam vero postquam prudenter dubitare non possumus, Christum, a quo religio Christiana proficiscitur, verum fuisse Deum; utique mysteria Christianæ religionis nituntur infallibili Dei revelantis auctoritate: cui non credere summe impium, ac insanum est.

Ad prob. *minoris D. maj.* Nequit intellectus prudenter præbere firmum assensum cuipiam dogmati *ob evidentiam ei intrinsecam*, nisi pervideat, nihil esse in prædicato, quod subjecto repugnet *C. maj.* Nequit prudenter præbere firmum assensum dogmati *ob evidentiam illi extrinsecam*; scilicet ob infallibilem Dei revelantis autoritatem, nisi pervideat, nihil esse in prædicato, quod subjecto repugnet *N. maj. C. min.*

& *N. conf.* Quid mirum, si multa, quæ Enti Infinito reapse conveniunt, intellectus noster angustis limitibus constrictus pervidere haud possit? Certe is, qui aliquod mysterium hoc unico ex capite existimaret esse falsum, quod ipse sua intelligendi vi ejus veritatem pervidere nequeat, similis esset cæco illi, qui omnia, quæ alii de coloribus tradunt, pro nugis, & commentis haberet propterea, quod ipse luminis & colorum ideam efformare nequiret. Hinc si constet, id genus mysterium a Deo esse revelatum; jam firmissimum eidem assensum præbere possumus, & debemus, ob Dei revelantis auctoritatem, falli & fallere nesciam.

Urgeb. Mens assentiri nequit iis rebus, quæ sunt contra rationem; ergo neque mysteriis Religionis Christianæ.

R. *C. ant. N. conf.* Dispar ratio est. Nam ea, quæ contra rationem sunt, seu in quibus mens manifestam contradictionem contineri deprehendit, falsa sunt, esseque talia a mente cognoscuntur: at in mysteriis Religionis Christianæ veram contradictionem mens nostra non deprehendit, quamvis in iis prædicati cum subjecto connexionem perspicue non videat. Certe apparentes duntaxat esse contradictiones illas, quas e. g. in mysterio Sanctissimæ Trinitatis cavillari possent hostes religionis Christianæ, sacratior Theologia eleganter exponit. Adde, ab iis etiam, qui solam naturalem religionem tuentur, admitti debere multas ejusmodi veritates, quæ quomodo stare queant, humana mens pervidere non potest: sic quis unquam comprehendit Dei æternitatem, existendi necessitatem, reliquasque ejus proprietates infinitas?

475. *Obj. 2do.* Religio Christiana tradit etiam ejusmodi veritates a Deo esse revelatas, in quarum notitiam ipsa ratio naturalis sibi relicta deducere nos potest, e. g. Deum esse unicum: atqui credibile non est veritates naturales a Deo esse revelatas hominibus; ergo. *Prob. min.* Id genus revelatio esset imprimis inutilis; nam veritas naturalis facilius cognoscitur per rationem, quam per auctoritatem, præsertim cum admodum durum sit veram revelationem

a

a ficta discernere : deinde esset pernicioſa humano generi ; si enim semel statuatur revelationi credendum esse, plebs nimis credula a variis Pseudo - Magistris, quales nulla ætate non existerunt aliqui , varios in errores facile inducetur : ergo.

R. *C. maj. N. min.* Ad prob. *N. utrumque ant. membrum.* Ac imprimis revelationem veritatum etiam naturalium esse non modo utilem , verum etiam necessariam hominibus clarum est. Maxima enim humana generis pars a difficili veritatum ad religionem pertinentium investigatione, aut ingenii debilitate impeditur , aut rei familiaris administrandæ curis , aliaque negotiorum mole ; maxima ergo humani generis pars ad condiscenda religionis officia indiget aliena institutione : cumprimis autem tenerior ætas, quæ si relinquatur sibi ipsi , dum adolescat , ratiocinandoque delabatur in notitiam veritatum ad religionem pertinentium ; profecto diu absque Dei, religionisque notitia indignam homine ratione prædito vitam aget. Jam vero quæ, obsecro , institutio efficacior esse potest , quam si intelligant instituendi , veritates sibi propositas infallibili Dei revelantis auctoritate niti ? quo argumento efficacius excitabuntur animi ad implenda religionis officia , quam si constet hominibus Deum fuisse locutum , suamque , ea officia a nobis exigentis , voluntatem manifestasse ? Pure humana docentium autoritas ad homines religione rite instituendos profecto vel ideo non sufficit, quod populus clarissimos etiam Philosophos erroribus obnoxios esse non ignoret. „ Nihilne illi (in- „ quit de Philosophis Lactantius *Lib.* 3. *Div. Instit. c.* „ 27.) verisimile præcipiunt ? immo permulta , & ad „ verum frequenter accedunt. Sed nihil ponderis ha- „ bent illa præcepta , quia sunt humana , & aucto- „ ritate majori , id est , Divina illa carent. Nemo „ igitur credit , quia tam se hominem putat esse, qui „ audit, quam est ille , qui præcipit. "

Deinde , quod ad alteram objectionis partem attinet : ex eo , quod nulla ætate non existerint aliqui Pseudo-Magistri, qui varios de revelata religione errores sparserint , sequitur , incautam in adhibenda fi-

de, priusquam *motiva*, ut vocant, *credibilitatis* pateant, facilitatem esse pernicioſam, non autem religionem ipſam revelatam. Quod quidem periculum, ne videlicet rudiores falſa inſtitutione in varios inducantur errores, etiam in religione pure naturali locum habet: nam in ea quoque rudiores aliena inſtitutione opus habent. Et quidem periculum iſthoc in religione pure naturali eo certius eſt, quo certius eſt, ne ab ipſis quidem Magiſtris rite perviderí omnia religionis naturalis officia, niſi revelatione Divina colluſtrentur.

O. A. M. D. G.



DEBRECENI EGYETEMI KÖNYVTÁR
Lelt.
20.002/1955

Fig. 1.

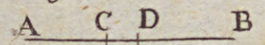

Fig. 2.

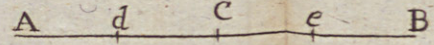

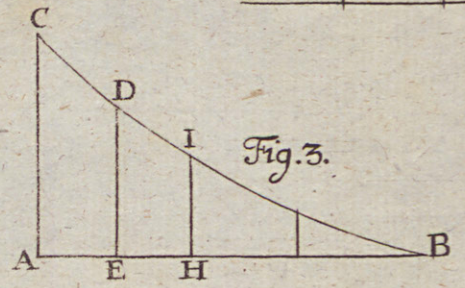

Fig. 3.

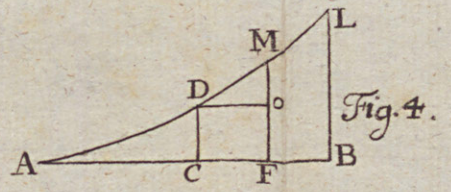

Fig. 4.

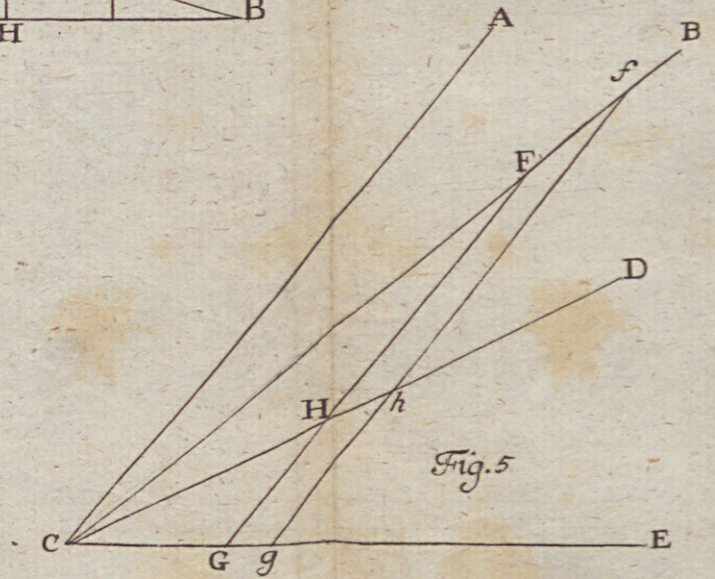

Fig. 5



GEU

SOYETEMI KURTULUŞ DERGESİ

Deus ab aeterno condidit quod ora Coeli
nãa fiant et n̄ violentr q.
Deus statuit quod ⊙ lucidi luceat ex te.
Pa Gsormavit has res suis essentiis, q
alii effectus n̄ f. pfnt adriti, da, atiae
altioris virtutis N. degratatr per
miracula, Ist nãa vires sunt inerg
mitae q isti effectus pfnt in nos esse
pa nos n̄ scirus a ille homo n̄
diutius viveret, quando iterum ad vitam
resuscitatr. Obici pt auctor deg.
et dici quod aliae pfnt esse causae
principales.
Multi hoies asserunt miracula, vg:
in agyptis, in furone. Mago.

gratia

758237

758237